

18
1146

Теоид Теру

Муви
сусиги

ЛЕОНІД ЛЕНЧУ

*Милі
сусіди*

САТИРИЧНІ ТА ГУМОРИСТИЧНІ
ОПОВІДАННЯ

Переклад з російської

Київ
Видавництво художньої літератури
«Дніпро»
1983

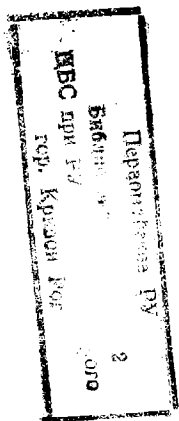
P2
Л46

ВКЛЮЧЕНО
В КАТАЛОГ

22,
0

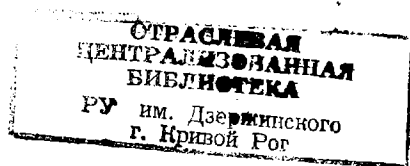
В сборнике сатирических и юмористических рассказов известного советского писателя-юмориста помещены рассказы разных лет. В них автор разоблачает и высмеивает приспособленцев, бюрократов, разных нарушителей морально-этических норм нашего общества, людей духовно убогих.

В книгу вошли также автобиографические «Рассказы из моей жизни», в основе которых лежат подлинные жизненные факты.

02 аб
08737/6

11

4702010200—169
Л—169.83
М205(09)—83

© Український переклад,
видавництво «Дніпро», 1983 р.

Сіль жирових кислот

СЕАНС ГІПНОТИЗЕРА

Гіпнотизер Фердінандо Жаколіо, літній чоловік з видовженим конячим обличчям, на якому численні пороки залишили свої глибокі сліди, гастролював у місті Н. уже другий тиждень.

Пояснювалася ця затримка тим, що в місті Н. гіпнотизеру жилося досить-таки затишно. Ніхто його не притискував, і невибаглива публіка густо відвідувала вистави, які Фердінандо влаштовував у літньому приміщенні міського клубу.

На одній із таких вистав і зустрілися директор місцевої контори тресту «Домашня птиця» товариш Верепетуев і його заступник з індиків із тієї ж контори Дрожжинський.

Місця їхні виявилися поруч. Вмостившись якнайзручніше, Верепетуев і Дрожжинський почали вбирати в себе моменти з вистави Фердінандо.

Для початку Фердінандо, одягнений у старий за-смальцьований фрак, з сатиною хризантемою в петельці, ліниво, звичним жестом устроїв собі в язик три жіночі шпильки зразка 1913 року й обійшов ряди, демонструючи відсутність крові.

Глядачі з немов мимовільною повагою розглядали товсте фіолетове знаряддя мови, проткнуте наскрізь. Дівчинка в піонерському галстуку навіть торкнулася дивовижного язика руками і при цьому вигукнула:

— Ой, який шерехатий!

— Здорово! — мовив товариш Верепетуев.

— Чиста робота! — озвався худий Дрожжинський.

А гіпнотизер уже готувався до сеансу гіпнозу.

— Бажаючих прошу на сцену, — галантно вклонився він.

Тієї ж миті із заднього ряду підвелася бліда дівчиця, з якою гіпнотизер частенько після вистав просиджу-

вав у пивній «Дружба». Фердінандо записав її прізвище й ім'я у товстезну книжку.

— Це для медичного контролю,— пояснив він публіці.

За п'ять хвилин бліда дівиця сиділа на сцені з розкритим ротом і діловито, але начебто уві сні, виконувала невибагливі бажання гіпнотизера: розстібала верхні гудзики блузки, готуючись до купання в неіснуючій ріці, декламувала вірші й освідчувалася в коханні загадковому Васі.

Потім дівиця пішла, і гіпнотизер знову запросив на сцену бажаних випробувати на собі силу його гіпнозу. І ось з бокової ложі на сцену вийшов дідусь у байковій куртці і якихось рудих чоботях.

— Ми бажаємо випробувати силу гіпнозу,— мовив він.— Випромінюй на нас. Давай, валяй!

— Гляньте, це ж наш Микита! — вигукнув Дрожжинський директору «Домашньої птиці». — Ядучий дідок. Я його знаю.

— Посада моя незначна,— тим часом пояснював дідок у байковій куртці,— сторожем я надриваюся на птахофермі. А звать мене Микита Борщов, так і пиши.

Фердінандо Жаколіо посадив Микиту в крісло і почав виробляти пасси. Незабаром Микита голосно зітхнув і з великим задоволенням заплющив очі.

— Ви засинаєте, засинаєте, засинаєте,— стверджував гіпнотизер.— Ви вже спите. Ви вже не сторож птахофабрики Борщов, а новий директор усїєї вашої контори. Ось ви приїхали на роботу. Ви сидите в кабінеті директора. Кажіть! Ви новий директор! Кажіть!

Помовчавши, сонний Микита проникливо заговорив:

— Це ж стопроцентне неподобство! Десять годин, а в конторі нікого нема. Ох, і запустив службу товариш Верепетуєв.

Товариш Верепетуєв, що сидів у третьому ряду, густо почервонів і зло стеноу плечима.

Дрожжинський тихесенько хихикнув.

— Але я вже тут порядок наведу! — вів далі Микита.— Я вам не Верепетуєв, я в кабінетах не буду штани протирати. Адже він, Верепетуєв, що? Він же птиці не розуміє зовсім. Він, даю голову на відруб, качку з вороною переплутає. Йому тільки папірці підписувати б та по відрядженнях гасати. Він на фермах раз на рік буває!

— Це брехня! — крикнув Верепетуєв з місця.

Публіка засміялась.

— Не заважайте оратору! — докинув хтось із публіки.

— Ні, це не брехня! — не розплющуючи очей, правив своєї загіпнотизований Микита. — Це чистісінька правда, коли хочете знати! Скільки разів ми Верепетуєву про цього гусака Дрожжинського казали? А він і вухом не веде. А Дрожжинський кормів індикам не готував, вони й подохли, бідолашні!

— Це неправда! — запищав зі свого місця Дрожжинський. — Я писав у трест! У мене є папери! Гіпнотизер, розбудить його!

— Не будить! — загаласували всі разом у залі. — Нехай висловиться. Чого ж. Давай, Микито! Посторо-ніться, товарищу Жаколіо, не заважайте людині!

— Не треба мене будити, не треба! — горланив Микита Борщов, як перше, з заплющеними очима. — Коли буде треба, я й сам прокинусь. Я ще не все сказав. Чому сторожам, я вас питаю, кожухів досі не видали?..

Верепетуєв і Дрожжинський, розгублені, червоні, протискувалися до виходу, а їм услід усе гримів могутній бас загіпнотизованого Микити:

— А кому нещодавно дві пекінських качки віднесли? Товаришеві Дрожжинському! А хто минулого року качат поморозив? Товариш Верепетуєв!

А вже якась жінка в різнокольоровій хустині з першого ряду тягнула до Фердінандо Жаколіо руку й наполегливо вимагала:

— А дай-но після Микити мені слово, товарищу гіпнотизер. Я за курей скажу. Все викладу, що на серці накіпіло. Все!

Зал вирував!

СІЛЬ ЖИРОВИХ КИСЛОТ

Економіст-консультант Бляхін спав, і йому привиділося, нібито він сидить на засіданні в своїй установі і просить слова. А головувала цього разу чомусь техпрацівник тітка Настя. Вона слова економісту не дає, а тільки безперервно потрясає дзвіночком.

«Який неприємний дзвін у її дзвіночка», — подумав Бляхін і прокинувся.

Місяць світив у кімнату. За дверима тривожно і різко дзеленчав дзвінок. Лаючись, економіст натягнув на себе піжаму і пішов до дверей.

— Кого треба? — гнівно запитав він.

— Телеграма Бляхіну.

Бляхін не любив отримувати телеграм. Він відчував властивий багатом забобонний страх перед цим склеєним клаптиком паперу, який крив у собі, як правило, якісь неприємності, викладені стисло і без розділових знаків. Дружина Бляхіна, Люля, була на курорті. Телеграма могла прийти лише від неї.

Коли листоноша пішов, Бляхін тремтячими руками розкрив телеграму і прочитав уголос, щоб не так було страшно:

«Оточена невігласами терміново телеграф сіль жирових кислот чотири літери цілую Люля».

Економіст провів рукою по чолі, яке одразу покрилося бісеринками поту. Лиховісна загадковість тексту приголомшила його.

— Нічого не розумію! — жалібно мовив Бляхін, звертаючись до портрета Льва Толстого.

Потім сів за стіл і, взявши голову в руки, почав розгадувати незрозумілу телеграму.

«Оточена невігласами, — розмірковував Бляхін. — Ну, це ясно. Це вона має на увазі місцевих медиків. А далі? А далі йде: «Терміново телеграф». Одну хвилинку, що я повинен «терміново телеграф»? Потім оця проклята «сіль жирових кислот». Певне, аналіз у неї поганий. З чотирьох літер. Треба телефонувати тестю».

Економіст-консультант набрав потрібний номер і терпляче почав слухати довгі, нудні гудки. Після десятого гудка в трубці пролунав переляканий, хрипкуватий голос батька Люлі — Сергія Карловича.

— Слухаю. Хто це?

— Це я, Володя.

— Який Володя? Які можуть бути вночі Володі? Покладіть трубку!

— Це Люлін чоловік — Володя.

— Тут Люїні чоловіки не живуть. Покладіть трубку!

— Прокиньтесь, Сергію Карловичу! — заволав Бляхін. — Говорить Володя, чоловік вашої доньки Люлі. У неї неприємності. Я щойно отримав телеграму.

— Ах, це ви, Володю! — розгублено мовила труб-

ка.— Почекайте, я тільки штани натягну, а то холодно. Що там у неї таке? — після деякої паузи запитав Сергій Карлович.

— У неї сіль жирових кислот. Послухайте, я вам зараз прочитаю її телеграму. «Оточена невігласами терміново телеграф сіль жирових кислот чотири літери цілую Люля».

— Та-а-ак,— мовив Сергій Карлович.— Телеграма неприємна. Але я не можу зрозуміти, в чому ж її сіль.

— У жирових кислотах. Із чотирьох літер. Там же ясно сказано.

— Я не про Люлину сіль, а взагалі... В розумінні — де смисл? Слухайте, Володю, за яких хвороб виступас на поверхню сіль жирових кислот із чотирьох літер?

— Я вас теж саме про це хотів запитати.

— Почекайте, я пораджуся з Зінаїдою Валер'янівною... Володю,— раптом почулося в трубці.— Зінаїда Валер'янівна радить негайно зателефонувати комусь із знайомих лікарів, дізнатися, наскільки небезпечна ця сама сіль з чотирьох літер. А Люлечці дайте заспокійливу телеграму. Зателефонуйте вранці. На добраніч!

Бляхін почав пригадувати знайомих лікарів:

«Орлов на дачі, Петросян у відпустці. Зателефонує Рижаківу. Він усе ж таки нашої установи лікар»

Цього разу трубку підняли порівняно швидко.

— Слухаю вас,— почув Бляхін делікатний голос.

— Пробачте мені, лікарю, що я так пізно. Говорить Бляхін, економіст. Скажіть заради усіх святих, що таке сіль жирових кислот з чотирьох літер. Моя дружина, розумієте...

— Це ж стопроцентне хуліганство! — несподівано закричав делікатний лікар Рижаків.— Втретє за ніч мене будять різні телепні і запитують про цю безглузду сіль жирових кислот. Посоромтеся, товаришу Бляхін!

Ніч економіст-консультант провів без сну Тільки на світанку він стулив утомлені повіки і знову побачив у сні нараду. За столом головуючого, як і перше, сиділа техпрацівник тітка Настя і потрясала дзвіночком.

Економіст прокинувся. У коридорі надривався телефон.

— Слухайте, Володю,— мовила трубка.— Це говорить Сергій Карлович. Ми з Зінаїдою Валер'янівною відкопали тут один хімічний довідник. І ви знаєте, що таке сіль жирових кислот? Це звичайне мило.

— Вона ж пише з чотирьох літер.

— М-и-л-о. Якраз чотири літери.

— Чому ж вона одразу не написала: у мене, мовляв, знайшли мило.

— Посоромилася. Ви також так не написали б. Гадаєте, приємно, коли у вас знаходять мило! Бідна Люлечка. Вона, певно, захворіла чимось жахливим. Ви телефонували лікареві?

— Так. Він сказав, що це хуліганство.

— Ну, знаєте... Цей ваш лікар, видно, такий самий бевзь, як ті, що оточують бідну Люлю в санаторії. Треба звернутися до професора. Чуєте?

— Чую. Звернуся. Доброї ночі, Сергію Карловичу!

— Доброго ранку, Володю! Не забудьте дати Люлі заспокійливу телеграму.

На роботу Бляхін прийшов напівживий, жовтий, утомлений і нещасний. Співробітники дивилися на нього співчутливо.

— Що з тобою, Володю? — запитав веселун Парасин.— У тебе такий вигляд, ніби тебе всю ніч жувала корова і виплюнула тільки на світанку.

— У мене дружина захворіла,— похмуро відповів Бляхін.— У неї знайшли сіль жирових кислот з чотирьох літер. А ця свиня Рижаков мене ще обізвав хуліганом, коли я йому зателефонував уночі.

— На що захворіла дружина?

— У неї знайшли мило. З чотирьох літер. Словом, сіль жирових кислот. Ось телеграма.

Парасин прочитав Люлину телеграму і почав реготати. Сміявся він довго, а потім сказав:

— Вона ж розгадувала кросворд! Ми з Гришухіним теж не могли розгадати цю трикляту сіль жирових кислот. Мило! Боже мій, мило! Як усе просто. Побіжу, скажу Гришухіну. Ну і зрадіє! Між іншим, це ми з ним учора вночі дзвонили Рижакову. Бувай, Вовцю!

За півгодини телеграфістка на Центральному телеграфі, повертаючи Бляхіну заповнений ним телеграфний бланк, ввічливо сказала:

— Ми вашої телеграми не можемо прийняти. Лайок ми не передаємо.

— Це не лайка!

— Одну хвилиночку, громадянине. У вас же абсолютно ясно написано: «Мило дурепа Володя».

— Це особливий сорт мила,— мовив економіст-кон-

сультант,— французька назва: ду-репа. Наголос на останньому складі.

— Он воно що! Тоді за наголос я візьму з вас ще двадцять копійок.

— Хоч карбованець, лише телеграфуйте! — зрадів Бляхін і простягнув до віконечка гроші.

ВІЗИТ

У вихідний день Оленка Найденова завітала в гості до свого батька, випила чаю з варенням і, пильно спостерігаючи за Миколою Петровичем строгими чорними очима, почала розповідати новини.

— У Люсі Куличкової батько орден одержав. Люська тепер задається просто жах. Мама мені купила новий берет — червоний, пам'ятаєш, як у балеринової Нінки з шостого номера... Вона, брат, тебе часто згадує.

— Хто згадує? Балеринова Нінка?

— Не балеринова Нінка, а мама.

Чорні, як у доньки, з іскоркою очі Миколи Петровича одразу стають вузькими й холодними.

— Як же вона згадує? Лас, мабуть! Привчає тебе різні капості про батька казати?

Оленка червоніє й гнівається:

— Аніскільки вона тебе не лас. Вона, брат, жаліє тебе.

— Ти їй перекажи, що мені її співчуття не потрібні.

— Добре, перекажу. Вона каже, що ти без турботливої жіночої руки пропадеш. О-ох, важко мені з вами!

Зітхнувши, Оленка кладе на скатертину надкушене тістечко, підводиться з-за столу і підходить до вікна. За вікном чорніє нетривкий дірчастий сніг. Задержувато й дзвінко деренчать, пролітаючи мимо, трамваї. Весна!

Микола Петрович довго дивиться на підстрижену Оленчину потилицю, на її тонесенькі ніжки в коричневих панчішках, на стоптані підбори черевичків. Потім глухо мовить:

— Ти, Оленко, ще маленька. Підростеш — усе, брат, зрозумієш.

Оленка повертається і сміється ненатуральним, награним сміхом.

— Знайшов маленьку, за десять перевалило. Я, брат, усе чудово розумію. Я не винна, що ви обоє такі знервовані і ревнющі.

Ротик в Оленки починає кривитися. Микола Петрович злякано цілує донечку в смагляву, матову щічку.

— Оленко, люба... не треба так говорити. Ой яка ти, справді!

— Ти, брат, не ойкай. Мене он дівчатка в класі пробляють, що я вас досі помирити не можу. Якщо хочеш знати, то мене через тебе навіть до комсорга викликали.

— До комсорга? Через мене?

— Ну, так, через тебе. Вона запитувала, в яких я умовах живу, чого мені не вистачає. Я сказала, що умови хороші, тільки, звичайно, тебе не вистачає... Коли хочеш знати, то це я через тебе з арифметики прогриміла. Розв'язую задачку, а сама про тебе думаю. «Пропаде ж він,— кажу я,— без турботливої жіночої руки!»

Настає мовчання. Микола Петрович палить, роздивляючись знайому до божевілля стелю, на якій тріщини й патьоки утворили щось таке, що скидається на карту Африки. Оленка сидить, набурмосившись, на дивані.

— Неприбрано в тебе,— каже вона, хмурачись.— І сам ти якийсь неприбраний, батьку.

— У мене всі гудзики на місці, Оленко.

— А на сірому?

— І на сірому всі цілі.

— А на жилетці?

— І на жилетці цілі. А втім... стривай. На жилетці — одного не вистачає. Це ти точно, Оленко, підмітила. Крізь піджак.

— Будь спокійний, від мене нічого не приховаєш.

Щоб Оленці було приємніше, Микола Петрович помітно відриває на жилетці одного гудзичка. Потім знімає піджак і жилетку:

Озброївшись голкою, Оленка довго пришиває щойно відірваного гудзичка і при цьому страшенно сопе від старанності.

— Ось і все. Носи, брат, на здоров'я!

Микола Петрович вдягає жилетку. Виявляється, що гудзичок пришитий Оленкою зовсім не там, де йому слід бути. Але Микола Петрович швиденько застібує

піджак і награно, перебільшуючи, дякує Оленці за роботу.

— Гаразд, гаразд! — відстороняє його Оленка і раптом тихесенько каже: — Тату, у мене до тебе велике прохання. Будь ласка, не одружуйся. Краще я до тебе частіше приходитиму. Ти не соромся, кажи, які тобі гудзики треба пришивати. Добре?

— Тільки заради тебе, Оленко, не одружуся.

— Ну, гляди. Мені час додому, татку. Ти мене не проводжай. Я сама.

— Посиділа б ще, Оленонько.

— «Посиділа б, посиділа б», — бурмотить Оленка, зав'язуючи шнурки на черевичках. — Ти ж у мене не один на руках. Мама до письменника друкувати пішла, повернеться сумна. З нею теж поговорити треба. Ох, і важко мені з вами! Ну, я пішла. Мамі щось переказати?

— Скажи, що гроші вишлю шістнадцятого.

— Добре. До побачення, татку!

Микола Петрович цілує Оленку. У неї знову кривиться ротик.

— Татку, подзвони їй по телефону, я тебе дуже прошу, татку.

— Облиш Оленко... Вона повинна мені перша подзвонити.

— А якщо вона подзвонить, ти з нею помиришся?

— Тоді видно буде.

Оленка йде. Микола Петрович сідає за письмовий стіл, підсовує до себе чорнильний прибор. Але робота в нього чомусь не клеїться. Спокійний, матовий відблиск настільного телефону дратує Миколу Петровича. Чому він мовчить, цей триклятий телефон?

Так минає години зо дві. Сині вечірні сутінки заповнюють кімнату. Вона уявляється йому каютою корабля, що йде на дно. Сусідка за стіною тихо награвє вальс Дюрана, який йому остобісів.

І раптом різкий телефонний дзвінок! Холодними від хвилювання пальцями Микола Петрович піднімає трубку.

— Алло! Хто говорить?

— Це я говорю, — тремтить у трубці далекий Оленчин голос. — Тату, слухай сюди скоріше. Мама від письменника прийшла весела-превесела. Мені здається, що вона збирається за нього вийти заміж. Ти

їй швидше подзвонив би, татку. Ти ж знаєш, що вона перша ніколи не подзвонить. Ой, вона, здається, йде сюди! Зателефонуй їй, татку!

У кімнаті Миколи Петровича знову повисає тиша. Велике вечірне небо заглядає крізь шибку. Сусідка за стіною знову награє Дюрана.

Похмурий чоловік сидить за письмовим столом і пильно дивиться на телефонний апарат. Чому ж так тяжко інколи буває зняти трубку?..

КУКАРАЧА

Нову няню звали складно — Олімпіада Панфілівна. А мама наказувала так і називати її — повністю, по імені і по батькові.

У Юрка Олімпіада перетворилася на Лампападу, а Панфілівна — на Филівну.

— Лампапада Филівна.

Лампапада Филівна Юркові не подобалася. Вона була маленька, метушлива, з червоними цупкими руками. І пахло від неї грибною юшкою. Вона завжди скаржилася на Юрка матері. Мама тільки прийде з консерваторії, ще не встигне пальто скинути, а Лампапада уже тут як вродилася.

— А Юрко у дворі двох дівчаток побив. Одна з матерів хоче до вас завітати, поскаржитися.

Мама скаже:

— А ви куди ж дивилися?

Лампапада своєї гне:

— Хіба ж за такою дитиною встежиш! Він же як той горобець: тільки-но тут, а потім: фур! — і нема його.

Якось Лампапада Филівна, гуляючи, завела Юрка в якесь дивовижне приміщення. Велика висока кімната. На стінах розвішані картинки, перед картинами горять свічки. На картинках намальовані босі бородаті дядьки в накинутих на плечі простирадлах. На головах замість картузів одягнені дивні мідні тарілки.

Юрко смикнув няню за рукав, запитав, показавши пальцем на одного такого дядька:

— Лампападо Филівно, це божевільні намальовані?

Лампапада засичала, зафуркала, як кішка, і мовила суворо:

— Стій спокійно!

Юрко замовк, став оглядатися на всі боки. Древні бабусі, такі самі, як Лампапада, оглядали картинки, розмахували руками, торкаючи себе за чоло і плечі. Юрко подумав і почав повторювати за ними, тільки ж щоб цікавіше було, зачіпав себе ще й за ніс.

Лампапада Филівна це заняття схвалила.

— Так, так, Юрасику. Молись брженьці.

А потім несподівано голосно заспівали дядьки й тітки, що стояли попереду на підвищенні, і Юрко одразу все зрозумів.

— Це вистава!

Він страшенно зрадів.

— Мабуть, зараз собак покажуть дресированих.

Собак, одначе, чомусь не показали. Миттю розчинилися позолочені двері, і з'явилася тітонька у срібній спідниці. Придивившись до неї, Юрко тихо зойкнув: тітонька була з бородою і лиса.

— Лампападо Филівно, це артист? — запитав Юрко, здивувавшись, пошепки.

Няня знову засичала і зафуркала, як кішка:

— Тс-с... Тихо! Біса тишиш, господи прости! Це батюшка.

— Чий батюшка?

— Тс-с! Тихо! Нічий. Тутешній!

— Він дядько чи тітка?

— Дядько, дядько.

— Чому ж у спідниці?

Няня не відповіла, стала кланятися часто-часто, ніби заведена, і розмахувати руками. Юркові стало страшнувато. Про всяк випадок він теж тричі поклонився таємничому батюшці.

Дядьки з тітками заспівали ще одну пісню. Вона менше сподобалася Юркові. Страх минув. Він косо зиркнув на Лампападу: няня все кланялася і махала руками. Юрко прошмигнув уперед і, підійшовши до батюшки, ввічливо запитав:

— Заспівайте тепер, будь ласка, «Кукарачу».

Обличчя в батюшки одразу витягнулося, борода затрусилась, позаду заохкали, зашепотіли бабусі. Не встиг Юрко отямитися, як опинився на вулиці.

Лампапада Филівна, бліда, навіть якась синювата, смикаючи Юрка за руку, не говорила, а причитувала:

— Що за дитина, господи прости! У святому храмі такі слова!

— Які, Лампападо Филівно?

— Півнячі, он які. Господь почує, знаєш, що тобі буде?

— А хто такий господь?

— Батько всього сущого.

— А я теж сущий?

— Сущий, сущий.

— А мій батько не бог, а Олександр Павлович Скрипцін.

— Господь, Юрчику, це найголовніший батько.

— Головніше за цього лисого у спідниці?

— Господи, що він каже!

Лампапада Филівна аж присіла.

— Ні сорому, ні совісті у теперішніх дітей. А ти знаєш, що з тобою господь може зробити, якщо ти півнячі слова у церкві почнеш говорити?

— Що?

— Надішле ангела з вогненним мечем і забере тебе.

— Куди? В міліцію?

— Там дізнаєшся — куди. Пішли додому. Ти мені всю відправу зіпсував.

...Весь день Юрко думав про ангела з вогненним мечем. Хто такий? Звідки в нього вогненний меч? І хто він — фашист чи наш?

Подумав: фашист. Але про всяк випадок поцікавився у мами.

— Мамо, ангели — фашисти?

— Які ангели? Нічого не розумію.

— Ну, ті, з вогненними мечами?

Мама розсміялась, поцілувала в щічку і мовила:

— Звідкіля в тебе такі дурниці в голові? Лягай-но, голубе, спати.

Вранці Юрко почав готуватися до походу. Зарядив свій револьвер корком та два взяв про запас. За пояс заткнув дерев'яну чапасьську шаблю. Лампападі Филівні сказав коротко, хитруючи:

— Лампападо Филівно, ходімо сьогодні знову до батьюшки.

— Знову будеш півнячі слова у церкві викрикувати?

— Чесне слово, не буду!

— Ну гляди! Сьогодні служба великопісна, благоліпна. Мамусі лише не кажи, куди ми з тобою ходимо.

— Гарзд!

...Знову кланялися й махали руками бабусі, знову гугнявив лисий піп. Серце Юрка сильно калатало, він стискував ручку свого пугача, вичікував певного моменту.

Ось батюшка кудись пішов. Інший, молодший, щось бурмотить: читає вголос товстезну книжку. Пора!

Юрко зробив два кроки вперед і раптом голосно, на всю церкву, вигукнув:

— Гей, ангел, виходь, я тебе не боюся!

І пригрозив закам'янілому попику револьвером, зарядженим корком.

Ангел не вийшов.

На вулиці, коли Лампапада Филівна відкудкудахкала своє, Юрко до неї з гордістю мовив:

— Що, злякався ваш ангел?

Ензе

ДОМОВИЛИСЯ!

Вогневі позиції батарея займала на досить високій горі, порослій густою ліщиною. Горіх — веселе дерево, його люблять птахи. Птаства тут була сила, і здавалося дивним, що навіть люті громи артилерійської пальби не змусили синиць, зозуль і зябликів евакуюватися з рідних гнізд. Мабуть, безтурботні пернаті за пташиною своєю легковажністю вирішили, що просто цього року видалося таке грозове літо.

Снаряди на гору dopravлялися кінним транспортом на бідарках. Дорога йшла лісом, приховано, і підвожчики боєприпасів долали небезпечний шлях без особливих перешкод.

Та якось під час запеклої артилерійської дуелі, що несподівано спалахнула між супротивниками, німецькі батареї поклали кілька снарядів на підході до гори і нарobili лиха. Одна бідарка зі снарядами злетіла в повітря, а, окрім того, осколками у підвожчика Прохорова — мовчазного, серйозного, літнього солдата на прізвисько Батько — вбило його рудого коня Федьку.

Втративши Федьку, Батько зажурився так, ніби він втратив рідну людину.

Йому казали:

— Чого ти, Батьку, побиваєшся? Живим лишився після такої бойні, радіти треба, а ти... скис, як опара!..

Батько тільки рукою махнув:

— Ми з ним земляки були: я елецкий, і він елецкий!

— Тобі кінь покійний казав, що він елецкий?..

— Не кінь казав, а я сам знаю. Коли нам цих коней пригнали, люди казали, що це елецкі коні. Та й у нас у колгоспах коні справді саме такі: руді, мов сонечко, і при тілі...

Невдовзі Прохоров одержав іншого коня — трофейного. Це була висока, кістлява, сильна тварина вороної масті. Очі в нього були дикуваті, моторошні, з білками фіолетового полиску.

Передаючи Батькові другого коня, старшина Глухарев сказав:

— На, Прохоров, одержуй. Май, Федяй, свій коровай! Кінь хороший, не сумнівайся. Ми його Пфердом назвали.

— Як?

— Пфердом. Він же німець. А по-німецькому кінь буде Пферд.

Батько спохмурнів, критично оглянув Пферда, сплюнув і сказав з неприхованою образою в голосі:

— Не буду я на німцеві їздити. Мені російської нації кінь потрібен — і все!

Глухарев засміявся.

— Коні, Батьку, всі однієї нації — конячої. Хоч елецкий, хоч німецький — кінь він і є кінь. Бери, Прохоров, не затримуй мене!

— Не візьму, товаришу старшина! Давайте російського!

Підійшов лейтенант Лисицин і, дізнавшись, в чому справа, сказав усміхнувшись:

— Не розумію вас, Прохоров! Чудовий кінь! Квітка духмяних прерій, а не кінь!

— Мені, товаришу лейтенант, цю квітку не нюхати. Мені на цій квітці працювати доведеться, та ще під вогнем — он як!

— Та він же, видно по всьому, добродушне створіння і гарної вдачі.

Лейтенант підняв руку, щоб поплескати Пферда по крутій шиї, але «добродушне створіння» раптом притисло вуха до голови і, оскаливши жовті зуби, спробувало вкусити свого адвоката.

— Бачили? — зрадів Прохоров. — Уся повадка фашистська! Та він російського голосу зовсім не визнає, товаришу лейтенант. Я своєму покійнику, бувало, тільки скажу: «Давай, Федю!» — і все гаразд. А цей! Самі бачите — він по-російському ні бум-бум не розуміє!

— А ви його батогом! — суворо сказав лейтенант Лисицин. — Цю мову він зрозуміє, не сумнівайтеся!

— Звільніть від Пферда, товаришу лейтенант, прощу вас усією душею!

— Досить, боєць Прохоров! Беріть коня і йдіть.

...Службу трофейний кінь ніс справно, проте стосунки між Пфердом і Батьком залишалися прохолодними. Для Прохорова Пферд, як і раніше, був «німцем», і, пам'ятаючи напучення лейтенанта Лисицина, він спілкувався зі своїм чотириногим помічником головним чином мовою батога. Дивлячись, як Батько, лаючись, стьобає Пферда по гладкому крупові, а той лиш обурено крутить хвостом, протестуючи проти такого недікатного з ним обходження, батареїці ствердили, що Батько зрештою навчить його не тільки розуміти, а навіть і розмовляти по-російському.

А веселий наводчик Максим Гребінка при цьому запевняв усіх, що перші слова, які вимовить Пферд, будуть не зовсім пристойні, бо інших слів від свого господаря він не чув.

Ні, ніяк не міг Пферд замінити Прохорову покійного Федьку. Батькова душа не переставала нудьгувати. Раніше, коли Федька був живий, у хвилину гострої сердечної туги за домівкою, за далекою елецькою землею, можна було підійти до Федьки, покласти руку на його теплий, ніжний храп, зітхнути й сказати:

— Отак-то, брат Федька!

І Федька, зітхаючи у відповідь, фіркав у долоню, ніби втішав: «Нічого, Батьку, переживемо. Наше діло солдатське!»

А цей вороний диявол тільки відчужено басує фіолетовими своїми білками та по-німецькому скалить жовті зуби! Що такому скажеш?!

Якось, коли на сході вже рожевіло, Прохоров робив четвертий за ніч рейс на батарею. Інші підвожчики

поїхали вперед, він був сам із Пфердом у цей урочистий і завжди любий час пробудження природи.

Свіжою прохолодою віяло з лісу, Пфердові ноги, по самі коліна мокрі від роси, блищали, як лаковані. Таємнича тиша була розлита навколо. Та ось у куцах чувикнула якась пташка — із тих невгамовних співух, котрі прокидаються раніше за всіх на світі. І раптом зразу, наче у відповідь на пташиний щебет, долинув далекий глухий удар і слідом за ним важке виття, виття падаючого снаряда.

Пферд нашорошив вуха, тривожно заіржав. Гримнув вибух. Підхопивши віжки, Прохоров озирнувся і побачив позад себе у світанковій імлі чорний фонтан землі і пилу. На горі тієї ж миті громово відповіли наші батареї.

Знову Прохоров почув виття й свист — цього разу снаряд розірвався попереду в лісі. Пферд осів на задні ноги, позадкував, замотав головою.

Усією шкірою Прохоров відчув, що третій снаряд німець покладе у його бідарку, що опинилася у вилці, або поряд. Він люто шмагонує Пферда батогом, засмикає віжками, проте зляканий кінь тільки тужно іржав, задкував і не йшов. Не тямлячи себе, Батько у відчаї закричав:

— Давай!.. Федю!.. Давай!..

Пферд рвонувся галопом уперед, і тієї ж миті зі страшною силою розколалося повітря, сліпучо-яскраво спалахнувши позаду Прохорова, потім навалилася чорна пільма, і він утратив свідомість.

Опам'ятався Прохоров від радісного пташиного свисту і щебету. Він вирішив, що лежить у лісі, але, розплющивши очі, побачив схиленого над ним наводчика Максима Гребінку і зрозумів, що перебуває у батарейців. Гармати мовчали, і, користуючись затишшям, птахи давали свій звичний шефський концерт для бійців.

— Як же я до вас потрапив? — кволим голосом запитав Батько.

— Пфердові своєму дякуй, — усміхнувся Гребінка. — Сам прибіг на батарею. І тебе привіз. Тебе, здається, трохи контузило. Можеш встати?

— Можу! — сказав Батько, підводячись. — Невже... сам прибіг?

— Сам! Його дряпнуло осколком трощки.

Пферд стояв під деревом, опустивши голову. На його крупі темно-вишневим згустком запеклася кров, і коли мухи сідали на рану, дроз пробігав по його змокрілій шкірі, від якої гостро відгонило потом.

Батько підійшов до Пферда, діловито оглянув рану, відігнав набридливих мух, поправив сплутаний чубчик і мовчки поклав долоню на його вологий теплий храп. І Пферд покірно прийняв хазяйську ласку.

— От тобі й німець! — сказав Гребінка, з повагою дивлячись на Пферда.

— Він не німець, — переконано заперечив Батько. — Це російський кінь. Його німці де-небудь у колгоспі забрали і попсували там, звісно. А він російський.

— Звідки ти знаєш, що він російський?

— Та вже ж знаю... Фашист на таке нездатен! І розуміє він усе — ось що!.. Ну, їхати мені треба!

— Доїдеш сам?

— Доїду!

Батько заліз у бідарку, смикнув віжки і, чмокнувши губами, гукнув:

— Ану, Федю, давай... додому!

Пферд підтюпцем потрюхикав лісовою доріжкою, поцяткованою веселою грою світла і тіні.

— Домовилися! — сказав услід Батькові і Пферду наводчик Максим Гребінка.

НА ШОСЕ

Коли Груня Купавіна з далекого ярославського колгоспу «Красный луч» від'їжджала на війну, дядько її, Дмитро Михайлович, старий солдат, інвалід і георгіївський кавалер, образив дівчину смертельно.

Він скептично оглянув дебеленьку, невисоку постать племінниці, зітхнув і сказав густим басом:

— Ні, Грунько, не солдат ти!

— Якщо я протилежної статі, це ще нічого не означає! — спалахнувши, одрубала Груня.

— Протилежна стать тут ні до чого! У іншої баби і зріст, і постава — хоч у гвардійці її записуй. Узяти мою покійницю, царство їй небесне. Вона, бувало, осідлає техніку, рогач там чи кочергу, — куди мені проти неї! Я зараз руки вгору: «Здаюся на милість переможця!» А в тебе видимість не солдатська!

— Вже яка є, дядю Митю! Вона мені не завадить стріляти у фашистів.

— Стріляти, звісно, не завадить. Може, ти навіть попадеш у якогось фон-барона. З переляку. А от у полон ворога ніколи не візьмеш. У полон взяти — це найважче: це означає — сильно противника налякати.

І дядя Митя лагідно затис жорсткими пальцями крихітний, проте дуже самостійний Грунян носик.

— Пустіть, дядю Митю! — остаточно розсердилася Груня. — Курчат восени лічать. І взагалі... давайте прощатися, бо через вас на станцію запізнюся.

Багато місяців по тому після цієї розмови Груня Купавіна у побілілій від сонця і частого прання гімнастерці, з важкою гвинтівкою за плечима й червоним прапорцем у руці стояла біля розвилки шосейного шляху неподалік від міста, вчора лише узятого штурмом гвардійцями еньської частини. На фронті стріляти їй не довелося: вона стала регулювальницею.

Чітко змахуючи своїм прапорцем, Груня пропускала машини, що мчали на захід, і думала:

«Коли так діло піде — я, дивися, незабаром буду під самим Берліном регулювати!»

Надвечір на шосе зупинилася загорошена, бувала у бувальцях полуторка. З шоферської кабіни виліз водій — чорний, як диявол, від засмаги й дорожнього бруду, у засмальцьованій, зсунутій набакир пілотці.

Він ввічливо козирнув Груні і спитав медовим голосом:

— Чи тут поблизу не валяється ворожа техніка, товаришу сфрейтор? Покришок розжитися б про запас!

— Їх у місті били, — сухо сказала Груня.

— Шкода, що не тут. У місті, мабуть, усе вже комендант підібрав! Покурити бажаєте? А то солдат без цигарки все одно, що окріп без заварки.

— Некуряща!

— Чого ж ви не навчилися? До вашої краси дуже підійде самокрутка. Прошу!.. Можете самі послинити!

— Я на посту стою, товаришу сержант!

— Мене, між іншим, Серьожею звать. А вас?

— Ви їхали б, товаришу сержант!

Веселий водій, зрозумівши, що з суворою регулювальницею каші не зварив, удавано зітхнув, козирнув удруге і заявив:

— Та й те... треба їхати. Мені сьогодні ж і назад. А ви не боїтеся тут сама стояти, товаришу ефрейтор?

— Кого ж мені боятися? Чи не вас?

— Чому мене! Кругом у лісах фашисти бродять здичавілі. Їх тут сотнями, а то й тисячами виловлюють. Як би не присваталися до самотньої дівчини.

Груня гордо поправила свою гвинтівку і сказала:

— Ну, я їх швидко відсватаю. Щасливої дороги, товаришу сержант! Не втрачайте золотого часу.

Чорний сержант усміхнувся, показав Груні всі свої тридцять два зуби, заліз у кабінку, дав газу й помчав.

Настав вечір. До зміни було годин зо три. Мащини більше не пролітали повз Груню, і їй стало сумно.

Від нудьги вона тихо заспівала пісню, яку дуже любили співати регулювальниці її частини.

Пісня називалася «Прощання», і цінність цього твору полягала не стільки у його мелодійності, як у довжині: за Груниними розрахунками, її повинно було вистачити до кінця чергування.

Крокуючи по безлюдному шосе туди й назад, Груня за годину встигла у пісні попрощатися з батьком, з матір'ю й дідом і була на півдорозі до бабусі, коли раптом почула позад себе, у придорожніх кущах якийсь шелест.

Вона озирнулася й залякла на місці: перед нею стояв гітлерівець.

Це був здоровенний, червонопикий дилда у подертому мундирі, з автоматом у руках.

Зойкнувши, Груня почала рвати із себе гвинтівку, але фашист зробив благальний жест рукою, швидко нахилився й поклав на дорогу свій автомат і ручну гранату.

— Не турбуйтеся, баришня,— сказав він ламаною російською мовою.— Їх віль... я хотів... здавався в полон... Гітлер капут!..

І одразу з-за інших кущів вилізли ще гітлерівці. Вони теж склали зброю до Груниних ніг і кожен, запобігливо всміхаючись, повідомляв регулювальниці, що Гітлеру капут!

Коли церемонія здачі в полон закінчилася, червонопикий гітлерівець сказав:

— Водить нас мерцій у полон... Ми есть голодний, як... дер вольф... вовк!

— Зміна прийде, тоді відведу вас у місто до коменданта! — суворо відповіла Груня. — А поки що... чекайте тут. Нічого, не здохнете!

— Здохнемо! — сказав гітлерівець. — Нам треба шнелъ... бістро нах комендатур. Місто далеко?

— Недалеко!

Червонопикий обернувся до своїх і щось уривчасто й гугняво сказав, ніби прогавкав. Гітлерівці закивали головами, схвально зашуміли.

— Ми вирішаль іти в місто! — люб'язно сказав червонопикий. — Ми будемо здавались передній баришня... Біте, давай нам наш автомат!

У відповідь на це люб'язне прохання Груня наставила на червонопикого гвинтівку, переконливо клацнула затвором і грізно крикнула:

— Ану назад! І тихо в мене сидіти!

Гітлерівці позадкували — така рішуча сила була в очах цієї маленької, кирпоносої дівчини.

— Почекати вони не можуть! — сказала Груня, опускаючи гвинтівку. — Подумаєш, які пани!..

Гітлерівці знову заговорили по-своєму, і червонопикий оголосив:

— Ми вирішаль... чекати половина години!

— Скільки треба, стільки і почекаєш!

Гітлерівські вояки присіли на узбіччя шосе і почали чекати. Худі, зарослі, обдерті, вони справді нагадували вовчу зграю, котра скуштувала і гони хортів, і кулю мисливця, і пастку звіролова.

«Кинуться вони на мене — що я з ними зроблю? — тривожно думала Груня. — Їх дванадцяттеро мацапур, а я одна! І не їде ніхто!»

— Підем у полон, баришня! — жалібно сказав червонопикий.

— Не канюч! Сиди тихо!

І тут Груня почула веселий перестук коліс і фурчання мотора, що наближались до неї. З-за повороту шосе вискочила знайома полуторка. Груня замахала прапорцем, запрошуючи водія зупинитися.

Заскрипіли гальма, полуторка зупинилася, і веселий сержант вискочив із кабінки:

— Що трапилось, товаришу ефрейтор?

— Гітлерюги мені здалися, — недбало сказала Груня. — Дванадцять штук. Он сидять. А отут їхні автома-

— Присваталися, значить?

— Присваталися. Відвезіть їх у комендатуру, товаришу сержант, будьте такі люб'язні, а то мені на них дивитися гидко!

— Можна,— охоче погодився сержант.— Це ми швидко провернемо. Допоможіть мені їхні автомати повантажити у кабінку!

Коли зброю полонених було покладено у кабінку, а самі німці, повторюючи «Гітлеру капут!» — залізли у кузов, Груня поклала на плече сержанта свою маленьку засмаглу руку і сказала:

— У мене ще до вас прохання, товаришу сержант! Візьміть у коменданта довідку з печаткою, що дванадцять фашистів справді мені здалися. Моє прізвище Груня Купавіна.

— А навіщо вам така довідка, товаришу Груня?

— Додому повернуся, мені ж не повірять, що я дванадцятєро фашистів у полон взяла. Ви знаєте, дядько у мене є такий вредний — він без документів нізащо не повірить! Зробіть, товаришу сержант... товаришу Серьожа?

При цьому Груня подивилася на сержанта так красномовно й виразно, що веселий водій відразу зрозумів, що «зробити» доведеться.

— Зроблю, Грунечко! Чекайте! Гей ви, завойовники, тримайтеся міцніше! Поїхали!

Не минуло й години, як полуторка примчала назад — до розвилки шосе.

— Тримайте, Груню! — сказав сержант, відчиняючи дверцята і подаючи регулювальниці аркуш паперу — Не хотів комендант давати. Насилу вмовив. Тільки для вас і старався.

На аркуші паперу, вирваному із записника, було написано:

«Посвідчую, що сфрейтору А. Купавіній справді здалися в полон десять солдатів і два унтер-офіцери 78-ї німецько-фашистської піхотної дивізії.

Комендант капітан Супрунов»

Печатка була на місці, число, місяць і рік поставлено — документ був справжній, достовірний!

— Порядок! — сказала Груня й сховала папір у ліву кишеню гімнастерки, на серце.

Я у нашому партизанському загоні була, як кажуть, і швець, і жнець, і на дуду грець. І готувала, і прала, і лікувала, й одяг лагодила.

Ми в лісі стояли табором, у горах. Всі хлопці з нашого заводу. Викопали землянки, жили там і воювали.

Німці у гори боялися йти, вони у передгір'ях побудували лінії оборони проти нас, із дотами, з бліндажами,— усе як належить.

Тільки не допомагали їм їхні доти.

Вночі, бувало, прощмигнуть наші партизани повз німецькі дороги — і гайда гуляти по степу. Потім повертаються, доповідають нашому начальникові, товаришу Н.

Голодні прийдуть, брудні, обдерті — штани ватяні так і висять на них клоччям. Просто біда з ними!

Я їх нагодую, одяг полагоджу та ще й вилаю як слід.

— Що ж це ви, хлопці,— кажу,— обмундирування зовсім не жалієте?.. Ви б якось обережніше, а то, їй-бо без штанів вас пускатиму на операцію.

Сміються:

— Без штанів легше.

А інший розсердиться:

— Не бубони, Тимофіївно, спробувала б сама три кілометри по колючках на пузі повзти, та ще тридцять кілограмів вибухівки на горбі перти.

І таки справді: герої, коли подумати!

Добре я з ними жила, жаліла їх, як рідних дітей. Вони мене теж любили. Я — тільки ви не смійтеся — гадаю дуже добре. Звичайно, з наукової точки зору гадання — бабський забобон, але з нудьги чому не погадати?

У мене були карти-саморобки. От я помічу, що який-небудь наш партизан ходить сумний, невеселий, слова від нього не доб'єшся,— зараз до нього:

— Про що задумався, молодче?

— Про сімейство,— каже,— думаю, Тимофіївно. Як вони там? Чи живі?

— Давай погадаю.

— Погадай... для сміху.

Розкладу я карти — і кажу тільки хороше. Співаю-заливаюся, мов соловейко:

— Чекає тебе швидко побачення з червоною дамою, яка має до тебе бубнову симпатію. Серце заспокоїться великою радістю у власному домі.

Дивишся — повеселішав хлопець.

Якось викликав мене до себе наш начальник. Суворо каже:

— Ти навіщо, Тимофіївно, забобони в загоні розводиш? Що це за гадання такі?..

Я йому все пояснила.

Він усміхнувся у свої вуса й сказав:

— Уперше бачу, щоб карти морально-політично підтримували. Ти все-таки... акуратніше!

Дуже я нудьгувала в загоні без господарства свого. Поки німець не наступав, я працювала на фермі, у підсобному господарстві при заводі. Ферма багата, птиці тієї, худоби всілякої — цілий Ноїв ковчег: сім пар чистих, сім пар нечистих.

Про Кубань нашу, знаєте, як кажуть? Устроми навесні цурку в кубанську землю — вона тобі восени вродить. Що земля? На Кубані повітря навіть якесь родюче. На худобину — й на ту впливає. Я на фермі у себе помічала: не встигне свиня опороситися — дивись, ізнов поросна ходить. Без пересадки, чесне слово!

Одного разу притягли наші хлопці звідкілясь свиню. Як вони її до табору дотягли — не знаю. Їхній секрет.

Прийшли веселі, гомонять:

— Зараз ми її заріжемо, і ти, Тимофіївно, звариш нам справжній кубанський борщ зі свининою!

Подивилася я на свиню: гарна така свинка, вгодована, не схотілося мені її різати! «Нехай, думаю, в хазяйстві живе — може, приплід дасть!»

Пішла до начальника, умовила його оголосити свиню ніби ензе — недоторканим запасом. Образилися на мене наші партизани — жах! Ну, ще б пак: борщ повз рот пройшов!

Зварила я їм кашу, хорошу, пшоняну, а вони їдять і гудять її, та голосно, щоб я чула. Вони гудять, і шкода мені їх, а в самої думка: «Не вічно ж, думаю, ми будемо в горах і землянках сидіти? Поженемо німця повернемося на завод, а хазяйство наше все порушене з голого місця починати доведеться. Так хоч свиня буде для початку». Ох, набралась я лиха зі своєю Ензе. Хлопці як вовки коло неї ходили і зубами клацали. Чого тільки не вигадували!

Прийдуть до начальника, доповідають:

— Тимофіївна Ензе знову нашкодила. Ми міну зробили натискної дії, а вона всіма чотирма на неї влізла.

— Підірвалася?

— Ні! Дозвольте за шкоду покарати її на смерть...

Начальник сміється:

— Це не шкода: це технічний контроль. Значить погану міну зробили, якщо свиня влізла й не підірвалася. Ми повинні їй тільки дякувати. Свиня не підірвалася — і німець не підірветься.

А одного разу і він на неї розсердився. У нас телефон був проведений польовий — від землянок до передових спостережних постів. От якось кинулися — перервано зв'язок. Послали хлопців перевірити. Ті повернулись і Ензе мою пригнали. Кричать:

— Ензе проклята порвала! Спіймали її на місці злочину! Чи довго ще будемо з нею панькатися?.

Начальник каже:

— Мені теж набридла ця Ензе. Заріжте її к бісу, а то справді животи у всіх підвело!

Я в сльози.

— Не можна її різати. Вона поросна

— Звідки поросна?

— Думаю, від дикого кабана.

— Ну, раз поросна. залишити. Тільки дивись мені. На твою відповідальність!

А я це так сказала, навмання «Ой, думаю, буде мені тепер!»

І що ж ви думаєте? Свиня таки виявилася справді поросна. Таке вже у нас повітря на Кубані Навесні коли німця погнали, вона й опоросилася Вісім поросляток привела. Пички у всіх гострі, довгі, лісові У батька! Сміху з ними було! Кожен прийде, подивиться на Ензе з порослятами і що-небудь скаже:

— Це в неї від фріца.

— Ні, од вітру

— Від телефону.

Сміх сміхом, а все ж недарма, виходить, я її берегла. Не з порожніми руками повертаємося

Повернулись ми на завод. Ходимо руїнами, де раніше наші цехи стояли, і плачемо чи то від радості, що повернулись, чи то з горя

А начальник каже:

— Слізьми лиху не зарадиш. Нехай кожен займе своє місце. Треба працювати, допомагати фронту. Ти, Тимофіївно, забирай свою Ензе з поросятами, давай їдь у підсобне господарство, дій...

От я і дію: птиці вже у мене завелосся трохи. Корівки з'явилися, та от Ензе моя бойова. Нічого, все налагодиться. Це ж Кубань! У нас повітря веселе легке!..

МИ З ВОСЬМОГО ПІД'ІЗДУ

Велике, дуже чисте московське подвір'я. Ніякої зелені — тільки в глибині двору самотньо стоїть стара-престара береза.

Під березою — лавка, теж стара. А на лавці завжди діти. Це їхнє улюблене місце.

Зараз на лавці сидять Галя Кусихіна і Леся Кальченко, дівчатка з восьмого під'їзду. Вони дуже схожі одна на одну — біляві, довгоногі цибаті, в коротких старих пальтечках і фетрових беретиках: Галя в зеленому, а Леся в малиновому. Іще відрізняються вони панчохами: у Галі панчохи жовті, а заштопані на колінах чорними нитками, а у Лелі — чорні, але заштопані жовтими.

Тут-таки, біля лави, вовтузиться Валька, чотирирічний брат Галі Кусихіної, пухке, рожеве, безброве створіння в лижних штаних «з чужого плеча».

Дівчатка розмовляють про своє:

— Ти олію вже одержала? — питає Галя, мружачись від лагідного вересневого сонця.

— Одержала. Вчора ходила. А ти?

— Я теж одержала. Насмажили картоплі — от стільки!.. А Валька з'їв половину. Він у нас жажливо багато їсть. Мама каже, що він як удав. Ти бачила живого удава?

— Ні. А ти?

— Я бачила. У Зоологічному. Просто жах, до чого бридкий. Він лежав у клітці і перетравлював кроликів. Ти знаєш, він їх живцем ковтає — з вухами, з ногами, з кишками, з усім. Наковтається і зразу лягає спати.

— Його, мабуть, інші зоологічні звірі зневажають за те, що він такий ненажера.

— Валька! — раптом кричить Галя Кусихіна. — Не смій жувати листя!.. Виплюнь зараз же!.. От уже справді удав!..

Валька слухняно випльовує несмачне березове листя і з незалежним виглядом починає стрибати на одній нозі, ніби нічого їй не сталося.

Дівчатка провадять розмову далі.

— Ваш тато вам пише?

— Пише. А ваш — вам?

— Наш нам теж пише. Наш, головне, під салюти вгадує. Навіть дивно: як від тата лист — так увечері салют!

— Валька! — знову грізно кричить Галя. — Ти знову жуєш листя?.. Я кому казала!!

— Та я жуваю саму слину! — басом виправдовується Валька і починає стрибати на другій нозі.

Розмова на лавці поновлюється.

— Твоя мама заморюється? — питає Леля Кальченко.

— Заморюється! Вона каже, що якби не я, вона давно б лягла на диван і ноги простягла. Вона мене знаєш як називає? «Мій заступник»! Нас із нею, головне, Валька дуже мучить. Мама каже, що він страшенно трудомістка дитина.

— Взагалі без мужика в домі важко, правда? Добре ще, що ми з тобою такі спритні вродилися. Мама каже, що в мене буквально все горить у руках. Я як візьмуся посуд мити, раз-раз — і готово! Як у цирку!. Тобі шкода таких матерів, у яких мужик на фронті а дітей нема?

— Мені таких шкода, у котрих всі дитини трудоміткі, як наш Валька! Оце справді жах і кошмар!

— По-моєму, таким матерям треба допомагати. Знаєш, Галько, давай просто зараз знайдемо, де живе родина фронтовика, і будемо їй допомагати...

— А як же ми їх знайдемо?

— Просто подзвонимо в двері й спитаємо: «Ви родина фронтовика?»

— А Вальку як же?

— Вальку візьмемо з собою. Хочеш допомагати родині фронтовика, Валику?

— Хочу, — говорить Валька і раптом плаксиво кричить рот: — Я ще чогось хочу!

Зойкнувши, дівчатка відводять Вальку до паркану

за березу. Потім ладнають його складний туалет, беруть з обох боків за руки, і вся трійця прямує до п'ятнадцятого під'їзду.

П'ятнадцятий під'їзд вибрано інтуїтивно: чомусь дівчатам здається, що саме там живуть ті матері, яких треба жаліти і яким треба допомагати.

Діти піднімаються на п'ятий поверх, і Галя Кусихіна каже:

— Давай осюди подзвонимо, сто сорок п'ята квартира.

Двері відчиняє літня жінка у фартусі, зі строгим обличчям. В руках вона тримає тарілку з паруючою кашею.

— Чого треба? — суворо говорить жінка.

Розгубившись від цієї суворості, Галя випускає з рук Вальку. Валька важко гепається на підлогу. Скрикнувши, жінка впускає тарілку з кашею — тарілка розбивається, і починається щось неймовірне.

Валька реве на все горло, хоч він і не забився, а тільки трохи злякався; жінка кричить і лається, бо їй шкода каші; а дівчата говорять обидві разом — намагаються пояснити потерпілій своє вторгнення до її квартири.

— Ми з восьмого під'їзду! Ви родина фронтовика?.. Ми прийшли вам допомагати... Не соромтеся, будь ласка.

— Посоромились би самі! — бушує жінка. — Всю кашу мені зіпсували!.. Ану геть звідси!

Дівчатка піднімають Вальку, котрий усе ще реве, і швидко біжать униз по східцях.

На сходовій клітинці третього поверху вони зупиняються, і Галя Кусихіна каже:

— Це все через Вальку. Їсть, їсть — от і став такий важкий, що на руках не втримаєш! Та не реви ти, бога ради! Де ти забився? Давай я тебе поцілую — все мине!

Вона цілує Вальку, і той заспокоюється.

— З першого разу ніколи нічого не виходить, — філософськи заявляє Леля Кальченко. — Давай до цієї квартири подзвонимо.

Леля хоробро дзвонить. Дівчатка чують швидко тупотіння дитячих ніг. Двері відчиняє хлопчисько, рудий як вогонь, з обличчям бувалого трамвайного «висуна» і любителя побитися.

— Ми з восьмого під'їзду! — починає Леля.

— А ось я тобі як дам зараз по вуху, так ти зразу станеш із шістнадцятого! — говорить хлопчисько.

— Почекай,— втручається Галя.— Ми хочемо твоєї мамі допомагати, бо ти, напевне, дуже трудомісткий!

— І тобі як дам зараз по вуху, так ти теж станеш трудомістка! — повторює хлопчисько, дуже задоволений власною дотепністю.

— Ходімо, Лелю! — сухо говорить Галя.— Це якийсь дурничок, п'ятачок за пучок.

Хлопчисько з реготом зачинає двері. Зніжковілі дівчатка і Валька спускаються нижче — на другий поверх.

— З двох разів ніколи нічого не виходить! — каже Леля Кусихіна.— Я сюди подзвону. Добре, Лелю?

— Та добре вже, дзвони!..

Цього разу двері їм відчинає дідусь: лисий, згорблений, з гачкуватим сизим носом, справжній Змій Горинич.

Він підозріло оглядає дітей і сухо говорить:

— Ну, чого вам?..

— Ви родина фронтовика? — солодким голосом запитує Леля Кальченко.

— Ну, фронтовика! А тобі чого?

— Ми з восьмого під'їзду!.. Ми хочемо вам допомагати по господарству.

— Хліба немає у мене зайвого. І грошей немає.

— Ой, що ви? — разом говорять обидві дівчини.— Нам же не треба хліба! І грошей теж не треба. Ми так!..

— Ну, заходьте! — м'якшає Змій Горинич.— Годі квартиру вихолоджувати!..

Дівчата і Валька заходять у передпокій і несміливо зупиняються.

— Не розумію я, чого ви хочете? — запитує дідусь.

— Хочемо вам допомагати по господарству... Давайте ми вам поки що відро із сміттям винесемо! — пропонує Леля Кальченко.

— Ти бач, яка ловка! Візьмеш відро, а потім закинеш куди-небудь, і шукай тебе!.. А тепер відер, бач, нема ніде.

— Якщо ви нам не вірите,— ображається за подругу Галя Кусихіна,— ми вам нашого хлопчика залишимо в заставу. Валько, посидиш з дідусем, поки ми їхнє відро винесемо на помийницю.

Валька кривить рот і без усякої підготовки починає голосно ревити. По-перше, його лякає перспектива залишитися наодинці зі Змієм Гориничем; по-друге, він теж хоче нести відро на помийницю. Дівчата заходжуються його втішати, і зрештою питання розв'язується так: Галя і Валька понесуть на помийницю відро, а Леля митиме посуд.

Галя і Валька виходять. Відро дуже важке, і Галя несе його, вся перехилившись в один бік і швидко-швидко перебираючи сірниковими своїми ніжками.

Валька крокує поряд з нею, гладкий і поважний, як маленький Будда.

Леля тим часом має дідусевий посуд. Чашки й тарілки буквально танцюють у неї в руках, як у цирку! І не встигає дідусь опам'ятатися, як весь посуд уже перемитий, перетертий і поставлений на полицю.

У самий розпал цього самодіяльного суботника відчиняються двері, і в передпокій швидко входить кремезний блондин у чорному драповому пальті і пом'ятому сірому капелюсі. Щоки в нього неголені, очі червоні — видно, що він погано спав і зараз кудись дуже поспішає.

— Папаня, давай їсти! — говорить блондин і, помітивши дітей, здивовано питає: — Це що за гоп-компанія?

— Ангели-помічники! — повідомляє дідусь, всміхаючись на весь свій беззубий рот.

— Ми з восьмого під'їзду, — говорять дівчата разом.

— Від Марусі не було листа? — запитує блондин у старого.

— Не було, Васильку! Кажуть, із їхнього фронту до Дьоміних брат приїхав. Ти зайшов би, спитав — може, він десь бачив нашу Марусечку!

Старий іде на кухню і гримить там тарілками — готує синові їсти. Галя і Леля розгублено презираються, і Леля, набравшись духу, запитує блондина:

— А ви самі хіба... не на фронті?

— Ні, у мене дружина на фронті. Вона військовий лікар...

— Виходить, ви не родина фронтовика?

— Ну, раз у мене дружина на фронті, виходить я — родина фронтовика! — всміхається блондин.

Дівчата знову презираються. На обличчях у них написано: «Здається, ми дали маху!»

Блондин знімає пальто, і Галя перша помічає на борту його піджака золоту почесну нашивку, котра означає що її власника було тяжко поранено на фронті Галі стає його шкода, і вона каже:

— А ви стомлюєтесь?

— Дістається! — сміється блондин. — От зараз поїм, і знову на завод. Другу ніч не спимо — термінове фронтове замовлення.

— А вам важко без жінки?

— Важкувато.

— Ми до вас будемо приходити, допомагати вашому татові Ми з восьмого під'їзду! Я — Галя, а вона — Леля. А це Валька, він мій брат

— Ну, спасибі, Галя з Лелею. І тобі, Валько, спасибі Заходьте, ласкаво просимо!

— Ласкаво просимо, — ввічливо повторює Валька

Дівчатка прощаються і виходять. Проводжає їх дідусь, Змій Горинич Він виходить з ними на схід і чомусь пошепки каже:

— Ви заходьте хоч і щодня допомагати! Я прийму — нічого Ми з ним акуратна родина фронтовика, не сумнівайтесь

І дає Вальці шматочок цукру.

На східцях Леля говорить Галі:

— Це навіть цікавіше, що так вийшло. Такі заміжні мужики на вулиці не валяються!

— Не валяються! — погоджується Галя. — Ми завтра знову до них підемо

— Обов'язково підемо! Валько, підеш завтра з нами до дідуся?

Валька, який нічого не може сказати, бо в роті у нього цукор, поважно киває головою на знак принципової згоди

ЖІНОЧА ПРИВАБЛИВІСТЬ

Вісімнадцятирічний репортер Єлизавета Синицина, яку всі у редакції газети називали «бідолашна Ліза» сиділа у прокуреній маленькій кімнаті відділу інформації і скаржилася на свою долю бувалому газетному вовкові Барсукову

— Усім дають легкі, людські завдання, — бубоніла

«бідолашна Ліза»,— а мені ніколи не дають легких, людських завдань!

Зморщений, жовтий, як карельська береза, Барсуков відірвався від гранок і запитав:

— Цікаво, що ти вважаєш «легким, людським завданням»?

— Собачу виставку! — сказала «бідолашна Ліза». — Скільки разів я Антона Антоновича прохала: «Пошліть мене на собачу виставку». Я шедевр написала б про собак, бо це мій матеріал. Ні, він послав Тучкіна. Я ясно бачу, що мене тут затирають!

— Не скигли, Єлизавето! Ніхто тебе не затирає!

— Не затирають! — продовжувала скиглити «бідолашна Ліза». — А чому, як тільки трапиться не полюдському важке завдання, так одразу Синицину подавай. Синицина усе витягне. Синицина — робоча коняка, безсловесна!

— Пишатися повинна завданням редакції! Сідай у метро і їдь прямо до готелю «Москва». Карпович там зупинився. Візьмеш у нього бесіду, як його з'єднання торпедувало німецький караван,— от і все.

— Він же не полюдському мовчазна людина, цей Карпович! — застогнавши, сказала «бідолашна Ліза». — Інші газети вже пробували брати в нього бесіду, нічого не виходить. Він усім каже те саме: «Прийшов у заданий квадрат, і коли з'явився німецький караван, я його торпедував». Усе!

— Стривай, Лізо, не хвилюйся,— сказав Барсуков, підводячись із-за столу. — Зараз ми з тобою щось придумаємо. Ну, давай так міркувати. У яких випадках чоловік стає балакучим? Чоловік стає балакучим, поперше, в тому випадку, коли дівчина йому сподобається. Може, ти йому сподобаєшся, Лізо?

— Не сподобаюсь! У мене привабливості нема... жіночої. І взагалі облич, будь ласка, свої вічні жарті!

— Я не жартую,— сказав Барсуков, щосили намагаючись здаватися серйозним,— у тебе є щось привабливе.

— Нема! — відрубала «бідолашна Ліза». — Нема! І все! Кожен день дивлюсь у дзеркало — знаю. І давай цієї теми не торкатися.

— Добре, не будемо торкатися,— сказав Барсуков без тіні посмішки. — Тоді залишається другий варіант...

Чоловік стає балакучим, коли він вип'є. Ти горілку п'єш?

— Піла... двічі. Страшна гидота!

— От якби ти була мужчиною і могла б із Карповичем, як кажуть, «дерболизнати по-товариському», він і заговорив би... на весь голос!

— Та ну тебе, Барсуков! — сказала Ліза, незадоволено махнувши рукою. — Мені через три години матеріал треба здавати, а я тут даремно з тобою час гайную. До побачення, я пішла.

Відомого підводника Ліза застала за обідом. Літній чоловік у чорній морській формі, лисий, з красивою пещеною борідкою підвівся з-за столу і відрекомендувався Лізі:

— Капітан другого рангу Карпович. Чим можу служити?

— Розкажіть, як ви торпедували німецький караван, товаришу Карпович.

— Прийшов на заданий квадрат, дочекався появи каравану противника і торпедував його, — сказав мовчазний Карпович.

— А подробиці? — спитала Ліза, намагаючись дивитися на відомого підводника з усією привабливістю, на яку вона була здатна.

— Вони без подробиць ішли на дно, — усміхнувшись, сказав Карпович.

Запала незручна мовчанка.

— А все-таки! — з відчаєм повторила «бідолашна Ліза».

— Що «все-таки»?

— Все-таки, як же ви торпедували фашистський караван?

— Я вам уже доповідав. Прийшов у заданий квадрат, дочекався появи каравану противника і торпедував його.

— І це все?

— Все!

Друга пауза була для Лізи ще нестерпнішою за першу.

Раптом її блукаючий зір зупинився на накритому обідньому столі, у центрі якого стояла пузата карафка з горілкою.

Капітан другого рангу перехопив її погляд і ввічливо запропонував:

— Може... пообідаєте зі мною?

«Бідолашна Ліза» пригадала пораду Барсукова, подумала: «А чим чорт не жартує!» — страшенно почервоніла і, внутрішньо здригаючись від своєї сміливості, сказала:

— Їсти мені не хочеться. А от... горілки я випила б!

— Ви... п'єте горілку?

— Люблю іноді... дерболизнути по-товариськи! — сказала Ліза, котячись у прірву.

Усміхаючись самими очима, явно заінтригований цим несподіваним визнанням, мовчазний Карпович зробив широкий жест, запрошуючи Лізу до столу:

— Ну, що ж, давайте «дерболизнемо по-товариськи!»

Він налив дві чарки горілки і підсунув до Лізи тарілочку з оселедцем.

— Ваше здоров'я! — сказав моряк, почаркувався і випив не скривившись.

Ліза теж узяла свою чарку, хоробро зробила ковток, але одразу закашлялася і хвилини зо дві сиділа мовчки, вирячивши очі, судорожно ковтаючи повітря роззявленим ротом.

— Поганенько у вас виходить! — сказав мовчазний Карпович.

— Просто не в ту горлянку потрапило... Я можу ще!

Після третього ковтка Лізі стало тепло і дуже весело. А весело їй стало тому, що Карпович, який сидів навпроти, раптом поплив у неї перед очима, став хистким, розпливчастим і нарешті роздвоївся. Тепер двоє відомих підводників, обидва лисі, симпатичні, чорнобороді, сиділи за столом і, посміхаючись, дивилися на «бідолашну Лізу».

— Чому вас двоє? — запитала приємно здивована Ліза.

— Це тому, що ви вже дерболизнули! — сказали обидва Карповичі.

— А чому ви обоє мовчите і нічого не розповідаєте?

— Хочемо вас послухати!

— Хитрі які! — сказала Ліза і насварилася на Карповича пальцем.

Карповичі здригнулися, знову попливли і раптом злилися в одного Карповича. Лізі стало ще веселіше, голова в неї крутилася, хотілося сміятись і говорити,

говорити — відверто, по-товариському про всі біди і радощі її важкого репортерського життя.

І вона заговорила.

Карпович уважно слухав, мовчав, тільки кивав головою та, як і раніше, усміхався самими очима.

— Розумієте? — неслухняним язиком скаржилась підводникові «бідолашна Ліза». — Як не по-людському важке завдання — так Синицину їм подавай. Тому що Синицина — робоча коняка, безсловесна... От вас мені підкинули! А ви мені нічогосінько не розповіли, як ви це... топре... торпедували фашистський караван... А Антон Антонович скаже: «Синицина не впоралася». А я не винна, що ви такий мовчазний, а в мене немає привабливості жіночої!

— Скільки вам років, Синицина?

— Вісімнадцять!

— Батько у вас є?

— Він на фронті... Слухайте, розкажіть же про фашистський караван... Я запишу...

— Шкода, що я не ваш батько, — раптом промовив мовчазний Карпович. — Відшмагав би я вас зараз за цю горілку. Дурне дівча!

— Я ж думала, що ви дерболизнете зі мною по-товариському... і все розкажете про караван фашистський. Ой, що ж тепер буде? Через дві години матеріал треба здавати. А я спати хочу! Ой як у мене голова крутиться! Можна мені на диван лягти?

— Укладайтеся! І спіть! — сказав відомий підводник. — Я сам за вас усе напишу По-товариському І подзвоню у вашу редакцію, щоб прислали за матеріалом. Лягайте, лягайте, годі дурня клеїти! Ось вам подушка. Дурне дівча!

...За півгодини «бідолашна Ліза», тихо посвистуючи носом, солодко спала на дивані, накрита чорною морською шинеллю з погонями капітана другого рангу а сам капітан сидів за письмовим столом і, поглядаючи на годинник, швидко писав статтю для Лізиної газети. Писалося йому важко. Написавши фразу, він закреслював написане і все починав писати спочатку.

— Чорти б його брали! — лаявся знаменитий підводник. — Справді, не по-людському важке завдання!

Загадки світобудови

РОМАНТИКА

Я в нашому дворі найвідоміша. Коли я йду в булочну за хлібом чи ще куди, на мене люди пальцями показують. А хлопчаки — просто пройти не дають. Стрибають круг мене, як бісенята, і кричать:

— Тітко Насте, розкажіть нам про китів!

— Тітко Насте, а правда, що ваш син убив кашалота, який розмовляв?

А один — отакий, від землі не видно! — на третій день зупинив мене і каже:

— Тітко Насте, а правда, що ваш син прислав вам живе китеня?

— Правда, — кажу.

Він аж підскочив:

— Віддайте його мені! Вам все одно ніде тримати! Він у ванній не вміститься!

Я запитую:

— А ти де його триматимеш?

Він відповідає:

— Мій тато завідує лазнею. Я його попрошу пустити китеня у плавальний басейн. І там він буде спокійно рости.

Я кажу:

— А годувати його чим ви з батьком будете? Милом? Чи мочалками?

Він і оком не змигнув.

— Це питання, — каже, — ми, юні натуралісти, уже обговорювали. На таку справу кожний дасть, скільки зможе, з грошей на кіно. Ми будемо в складчину, усім двором, купувати для маленького кита свіжу рибу і фруктове морозиво.

Довгенько не вірив, що ніякого китеняти у мене нема. Навіть заплакав.

А син у мене й справді китобій. Він плаває в льодових морях, за тридев'ять земель від Москви, і стріляє в китів з гармати-гарпуна. А потрапив він туди випадково через свою... як її... романтику. Скільки я від оцієї самої романтики натерпілася, скільки сліз пролила, одна лише подушка знає.

І де вона в нього взялася, убийце, не знаю.

Чоловік мій покійний був людиною урівноваженою, позитивною, працював слюсарем у нашому будинко-управлінні. Випити — випивав, але без особливої романтики, в міру. Сама я теж жінка така собі, сидяча, все життя в Москві прожила, на Красній Пресні.

Коли в 1941 році фашист нашу Пресню бомбив і мені запропонували евакуюватися в глибокий тил, я й тоді навідріз відмовилася.

«Краще, думаю, я ще двадцять зажигалок знешкоджу, і на окопи піду, і поранених буду доглядати, ніж плентатися бозна-куди».

А Льонька мій ні в матір, ні в батька. Він ще зовсім хлопчиком був, а вона, ця романтика, уже лихо-манила його, як пропасниця якась!

Тричі з дому тікав!

Перший раз потяг батькові валянки й кожушок і подався на Північний полюс! До полюса, однак, не дійшов: у Лосинці міліція зняла з електрички.

Вдруге з Одеси його нам привезли: пробирався в Іспанію, з фашистами воювати.

Постаршав — на все літо щез. Ми розшук оголосили, об'яву в газеті надрукували. Я змучилась уся, виплакалася.

Раптом з'являється.

Худючий, засмаглий, витягся, як каланча. Ну просто арап Петра Великого.

— Здрастуйте, — каже, — шановні предки! Я побував на даху світу, у горах вище Середньої Азії. Там працював на станції (забув назву), яка погоду передбачає, вивчав «розу вітрів»!

Батько до нього:

— Ах, ти, сякий-такий! А чому ж ти нічого не писав про себе?

— Тому що перебував у малодоступному гірському районі.

Чоловік покійний розгнівався, ремінця з себе скинув.

— Ось я, — каже, — зараз намалюю тобі «розу вітрів» на одному твоєму доступному районі.

Льонька сміється:

— Облиште, батьку! За що це ви мене хочете відшмагати? Я там Почесну грамоту одержав за свою працю. Полюбуйтеся!

Дістає папір, показує. Дивимося, справді Почесна

грамота. Незручно такого грамотія лупцювати. Довелося пробачити.

Почалася війна. Льоньку на флот узяли. Потрапив в'н на військове судно, «мисливцем» називається. Вони за німецькими підводними човнами «полювали» і пу-скали їх на дно.

Я й не сподівалася, що він живим з війни повер-неться: хто-хто, а мій романтик голову на плечах не втримає! Чоловіка вже на світі не було. «Бідувати, думаю, мені одній до кінця днів моїх доведеться».

А все вийшло не так. З війни Льонька повернувся цілісінький (один раз тільки легко поранили), усі груди в медалях, змужнів, красень — очей не одведеш!

Демобілізували його. Тижнів три по Москві походив, помилювався. Увечері якось заходить — я сиджу, шкар-петки йому латаю.

— Ось що, — каже, — мамцю, я їду китів бити.

Я одразу не зрозуміла.

— Льонечку, — кажу, — війна ж закінчилася?

Він засміявся, обійняв мене.

— Їду бити китів, мамцю! А кит — це така морська тварина, яка має дорогоцінний жир, необхідний для нашої зростаючої промисловості. Ось почитайте

І подає мені книжку про китів.

Три дні і три ночі ми з ним сперечалися: їхати йому чи не їхати

Та хіба його переконаєш! Він же грамотний лагідний і язичок добрий має... Такий романтик кому завгодно баки заб'є. Наша доля материнська відома: зібрала йому білизну, попрала, полатала, пундиків напекла і провела на вокзал.

Почали прощатися, я заплакала.

Він мене поцілував і каже:

— Мамцю, ви не хвилюйтеся, гроші отримуватимете акуратно.

Я кажу:

— Я не за гроші хвилююся, а за тебе. Навіть у книж-ці твоїй написано, що кити хвостами хвицають. Ти обережніше, Льонечку, хоч іззаду до них не під-ходь.

Сміється.

— Мамцю! Я вогонь, воду, мідні труби і чортові зуби за війну пройшов. Невже мене паршивий хвіст кита налякає?

Поцілував мене ще разок і поїхав. Гроші мені справді акуратно вислав, а листів від нього я цілий рік не отримувала: тільки привітання — по радіо.

Дуже вони вже далеко за тими китами ходили, до самісінького Південного полюса. І треба ж: хлопчиськом був — до Північного не доїхав, так тепер на Південний потрапив.

Раптом приходить телеграма з Владивостока: «Мамцю, привітайте, я одружуюся, подробиці листом».

Я зраділа — неказанно.

«Кінчилася, гадаю, його романтика. Піде подружнє життя, дітки, те та се — тут уже не до китів!»

Гуляю подвір'ям, усім розповідаю про його одруження, ніг під собою не чую.

Приносять листа.

Розриваю конверт, з нього карточка випадає. Дівчина сфотографована. Вродлива ж! У морському кашкету, кучерики в'ються, в очах — мрії... «Зумів, — думаю, — підібрати невісточку. Молодець».

Листа читаю — і одразу в очах потемніло.

Пише:

«Дружину мою звати Марина. У нас з нею споріднені душі. Вона такий самий романтик, як і я: любить море, пригоди і далекі мандри. Служить радисткою на нашому кораблі, і ми з нею незабаром ідемо у новий рейс на китобійний промисел».

Я в сльози. Поплакала, поревла, все обдумала і написала йому відповідь. Так, мовляв, і так, я тебе благословляю, але жити сама більше не бажаю. Я вирішила й собі їхати на китобійний промисел разом з вами. Кита убити я, звичайно, не зможу, але куховаркою на вашому кораблі чи прибиральницею працюватиму. Влаштувай мене, синку, до себе. Вам же з Мариною легше буде, бо діти, я думаю, і в романтиків бувають. Онука чи внучку вам китиха няньчити не буде...

Так що і я тепер на старості літ у романтики записалася. Через це й відомою стала на весь дім. Мати — вона усім потрібна, а таким романтикам — тим більше. тому що вони самі, як діти!

У кабінеті працівника шахтоуправління Василя Павловича Кудряшова сиділи фізкультурник шахти Пронський і керівник музично-хорового гуртка Ганна Сергіївна Боліхіна й запально сперечалися.

Сперечалися вони вже давно, не менше години, закрипили, втомилися, а домовитися ніяк не могли.

Насуплюючись. Кудряшов сказав утомленим голосом:

— Кінчайте, товариші, а то ми так до ночі просидимо. Список ми з вами накидали, кого з ваших співаків і футболістів на першу зміну переводити, кого — на другу, все, так би мовити, з вами узгодили, утрясли, продумали, провентильовали і як там іще... Затримка тільки за Кучеренком. Так?

— Так! — хрипло підхопив сухий і довгий, як щогла, Пронський.

— Куди врешті-решт його записати, Юрка Кучеренка, — на першу зміну чи другу?

— На другу! — мовив Пронський. — Записуй Юру Кучеренка на другу зміну, Василю Павловичу, і кінці в воду! Підемо пиво пити!

— Не вийде! — заперечила повна, з м'яким, доброзичливим обличчям Боліхіна. — На першу зміну його запишіть, Василю Павловичу, на першу!

— А це ж чому на першу? — примружився Пронський.

— А тому, що не на другу! — весело відповіла Боліхіна.

Фізкультурник схопився зі стільця, обіперся на стіл і, гаряче дихаючи на Кудряшова, випалив одним духом, без розділових знаків:

— Василю Павловичу, у нас на ранок призначене тренування біля верстата, там поле є, воно вам відоме. відповідальне тренування, і це вам також відомо!

— А в нас співи увечері, — з тією ж переконливістю мовила Боліхіна. — У вас, Семене Аркадійовичу, тренування відповідальне, а в нас репетиція найвідповідальніша. І це Василю Павловичу теж відомо.

— Товариші, облиште! — благав Кудряшов. — Давайте спокійно розберемося... Я людина неупереджена. Ціную хоріві співи і люблю футбол. Але не можна ж Кучеренка на дві частини розірвати: ноги віддати

тобі, Пронський, а голову вам, Ганно Сергіївно, — хтось з вас має поступитися.

— Василю Павловичу! — з лютою ніжністю в голосі мовив Пронський. — Даю вам слово, що Ганна Сергіївна може легко обійтися без Кучеренка. Один голос для хору немає ніякого значення.

Боліхіна схидно посміхнулася:

— Такий голос, як ваш, Сергію Михайловичу, для нашого хору не має значення, а такий, як у Кучеренка, має!

— Даремно ви намагаєтеся мені дошкулити, Ганно Сергіївно, — парирував Пронський. — У мене голос від народження хриплий. Я Юру Кучеренка замінити у хорі не можу. Але й ви не можете його замінити у моїй футбольній команді.

Керівник музично-хорового гуртка підвелася, знищувально глянула на свого супротивника й урочисто-грізним тоном посла, що оголошує війну іншій державі, промовила:

— Я вас попереджаю, Василю Павловичу, що ми не вийдемо на перше місце в районі, якщо найголовніша людина в хорі — співаучач! — не братиме участі в співаках. Я принаймні з себе відповідальність знімаю.

Кудряшов глянув на непохитний вираз обличчя Боліхіної і перелякався.

— Цього не повинно бути, Ганно Сергіївно, — мовив він директивно. — Ми зобов'язані зайняти перше місце з хорових співів. Наша шахта завжди співаками славилася!

— Правильно, Василю Павловичу! Ось я й хочу прославити нашу шахту таким чудовим співаком, як товариш Кучеренко.

— Поступися, Пронський, — мовив Кудряшов фізкультурнику. — Поступися, не сперечайся. Не можемо ми перше місце з масової пісні комусь віддати. Не можемо. Традицію буде порушено, розумієш? Якщо сам Кучеренко погодиться, я його запишу на другу зміну.

Він узяв перо і потягнувся до чорнильниці, але фізкультурник зблід, схопив його за руку і сказав:

— Я вас зі свого боку попереджаю, товаришу Кудряшов, що без лівого краю, без нашого Юрка Кучеренка, я за районну першість з футболу теж не відповідаю.

Кудряшов поклав перо, глянув на бліде, в червоних плямах обличчя Пронського і знову перелякався.

— Дарма, Пронський,— мовив невпевнено.— Виставиш замість Кучеренка іншого гравця — і все буде нормально!

— Цікаво, кого?

— Ну, цього... маленький такий... крипільник з другої дільниці. Коля Малютін. Теж лівий крайній — дай боже!

— Гарний гравець, нічого не скажу,— погодився Пронський.— Але... не Юрко Кучеренко, Василю Павловичу... Ви ж наш перший болільник. Ви ж масте нам співчувати. Ось програють наші «Гіганти» з рахунком 10 : 0, тоді нехай вам Ганна Сергіївна, так би мовити, заспіває хором: «Не страшна нам бомбежка любая...».

Вираз переляку на обличчі Кудряшова змінився виразом жаху.

— Невже програють?..

— Без Кучеренка? Безперечно, програють!

— Зробіть послугу, Ганно Сергіївно! — мовив Кудряшов, дивлячись на керівника музично-хорового гуртка благальними очима.— Прошу вас, поступіться. Я навіть уявити собі не можу, щоб наша шахта з футболу не вийшла на перше місце.

Не слухаючи його, Боліхіна багатозначно і погрозово помахала пальцем Пронському і сказала:

— Ви на цей клапан не натискуйте, Семене Аркадійовичу, не натискуйте. Щодо хороших співів є особливі директиви... А футбол... що футбол? Футбол для товариша Кудряшова — це його особиста емоція, не більше.

— Футбол — особиста емоція? — обурився фізкультурник.— Футбол — це загальна емоція, Ганно Сергіївно! Так, загальна.

Кудряшов вийняв з кишені носовичок і витер з чола рясний піт.

— Зачекай, Пронський,— мовив він голосом кадрового великомученика.— Зачекай!.. І так голова розколюється!.. Ви, дорогі товариші, забуваєте, що Кучеренко не лише футболіст і заспівувач, він ще лавовідбійник зі світовим іменем. По три, по чотири норми дає! Не можу ж я з обох змін одразу звільнити! Ганно Сергіївно,— звернувся він до Боліхіної,— ви

мені чесно скажіть: він справді талант, Юрко Кучеренко?

— Талант! — вигукнули разом Боліхіна і Пронський.

— Ви хоч не разом говоріть.

— Я вважаю, Василю Павловичу, — мовила Боліхіна, — якщо він над собою працюватиме, з нього вийде другий Лемешев.

— Або другий Федотов! — вигукнув Пронський.

Але керівник музично-хорового гуртка не здалася.

— Ви ж бували у нас під час репетицій, Василю Павловичу, — мовила вона, присуваючись поближче до Кудряшова. — Пам'ятаєте, як він заспіває? — Приємним сопрано вона проспівала:

Что стоишь, качаясь, тонкая рябина...

Кудряшов заплющив очі і з натхненням басом підхопив:

Головой склоняясь до самого тына.

Схаменувшись, він сором'язливо прокашлявся і, припинивши співати, промовив:

— Та-а-ак!.. Задушевно у нього виходить. Самісіньке серце проймає.

Відчувши небезпеку, Пронський завдав удару з флангу.

— А матч з «Никанором» пам'ятаєте, Василю Павловичу? Як він по воротях з двадцяти метрів ударив? Йому Єгоров подав з центру, а він — раз!..

— І там! — додав Кудряшов запально. — У нього, в Кучеренка, гарматний удар!

— Правильно, Василю Павловичу! Воротарів повітряною хвилею відкидає!

Очі в Кудряшова засмутилися, на чолі знову виступили величезні краплини поту.

— Поступіться, Ганно Сергійовно, — звернувся він до Боліхіної, — поступіться, як жінка.

Боліхіна ображено скривила губи:

— А я не жінка... в цьому питанні. Нехай Семен Аркадійович поступиться... як мужчина.

— Я теж не мужчина у цьому питанні, — мовив Пронський.

— Проблемка! — блідо посміхнувся Кудряшов. — А до чого його самого тягне?

— До мене! — випалили водночас Боліхіна і Пронський.

Деякий час усі троє мовчали. Чути було, як на естакаді гримкотять вагонетки.

— А я ось чого не розумію,— серйозно розпочав Кудряшов.— Невже на Юркові Кучеренкові світ клином зійшовся? Адже на нашій шахті є стільки гарних хлопців з чудовими голосами. Чому ви так за нього... чіпляєтеся?

Боліхіна почервоніла, засоромившись, як дівчинка, і відповіла йому теж серйозно:

— Всі наші «чудові голоси» у мене в гуртку. Але Юрко Кучеренко — мій улюблений учень. Я в нього усе своє серце вклала. Зрозумійте мене як викладача.

— Ганно Сергіївно, він більше мій учень, ніж ваш! — тієї ж миті озвався фізкультурник.— Вас ще на шахті і близько не було, а я вже його, Юрка Кучеренка, тренував. Він зовсім маленький був до війни, босий бігав, а я ще тоді в ньому іскру футбольного таланту помітив!

Кудряшов глянув на непримиренних сперечальників і розсміявся:

— Не знаю, що робити, хоч убийте! Кинути жеребок, чи що?

І раптом двері розчинилися і до кабінету зайшов сам Юрко Кучеренко. Це був молодий хлопець, високий, трохи сутулий, з голубими, дуже яскравими відчайдушними очима. На лацкані його піджака, знічев'я накинута на плечі, виблискувала орденська колодочка.

— Привіт! — сказав Юрко Кучеренко.— Я до вас, Василю Павловичу.

Боліхіна розгубилася й почервоніла ще більше, а Пронський зняв з голови засмальцьовану тубетейку і почав енергійно обмахувати нею своє збуджене обличчя.

— А тебе тут... ледь на жеребок не розіграли,— мовив Кудряшов, кивнувши лавовідбійнику.— Ось вони... Один каже — у тебе в ногах талант, друга — у горлі. Будь другом, скажи сам, на яку зміну тебе записати на цей час: на першу чи другу? На репетиції чи тренування?

Кучеренко подумав, задерикувато всміхнувся і рішуче заявив:

— На першу запишіть, Василю Павловичу!

— Я так і знала! — триумфально вигукнула Боліхіна, підвелась і, підбігши до лавовідбійника, по-хазяйськи обійняла його за плечі.

Пронський зблід і, зойкнувши, опустився на стілець.

— Юрко, — з почуттям мовив фізкультурник, — у тебе совість є?

— Семене Аркадійовичу, ви, головне, не хвилюйтеся! — з тією ж задержуватою, дивовижно милою усмішкою мовив Кучеренко. — На змагання я вийду. Але про всяк випадок ви Петра Зав'ялова тренуйте. А от у репетиціях, я їй не знаю, чи братиму участь. Спробую поєднати, але не певний, чи це мені вдасться, — додав він, звертаючись до Боліхіної. — Ви на Степана Зотова зверніть увагу, Ганно Сергіївно. Чудовий тенорок!

Боліхіна так і сіла на стілець поруч із Пронським.

— Що це означає, Юро? Що ж ви самі робитимете під час свят?

— Танцювати буду! — повідомив лавовідбійник, все ще всміхаючись. — Це ж моя найбільша пристрасть — танці! Я в армії, Василю Павловичу, на олімпіадах з танців перші місця брав. Один у мене суперник був і теж, уявіть собі, десантник. У нас з ним баш на баш виходило. То він мене перетанцює, то я його. Давно вже не танцював, треба підтягнутися. Помру, а виб'ю перше місце з танців для нашої шахти, Василю Павловичу.

Він акуратно повісив на стілець піджак і раптом пішов по кабінету такою запальною, гарною, підморгуючою «російською танцювальною», що Пронський, Боліхіна і Кудряшов не втрималися і разом заплескали в долоні.

Коли Кучеренко вийшов, обережно причинивши за собою двері, Пронський тоном переможця заявив:

— Фізкультурний у нього гарт. Це від мене!

— А відчуття ритму — від мене! — заперечила йому Боліхіна.

А Кудряшов глянув у вікно на лавовідбійника, що віддалявся, і мовив, широко усміхаючись:

— А й справді талановитий у нас народ! — і поставив у списку проти прізвища Юрка Кучеренка лише йому, Кудряшову, зрозумілу галочку.

МАНЮСЯ

Можливо, вам здасться дивним те, про що я розповім. І навіть дріб'язковим. Але ви ж письменник, інженер людської душі, ви мене зрозумієте.

Я працюю в одній установі технічним секретарем. Підпорядкована безпосередньо нашому директорові. Коротше кажучи, я секретарка.

Чомусь на сцені, та й в літературі, особливо в гумористичній, нас, секретарок, звикли показувати недалекокими, комічними, малоприємними створіннями.

Коли вірити авторам тих п'єсок і оповідань, то ми тільки те й робимо, що безперервно пудримо носи і лаємося з відвідувачами. Та ще горланимо по телефону: «Він зайнятий! У нього нарада!», «Приходьте завтра!», «Зателефонуйте пізніше».

Не ображайтесь, але все це жахлива, нестерпна і груба неправда.

Ми інші, зовсім інші. Навіть негативні секретарки, злі бюрократки і холодні чинуші в житті не схожі на цих вигаданих, розмальованих балакучих ляльок!

А втім я відхилилась, даруйте... Я говоритиму тільки про себе.

Отже, я технічний секретар установи. В мої обов'язки входить: вести господарські справи, розбирати пошту, приймати відвідувачів і спрямовувати їх куди слід, відповідати на телефонні дзвінки, ставити печатки на різні довідки й посвідчення і таке інше і тому подібне. Загалом роботи — море!

Але мій начальник — його звуть Іван Максимович — вважає, що найголовніший, найсвятіший мій обов'язок — це обслуговувати його персону. На його думку, я не державний службовець, такий самий, як він, а скоріше його особиста хатня робітниця вищої якості. Та обставина, що я перебуваю в штаті установи і отримую зарплату від держави, Івана Максимовича аж ніяк не обходить. Навпаки, це все його влаштовує. Іван Максимович щиро переконаний, що в межах нашої установи держава — це він.

При всьому цьому він працівник діловий і людина непогана, тільки надто вже якийсь такий... товстошкірий.

Він не розуміє найелементарніших речей.

Наприклад, він чомусь мене постійно називає Манюся. «Манюся, цигарок!», «Манюся, чаю!», «Манюся, до мене — нікого!».

Слово честі, мені не важко йому купити цигарок чи подати чаю, але яка я йому Манюся?! Мені під тридцять, у мене велика донька, та й він років на три старший від мене.

Я сиджу біля самісіньких дверей його кабінету. Двері тоненькі, і я чую усі розмови, які веде Іван Максимович з відвідувачами.

Людина він темпераментна та ще й погано вихована, висловів не добирає. Інколи, — цілком простодушно, — він відпускає такі словеса, що їх не завжди почувеш і на вулиці. Відвідувачі, що чекають на свою чергу, переглядаються, криво посміхаються, дивляться на мене. Я сиджу за своїм столиком і вдаю, що нічого не чую.

Як мені інколи хочеться підхопитися з місця, відчинити двері і при всіх відчитати лихослова.

Якось директор одного нашого підприємства, — сама чула, — сказав йому:

— Ваню, ти б того... обережніше на поворотах. Адже секретарка твоя все чує. Жінка ж, незручно!

Він розреготався:

— Курка — не птиця, секретарка — не жінка, — і бадьоро закричав: — Манюся, нарзанчику нам!

Наступного разу він покликав мене. Я зайшла до кабінету і побачила його в спідній сорочці і в підтяжках. Тут же наш бухгалтер сидить.

Я розгубилася і хотіла вийти.

А він, продовжуючи щось з запалом доводити бухгалтеру, здалеку кинув мені свій кітель і наказав:

— Манюся, гудзичка!

І все ж доконали мене не гудзички, не нарзанчик, не милі слівця, а доконала мене дружина Івана Максимовича — Раїса Аркадіївна.

Ну, гаразд, припустімо, що я, як технічний секретар, маю обслуговувати персону свого начальника. Але чому я повинна обслуговувати його жінку?

Раїса Аркадіївна ніде не працює (втім, це її справа: тільки я особисто і двох днів не змогла б просидіти без роботи), знемагає від байдикування, товстіє і нудиться. Вона знайшла у собі не менше дюжини усіляких хвороб і, щоб якось згаяти час (дітей у них не-

має), лікується у гомеопатів і алопатів, у поліклініках та інститутах, тибетськими травами і навіюванням, розтиранням і психічною гімнастикою.

Гасаючи від лікаря до лікаря, ковтає усі ці порошки і пілюльки, п'є трав'яні настоянки і робить таємничу психічну гімнастику — заняття досить-таки виснажливе, отож нещасна Раїса Аркадіївна справді-таки підірвала собі здоров'я. Гасаючи за зціленням своїх вигаданих хвороб, вона стала нервовою, дратівливою і противною плаксою. І знаєте, що мене дивує? Чому ніхто з лікарів їй просто не скаже: «Я вам, серденько, припишу повноцінний робочий день — і всі ваші болячки як рукою зніме»?

Раїса Аркадіївна дошкуляла мені телефонними дзвінками. Тільки, бувало, візьмешся за якусь термінову справу — дзвінок. Знімеш трубку і чуєш її млосний, «хворий», плаксивий голосочок:

— Манюся? Це Раїса Аркадіївна говорить. Погляньте в газету, що сьогодні йде в театрах?

— Погляньте самі, Раїсо Аркадіївно, це ж так просто.

— Завжди ви мене повчаєте! (В голосі уже сльози). Замість того, щоб взяти і просто відповісти... З'єднайте мене з Іваном Максимовичем.

Я з'єдную і у відкладену трубку чую, як вона скаржить на мене чоловікові і вимагає, щоб він мене «приструнчив».

Минає якийсь час — знову дзвінок.

— Манюся?.. Це Раїса Аркадіївна говорить. Ви не забули, що мені на третю потрібна автомашина?

— Машина пішла ще зранку, Раїсо Аркадіївно, і прийде аж наприкінці дня.

— Як це «пішла»? Сама взяла і пішла? Куди пішла?

— У службових справах, Іван Максимович розпорядився.

— А ви чому ж не попередили, що машина потрібна мені? А дайте-но його!

Я з'єдную і знову відкладаю набік трубку.

— Іване, що це таке! — плаче Раїса Аркадіївна. — Знову твоя Манюся відзначилася. Я ж попереджала її, що в мене о третій — гомеопат, а о четвертій — масаж кінцівок...

Іван Максимович намагається виправдатися і зняковіло басує:

— Раюсю, ти зрозумій... Раюсю, заспокойся...

Але Раїса Аркадіївна не бажає ні розуміти, ні заспокоюватися:

— Оголоси їй сувору догану, чуєш? Якщо ти не оголосиш їй суворій догани, я остаточно зляжу. Ти зрозумій, що у мене ввечері психічна гімнастика. Я маю зберігати цілковитий спокій і цілеспрямованість, мене не можна нервувати!

Іван Максимович кличе мене і, ховаючи очі, робить зауваження. Я мовчу, хоча всередині все кипить.

Врешті-решт усе це набридло мені до неймовірності. Одного чудового дня зайшла до кабінету Івана Максимовича і поклала йому на стіл заяву з проханням звільнити мене.

Він глянув на мене і спантеличено мовив:

— А в чому, власне, справа, Манюсю?

І тут я йому все сказала. Сказала, що плутає особисте з громадським, сказала, що він, сам того не помічаючи, припиняє на кожному кроці мою гідність радянської людини; сказала все, що я думала про його Раїсу Аркадіївну.

Це його приголомшило більше, ніж те, якби раптом заговорила шафа чи стілець. Він густо почервонів і ледве вичавив з себе:

— Для чого ж так різко ставити питання, Маню... Маріє Петрівно?.. Я бачу, нерви у вас... Я вам путівочку влаштую!.. А стосунки налагодимо. Раєчку теж приструнчу, даю вам слово, Маню... Маріє Петрівно!

Мене схвилювали його слова, але я відповіла так:

— Ні, Іване Максимовичу! Мені необхідно піти. Але ви за мене не хвилюйтеся: я роботу собі знайду. А от коли у вас з'явиться нова секретарка, ви з першого ж дня налагоджуйте з нею стосунки. Це вам моя товариська порада на прощання.

І пішла!

Скажіть: мала я рацію чи ні?

ТРІЙКА ЗА ПОВЕДІНКУ

Іван Семенович Покотилів, бухгалтер великого універсального магазину, сидить у себе вдома і пише листа учителю російської мови, в якого навчається його син Ігор.

Тонесенькі губи Івана Семеновича стиснуті, на обличчі багатозначна іронія. Ігор, підстрижений під їжачка, сидить поруч, у кріслі, і з кутка мовчки спостерігає за батьком.

Перо, затиснуте в міцних волосатих пальцях Івана Семеновича, ловко біжить по аркушу.

— Тату,— посміхаючись краєчком губ, не витримує нарешті Ігор,— ти зараз схожий на князя Курбського.

Іван Семенович підводить голову, поправляє окуляри і суворо дивиться на сина. Він не пам'ятає, хто такий князь Курбський, і не знає, це добре чи погано бути схожим на нього.

— Що таке? Який князь?

— Пам'ятаєш, він сидів у литовському шатрі і поспішно писав листа Івану Грозному: «Прочитає, всміхнеться, і знову читає, і знову без віддиху пише». Ти теж пишеш і всміхаєшся!

— Будь ласка, тільки без цих жартів! — перепиняє Ігоря Іван Семенович.— Я ж тебе захищаю. Невдячний хлопчисько!

Ігор змовкає. Ображено сопе. Перо знову швидко побігло по аркушу.

«...ніяк не можу погодитися з вашою оцінкою домашнього твору мого сина Ігоря Покотилова в 3(три) бали,— пише Іван Семенович.— Я особисто перевіряв роботу сина і з усією об'єктивністю вважаю, що вона повинна бути оцінена в 5 (п'ять) балів. Вважаю своїм батьківським обов'язком...»

— Тату! — невпевнено кидає із свого кутка Ігор.— Якщо розібратися, то Василь Павлович мені правильно трійку поставив. Я це визнаю... у порядку самокритики!

Іван Семенович кладе перо, обертається до сина:

— Я — твоя «самокритика». Зрозумів?

— У мене була груба помилка...

— Не було в тебе помилок!

— Була! Я написав, що Волго-Дон ввійшов у стрій в тисяча дев'ястот п'ятдесят четвертому році, а він насправді був готовий у тисяча дев'ястот п'ятдесят другому. Що це на мене нашло?.. І ти теж пормагав!

Іван Семенович скрушно крекче, але не погоджується. Йому здається, що, коли він визнає свою помилку, батьківський авторитет пропаде пропадом.

— Власне кажучи, у тебе, Горику, не помилка, а описка. Просто, так би мовити, перо спіткнулося.

— Перо спіткнулося, але набрехав же я!

— Не сперечайся зі мною! Описка — це описка, а помилка — це помилка!

— А мені здається, тату, що це однаково: чи описка, чи помилка. Адже однаково я на два роки з Волго-Донном запізнився.

Якийсь час батько і син мовчать. Потім Ігор так само невпевнено і сумно каже:

— У мене ще коми були не на місці... подекуди. І дві крапки я не поставив перед переліком.

— Не знаю... я перевіряв.

— Ти не помітив! Не пиши, тату! І так хлопці в школі сміються, що я від тебе листи учителям ношу. Вони мене диккур'ером прозвали.

— Зовсім недотепно!

— Недотепно, але всі сміються. І мама, коли їхала, казала, щоб ти не писав. Ось побачиш, вона приїде, дізнається, що знову писав учителям, і тобі перепаде!

Товсті вуха Івана Семеновича пломеніють.

— Замовкни! І не сунь свого носа куди не слід!

Він кладе листа в конверт і пише адресу:

— На, візьми! Передаси своєму Лузгину.

Ігор бере конверт, зітхає.

— А яку ти оцінку просиш, щоб він мені поставив за твір, тату?

— Звичайно, п'ятірку! У тебе в творі є думка. А це головне.

— П'ятірку він мені нізащо не поставить! — уголос міркує Ігор. — А від четвірки я не відмовився б.

І в його круглих карих очах з'являються хижі вогники.

...Увечері наступного дня Іван Семенович, повернувшись з магазину, дізнається від Ігоря, що вчитель Василь Павлович Лузгін листа його прочитав і просив переказати, що відповіді не буде. А якщо, мовляв, Іван Семенович бажає поговорити з ним, то нехай заїде в учительську.

— Он як вони дозволяють собі висловлюватися! Гарзд! Доведеться написати директорові.

За два дні Покотилів сидить у кабінеті директора школи і слухає, що йому каже директор Михайло Ілліч,

опасистий, сивуватий чоловік з добрими, дуже молодими очима.

На одутлуватому, напруженому обличчі Івана Семеновича написано: «А я однаково залишуся при своїй думці».

— Подумайте, Іване Семеновичу, чому ви вважаєте за свій обов'язок втручатися в педагогічний процес? — лагідно каже директор школи. — Та ще в таку тонку і складну справу, як оцінка успішності учня? Чи достатньо ви до цього підготовлені?

— Я бачу, товаришу директоре, що ви повністю на боці вашого Лузгіна. Ви сам педагог, тому й захищаєте педагога. Зрозуміло!

— Я захищаю не педагога, Іване Семеновичу. Лузгін досвідчений, уже немолодий учитель. Він не потребує мого захисту. Я захищаю вашого Ігоря.

— Від кого?

— Від вас, Іване Семеновичу! Ви вже його псуєте. Він гарний хлопчик, працелюбний, чесний, а ви робите все, аби Ігор став ледацюгою і хитруном.

— Це вже цікаво! — каже Іван Семенович, густо наливаючись кров'ю. — По-вашому виходить, не можна навіть захистити свої дитини!

— Та вашу дитину, Іване Семеновичу, на жаль, ми, школа, змушені захищати. Адже, підриваючи на очах вашого сина авторитет учителя, ви завдаєте величезної шкоди перш за все йому, Ігореві!

— Отже, так: авторитет учителя підривати не можна, а авторитет батька — будь ласка, скільки завгодно?

— Боюся, що свій батьківський авторитет ви підриваєте самі. Вам треба подумати, як його поновити!

— Я бачу, товаришу директор, що ми з вами ні до чого не домовимося, — каже Іван Семенович, підводячись. — У вас своя думка, у мене — своя. Але я людина на принципі, я писатиму далі. До міськвно. І так далі. Свого доб'юся... У цьому конкретному випадку. Щасливо залишатися.

Іван Семенович кланяється і йде, дуже войовничо настроєний.

Увечері Ігор сам у квартирі. Він сидить за батьківським столом і пише листа матері, яка поїхала до хворої тітки Зіни в Калінін.

«Дорога мамо, приїжджай швидше! — пише Ігор. — З татом погано. Він знову пише учителям. Мені самому

його не подужати, мене дуже торбує його поведінка. Вона у нього — на трійку»...

Перечитавши написане, він хмурніє. Похитавши головою, виправляє «о» на «у» в слові «торбує» і продовжує писати — лист виходить довгий.

Перо, затиснуте в тонких, забруднених чорнилом пальцях, швидко біжить по аркушеві паперу...

НЕРОЗБІРЛИВИЙ ПОЧЕРК

Перша година ночі. Москва починає затихати. Тролейбуси біжать швидше, і зірки горять яскравіше. Спокійний прохолодний вітерець мчить асфальтом, по-діловому шурхотить недопалками, обгортками від морозива. Людей на вулицях стає все менше й менше.

В операційному залі Центрального телеграфу теж поменшало народу, але все ж біля телеграфних кас ще стоять черги.

В одній такій черзі п'ятим стоїть не молодий, але і не старий, досить-таки солідний чоловік з зовнішністю лектора, лисий, в золотих окулярах, у добротному темно-синьому костюмі. Під пахвою в нього затиснуто руду суміш портфеля й чемодана кілограмів на п'ятнадцять вагою. Щохвилини він витирає спітніле обличчя величезною шовковою темно-синьою хусточкою. Душно!..

Телеграми приймає телеграфістка невизначеного віку, в пенсне на довгому сухому носі. Обличчя в неї байдуже і невиразне, як незаповнений телеграфний бланк.

Час від часу вона морщиться, хапається за щоку. Очевидно, у неї болять зуби.

Телеграми йдуть всуціль ділові, енергійні, по-господарськи короткі:

«Приєм міністра буде середу главк підтримав наш проект».

«Натискайте банк переказом грошей».

«Третій квартал запланували 130 тонн борюсь збільшення повідомте Максимова Нехай терміново телефонує Держплан».

«Тьотя вилітає літаком зустрічайте п'ятого».

Нарешті черга дійшла до солідного чоловіка в золотих окулярах. Телеграфістка бере у нього бланк, дов-

го читає, морщиться, потім каже дзвінким казенно-металевим голосом, але так, що її чує весь зал:

— Дуже нерозбірливо написано, громадянине. Що це за слово?

Потилиця солідного чоловіка з зовнішністю лектора густо червоніє.

— Кі-щечка,— каже він ледь чути.

— Голосніше, громадянине! Не чую!

— «Котику» це!

По черзі пробіг смішок.

— Яке ж це «котику»? — таким самим байдужо-дзвінким голосом перепитує телеграфістка.— Можна прочитати «катику», а можна й «котику». Все, що хочете!

— Я хочу саме «котику».

— Якщо хочете «котику», то й пишiть «котику». А це що у вас?

— Де, пробачте?

— Оці два слова?!

— Прочитайте самі. Тільки прошу вас... чи не можна про себе? Тут зрозуміло ж написано.

— Дуже незрозуміло, громадянине! — ще голосніше каже строга телеграфістка.— Що це означає: «Обіймаю, цілую папоньку»?

— Не «цілую папоньку», а «цілую лапоньку»,— жалісним напівшепотом поправляє «лектор» і витирає мокру, а тепер уже зовсім малинову лисину хусточкою.

— Яка ще «лапонька»? Прочитайте самі, громадянине!

— «Обіймаю, цілую...» Гм... Так! Я нечітко літеру «л» написав. Поспішав. Пробачте, я зараз хвостик додаю.

У черзі дружно регочуть.

— Я не розумію,— бубонить громадянин, подаючи виправлену телеграму,— чому про все це, так би мовити, ви говорите привселюдно... Це глибоко особиста телеграма, а ви її, так би мовити, обговорюєте... на всю вулицю Горького.

Телеграфістка підводить голову, скидає пенсне, дивиться на розпашілого «лектора» презирливо-пронизуючим поглядом і, карбуючи кожне слово, ріже:

— А навіщо ви подаєте такі телеграми, яких самі соромитеся?

Вона одягає пенсне і знову береться до роботи.

— Тепер ви так написали вашу «лапочку»,— каже вона через якусь хвилину,— що у вас вийшла «лампочка». Що ж ви, зрештою, цілуєте, громадянине, лапочку чи лампочку?

У черзі знову сміються. Хтось сердито кидає:

— Громадяни, не можна так довго лампочки цілувати! Заокруглюйтесь!

— Я не винен, що у мене нерозбірливий почерк,— ледь захищається «лектор».— Дозвольте, я це... виправлю, «лампочку»!

— Ні, громадянине,— рішуче заявляє телеграфістка,— я не можу прийняти таку нерозбірливу телеграму. Візьміть новий бланк і все перепишіть!

Солідний громадянин зітхає і покійно відходить убік. Хвилин за п'ять він знову з'являється біля віконця.

— Вибачте!.. Дозвольте, громадяно!.. Вибачте, я без черги, оскільки уже стояв... Ось візьміть, переписав.

Телеграфістка бере бланк, читає — і все починається спочатку:

— Знову нерозбірливо, громадянине. Оце що: «Цілую безліч раків»? Так?

— Боже мій, для чого ви так голосно читаете! До чого тут раки? Написано ясно: «Цілую безліч разів». «Разів», а не «раків».

— А це що?

— Підпис.

— Я не можу розібрати, що у вас написано.

— «Васючок» написано...

— Хто це «Васючок»? Ви?!

— Я...

— Це ваше прізвище?

— Ім'я... таке... пестливе...

Телеграфістка знизує плечима. Бо ж вона далека від лірики!

— Перепишіть усю телеграму на машинці, громадянине. Так я не прийму. Будуть неточності.

«Лектор» повертається до черги, що гуде, розгублено кліпає білими віями. На нього боляче дивитися: такий у нього присоромлений і нещасний вигляд.

— Дурниця якась, розумієте,— каже він, криво посміхаючись.— До всього чіпляється! Чому «Васючок»? Чому «цілую безліч разів»?.. Я телеграму дружині посилаю, вона на курорті... і ось... такі причіпки!

Обличчя в тих, що стоять у черзі, світлішають. Люди усміхаються і навіть ніжно дивляться на засмученого Васючка. Кожен хоче допомогти такому люблячому чоловікові.

Юнак у майці, з романтичним білявим чубом на чолі, каже у віконце:

— Громадянку, прийміть телеграму у Васючка. Вас же черга просить.

Бліда дівчина у синій сукні опускає довгі вії і теж благає:

— Прийміть, громадянку! Коли в них таке кохання!..

А огрядний вусатий мужчина, схожий на кооперативного бухгалтера десь із Кубані, розгладжує, сміючись, свої довгі, як у старого доброго моржа, вуса і басує:

— Вас що, слово «Васючок» бентежить, громадянку? Це буває! Ось мене, приміром, звать Федором. А жінка називає мене Федорчиком! А коли бомбить — Фе-діркою. Жіноча фантазія!.. Ви, мабуть, теж свого чоловіка називаєте якою-небудь, даруйте, нісенітничкою?

Усі регочуть.

Строга телеграфістка не витримує і теж усміхається. А коли вона всміхається, її сухе, незворушне обличчя стає лагідним, привітним, як новорічна телеграма, і навіть по-жіночому миловидим.

— Давайте вашу «лапоньку»! — говорить вона Васючку.

Коли присоромлений, але задоволений Васючок, бурмочучи слова вдячності, йде, бліда дівчина з довгими віями у синій сукенці зітхає і каже, ні до кого не звертаючись:

— Як це приємно, коли чоловік так любить свою дружину!

А непоказний з виду дідок, що досі мовчав, раптом мовить східно:

— А ви впевнені, що він посилав телеграму дружині? Я особисто зовсім не впевнений у цьому!

А чорти б забрали отаких східних дідуганів!

ТАЄМНИЦЯ

Сашко сидів за столом і малював кішок, собак та коників.

Малював Сашко так: спочатку ставив на папері жирнючу крапку і обводив її рівним колом — виходило око. Це була найважча частина роботи. Припасувати до ока всю решту було значно легше: овал з хвостиком — кішка, коло з хвостиком — пес, витягнутий чотирикутник з хвостиком — кінь.

Від старанності Сашко голосно сопів, висунувши кінчик рожевого язика.

Три кішки, чотири пси і дві з половиною коняки дивилися на свого творця з аркуша графленого паперу, вирваного із зошита. У чорних, пухнастих від довгих вій Сашкових очах світилася художня насолода і радість вільної творчості.

Зайшов Геннадій, старший Сашків брат, білявий, млявий хлопчина з серйозним і сонним обличчям, зовсім не схожим на Сашкове.

— Поглянь, Гено! — торжествуючи мовив Сашко. — Це теж кінь, але він ще не готовий. У нього не вистачає хвоста і ніг.

Старший брат байдуже глянув на Сашкову творчість і строго сказав:

— Знову ти з моїх зошитів вириваєш сторінки! Ой, дивись мені, коли б я тобі, Сашко, не надавав!

Сашко зніяковів, почервонів і, ще голосніше засопівши, почав хутенько домальовувати третього коника.

А старший брат сів на стілець, подригав ногами і раптом сказав дуже спокійним, тихим, скрипучим голосом, яким він завжди повідомляв найцікавіші новини:

— Я знаю одну таємницю, але тобі, звичайно, її не розповім!

Обличчя в Гени було незворушне і лише десь у самій глибині його блідо-голубих очей спалахували і одразу згасали якісь іскорки.

— Розкажи мені таємницю, Гено! — жалібно попрохав Сашко.

— Не розкажу. Ти не вмєєш зберігати таємниць.

— А де їх треба зберігати?

— Ось бачиш, ти навіть не знаєш, де треба зберігати таємниці. Таємницю треба берегти отут, у серці, — ваго-

мо мовив Гена, торкнувшись Сашкових губ.— Треба накласти печатку мовчання. Зрозумів?

— Розкрий мені таємницю, Гено! — з душевним відчуттям повторив Сашко.

— Не чіпляйся, не скажу!

Але Сашко знав, якщо довго і дуже жалібно повторювати одне і те ж, то зрештою Гена не витримає. І він почав канючити.

— Розкрий мені таємницю, Гено! Ну, розкрий! Ну... Розкрий!

Через п'ять хвилин Гена здався.

— Добре, мовив він.— Я тобі розкрию таємницю. Але гляди, Сашко, якщо ти її не збережеш, то ти зі мною по добрій волі підеш у двір, і я там тебе відлупцюю! І скаржитися мамі на мене ти не будеш! Згода?

— Згода! — мовив Сашко.— Кажі мерщій!

— Так от слухай. Сьогодні вранці, коли мама йшла на свої курси, я випадково почув, як вона сказала татові: «Ти знаєш, я вчора з англійської трійку схопила». Тато почав сміятися і дражнити її. А вона каже: «Не смійся, мені це так неприємно, немов я знову школярка». А тато знову почав її дражнити. Тоді вона зовсім розгнівалася і сказала: «Ти не здумай мене при дітях цією трійкою дорікнути... Це недоречно... з виховного моменту. А то я Геннадія живим з'їдаю за кожну трійку, а сама, виходить, теж трієчниця!» Поклялись найстрашнішою клятвою, Сашко, що ти нікому не скажеш, що в тебе мати трієчниця!

— Клянуся найстрашнішою клятвою! — заявив Сашко.

— Якщо ти не дотримаєш клятви і виляпаєш, то, отже, з тебе ніколи не вийде справжнього бійця,— мовив старший брат.— Гляди, Сашко!

На цьому розмова братів закінчилася. Ввійшла Антипівна і почала накривати стіл. Хлопчики пообідали вдвох. Після обіду Геннадій пішов до товариша готувати уроки на завтра, а Сашко залишився сам.

І як тільки він залишився на самоті, таємниця, яку він зберігав, почала мучити його. Вона розпирала Сашкове серце, таємниче сховище, як тісто діжу.

І чийсь невимовно солодкий, владний голос гаряче шепотів Сашкові на вухо: «Зірви зі своїх уст печатку мовчання і скажи Антипівні, що твоя мама трієчниця».

Сашко намагався не дослухатися до цього утаємниченого голосу і почав було малювати. Але голос був невмолимий.

«Йди! — вимагав він. — Йди мерщій на кухню. Не марнуй дорогоцінного часу. Йди ж!»

Сашко тяжко зітхнув, поклав олівця і пішов на кухню. Антипівна, величезна гладуха, мила посуд.

Сашко зупинився у дверях і від нестримного хвилювання сказав тихо, майже пошепки:

— Я таємницю знаю.

Антипівна навіть не поворухнулась.

— Я таємницю знаю, — голосно повторив він.

Антипівна мовчала.

— Я знаю таємницю, але тобі її не скажу! — відчайдушно гукнув Сашко.

— І не треба! — байдуже мовила Антипівна, брязкаючи тарілками. — Дуже мені потрібна твоя таємниця. Йди собі! Не заважай працювати! Грязюки повно, а він лазить! Йди, йди!

Вона виштовхнула Сашка в коридор і зачинила за ним двері. Тоді Сашко вдяг пальтечко, насунув на голову шапку-вушанку, зав'язав шарф і пішов надвір — трохи охолонути від пережитих хвилювань.

Саме в той час на подвір'ї було малолюдно і тихо. Ледь чутно падав мокрий сніг, настовбурчені ворони сиділи на дахах, зрідка покаркували, лаяли погану погоду.

Сашко стояв — руки в кишенях, — потім побіг, з розгону покотився по льодовій доріжці, і раптом таємниця знову почала розростатися і ворухитися в його серці. І одразу, наче навмисне, з під'їзду вийшла незнайома стара тітонька в коричневій хутряній шубці.

Вона зупинилась і, усміхаючись, глянула на Сашка. Той-самий владний, утаємничений голос прошепотів Сашкові на вухо: «Ось їй і розкрий таємницю!»

— Які ж ми чорноокі! — улесливо проспівала старенька тітонька, дивлячись на Сашка і все ще усміхаючись. — Які ми рум'яні! Як же нас звуть?

— Сашком. А я знаю таємницю!

— Боже мій, як цікаво! Яку ж ми таку таємницю знаємо? Скажіть нам, будьте такі ласкаві!

Сашко мовчав, опутивши голову. В душі його вирувала відчайдушна боротьба.

— Ну, розкрийте ж вашу таємницю! Ми вас за це пригостимо цукерочкою!

Старенька тітонька почала порпатись у себе в сумочці. І саме в цей критичний момент Сашко відчув, як на його плечі лягла чиясь рука. Озираючись, він побачив Геннадія з купою підручників під пахвою.

— Пішли додому! — багатозначно і погрозливо мовив старший брат.

Він схопив Сашка за руку і хутко поволік за собою. Хлопчики пірнули в під'їзд, і тут Гена вчинив Сашкові пристрасний допит.

— Що ти там робив з тією тіткою?

— Стояв.

— Просто так стояв?

— Просто так. Ми розмовляли.

— Про що?

— Ні про що. Просто так.

— Брешеш! Ти, напевне, їй хотів розкрити таємницю?

— Нічого я не хотів!

— Не бреш! По очах бачу, що брешеш! Ох, Сашко! Ніколи ти не станеш справжнім бійцем! У тебе що, язик свербить?

— Свербить, — чесно зізнався Сашко і вйсолотив язика.

— Гляди, Сашко! Ми з тобою домовилися, пам'ятаєш?

— Пам'ятаю.

— Як би мені не довелося тебе відлупцювати!

— Не доведеться!

— Дивись мені!

Найстрашніші муки почалися ввечері, коли після занять з курсів повернулася Наталя Іванівна, а батько зателефонував і сказав, що прийде пізно — у нього нарада.

Тут уже таємниця почала поводитися зовсім непристойно. Вона не те що вовтузилась — вона перестрибувала через голову у Сашковому серці, жажливо свербів язик і просився на волю. Але Генна слідкував за кожним Сашковим кроком і, як тільки той підходив до матері, непомітно від Наталі Іванівни показував кулака.

Тоді Сашко, щоб приборкати таємницю, почав гучно викрикувати, бігати по всій квартирі.

Але це не допомагало, бо тасмниця бігала разом з ним. Як і перше, страшенно свербів язик і навіть боляче було ковтати. Сашко голосно зарюмсає. Наталя Іванівна торкнулася його чола і сердито сказала:

— У тебе температура. Добігався!

Не встиг Сашко й зойкнути, як йому під пахву встромили градусник. Температура 37,8°.

За п'ять хвилин Сашко уже лежав роздягнутий у ліжку. А вночі до Сашка у кімнату, гупаючи, зайшов третій недомальований кінь на двох ногах і з хвостом, задертим догори.

«Я тасмниця!» — пробасив третій кінь. Це було так страшно, що Сашко захлипав і прокинувся. І одразу ж у кімнаті з'явилася Наталя Іванівна у своєму блакитному халатику, від якого пахло знайомим лагідним теплом.

— Що з тобою, Сашуню? — запитала Наталя Іванівна, схилившись над Сашком.

Сашко підвівся, обійняв матір за шийку і, плачучи, прошепотів, зиркаючи на старшого брата, що спав:

— Я про тебе тасмницю знаю!

— І яку ж ти про мене тасмницю знаєш?

— Ти у нас трієчниця. Але ми тобі нічого не скажемо... з метою виховання!

Наталя Іванівна засміялась і мовила:

— Чого ж ти плачеш?

І Сашко відповів, здригаючись і шморгаючи носом:

— Гена сказав, що коли я розкрию тасмницю, з мене справжнього бійця не вийде! І я нікому не розповів, тільки тобі розповів!

— Не реви!.. Вийде з тебе боєць! А зараз спи! — Вона поцілувала Сашка і пішла. Перший раз за цей важкий день Сашко зітхнув з полегкістю.

Тасмниця залишила своє надійне сховище і перестала його мучити. Життя знову стало чудовим.

Сашко заплющив очі і вже за хвилину спав міцним сном.

Сталось це в дачному селищі під Москвою, на тихій вулиці, порослій травою, у маленькому дерев'яному будиночку, який уже давно почорнів від часу й дощу.

Такі дерев'яні підмосковні будиночки завжди викликають у мене почуття ліричного суму. Хочеться розповісти вам таку історію із життя їхніх мешканців, котра могла б розчулити найчерствіше серце, змусила сонячно всміхнутися найсумнішого суворого читача, усміхнутися і в задумі вимовити:

— Які славні люди живуть на нашій землі!

Але, на жаль, за волею сатиричної служби доводиться іноді розповідати зовсім інше, тому що різні люди мешкають у цих милих будиночках.

Отже, у маленькому дерев'яному будиночку, почорнілому від часу і дощу, у дачному селищі під Москвою жили-були інвалід Григорій Іванович Лізютін (у селищі його називали просто «дядя Гриша») і такий собі Волосенков Серафим Аркадійович, заступник директора одного досить великого промкомбінату.

Дядя Гриша був здоровенним сорокап'ятирічним мужчиною, з видовженою волосатою фізіономією типу «кабаняче рило». А втім, «рило» не було позбавлене благовидності, псував його лише ніс — великий, з м'ясистими ніздрями, структурою і кольором він нагадував полуницю сорту «красуня Загір'я».

До інвалідів війни і праці дядя Гриша ніякого відношення не мав. У селищі його звали «інвалідом оковитої». Колись він працював на залізниці, але його звільнили за п'ятику. І покотився він після цього донизу. Влаштується на роботу, два-три тижні попрацює, дивись — знову козакує у буфеті на станції. Жив випадковими заробітками, брався за все: телевизор відремонтувати — будь ласка, будильник — прошу, замок у сараї не замикається, треба полагодити — з великим задоволенням.

Робив усе це дядя Гриша однаково погано. Телевізори, що побували в його руках, не те що блимали, а скакали, наче навіжені, будильники зупинялися навіки, відремонтовані ним замки відмикалися звичайнісіньким сирником. Його соромили і ляля за халтуру, а

йому було начхати на все, якби тільки схопити п'ять карбованців та посидіти, поточити з офіціанткою баляндраси. Коротко кажучи, був дядя Гриша чоловіком нікудишнім. Жив один — дружина й та не витримала, втекла від нього до своєї матері під Саратов.

Що ж до Серафима Аркадійовича Волосенкова, то цей товариш був виліплений з іншого тіста.

Дуже солідний, обличчя широке і чисте, з м'якими рисами, некрасивий, але приємний, повнуватий, але в міру — без потворного живота.

Пити Серафим Аркадійович не пив, але іноді дозволяв собі посидіти з добрим приятелем у буфеті на станції за кухлем пива, а то й чаркою горілки. Сидить, потягує пивце і поважно обговорює останні події міжнародного життя. Добре розбирався у міжнародній політиці Серафим Аркадійович. Почне, бувало, імперіалістам «полоззя загинати» — заслухаєшся! І дружина в нього була теж солідна, домовита жінка, і синок Петько — під носом молоко не обсохло, а теж тримався з гідністю.

Зупиниться, бувало, перехожий біля їхнього палисадника, замилується червоними піонами, а Петько йому з-за тину:

— Ви що це тут, дядечку, роздивляєтеся?

— А що — безплатно не можна? — жартує перехожий.

— За безплатну поглядульку — одержуйте дульку! — відразу відповідь Петько і скрутить перехожому комбінацію з трьох пальців.

Серафим Аркадійович Петькові словесні викрутаси всіляко заохочував.

— Нехай балується римою дитина! — посміюючись, говорив він дружині, коли та скаржилася йому на сина. — Це навіть корисно, коли хочеш знати! Виросте — стане письменником-сатириком.

Жили Волосенкові скромно, але досить пристойно — як того дозволяла зарплата. У будиночку вони займали дві великі кімнати. У третій, меншій, тулився дядя Гриша.

Сусідів своїх дядя Гриша поважав за те, що Серафим Аркадійович завжди охоче, по-сусідськи виручав його грошечками. Зайде дядя Гриша до чистої затишної спальні подружжя Волосенкових, що межувала з його кімнатою, поговорить для годиться про по-

году, про те, про се, а потім кашляне у кулак і скаже:

— Аркадійовичу, ти мене... той... виручи на четвертак, цієї суботи віддам.

І Серафим Аркадійович ніколи йому не відмовляв. Встане, підійде до старовинного пузатого комода з червоного дерева, що стояв біля стінки, висуне верхню шухляду, дістане гроші і подасть дяді Гриші зі словами:

— Не той ідіот, хто позичає, а той ідіот, хто позичає та повертати забуває!

І треба сказати, що борги свої дядя Гриша завжди повертав. Не «цієї суботи», то тієї чи тієї-тієї, а обов'язково поверне!

І ось одного разу, в одну з таких субот, коли душа в нього горіла від бажання випити, а йти до Волосенкових за грошима було незручно — бо черговий четвертак, який він не повернув, обтяжував залишки його совісті — дядя Гриша подумав про пузатий волосенковський комод, котрий стояв отут за стіною. Адже сусід щоразу брав гроші саме звідти, з комода, з верхньої шухляди!

Дядя Гриша не довго вагався й, увімкнувши гучно-мовець на всю котушку, узяв свердлики, вибрав точку на дерев'яній стіні і під задушевні рулади уславленого тенора, який виконував по радіо глінківське «Не искушай», почав свердлики у стіні дірку.

Точку дядя Гриша вибрав снайперськи точно і влучив прямо у верхню шухляду сусідового комода. Коли він заглянув одним оком у отвір... душа його затрепетала! Шухляда доверху була набита грошима. Тоді дядя Гриша взяв пилку, обережно випиляв невеличкий квадрат, просунув у дірку руку і витягнув п'ятдесят карбованців. Трохи подумав, витягнув ще п'ятдесят. Потім вимкнув радіо, зайшов до сусідів і, як чесна людина і до того ж не «ідіот, що позичає, а повертати забуває», вручив мадам Волосенковій («самого» не було вдома) борг — двадцять п'ять карбованців. А на сімдесят п'ять, що залишилися, набрався у буфеті як чіл.

З того дня й пішло. Загуляв дядя Гриша — тільки дим селищем пішов! Щодня буває у Москві і щодня випиває, та ще й пригощає всіх, хто підсідає до нього за столик. Офіціантці із станційного буфету Дусі, пишній блондинці з карими відчайдушними очима, подарував дорогі духи, собі купив пристойний готовий

костюмчик і навіть капелюха яскравого світло-зеленого кольору замість старого засмальцьованого — далі нікуди — картуза з гудзиком на маківці. І все це на гроші з волосенковського комода! А Серафим Аркадійович зникнення своїх кредитних запасів, як і раніше, не помічав: кмітливий дядя Гриша цупив гроші з дна, а ящик був набитий грошима — по п'ятдесят і по сто карбованців — щільно, аж до самого верху.

Селищем поповзли про дядю Гришу негарні чутки. Мовляв, зайнявся, мабуть, «інвалід оковитої» темними справами. На прямі запитання і багатозначні натяки дядя Гриша відповідав туманно: знайшов, мовляв, у місті вигідну роботу. Яку? Так... розвантажую товарні пакгаузи. Люди тільки головами хитали.

Та коли дядя Гриша купив собі телевізор, Серафим Аркадійович Волосенков не втримався: порадившись із дружиною, він узяв авторучку, дістав із службового портфеля аркуш чистого паперу і написав куди слід заяву-сигнал на свого сусіда, в якій, як «чесний і пильний громадянин», просив перевірити «джерело загадкових прибутків громадянина Г. І. Лізютіна».

Однієї ночі до дяді Гриші нагрянули несподівані гості. Зробили обшук, але нічого підозрілого не знайшли. Дядя Гриша, тверезий і похмурий, весь час, поки йшов обшук, сидів мовчки, у самих підштанках, біля столика з поламаною ніжкою, кури́в. А потім раптом підвівся і мовив хрипло:

— Не там дивитесь. Ех ви, недотепа!

Підійшов до стіни, відсунув якийсь мотлох, витягнув випиляний квадратик із стіни і... на очах у приголомшених агентів став витягувати із волосенковського комода одну сотню за одною.

Відвезли дядю Гришу і Серафима Аркадійовича тієї ж ночі в одній машині.

...Судили дядю Гришу і Волосенкова майже одночасно. Свідками звинувачення в справі «інваліда оковитої» виступив сусід Серафим Аркадійович Волосенков, як і раніше, такий самий імпозантний і солідний. А коли йшов процес промкомбінаторів, суд, як свідка звинувачення у справі одного з підсудних С. А. Волосенкова, допитав його сусіда, ув'язненого Г. І. Лізютіна. І дядя Гриша своїми розповідями про те, як він добував гроші із волосенковського комода, дуже розвеселив суддів і публіку.

...Нещодавно мені довелося побувати в тому дачному селищі, де розігралася вищеописана маленька життєва трагікомедія. Чоловік, який розповів мені цю історію, назвав лише вулицю, де жили герої. Номера будинку я не знав.

Вулицю я знайшов швидко — вона була тиха, зелена — і пішов нею, роздивлюючись дерев'яні будиночки з палісадниками і намагаючись угадати, який із них волосенковський. Я побачив біля однієї хвіртки хлопчика років п'яти-шести з чубчиком на опуклому лобіку, у брудній матросці. Я чомусь вирішив, що це і є Петько Волосенков.

— Ану збігай поклич батька! — попросив я його.

— Тата немає! — відповів той.

— А де ж він?

— Приїхала «Волга» — і тата повезли надовго! — сказав лобастий хлопчина. І пошепки додав: — У від'ядження!

ЗАГАДКИ СВІТОБУДОВИ

Обласний працівник Михайло Петрович Зайцевський — чоловік благодушний і навіть трохи екзальтований, — сидів у клубі колгоспу «Ранкова зоря» і слухав лекцію місцевого вчителя природознавства Коркіна на тему: «Загадки світобудови. Чи є життя на інших планетах?»

Зал клубу, що розмістився в колишній церкві, був ущерть заповнений. Колгоспники слухали уважно, сприйнятливо. Коркін був в ударі і читав з «вогником», захопившись і сам своєю яскравою розповіддю про канали на Марсі. Коли він закінчив лекцію і, зійшовши з кафедри, сів за стіл, застелений пурпуровим кумачем, у залі залунали дружні оплески. На сцену зійшов завідуючий клубом — рум'яний, сором'язливий, як дівчина, хлопчина — і, почервонівши, сказав:

— У порядку ведення... Перше — прошу громадян не кадити!.. Степане Івановичу, це персонально стосується вас!.. Друге — прошу ставити товаришу лектору запитання.

Питань було чимало. Учень шостого класу Ваня Смичков поцікавився: чи не збираються наші пілоти

на реактивних літаках гайнути на Марс — глянути на оці ж такі канали? Якщо збираються, то чи братимуть пасажирів-добровольців? А якщо братимуть, то де записуватимуть, в області чи в Москві?

Над запитанням Вані Смичкова зал сміявся хвилин з п'ять.

Лунали вигуки:

— Кланяйся там на Марсі, Ваню!

— Дядьку Степане, його однак не запишуть у політ на Марс — у нього з географії двійка.

Михайлу Петровичу лекція сподобалася. Він дістав з портфеля свій дорожній записник і зробив олівцем запис: «Цін. поч.— «Ранк. зоря». Влаш. лекція. Учит Коркін.— гарн. лект. Жив. цікав. колг. Похвалити, розповісти культпитан.— Носову».

Уже немолода, у барвистій міській хустині колгоспниця, що сиділа поруч з Михайлом Петровичем, зиркнула на портфель і тихо промовила:

— Ви з району, товаришу,— вибачте, звичайно,— чи з області?

— З області! — поважно мовив Михайло Петрович.

— Контролюєте нас, чи як?

— Дивлюся... так дещо!

— Ви нашу кооперацію подивилися б...

— Я більше по культурно-освітній частині. А що у вас, у кооперації, кепські справи?

— Справи, як на Марсі,— загадково мовила колгоспниця.— Туману багато, а цвяхів, скажімо, нема. Та ви зайдіть до нашої крамниці — на власні очі все побачите. З людьми поговоріть.

— Зайду! — погодився Михайло Петрович і занотував у своєму записнику: «Зазир. до сільпо. Пог. з люд.».

Ночував Михайло Петрович у завідуючого клубом. Той нагодував гостя чудесним лящем власного вилову, смаженим у сметані з картоплею і зеленими помідорами.

Михайло Петрович за вечерею натхненно говорив про завдання культурної роботи на селі і так вихваляв господаря за ініціативу, що той став зовсім червоним від ніяковості і чомусь весь час намагався перевести тему на вилов ляців.

— Цей учитель Коркін — гарний лектор. Ви, взагалі, сміливіше їх залучайте! — казав Михайло Петрович, жестикулюючи виделкою.

— Зрозуміло, — відповідав завідуючий клубом. — А вони, знаєте, які хитрющі! Їх одразу не візьмеш!

— Кого? Учителів?

— Ні, лящів! Найхитріша риба в світі!

— Ляц — це, звичайно, річ! Та ви, любий мій, глибше беріть... Не плавайте по поверхні...

— А ляц, він завжди на глибині! На поверхні це тільки верховодок можна взяти та молодих окунків.

— Я вам не про риболовлю кажу, а про культуроботу!

— Зрозуміло! Зрозуміло!

...Виспався Михайло Петрович чудово, на дуже чистій і зручній постелі, підвівся рано, напився молока зі свіжим житнім хлібом і пішов разом із завклубом погуляти — оглянути колгоспні угіддя.

Колгосп був міцний, хороший. Скрізь відчувався достаток і господарська міць. День теж стояв лагідний, ясний. І Михайло Петрович, ідучи битим шляхом повз старий поміщицький парк, в якому столітні дуби і могутні гіллясті липи шепотіли поміж собою, ледве шелестіли листям, остаточно розчулився.

— Гарно! — казав він своєму супутникові. — Все у вас гарно. Молодці!

Потім завклубом пішов у своїх справах до дальньої, третьої, бригади, а Михайло Петрович попрямував «заз. до сільпо», як було записано у нього в блокноті.

Одначе крамниця сільського споживчого товариства була зачинена. На дверях хтось написав: «Зачинено на ремонт». Михайло Петрович перехилився, глянув у віконце і побачив порожні полицки, заляпані вапном, та маляра, що стояв до нього спиною і старанно махав щіткою.

«Чистоту наводять! — подумав Михайло Петрович. — Ну що ж, добре! Де ж тут туман?! Ніякого нема туману. Сільська крамниця має бути чистою, затишною».

Біля вуха обласного працівника хтось делікатно кахикнув. Михайло Петрович озирнувся і побачив хирлявого рудовусого чоловічка у шкіряному картузі брунатного кольору і дуже потертій куртці.

— Купити щось хотіли чи просто так забажалось подивитися? — медовим голосом запитав рудовусий.

— Просто так, власне... А ви що, маєте відношення до місцевої кооперації?

— А я — вона і є, місцева кооперація, — всміхнувся рудовусий. — Трифонов Микола Васильович... Якщо

цікавитесь нашою роботою, то в мене всі цифри під рукою. З товарообігу і таке інше... Процент виконання і таке інше. Пройдімося до сільради, оскільки в нас капремонт.

У сільраді кооператор посадив Михайла Петровича за порожній стіл заступника голови і, зазираючи щохвилини до якогось папірця, почав кулетною скоромовкою сипати цифрами і процентами.

За п'ятнадцять хвилин у Михайла Петровича від усіх тих «процентів виконання» позеленіло в очах, а в правій скроні почало стукати.

— А як у вас, приміром, із цвяхами справи? — перервав він Трифонова.

— З цвяхами — проблема не в нас. Проблема — на базі! — швидко відповів Трифонов і знову висипав на голову обласного працівника цілий цебер «процентів виконання».

Потім до Михайла Петровича підсів голова сільради і заговорив з ним про свої справи, по тому підійшли інші місцеві працівники, а опісля настав вечір, підкотила прислана з району емка і треба було їхати на станцію. «Пог. з люд.», як було записано в Михайла Петровича в записнику, що означало — поговорити з людьми, він так і не встиг.

За годину Михайло Петрович уже сидів у колгоспній чайній біля станції, їв яешню з зеленою цибулею і ділився своїми враженнями про поїздку у «Ранкову зорю» з літнім, із щедрою сивиною в бороді, у вусах, хитрооким чоловіком у ватянці, що сидів з ним за одним столом.

— Пречудесний, знаєте, колгосп! — казав Михайло Петрович. — Робота кипить, наче в мурашнику. Чесно люди працюють, чесно.

— Колгосп міцний! — мовив сивобородий.

— І все у них до ладу! Візьміть культурну роботу. Цей завідуючий клубом — як його? — Іван Дрьомін — пречудесний, ініціативний працівник!

— Ледацюга він пречудесний, Ванька Дрьомін — ось хто він, хоч і мій небіж, — різко сказав сивобородий.

— Одну хвилину, адже він такі цікаві лекції влаштує!

— За три місяці — першу... з нагоди вашого приїзду. Вчителі до нього стільки разів приходили, пропонували і те, і се, а у нього в голові самі лящі. Працювати-то

він може, але його треба добре вилаяти, покритикувати.

Михайло Петрович згадав, як щиро хвалив він під час вечері червоного від сорому Івана Дрьоміна, і тепер йому теж стало ніяково.

— Кооперація у них теж... нічого працює,— мовив він не зовсім упевнено.— Сьогодні почали ремонт капітальний. Це правильно. Сільська крамниця має бути чистою, затишною.

— Та в них чистота така, як на тому світі в аптеці! — мовив сивобородий і, дивно посміхаючись, глянув на Михайла Петровича своїми лукавими жовтавими очима.

— Що ви, власне, хочете сказати?

— А хочу сказати, що вони уже втретє за літо фарбують свою крамницю. Як хтось приїде з області чи з Москви, так Микола Васильович Трифонов одразу за мною посилає: «Пилипе Гнатовичу, будь ласка, зробіть, так би мовити, вимушений ремонт». На честь вашого приїзду теж було зроблено вимушений. Тим більше, що ви на машині райкомівській приїхали.

— Я вас не розумію,— розгублено мовив Михайло Петрович.

— А що ж тут незрозумілого? Миколі Васильовичу нецікаво, щоб до його крамниці зайшов приїжджий та побачив усі ті неподобства. Мало що може статися! Ще в газеті пропечатають! То він і зачинає крамницю на ремонт, коли хто приїде.

— А хіба у них того... неподобства?

— Безрукі люди. Тик-штрик, а толку ніякого. Я гадав, ви зайдете до крамниці, я вам усе розповів би.

— І що ж, асортимент у них поганий?

— Який у них сортимент! — Стегно капусти та качан телятини. Склезавод поруч, а скла не дістанеш. Цвяхів не буває! Сірників — і тих ніколи нема. Сіль і гас. А поїдьте у Смолкіно в кооперацію — звідси двадцять кілометрів — там усе є!

— Але ж процент виконання плану по товарообігу у Трифонова високий... Ось у мене тут записано... «проц. вик. — 95».

— «Проц. вик.», може, у нього і є, а товарів, потрібних колгоспнику, немає!

...Сидячи у вагоні і прислухаючись до стукоту коліс, Михайло Петрович думав про те, що його, власне,

обдурили, як хлопчика, і йому було до болю соромно.

«Власне кажучи, яка ж користь колгоспникові від мого відрядження до села? — роздумував, караючись, Зайцевський. — Ніякої!.. Гірше — тільки шкода».

Він витяг записник, жирно перекреслив усі свої помітки і написав:

«Наст. разу частіше зустр. з люд., прислух. до голос. прост. колгосп. Витруїти своє теляче благодущія!..»

ЛИСТ ДО ПРИЯТЕЛЯ

«Дорогий Миколко! Твій лист, який ти мені надіслав на адресу Спілки письменників, мене в Москві не застав. Його переслали сюди, в Казахстан, у радгосп «Передовик», де я сиджу вже другий місяць і збираю матеріал для повісті.

Все мені, друже мій, тут подобається: і веселі зорі, і вражаючої сили присмерки, і руді степові лисиці з вогненними хвостами. А люди! Які тут, Миколо, люди цікаві! Тут, брате, такі зустрічаються «позитивні» і «негативні», що стає соромно за нас, літераторів, чому так боязко, так блідо ми змальовуємо їхнє багате на події життя.

Ну, про людей Казахстану, про присмерки і світанки, про лисиць ти прочитаєш у моїй новій повісті, котру — якщо живий буду! — напишу у повну силу своїх можливостей. А зараз про інше.

Ти запитуєш мене в своєму листі, чому я мовчу останнім часом і про мене мовчать.

«Прийміть же сповідь цю мою: себе на суд я віддаю».

Ти, щоправда, не Татьяна Ларіна, і я не Онегін, але ми з тобою кривні друзі, нас здружив студентський гуртожиток, незабутні роки «безтурботної юності», а тому наберися терпіння і прочитай до кінця цю маленьку автобіографічну новелу, скоріше сумну, ніж веселу, але в усякому разі повчальну. Новелу цю можна було б назвати «Падіння кумира».

Отож, одного московського чудового, так би мовити, дня мене почали «піднімати».

Як зараз пам'ятаю нічний телефонний дзвінок до мене Сені Тольського (є у нас такий літературний чоло-

вічок), його збуджений до хрипоти голос (я відчув, як він буквально бризкав слиною в трубку), його непослідовні, уривчасті, напівбожевільні слова:

— Старий, ти спиш... не знаєш... тебе піднімають!

— Куди... піднімають?!

— Завтра прочитаєш уже заверстали якщо не злетить вважай що тримаєш бога за бороду спи цілую!

І все це залпом і без розділових знаків.

Само по собі зрозуміло, я не спав до ранку. «Весняні трави» — моя перша повість. Ти її читав і знаєш, що річ ця слабенька за композицією, подекуди сирувата, і хоч «пахощі життя» у ній пробиваються, але література — не виробництво парфюмерії. За самі «пахощі» не варто мене, мабуть, «піднімати». «Можливо, збрехав Тольський?» — думав я. Але з другого боку, навіщо брехати? Та ще вночі, по телефону. І чоловік він поінформований, причетний до всього, крутиться біля підніжжя нашого літературного Олімпу, все бачить, усе знає. Колись давно він написав кілька оповідань (також з «пахощами»), його «підняли» і, «піднявши», забули про нього, тому що цими оповіданнями С. Тольський вичерпав себе, так би мовити, цілком і повністю і... погас, наче сірник на сильному вітрі. Опинившись на висоті у безпорадному становищі, бідний Сеня засумував, почав кликати на допомогу, засовав ногами. Тоді його не зовсім сердечно опустили донизу з недозвільною і не зовсім пристойною швидкістю. Інший, відчувши таке падіння потрапив би до лікарні, а Сеня гепнувся — і нічого, тільки обтрусився. Далекі, я поважаю його за цю чіпкість. Звичайно, він зрозумів, що письменника з нього не вийшло і ніколи не вийде, але іншої професії у нього не було, вчитися Сеня ніколи не любив, і тому він пірнув у вир «громадського життя» нашої Спілки письменників.

Миколко, любий, зрозумій мене правильно: я не від того, щоб письменник займався громадською роботою. Радянський письменник не може не бути громадським діячем, це аксіома. Але... різна буває громадська діяльність. Чехов будував земські школи, брав участь у переписах, боровся з холерою, їздив на Сахалін — і то була справжня — дай боже! — громадська праця письменника, вона не ставила перед його письменницькою совістю, перед його письменницьким розумом жагучі життєві питання, допомагала йому глибше

пізнавати це життя, зв'язувала його з життям народу.

Письменник повинен займатися і загально-літературною діяльністю, звичайно. Я за те, щоб письменники збиралися разом, за те, щоб вони сперечалися до ранку, обговорюючи новий роман чи поему, щоб списи з хрускотом ламалися на справжніх творчих дискусіях. Я за те, щоб досвідчені, маститі допомагали молодим, навчали їх. Ти скажеш: «А хіба наша Спілка цим не займається?» Наша Спілка цим займається, Миколко. Є в нас і справжні громадські діячі, вони на виду, нема потреби називати їхні імена. А поряд з творчо-громадською літературною діяльністю письменника існує... «колообіг» — праця на холостому ході. Ніякого відношення до бурхливого, змістовного громадсько-політичного життя країни вона не має. Більше того, вся ця мишача біганина, всі безперервні засідання ніби навмисне придумані для того, щоб тримати письменника подалі від життя! «Служіння муз не терпить суєти!» Та де вже там слугувати музам, коли на служіння просто не вистачає часу! Адже процес літературної праці не лише в сидінні за письмовим столом: треба ще ж обдумати те, що ти потім запишеш. А обдумувати ніколи — треба засідати!

Ми звикли до такого безглуздя, коли маститий письменник-керівник бере «творчу відпустку», щоб написати роман, повість, поему. Ти тільки вдумайся в цю нісенітницю: письменник бере відпустку, щоб писати! Адже це все одно, якби талановитий архітектор брав бюлетень, щоб, звільнившись через «хворобу» від навантажень, під шумок збудувати будиночок: все одно, якби художник писав свої картини тільки у вихідні, коли нема засідань!

Але для таких, як Сеня Тольський, письменника «суєта-суєт» — чудовий вихід із становища.

Сеня наш замиготів на засіданнях у Центральному Будинку літераторів, став «своєю людиною», обійняв становище, дістав якусь посаду, що дає йому можливість існувати пристойно, роз'їжджає по відрядженнях — творчих (здебільшого у цитрусові райони країни) і на перевірки письменницьких філій (здебільшого у ті ж такі райони), пише відгуки і внутрішні рецензії — словом, «кололітератор». Заплив жиром, споважнів. Знахабнів до того, що, зустрічаючи в коридорі письменника, який віддає перевагу творчості, а не

«кололітературщині», докоряє йому своїм ожирілим і безсоромним баском:

— Відкручуєшся, брат, не хочеш працювати! А ми за тебе маємо тут пупа рвати! Негарно, брат!

Знову-таки зрозумій мене правильно: я зовсім не хочу ганити, кидати тінь — і як там іще? — на працівників апарату: апарат потрібний будь-якій творчій організації. Але нам потрібні саме працівники, а не маленькі бюрократичні «каліфи на годину». Вони ж, як правило, стоять біля керма «кололітературного», діючи за принципом: «Хто палицю взяв, той і капрал». З пихатою зарозумілістю покрикують вони на письменників, які не мають (з їхньої точки зору) «кололітературної» ваги. (Якби знали ці «каліфи на годину», яка смішна їхня зарозумілість!).

Однак я чую твій сердитий голос, Миколо: «Ти про себе скажи!»

Я справді ухилився, пробач.

Отож, не спав цілу ніч, а вранці накинувся на газети, як голодний тигр на жертву. Сеня не збрехав: розгорнувши газетний аркуш, я одразу побачив підвал про мої «Трави». Перше моє відчуття, коли я прочитав статтю про себе, було відчуття ніяковості. Мені ще тоді (а тепер особливо) стало зрозуміло, що повість моя далека від доверщеності, а в статті про неї писалося так, немов я створив щось монументально-епохальне.

Прочитав я статтю вдруге, і — о слабкість людська! — відчуття ніяковості минуло. Після третього прочитання я цілком погодився з критиком і теж визнав «Весняні трави» твором монументально-епохальним.

Того ж дня пішов до Спільки. У коридорі на мене з поцілунками і обіймами накинувся Сеня Тольський, а наш черговий «каліф» розкланявся мені — все йшло як по писаному. Мене вже «піднімали», а я, дурень, не кричав, жахаючись: «Братці! Що ви робите з людиною? Допоможіть!» — а я усміхався і сіяв. Гай, гай, мені це подобалося... Коротко кажучи, я й не згледівся, як став кумиром.

«Весняні трави» видавалися й перевидавалися. Грошики пливли до мене, і чималі. Купив я собі для солідності люльку, став посиджувати в ресторанах з новими приятелями, віщаючи, наче піфія, різні нісеніт-

ниці на літературні теми. Навіть роман закрутив — нечистий, непотрібний! — з однією з тих «кололітературних» дам, що сидять на березі літературного моря і чекають, коли на його поверхню вигулькне чергова «знаменитість».

Звичайно, мене обрали у бюро секції, потім в одну комісію, тоді в другу, і... пішов я «кололітературити»! Маю тобі сказати одверто, Миколо, що спершу мене те все захопило. Майже щоденні засідання і наради, обговорення і дискусії вражають свіжу людину. Особливо, коли цього «свіжака» постійно хвалять на цих нарадах і засіданнях. А втім, був випадок... Якось зустрів мене у Спілці старий, хороший письменник, взяв під руку, відвів убік і мовив:

— Ви мені подобається, молодче! І в повісті вашій є чимало симпатичних уривків. Але... не захоплюйтеся, загалом повість ваша сирувата. Не слухайте ви цих алілуйників!

Пригадую, я був прикро вражений. І образився на нього смертельно. Але все ж його тверезий голос примусив мене замислитися. Та тут підскачив до мене Тольський і поцікавився, про що зі мною говорив «дід». Я розповів. Тольський з презирством пирхнув:

— Він тобі, брат, просто заздрить, старий чорт!

Увечері в ресторані я багато й нерозумно жартував на тему про заздрісну письменницьку печінку.

Словом, я втягся у нашу «кололітературну» машину і поступово, непомітно для себе, змінився і зовні і внутрішньо. Розмовляти з людьми почав якимось гидким, поблажливо-співчутливим тоном, на моїй фізіономії з'явився вираз втоми і великосвітської нудьги. Мені не здавалося дивним і непристойним, що я — по суті, новобранець у літературі! — навчаю писати маститих літераторів, рукописи яких стали надсилати до мене на рецензії: мені сподобалося виголошувати вступні промови на літературних вечорах, орації, що будувалися за старим випробуванним рецептом: «Погляд у ніщо», — і виступати на читацьких конференціях із заздалегідь заготовленими дотепами. Так тривало близько двох років. Весь цей час я нічого не писав, окрім газетних статей. Нового, живого, життєвого матеріалу у мене не було, а професійної здатності писати про все, не знаючи суті справи, я ще не мав. І ось, Миколо, я занудьгував! Занудьгував по-звірячо-

му, болісно. З дивовижною ясністю зрозумів, що два роки мого письменницького життя вилетіли в трубу, що з доброго десятка наших зборів і нарад — вісім не потрібні і безплідні. І ще я зрозумів з тією ж дивовижною ясністю, що загину як письменник, коли не втечу.

Фіміам мені на засіданнях і нарадах курили все рідше й рідше, у нашій клубній стінгазеті зарясніли дружні шаржі, на яких я, замордований по-товариськи до цілковитої мавпоподібності, звинувачувався у злощасному мовчанні. Мене взагалі чекала доля бідного Сені Тольського. Але я ж знав, що коли мене «гепнуть» з висоти — я удару не витримаю: не той організм! І доконав мене все той-таки Сеня Тольський. Якось у тому ж коридорі будинку на вулиці Воровського він налетів на мене і раптом почав шпетити:

— Ти що ж це, брат, не ходиш на дискусії про «Купину» Сударіна! Ухиляєшся, брат! А ми за тебе пупа дерти маємо! Негаразд, брат!

Спалахнувши, я сказав, що я йому не брат і послав його до стобіса. Увечері я полічив свої ресурси і подумав, що грошей у мене вистачить. Творчого відрядження поклав не просити, щоб «кололітературна» машина не втримала мене в останню хвилину за штани: вранці зібрав свій старий, ще студентський чемодан, викинув у квартиру остогидлу люльку, купив квиток, увечері сів на поїзд і, нічого нікому не сказавши, поїхав у Казахстан. Уже осівши у радгоспі, послав до Спілки листа, в якому, як умів, витлумачив свій вчинок (до речі, я ніякої штатної посади у Спілці не обіймав) і повідомив свою нову адресу.

Миколо, я щасливий тепер! Я жадібно дихаю повітрям мандрівок, ходжу незнайомою землею — живу повним творчим життям, хоч і не сиджу за письмовим столом. (За стіл сяду пізніше). І навіть громадською роботою займаюся: організував у радгоспі чудову стінгазету. Письменник — завжди подорожній. Поки я ще молодий і здоровий, хочу помандрувати по світу вдосталь. Ось тобі моя сповідь. Бачу я зараз твої розумні, добрі очі і знаю, що ти зрозумієш мене і не дуже суворо судитимеш за цю втечу у життя. Відповідай мерщій!

Обіймаю тебе.

Твій Сергій

Р. С. А щодо «підняття», то нехай нас, письменників, піднімають читачі. Це найсуворіший, найдоброзичливіший, найрозумніший і найосвіченіший критик. Йому і книги в руки. Наші книги. Йому і перше слово».

З ТОЧКИ ЗОРУ РЕАЛІЗМУ

Цими днями йду я вулицею Горького, обдумую сюжет нового оповідання (на ходу мислиться добре, тільки не треба дуже заглиблюватися — можна наскочити на стовп і заробити гулю на лобі, а то й докір в надуманості — це вже від критика!), коли раптом над самісіньким вухом:

— Скільки зим, скільки літ!

Оглядаюсь, а це Іван Петрович Сливкін, давній знайомий.

— Іване Петровичу, здрастуйте, дорогий! Звідки? Якими вітрами?

— Проїздом! Я вже давно йду за вами слідом, гадаю: ви чи не ви!

Дивлюся на Івана Петровича й помічаю, що він якийсь зблід, змарнів. Був не чоловік — орел, а зараз у голосі лагідне тремтіння, очі якісь кислі.

— Іване Петровичу, чи здорові ви, голубчику?

— На здоров'я не скаржуся, та от... неприємності!..

— І великі?

— Взагалі — ні. А втім, мабуть, так!.. Загалом — влаштовуюся!

— Як? Хіба ви?..

— Так! Вільна птаха. Федір Павлович... заgrimів!.. А я лишився... під уламками. Логіка речей!..

— Знаєте що, Іване Петровичу, давайте заїдемо хоча б до цієї кав'ярні, посидимо в теплі, і ви все мені розповісте. Ходімо?

— Сюжетик хочете з мене витиснути! Та бог із вами, ходімо!

...З Іваном Петровичем Сливкіним я познайомився в одному обласному центрі, куди приїздив у літературних справах. Він працював помічником у місцевого начальства і мав славу всемогутнього. Про нього так і казали: «Сливкін усе може!» І справді, підніме, бувало, Іван Петрович трубочку на одному із своїх чис-

ленних телефонів, мовить приємним баском: «Сливкін говорять!» — і за п'ять хвилин владнає будь-яку справу, відчинить будь-які двері, заручиться будь-якою протекцією. Мені він теж посприяв уладнати справу з автомашиною і залізничними квитками.

...Посиділи, випили кави (від більш міцних напоїв Іван Петрович категорично відмовився: «Іду в один тут... відділ кадрів, дихнеш — подумают: «Зловживає!»), запалили, і я обережно запитав:

— Як же це у вас усе сталося, Іване Петровичу?

Він відповів не одразу. Подумав, випустив з рота густий клубок диму. Потім задумливо мовив:

— Пам'ятаєте картину «Останній день Помпеї»? От і в нас приблизно те саме... Тільки там місто впало, а у нас... людина. Та яка! Колос! Велет! І головне — через дрібниці!.. Взагалі, звичайно, не... через дрібниці. Але спочатку здавалося, що саме через дрібниці.

Я попрохав Івана Петровича конкретизувати свою думку.

— Він упав через любов... до мистецтва! — мовив Сливкін і зітхнув.

Ми помовчали. На високе — від пролисин — чоло Івана Петровича лягла легка тінь зажури.

— Усе було в нього так чудово, так блискуче! — вів Сливкін свою розповідь. — І от захотілося йому відзначитися. Поки там, угорі, зберуться! Та й чи зберуться? Ось він і вирішив, так би мовити, виявити ініціативу знизу. Постало питання: як відзначитися? Федір Павлович надумав: відзначитися засобами мистецтва. Тоді постало нове питання: якого мистецтва? У нас у місті є різне мистецтво, і на будь-яке спущені відповідні кошти. Можна було, наприклад, залучити місцевих наших драматургів, щоб вони написали про Федора Павловича п'єсу на тему боротьби за міський благоустрій, а тоді поставити її в обласному театрі. Одначе, з певних міркувань, цей вид мистецтва було відхилено.

— Чому ж так, Іване Петровичу?

— По-перше, довго пишуть; по-друге, пропускають п'єси теж довго. А по-третє, дуже вже часто вони помиляються — і театри, і драматурги. Як не одне, так інше! То заяложеність заїдає, то з конфліктом у них негаразд, а то переробками замучать: на репетиціях почнеш своє сценічне життя позитивним Федором Павловичем, а на сцену вилетиш негативною старушен-

цією Федорою Петрівною, шістдесяти п'яти років, з бородавкою на носі... Коротше кажучи, подумали — і відхилили!.. Тоді почали думати про музику. А що, коли створити таку урочисту кантату без слів — самі лише акорди? Композитори в місті є, музиканти-виконавці теж. Але Федір Павлович і музику категорично відхилив. Він її не любив — слуху не мав. Хоч, бувало, ходить собі по кабінету, наспівує під ніс «Летят перелетные птицы», а виходить «Чижик, чирик, де ти був?..» Усі мотиви на «Чижика» переводив... Зупинилися зрештою на образотворчому... І, звичайно, кому доручено було забезпечити?

— Вам! «Сливкін усе може!» — вставив я, не стримавшись.

— Абсолютно точно! — серйозно мовив Іван Петрович. — Однак слухайте, як усе далі пішло! Зателефонував я до місцевої художньої студії, викликав людей, роз'яснив завдання... Троє відмовилося, двоє захотіли авансів. З керівником я провів окрему бесіду, попросив пильнувати. А то ж серед художників є різний народ. Один візьме аванс — і в нього одразу починається творча пауза, яка тягнеться роками. У нього пауза, а в розпорядника кредитами — неприємності у міськконтролі.

Іван Петрович знову замовк. Хмарка на його чолі згустилась і начебто потемнішала. Він помішав ложечкою охололу каву, зробив ковток.

— Невже художники підвели? — запитав я в Івана Петровича зі щирим — запевняю вас! — співчуттям.

— Підвели-то, підвели, — відповів Сливкін, — та не в тому розумінні, в якому ви думаєте. Усі картини написали своєчасно. І прийомна комісія дала їм чудову оцінку. Словом, повний порядок! Вирішено було влаштувати виставку з обговоренням. Я дав команду у відділ мистецтва, оповістили громадськість — і грянули! Спочатку все йшло добре. Паркет натерли до блиску неймовірного, скрізь живі квіти. Запрошені товариші поважно прогулюються по залах, розглядають картини, гудуть, як джмелі: жу-жу, жу-жу! Федір Павлович стоїть тут-таки під своїм розкішним «у пояс» портретом у позолоченій рамці, мружиться, даруйте, як ситий кіт від задоволення... А напроти, на стіні, висить картина, яку художник назвав «Велика подія»... А подія ось яка: рік тому відкрили ми в робітничому районі

міста лазню (гарна така будова у мавританському стилі) і художник на полотні відтворив цей хвилюючий момент, висунувши на передній план показну постать Федора Павловича. Поряд з цією картиною інша, під назвою «Зелений шум», на тему озеленення нашого міста: Федір Павлович персонально закопує якогось патичка. Трохи віддалік величезне полотно «Вихідний день». На картині наша річка, захід, берези, травичка (місця у нас мальовничі, самі знаєте), а на травичці, на бережку, сидить Федір Павлович у білій сорочці, смикає окунців. Ну, й таке інше, у тому ж плані.

Погуляла публіка залами, помилувалася, пошуміла,— запрошуємо на обговорення.

Для затравочки ми спершу випустили критика з відділу мистецтв. Молодця: тримався як слід і все сказав як треба. І про реалізм згадав, і про традиції передвижників не забув, розхвалив гаму барв і тонів, тематичну багатогранність, а на десерт уплів кілька слів про заслуги Федора Павловича. Йому навіть поляпали. Потім висловився керівник студії — теж нічого, проскочило. Тут і кінчати б, припинити дебати — ні, сіпнув мене біс за язика (я головував) звернутися до публіки: мовляв, чи не бажає хтось із відвідувачів сказати своє слово?

Дивлюся, підняв руку один такий Ратников, депутат райради, токарь із заводу «Схід». Єхида, критикан — другого такого в місті не знайдеш!.. Як ти йому слова не даси! Довелося дати! Виходить повагом з публіки. Поправляє окуляри, вусиками своїми тарганячими ворухить і... поніс різати швидкісним методом!

«Я, каже, хоч і не критик, я не перший оратор, але теж хочу глянути з точки зору реалізму. Почну з лазні. Лазня, каже, дуже гарна. Художник її правильно намалював. Але видно, що сам він у лазню не ходить (тут між публікою смішок), а то він знав би, що ця гарна лазня на тиждень тільки два дні працює, а п'ять днів стоїть. Лазню, каже, було прийнято в експлуатацію з великими недоробками, незважаючи на наші сигнали самому Федору Павловичу, і тепер ми, жителі робітничого району, не купаємося, а мучимося. Так що, з точки зору реалізму, картину слід інакше намалювати: люди прийшли митися, а на дверях записочка: «Сьогодні лазня не працює». І нехай, каже, тут-таки серед людей стоїть і Федір Павлович з віником під пахвою

і з обуренням на обличчі. А назвати цю картину можна так: «Невелика, але малоприємна подія». (Серед публіки сміх, оплески, а токар, знай собі, пече та й пече!) Тепер, каже, торкнуся з точки зору реалізму картини «Зелений шум». Шуму, каже з приводу озеленення в нашому районі справді багато, а ось щодо догляду за деревами — малувато. Федір Павлович, веде далі, теж приїжджав у наш район, теж пошумів і навіть оцей олівець свій садив — тут художник не збрехав, все, як було, намальовано, — але який толк? Ось вам, каже, Федір Павлович (а той стоїть хмара хмарою, з очей блискавки, і все на мене), хоча б разочок без шуму, просто, скромно, по-партійному заїхали в наш робітничий район, поцікавилися, що вийшло з оцих насаджень. Адже з десятка саджанців тільки три зазеленіли, а сім так і стирчать олівцями... На закінчення скажу про картину «Вихідного дня». Ця картина гарна, а з точки зору реалізму навіть дуже корисна. Спасибі товаришеві художнику! Тепер ми знатимемо, де можна хоча б у вихідний знайти Федора Павловича, щоб поговорити з ними про наші потреби й біди. А то в буденні, каже, дні потрапити до нього на прийом неможливо. «Сливкін не пропустить!» І, для більшої реалістичності, на мене пальцем!

Публіка регоче, аплодує. Овації. Словом, справжній скандал!.. За Ратниковим інші промовці потяглися. Виступили художники... що не взяли авансів. Посипалися різні негарні слова: «підлабузництво», «затиск критики». І таке інше, і тому подібне. Ну, самі розумієте! Потрапило це в пресу, на бюро міськкому партії, і... пішла губернія писати!

Федір Павлович упав, як підбитий, за ним ще дехто... Мені теж добренько перепало... Та-а-ак! Отакі у нас справи!..

Я спробував підбадьорити й заспокоїти Івана Петровича, але, зрозумійте самі, що я міг йому сказати!

Розмова наша не клеїлась. Я розрахувався, і ми вийшли на вулицю.

Мовчки дійшли до рогу. Іван Петрович зупинився і сказав:

— Мені сюди, в провулок...

Прощаючись, Сливкін затримав мою руку в своїй і, глянувши мені в вічі, додав:

— Знаєте, що я тепер надумав?.. Треба було нам все-таки звернутися до композиторів! Спробуй-но розберись у стихії звуків: кого вони підносять і возвеличують? Можливо, древнього грецького героя, його подвиги, битви. А може, і відповідального адмінпрацівника... та його заслуги по впорядкуванню міста. Певне, навіть такі схида, як наш Ратников, не розібралися б. Хоча ні, розберуться... з точки зору реалізму... Та-а-ак! Отакі у нас справи. Ну, щастя вам, піду влаштовуватися.

І він, одустивши плечі, пішов униз провулком, сильно човгаючи важкими калошами.

КОЛЮЧКА

Зателефонував Насонов, голова райвиконкому, розпитував про те, про се, а потім так, ніби між іншим, сказав:

— Так, Федоре Павловичу, а як там справа з тим будиночком; по Другому Заломному... сім дріб п'ятнадцять, здається?

Бас голови звучав у трубці підозріло лагідно, і Федір Павлович Блескунов, завідувач житловим відділом, одразу відчув підступ з боку начальства. Тільки вчора, в неділю, вони разом їздили на риболовлю, і за юшкою Федір Павлович розповідав Насонову, як він мучиться з цим проклятим сім дріб п'ятнадцять по Другому Заломному, а Насонов, посміхаючись, навіть співчував йому. І раптом сьогодні телефонує, цікавиться офіційно. Це не просто так.

Однак про всяк випадок Федір Павлович відповів підкреслено бадьоро:

— Все в порядку, Аркадію Івановичу. Питання про знесення будинку сім дріб п'ятнадцять упирається лише в одну громадянку Сухарькову.

— Питання упирається чи громадянка Сухарькова упирається?

«Зрозуміло, куди ти хилиш!» — посміхнувся про себе Федір Павлович і з тією ж чарівною бадьорістю мовив у трубку:

— До неможливості вперту жінку здибав, Аркадію Івановичу. Я вже з нею і так і сяк. Як кажуть, і ладком і батіжком. Ні в яку! Викаблучується, як пушкінська старушенція з казки про золоту рибку.

— Дивись, коли б ти сам, Федоре Павловичу, наприкінці цієї казки не опинився біля розбитого корита.

Насонов хихикнув. Можна було прийняти його погрозу як жарт, але досвідчене вухо Федора Павловича вловило в посмішці голови райвиконкому якусь злу багатозначність.

«Йому згори дзвонили,— стурбовано подумав Федір Павлович.— Натисли на нього, а тепер він тисне на мене».

Якраз до кабінету заглянула Лідочка, секретарка. Енергійно відкинувши з чола свої золоті кучері, вона хотіла щось сказати, але Федір Павлович сердито замахав руками, і Лідочка зчезла за дверима.

Притисши до вуха телефонну трубку, Федір Павлович схвильовано промовив:

— У цьому триклятому будиночку, Аркадію Івановичу, як вам відомо, двоє козлятників жили. Кози тримали. І один квітникар-любитель. Коли питання стоїть про переселення — ці люди стають упертими, як віслюки. Вони в своїх дерев'яних блощичниках на смерть сидять, Аркадію Івановичу, — тому що в них свій інтерес — палісадник! І то я їх переконав. Квітникаря балконом узяв, він тепер на балконі свої нагідки розводить, вчора приходив, дякував за кімнату, навіть букетик квіточок приніс моїй секретарці. А громадянка Сухарькова, Аркадію Івановичу, будь-якому цаповласнику сто очків наперед видасть. Це понад норму вперта жінка, Аркадію Івановичу...

— Ось що, товаришу Блескунов, — безцеремонно перебив сповідь Федора Павловича голова райвиконкому, — даю вам три дні на цю понаднормову з упертості жінку Сухарькову. Це вже неподобство, врешті-решт! Будівельники не можуть розпочати розчистку майданчика через вашу безрукість... За три дні доповісте мені особисто... про вашу золоту рибку з Другого Заломного. І май на увазі, Федоре Павловичу, викличемо на президію, якщо не впорасься з бойовим завданням, а то й на бюро! Бажаю успіхів!

Деякий час Федір Павлович сидів мовчки, докірливо дивився на телефон. Потім перевів погляд на стелю, товсті губи його при цьому беззвучно ворушилися, і збоку можна було подумати, що завідувач житловим відділом молиться господу богу, а насправді він полегшував душу словами, що виголошував їх подумки.

Тут знову до кабінету заглянула Лідочка і сказала, ніби нічого їй не було:

— Федоре Павловичу, ви будете громадян приймати? Тут вас, між іншим, це сонечко чекає... Сухарькова з Другого Заломного.

— Сухарькова тут?

— Ви ж самі звеліли викликати її сьогодні для розмови.

— Чому ви раніше не сказали мені про Сухарькову?

— Хотіла, так ви на мене руками замахали,— образено мовила Лідочка.

— Ну, гаразд! Давайте Сухарькову сюди першою!

До кабінету зайшла літня жінка, худорлява, з качиним носом, з плаксивим виразом приплюснутого, невиразного обличчя, одягнена не за віком яскраво. На ній була сукня з крепу,— на зеленому фоні червоні маки, на кістлявих жовтих циклотках — білі шкарпетки з синьою смужечкою, в руках — рожева сумочка, яку вона нервово бгала і м'яла.

«Бач, причепурилася, стара курка!» — подумав Федір Павлович і ввічливо мовив:

— Здрастуйте, Ільківно! Сідайте, будь ласка.

Сухарькова мовчки кивнула головою і сіла на красечку стільця.

— Як воно, Аграфено Ільківно, будемо переїздити до нового будинку чи коверзуватимемо? — з тією ж звичною бадьорістю почав розмову Федір Павлович, наважившись одразу взяти бика за роги.

Сухарькова поклала свою сумочку на письмовий стіл завідуючого житловим відділом і, дивлячись йому прямо в очі, багатозначно сказала:

— Товаришу Блескунов, ви, будь ласка, тільки не тисніть на мою психологіку, не треба цього робити... я всі закони знаю, зі мною потрібно по-доброму!..

— Я ж по-доброму з вами... вже ось який день... Всі ж виїхали, ви одна залишилися, як... колючка в пальці!

«Сухарькова стисла тонесенькі, злі губи.

— Я не колючка, товаришу Блескунов, а жінка... одинока... незаміжня, хоч і працюю касиркою в магазині... У мене Почесна грамота є, до вашого відомо!

Вона вийняла з рожевої сумочки зібганий носовичок, приклала до очей. Її качиний ніс почервонів.

— Мене не можна ображати! За мене завжди гро-

мадськість заступиться. Я й до депутата піду, і у редакцію, в разі чого...

Федору Павловичу стало ніяково.

— Та хіба ж я вас ображаю, Аграфено Ільківно?! — сказав він, перелякавшись. — Це ви мене ображаєте... підводите під монастир! Вибачте, беру ту колючку назад. Але зрозумійте і ви нас: ви — єдина! — затримуйте чималеньке будівництво. Адже на місці вашої розвалюхи новий будинок виженуть з усіма вигодами для наших чудових радянських людей!

— А я, отже, не радянська і не чудова?

— Отакої! Ви теж чудова... по-своєму. Одверто кажучи, не збагну ніяк, чого ви вчепилися в свою трухлявину? Адже я вас не в будку якусь переселяю, а теж у новий будинок і також з усіма вигодами!

Сухарькова опустила очі, подумала і сказала:

— Я в цій трухлявині, товаришу Блескунов, двадцять років відсурмила. Тепер треба гарненько подумати... щоб ні в чому не прогадати. А порадитися мені ні з ким. — Її очі знову наповнилися слізьми.

— А я для чого? — весело мовив Блескунов. — Я ваш найперший порадник, Аграфено Ільківно! — Він дістав з шухляди стола папір. — Ось, будь ласка, Малий Кисельний, будинок шістнадцять, чудова кімната, ваші метри, навіть трохи більше, в малозаселеній квартирі на шостому поверсі.

— На шостий поверх я не піду.

— Там же ліфт є!

— Вони псуються, ваші ліфти, а в мене серце. Можу показати довідку з поліклініки.

Сухарькова полізла до своєї сумочки, але Федір Павлович зупинив її:

— Не потрібно, вірю й так!.. Тоді ось ще... Колотушинський, вісім... новий будинок... другий поверх... гарна кімната з сонячного боку.

— Мені сонячний бік протипоказаний, у мене нервова система в систематичному хаосі...

— Гарзд... Для вас я на все піду. Беріть... — тут Федір Павлович зробив паузу, — окрему однокімнатну квартирку, так само, на Колотушинському... лялечка — не квартирка!

— Не піду я в окрему — вуркаганів боюсь.

— Та що ви кажете, Аграфено Ільківно?! — Федір Павлович розвів руками. — Які вуркагани... в наш час?

— Звичайні, про яких у газетах пишуть... щосуботи... на останній сторінці. Подумають: касирка — отже при грошах, та ще й сама живе. Залізуть і придушуть!

Федір Павлович глянув на Сухарькову — очі в нього, як у мученика, очманілі — і мовив хрипко:

— Проти вуркаганів замок можна повісити, додатковий, з секретом!

— Тепер таких замків не роблять!

— Допоможу — дістану!

Сухарькова невизначено знизала плечима. Зрадівши, Блескунов перейшов у рішучий наступ:

— Погоджуйтесь, Аграфено Ільківно! Таке ж щастя вам всміхається: не квартира — лялечка! Маючи таку квартиру, ви й чоловіка собі хутко знайдете. Не забудьте тільки мене на весілля покликати! Завтра за ордером приходьте, а післязавтра й переїдете.

— А де я транспорт дістану для переїзду?!

— Допоможемо, забезпечимо!

— Ні, післязавтра я не встигну. Мені самій не впоратися!

— Невже у вас нікого з родичів немає, щоб допомогли вам у цій справі?

— Є небіж... та я з ним полаялась.

— Примушу помиритися. Зателефоную до місцевому, до партійної організації, — словом, натисну по всіх лініях. Неподобство яке — рідну тітку рідний небіж тримає в такому запустінні!.. Ну, як, Аграфено Ільківно, домовилися з вами?

Сухарькова з тією ж невизначеністю степенула плечима і підвелася.

— За ордером завтра приходьте! — мовив Федір Павлович, ледь стримуючи радість. — Без черги отримаєте, я дам розпорядження! До скорої зустрічі!

Сухарькова вийшла. Федір Павлович теж підвівся з-за столу, задоволено позіхнув. Ну, здається, витяг ту колючку!

Двері відчинилися, і до кабінету вбігла Лідочка. Кучері розпатлані, в очах — іскринки сміху.

— Федоре Павловичу, Сухарькова щойно спіткнулась...

— Невже ногу зламала?

— Ні, але просила вас переказати, що за ордером не прийде, бо то погана ознака! Не до добра це,

каже!.. Будете далі громадян приймати? Ой, що з вами?!

Похитнувшись, Федір Павлович важко опускається на стілець. Перед його очима пливають темні кола, груди пронизує гострий, колючий біль. Колючка залишилась і сидить надійно.

ГРІШНИЙ АНГЕЛ

Правдива казка

Жив у нашому місті один керівний товариш, на прізвище Мамрикін, Максим Єгорович, винятково добрий чоловік.

Такий м'який, такий делікатний, такий чуйний, сама принадність. А він же нічого особливого для людей не робив і не зробив, а громадська думка — ангел!

Умів він сльозу своєчасно втерти — тим і прославився.

Прійде, скажімо, до нього на прийом убога вдовиця — сидить, сльозами вмивається. І тут у неї погано, і там не все гаразд. І з пенсією затисли, і дах на будинку протікає, а з ремонтом зволікають: тут би підштовхнути, натиснути! Зробіть таку ласку, товаришу Мамрикін, підштовхніть, натисніть!

Мамрикін слухає, головою похитує, співчуває.

— Ай-я-яй, що у нас за люди! Хіба можна так поводитися із вдовами у нашу світлу епоху?!

І в себе у блокнотику червоним олівчиком — чирк, чирк.

У вдови сльози давно просохли, а Мамрикін усе співчуває, усе примовляє, усе приказує!

До того буває себе накрутить, що сам несподівано розплачеться, вдовиці доводиться відливати його водичкою з найближчого графина.

Потім вийде вона розхвильована, просвітлена, ошасливлена з кабінету у приймальню і неодмінно скаже іншим відвідувачам:

— Ангел! Справжній ангел!

А за місяць-другий, дивись, та вдовиця у мамринській приймальні наступає висхлим бюстом на секретарку:

— Пропустіть мене до нашого ангела, справа моя не рухається ні по лінії пенсії, ні по лінії даху!

Секретарка у відповідь ріже, як бритвою:

— Не можна! Товариш Мамрикін дав вказівки, вони спущені куди слід. Там і добивайтесь, чого вам треба!

І все це брехня! Ніяких вказівок Мамрикін нікому не давав і нікуди їх не спускав, а просто він витер чергову сльозу. Витер і тут-таки забув про неї.

Але в очах удовиці він однаково ангел, а інші — неслухи безсердечні.

А ще любив Мамрикін пробачати тим, хто прощтрафився. Доповідають йому: такий-то вкрав частинку державного добра, такий-то нагрубів, такий-то виліз голяка з лазні і лякав перехожих, оскільки мав таке густе волосся, як овеча шерсть.

Мамрикін подумає і скаже:

— Покарати їх, звичайно, треба, але зважте й пом'якшувальні обставини. Ну, вкрав оцей — то ви ж самі кажете, що вкрав якусь частинку. Той вилаяв відвідувача — згодний, нагрубів, але ж ляпаса не дав! А той, що голяка виліз із лазні і лякав людей своїм волоссяним покривом, — то він же не винний, що в нього шерсть виросла. Перекажіть йому, нехай кругом поголіться! І взагалі, слід пам'ятати, що пережитки минулого у кожному з нас сидять. Пережиток — як солітер: чим більше смокче, тим скоріше росте. Ідіть, покарайте, але... виявіть гуманність!

Одного разу арештували у нас якогось Пірамідова, ділка з місцевої промисловості. Чималенький карасик, шахрай вищого класу.

У нього три полюбовниці було: русалка, дріада і гірська фея. І кожній він по дачі збудував: русалці — на березі озера, дріаді — мисливську хатинку у лісі, феї — котедж на пагорбах. На четвертій дачі сам жив із законною дружиною і дітками. А улюблена розвага Пірамідова — це гра з друзками в преферанс на спалювання: хто програв — програш партнерам не віддає, а тут же, за столом, запалює сірника і спалює одну паперову купюру за другою, доки не спалить усю суму виграшу. Коли слідчий запитав одного з партнерів Пірамідова, в чому суть гри у карти на спалювання, той відповів:

— Грошей у кожного чимало було, а витратити — боязко: скажуть — накрив! Куди їх ховати? Тому й палили! Все-таки... лоскітно!..

...Після арешту Пірамідова до Мамрикіна додому

прибула ціла комісія: прокурор, редактор газети і ще один товариш з контролю. Все йому розповіли: і про комбінації пірамідовські, і про його полюбовниць — русалку, дріаду і фею,— і про гру у карти на спалювання.

Мамрикін слухав, кивав головою. Щодо трьох полюбовниць зауважив, усміхаючись: «Багатенько!», а почувши про гру в карти на спалювання, спохмурнів і промовив:

— Ти ба, які герострати! — Потім дійшов висновку: — Покарати треба, але зважте...

І пішло... про пережитки минулого, про гуманізм. Тут товариш із контролю не витримав:

— Даруйте,— каже,— але гуманізм і Пірамідов — явища несумісні.

А прокурор візьми та й ляпни:

— У справі Пірамідова є неприємна деталь, товаришу Мамрикін. Він, між іншим, засвідчив, що меблева фабрика, котра йому підпорядкована, доставила вам на квартиру спальний гарнітур. І ще дружині вашій дещо надіслано. А грошей не заплачено. Як це розуміти?

Мамрикіна наче електрострумом ударило нижче спини:

Схопився — і в крик:

— Якийсь пройдисвіт вам наплів три мішки вовни, а ви вже й вуха розвісили!.. Підрив авторитету! Наклеп! Я вам... Та я вас... у баранячий ріг... у три погібелі!

З очей — полум'я, з ніздрів — дим! Оце вам і ангел!..

Вийшов з кімнати, не попрощавшись. Потім дружина його з'явилася, Одарка Тимофіївна. Очі червоні, в долоньці носовичок зібганий.

— У Максима Єгоровича приступ! Як це негарно з вашого боку доводити до такого стану моє ангелятко!

Прокурор перепрошує, службовий обов'язок, мовляв, його змушує. Запитує:

— А скажіть, Одарко Тимофіївно: це правда, що Пірамідов бував у вас удома?

— Бував! То й що з цього?

Одарка Тимофіївна похнюпилася, біднесенька, й додала тихесенько:

— Щодо грошей, то Максим Єгорович просив переказати, що внесемо... завтра!

...Через тиждень чуємо: Мамрикін із дружиною поїхали на курорт! Вернулися через місяць і знову кудись поїхали. А потім і зовсім кудись подівся наш ангел. Одні казали, його на небо взяли, де й належить жити ангелам, а інші — що його взяли, але дуже швидко з неба спустили. І де, в якому пеклі обертається тепер цей наш грішний ангел, ніхто достеменно не знає.

БАТЬКІВСЬКИЙ ГОЛОС

Сергійків батько — Микола Панасович Дудников, слюсар великого московського заводу, — поїхав на Алтай працювати в МТС.

Поїхав він добровільно, поки що один, без сім'ї. У парткомі заводу з цього приводу сказав так:

— Придивлюсь, влаштуюся як слід. А згодом, можливо, й весь мій «курінь» зрушить з місця.

Дудниковський «курінь» — це Євдокія Трохимівна, Сергійкова мати, тиха, бліда жінка з лагідними очима, досі до безтями закохана в чоловіка, Сергійко та кіт Пахом, забіяка і ненажера, багатої тигрової масті.

Проводжали Сергійкового батька та інших добровольців урочисто, гамірно — усім заводом.

На пероні вокзалу стояв оркестр, і оркестранти — свої ж, заводські, хлопці — майже безперервно грали марші і танцювальні мелодії. День стояв сонячний, яскравий. Сергійкові ввижалося, що вогненно-блискучі жерла великих мідних труб самі викидають веселі звуки, а люди лише тримають інструменти, щоб вони ненароком не вирвалися з рук. Пурпурові стяги, плакати, блакить неба — все настроювало на святковий лад, і ставало ніяково за матір, яка дивилася не відриваючись на збуджене, гаряче від морозу вусате батькове обличчя і плакала, не соромлячись крупних сліз, що текли по її щоках.

— Не плач, Євдокіє, не плач, не на війну їдемо! — повторював батько. — Кому я кажу, Євдокіє!

Підійшов Сергій Гаврилович, секретар парткому, став заспокоювати Євдокію Трохимівну, і та, немов завинила в чомусь, мовила:

— Та я нічого!.. Хіба я не розумію? Коли хоче —

нехай їде. Це так, жіноча звичка: проводжасмо — плачемо, зустрічаємо — теж плачемо.

— Твій орел? — запитав Сергій Гаврилович батька, показуючи на Сергійка.

— Мій! — відповів батько, і Сергійко вловив у батьківському голосі нотку гордості, яка лестила йому.

— Звати тебе як, піонер? — звернувся Сергій Гаврилович до Сергійка і, коли хлопчик відповів, мовив серйозно: — Учись без батька добре, тезко, не знижуй якості.

— Він у мене тямковитий, — похвалив Сергійка батько, — на п'ятірочках та на четвірочках їде, рідко коли трійку принесе.

І притяг до себе Сергійка, боляче стиснувши своїми дужими пальцями його рожеве відстовбурчене вухо. Сергійко зажмурився, серце в нього закалатало частіше: було в батьківських пестошах щось таке, від чого йому теж хотілося заплакати, але, глянувши на матір, він стримався і сказав у такій самій батьківській жартівливо-буркотливій манері:

— Ти не дуже так моїми вухами розпоряджайся!

Опісля був коротенький мітинг, і Сергійкові сподобалося, як Сергій Гаврилович назвав батькове прізвище — якимось особливо голосно, твердо, гордо: Дудников! Усі оглянулися на батька і зааплодували, і Сергійко теж аплодував разом з усіма. Батько вискочив на підніжку вагона останнім, коли поїзд уже набирав швидкість, стрункий, у високих чоботях, у сірій овечій шапці, посадженій набакир, як на фронтовій фотокартці, він довго махав рукою матері та Сергійкові.

Сергійко штовхнув матір під бік:

— Наш татко спритніший за всіх! Бачила, як стрибнув?! Як бенгальський тигр!

Мати зітхнула.

— Ходімо додому, Сергійку!

Життя йшло за усталеним порядком. Сергійко ходив до школи, грався у дворі з хлопцями, дивився кінокартини. Але те нове, що увірвалося в їхній дім і що обіймало кругле, як куля, слово «Алтай», наповнювало його життя хвилюючим і радісним передчуттям великих перемін.

У школі йому казали:

— Ти повинен пам'ятати, Дудников, що в тебе батько на Алтай.

Вдома мати повторювала:

— Не будеш слухатися, напишу батькові, щоб не брав тебе на Алтай. Залишишся тут, у тітки Насті!

Коли Сергійко думав про Алтай, він здавався йому величезним полем, таким просторим, що дух забивало. На горизонті стоять величезні білі гори, над головою — синє небо, теж неосяжне. На Алтаї все велике: пшеничні колоски, сонце, люди, навіть собаки — і ті завбільшки з теля!

Батько писав додому рідко і дуже коротко — здебільшого надсилав листівки. Роботи багато, готують трактори до весни, живе поки що у гуртожитку, але будинки вже зводять. Як тільки отримає квартиру, одразу забере матір, Сергійка і Пахома. Готуйтеся! Тутешні місця і люди йому подобаються. З цих коротеньких цидулок було видно, що людина достобіса зайнята, пише, як на фронті,— у перервах між боями!

Згодом з пошти зовсім перестали приносити листи, і мати дуже засумувала. А тут ще занадилася до них Тенди-Бренди Макариха — як називав батько бабусю Ганну Макарівну, тещу свого приятеля Василя Морозова, теж слюсаря заводу. Прийде і давай за чаєм матір страхати. Гляди, мовляв, Євдокіє, чи нема тут чогось такого-сякого, чи не козакує, бува, ділом чоловік твій вдалині без дружини.

На Сергійка, звичайно, ніякої уваги: мовляв, не тятя, нічого не петрає.

Того вечора Тенди-Бренди Макариха прийшла ще завидна, вместилася у крісло, на якому, бувало, полюбляв посидіти з газеткою після роботи батько, запитала матір:

— Не пише твій?

— Не пише, Ганно Макарівно! Не знаю, що й думати!

— Так! Чоловік він у тебе гарний, вродливий! Дивись, Євдокіє!..

— Куди дивитися? Що ви кажете, Ганно Макарівно!

— Усяке буває! Туди ж не самі чоловіки поїхали! Дівчат чимало помчало!

— Коля писав, що вони головним чином причіплювачками працюватимуть на тракторах!

— Ось я й кажу: чи не підчепила й твого якась причіплювачка!..

Сергійко сидів у кутку, вдавав, що читає книжку, а сам слухав розмову матері з Тенди-Бренди Макарихою. Він глянув на матір: очі в неї були широко розкриті, нещасні, рот скривився. Горло йому стисла судома, і він одразу сказав те, що потім викрикнув залпом, задихаючись від ненависті до цієї чужої, гладкої, тлустої, як тісто на дріжджах, баби:

— Прийшла язиком ляпати! Забирайся звідси! Бач, розсілася! Це татове крісло! Мамо, вижени її, вижени!

Він кричав і тупотів ногами. Перелякана Тенди-Бренди Макариха щось кудкудахнула, мов курка.

Мати, сувора, бліда, взяла Сергійкову шапку, натягла йому на голову, дала пальтечко.

— Вийди на подвір'я! І не приходь, доки не покличу. Хіба можна так зі старшими розмовляти!? Безсоромник!

— Безбатченко! — мовила баба.

Сергійко сидів на даху сараю, куди йому було суворо заборонено вилазити, сам, похмурий і сумний, наче крук.

Він так глибоко задумався, що навіть не почув радіо, що заговорило голосно, на весь двір.

І раптом він стрепенувся: йому здалося, що він почув батьків голос. Сергійко насторожився. Так, звичайно, це говорив батько! Відповідаючи комусь далекому, незнайомому, батько сказав:

— Що в Москві переказати? Перекажіть, товаришу кореспондент, моїм дорогим дружині Євдокії Трохимівні і сину Сергійку — адресу ви знаєте, я вам називав, — що незабаром за ними приїду. Довго не писав їм, бо дуже гаряча була пора. Синові скажіть, щоб не бешкетував. Я хоч і на Алтаї, а все бачу і чую. Так йому і скажіть.

Хтось відповів батькові:

— Добре, товаришу Дудников! Неодмінно перекажу!..

Сергійко схопився й стрімголов помчав з даху.

Коли він ускочив до кімнати, мати плакала, але обличчя в неї було таке щасливе, що Сергійко відразу все зрозумів: вона все чула, і говорити будь-що було зайве.

Обійнявши його, вона заплакала ще дужче.

Тенди-Бренди Макариха мовила:

— А тепер чого плакати? На весь світ сказав, що забере до себе. Тепер твоя справа вірна, міцна, не хвилюйся, Євдокіє.

Сергійко по-батьківськи пробуркотів:

— У неї очі на мокрому місці.

КАТАСТРОФА

Коли Матвія Лукича Близнюкова півроку тому зняли з поста директора обласної контори «Лісотара» з поганим формулюванням — «як такого, що не забезпечив керівництва», він не дуже засмутився.

Чолов'яга огрядний, показний, мастак випити й закусити, великий любитель суботнього лазневого ритуалу і запеклий преферансист, Матвій Лукич за вдачею був оптиміст і на життя дивився по-філософськи. Мовляв, «благословен і день ясный, благословен і час нічний!..» У глибині душі Близнюков був навіть задоволений, що його прибрали із «Лісотари».

— Теж мені... установа! Кабінетик — погань, із фанерною перегородкою... Їздиш на якомусь облізлому «Москвичі»... Навіть секретарка стара та страшна, як смертний гріх. Ніякої естетичної імпазантності, що голубить око!.. Бог із нею, з «Лісотарою». Піду в інше відомство — і не згадаю. Зникне з очей, зійде з думки!

Минув певний час, і Матвія Лукича викликали до міського партійного комітету. Пішов він туди неквапливо, прикидаючи в думці всілякі посадові комбінації.

«Цікаво, що запропонують? В Аптекоуправлінні, кажуть, захитався Петиков. Може, туди?.. Чи до Сушкіна в зами?.. Ну, це дзуськи, в зами не піду. Категорично!.. А може, у Спортпостач, оскільки там крісло пусте?»

Працівник міськкому запропонував Близнюкову, одначе, зовсім інше. І це «інше» обурило, вразило і збентежило Матвія Лукича так, що він спершу нічого не міг сказати у відповідь.

Матвію Лукичу запропонували перейти на рядову технічну роботу. З керівною він, бачте, не впорався. Він!.. Як вам це подобається?

— Ви, здається, здивовані, Матвію Лукичу? — запитав інструктор, коли пауза стала нестерпною.

Матвій Лукич опанував себе і, як людина вельми досвідчена і бувала, відповів дипломатично:

— Я не здивований, тобто здивований, але не в тому розумінні... Але, звичайно, все це... досить дивно!

— Відмовляєтеся?

— Ні, я, звичайно, не відмовляюся і готовий... так би мовити, куди пошлють. Але, звичайно, погодьтеся самі... Дозвольте подумати, все ж таки!

— Добре! — сказав інструктор. — Думайте. Приходьте післязавтра — поговоримо.

Додому Матвій Лукич ішов уже не перевальцем, а біг тривожним, дрібним підтюпцем. Він усього чекав, але тільки не цього. Ну, сказали б: «Вам, Матвію Лукичу, повчитися потрібно, відстали від життя». Він охоче і цілком самокритично погодився б. Навіть поїхав би куди-небудь на навчання. А там... пішов би до начальства, зіграв би на чарівливості, на душевній простоті: «Де вже мені вчитися з моїм животом!» Взагалі, викрутився б! А там з допомогою друзків... знову на тихе керівне містечко.

І раптом така категоричність, неблаганність, беззастережність! Рядова робота! Легко сказати — рядова! Технічну рядову роботу треба вміти робити. А що вміє робити Матвій Лукич?

Того ж дня, увечері, додому до Близнюкова був викликаний лікар із поліклініки — підстаркуватий лікар Аметистов Сергій Сергійович, старий приятель і партнер Матвія Лукича по преферансу. Близнюков зачинився з ним у себе в кімнаті і, нічого не втаївши, розповів про все.

— Надія тільки на тебе, Сергію Сергійовичу! — сказав він на закінчення з почуттям. — Сам бачиш, сиджу без трьох з «пташечкою». Виручай!

Сергій Сергійович почав м'ятися, гмикати, говорив, що «зараз щодо цього суворо», навіть спробував утекти, але Матвій Лукич заступив собою двері і промовив цілком патетично:

— У тебе друг у біді, а ти мулишся?! Де ж твоя лікарська етика?

Згадавши про свою лікарську етику, доктор Аметистов поступився, присів до столу, дістав авторучку і накатав на Близнюкова довідку про стан здоров'я — таку, від якої до некролога рукою подати!

Навіть жінка Матвія Лукича — Варвара Василівна,

відповідальний працівник соцзабезу,— і та повірила, що з чоловіком через службові неприємності на ґрунті нервового потрясіння сталася біда. Великим майстром був лікар Аметистов щодо липових довідок і до того ж умів тримати язик за зубами!

Почекавши три дні, Матвій Лукич направив довідку з відповідною заявочкою до міськкому. Його залишили у спокої. Потім знову викликали. Близнюков купив в універмазі ціпок і пішов накульгуючи. Його прийняв той самий інструктор, поспівчував, запитав, чи не потрібна йому путівка до санаторію. Близнюков сказав, що путівка не потрібна, але відпочити, звичайно, необхідно.

— Відпочивайте,— погодився інструктор,— а потім вирішимо питання про вас.

А потім про Близнюкова забули. Чи, може, просто махнули на нього рукою? У всякому разі, Матвій Лукич дістав можливість «пересидіти» і непомітно для самого себе перейшов на керівну роботу... у власному домашньому господарстві.

Ось він тільки що повернувся додому з базару, розклав на кухонному столі продукти — обскубану курку, яка жалібно настовбурчила синювато-бліді обрубані ніжки, картоплю, два цупких качани цвітної капусти, горщечок зі сметаною, пучок цибулі, зелені кучері кропу та інше їство,— сидить і тяжко розв'язує проблему сьогоднішнього обіду, який йому належить приготувати. Порадитися ні з ким, а Близнюков любить радитися. Можна було б, звичайно, зателефонувати жінці на роботу, але в неї сьогодні якась нарада: секретарка не пізнавши по голосу Матвія Лукича, сухо відбрила «Варвара Василівна дуже зайнята, просила ні з ким не з'єднувати!» Хатню робітницю звільнено за мотивами розумної економії. Дочка Настуся в консультанти не годиться за віком: запитася її, а вона порадить на перше купити морозиво, а на друге зварити компот. Вікно на кухні відчинене (Близнюкови живуть у затишному одноповерховому флігелі), і знадвору до кімнати долинає заливчастий Настусин сміх і очманілий баритонистий гавкіт Гарзана — її приятеля, дворового захоплено-дурнувато цуценяти невизначеної породи.

Близнюков дивиться на курку, метикує і так і ось так і врешті вирішує: на перше — курячий бульйон з

цвітною капустою, на друге — варена курка з картопляним пюре.

Він одягає фартух, запалює газ у плиті, ставить на вогонь велику каструлю з водою, чистить картоплю. Робить усе це він уміло, зграбно і навіть захоплено.

Врешті обід готовий. Зараз прийде додому Варвара Василівна — вона обідає вдома.

— Настусю! — висунувшись із вікна, кличе дочку Матвій Лукич. — Обідати пора, зараз мама прийде. Іди скоріше додому!

— Тату, я зайнята! — капризним голосом озивається Настуся. — У нас із Тарзаном засідання!

— Закінчуй своє засідання!

— Не можу! Тарзан усе гавкає, гавкає і не може зупинитися.

— Регламент потрібно було для нього встановити! Іди, Анастасіє, а то перепаде нам з тобою від мами.

Бульйон з цвітною капустою смачний, а варена курка під білим соусом просто смакота! Настуся їсть, аж прицмокує. Варвара Василівна — рум'яна, міцна жінка, теж їла з апетитом. Лише сам Матвій Лукич ліниво і млясоно бовтає ложкою в тарілці. Їсти йому дуже хочеться, але ж він хворий, у нього депресія, спазми судин, упадок сил, чорт у ступі. Доводиться поки що ковтати слину й терпіти.

— Ти, Мотю, просто талант! — простодушно захоплюється Варвара Василівна, обсмоктуючи ніжне куряче крильце. — Можеш бути кухарем у будь-якому ресторані, слово честі!

— Ти не затримуйся сьогодні в конторі, — просить Матвій Лукич жінку, і в його голосі з'являються прохально-розчулені, баб'ячі нотки, — приїзди раніше! У кіношку сходили б, а то я зовсім... мохом обріс!

— Сьогодні не можу, Мотю, в міськраду викликали на нараду.

— Плюнь, не ходи!

— Не можна. Нарада важлива. І саме наше питання на порядку.

— Нарада! Питання!.. — обурюється Матвій Лукич. — Ти їм скажи, що в тебе хворий чоловік удома сидить. Один як сич. Чула, що Аметистов говорив? Мені розваги потрібні!

— То візьми й піди сам у кіно!

— Дякую за пораду. Всі туди йдуть як люди... з чоловіками... — тьху! — з жінками. А я сам, як дурень!

— Преферансик влаштуй!

— Аметистов не може сьогодні. У нього якась наукова конференція.

— Потерпи, Мотю!.. Завтра в кіно підемо, я викрою вечором, а сьогодні відпочинь. Ти лежи більше, набирайся сил!

Пообідавши, Варвара Василівна їде на роботу, а Настуся йде в гості до сусідської дівчинки.

Матвій Лукич дістає з холодильника розпочату пляшку горілки, витиває підряд три чарчини і віддає належне і бульйону з цвітною капустою, і вареній курці. Потім він знову одягає фартух і миє посуд. Але ось і посуд вимитий. Що тепер? Може, почитати?

Матвій Лукич бере принесену Варварою Василівною бібліотечну книгу, сідає тут-таки, на кухні, біля вікна і береться до читання. Ледве подолавши десять сторінок, він кладе книжку на підвіконня... Нудьга!

Лінивий, затягнутий жирком мозок Близнюкова вимагає іншої, легкої, дієтичної духовної їжі. Почитати б щось таке... ну цих... як їх? «Два гренадери»?.. Ні! «Три мушкетери»! Сходити, може, до бібліотеки, взяти книжку до вподоби?

Раптом лунає телефонний дзвінок. Матвій Лукич поспішає у передпокій, де стоїть апарат. Серце в нього тривожно тьохкає. А що, коли це... «звідтіля»? Зрозуміли, що без Матвія Лукича, без досвідченого керівника, який знає всі пружинки, не обійтися. Зрозуміли, затамили і тепер кличуть!..

Але виявилось: телефонує Настигаєв Федір Федорович, старий друга із тресту ресторанів: він запитує про здоров'я і справу, співчуває і дає лікувальні поради, яких Матвій Лукич потребує не більше, ніж дворовий Тарзан. Вони довго теревеняють про те, про се, смачно пліткують, перемивають кісточки знайомим і товаришам по службі. Потім Близнюков, реготнувши, говорить:

— Я, брат, тут на відпочинку куховарити почав. Такі бульйони варю — мрія! Випроводять мене остаточно з керівної роботи — візьмеш у куховари?

— Бач, на що замірився! — сміється Настигаєв. — У мене куховари-спеціалісти, інженери від кулінарії,

можна сказати. Років три-чотири повчися, потім при-
ходь!

— Виходить, в офіціанти друзяку пхаєш?

— Офіціант — це, голубе, складна і тонка професія. Не підходиш, голубе, не підходиш! Ти мені весь посуд переб'єш і грубіянити будеш клієнтам, я тебе знаю!.. Посудницею, хочеш, влаштую?

— Спасибі й на цьому! — сухо відповідає Близнюков, не сприймаючи жарту.

Розмову закінчено, і знову сонлива, важка нудьга заволодіває всім еством Близнюкова. Але тепер до нудьги долучається відчуття злої, судомистої туги. Чорти б забрали цього дурня Настігаєва! Посудниця!

Однак що ж усе-таки робити? Піти з Настусею погуляти? Не хочеться! Ще зустрінеш знайомих, почнуться неделікатні розпитування, натяки... Доведеться готувати вечерю! Ранувато, звичайно, але ж нічим іншим, окрім цього, Близнюков зайняти себе не може... Що б таке приготувати? Може, здивувати Варвару і спорудити розкішний салат із огірків, редьки і залишків курки? Здається, оцту немає. Доведеться сходити в «Бакалію» і купити.

Він бере про всяк випадок кошика, одягає бриля, замикає на ключ двері квартири і виходить через парадний хід на вулицю. Ступає він поволі, огрядний свій корпус несе поважно, з почуттям гідності і великою самоповагою. І раптом відбувається незрозуміле: веснянкуватий, у батьківській кепці, голопузий хлопчак, вискочивши із підвороття, дивиться на Матвія Лукича застиглими оченятами, показує на нього пальцем і з насолодою верещить:

— Чоловікобаба!

І відразу вся вулиця стає розпеченою дорогою до пекла. Інші шибеники — о, це бісове плем'я! — вигулькують, наче із-під землі, скачуть, кривляються і теж із захватом, несамовито, на всю вулицю репетують:

— Чоловікобаба! Чоловікобаба!

Матвій Лукич безпорадно оглядається. Долоні в нього покриваються неприємним липким потом, кінчики вух і потилиця буряковіють. Чому вони це кричать?! Хто їх навчив?

А хлопчак, оточивши Матвія Лукича щільним кільцем, надриваються ще голосніше, ще нахабніше:

— Чоловікобаба! Дивіться, чоловікобаба!

— Громадянине, ви б фартушок зняли! — врешті чує Близнюков співчутливий голос перехожої бабусі і, опустивши очі, із жахом помічає, що вийшов на вулицю, як був удома, в кокетливому, із шлярками, жінчиному фартусі.

Оце-то промах!

ВАСЬКОВА МАТУСЯ

Нещодавно наш вагоноремонтний завод кіліка днів лихоманило, мов у пропасниці.

Не самий завод, звичайно, лихоманило, біла пропасниця його працівників. Навіть директор заводу Петро Петрович, чоловік статечний, витриманий, спокійний, і той разок клацнув зубами!

І, головне, відбувалося все це не в кінці місяця, коли на штурм плану піднімаються у нас, можна сказати, всі, від великого до малого, і під войовничий гуркіт барабанів нашої багатотиражки кидаються в атаку. В такі дні пропасниця є нормальним станом заводських заправил і нікого не дивує. Ні, тут усе почалося в середині місяця, за тихої і ясної погоди. При цьому переполох і пропасницю викликала не якась там комісія із дванадцяти обстежувачів-вовкодавів, а непоказна бабуся, вдова коваля і мати нашого слюсаря Васи Губкова.

Річ у тім, що Вася Губков задурів, почав випивати. Один раз прогуляв — пробачили, другий раз прогуляв — зам'яли, а на третій хлопець влаштував у пивниці, де обмивали зарплату, невеличкий «кордебалет» — і остаточно зганьбив високе звання робочої людини.

Вася комузь там «заїхав», Васи міцно «в'їхали» здачі, а потім забіяки-гультіпаки всі разом поїхали в міліцію. Довелося ставити про Васю питання на повен зріст. Хотіли хлопця прогнати геть із заводу, одначе пошкодували — залишили. Але на пропозицію голови завкому Сергія Васильовича (його у нас за душевну доброту називають «дядя Сергій») вирішено було про Васину некрасиву поведінку написати його матері — Парасці Дмитрівні, яка проживає на спочинку в маленькому містечку кілометрів за сто від заводу.

Коли Вася дізнався, що напишуть матері про його «пияцтво, deboширство і окаянство», він зблід і промовив з великим почуттям:

— Христом богом прошу... не пишіть матері!

Йому сказали:

— Ех ти!.. Комсомолец, а божишся!

— Це я ненароком... від розстройства!.. Комсомольське слово даю, більше цього не повториться. Будь-яке покарання давайте, тільки... не пишіть матері. Адже приїде!

— Ось і добре, нехай приїде! Нехай наставить тебе на добрий розум!

Лист був написаний і відправлений.

Отримавши заводського листа, Параска Дмитрівна, справді, зібралася й приїхала. Зупинилася в якійсь своїй далекої родички. Спочатку нічого не було чути про неї, а потім почалося.

Першим прийшов до директора Петра Петровича наш добряга голова завкому дядько Сергій. Розстроений, очі каламутні, весь скуйовджений, як голуб, що побував у пазурях kota.

— Що з тобою, завком?

— Перепало мені вчора добре, директоре! Так перепало... досі не можу отямитися. Пропісочили — будь здоров!

— Подумаєш, подія! Вперше тобі, чи що?

— Так — либонь, уперше! На власній шкурі, так би мовити, переконався, що жінки — це, брат, велика сила, а особливо коли вони попередньо домовляться між собою.

— То ти до пуття поясни, що сталося?

А сталося ось що.

Параска Дмитрівна прийшла додому до дядька Сергія, познайомилася з його жінкою і тещею, показала їм заводського листа і оголосила, що «своє дитя» вона, звичайно, «повчить» і «роги» йому «обламає», але, мовляв, необхідно у справу «вникнути глибше». І вона нібито вже вникла. «Васько мій винен, визнаю. Від мене він дістав і ще дістане! Але ж є й інші винуватці. З ким Васько по пивницях тиняється? З майстром Кринкіним? Хто Васька навчив «йоржа» пити — пиво з горілкою навпіл? Той-таки Кринкін! Добрий учитель, чи не так? Тепер поясніть: чому цей чортяка старий зв'язався з малюком? Не можете відповісти? Я за вас відповім! Тому що такий звичай у вас на заводі: полюбляють ваші старі чортяки гульнути на малюкові грошенята! А завком на цю шкідливу звичку —

нуль уваги: «Не ми це завели, не ми його й ламати будемо» — «Не ми? А хто ж?! Поки не пізно, беріть ви, жінки, свого дядька Сергія в роботу, а то вам же гірше буде, якщо йому не по домашній, а по іншій якійсь лінії давати прочухана будуть!»

І так ця бабуня підговорила близьких дядька Сергія, що, коли завком прийшов з роботи, від чоловіка тільки пух і пір'я полетіли!

— Під різну самокритику потрапляв, але такого не бачив,—признався дядько Сергій Петру Петровичу, директору.— Втрюх вони на мене наступали. Жінка й теща з флангів брали в кліщі, а з центру налітала Васькова мати, бодай би вона пропала, пройда!.. Ой, здається на свою голову виписали ми цю пробивну бабуню, директоре!

Петро Петрович вислухав дядька Сергія, всміхнувся і сказав:

— Старенька, між іншим, діло говорить. Ану, поклич до мене Кринкіна.

Кличуть майстра Кринкіна. Приходить. Темніший від хмари! І ще з порога.

— Кругом винуватий, усе визнаю, робіть зі мною, що хочете, тільки скажіть Васьковій матусі, щоб відчепи-лася!

— Ага! Допекла й тобі, старому чортаці?!

— Так уже допекла — далі нікуди! Змовилася з мою заміжною дочкою, кожного дня приходять з нею удвох і виймає з мене душу частинами! І звідкіля в неї, у хирлявої бабуні, беруться такі розпечені слова, якими вона мене стьобає?! Сил моїх більше нема тер-піти.

І сам мало не плаче.

Наступного дня директор нашого клубу — довготелесий Петушенко — прибіг до дядька Сергія.

— Гвалт! Бабка Губкова на мене жінку з племінни-цею напустила. Вони всю мою роботу рознесли. «У те-бе, кажуть, у клубі, не те що мухи, міль і та від нудьги гине!» Недаремно, мовляв, Васько Губков почав по пивницях волочитися... Ось я план роботи перебудував з урахуванням їхньої критики. Подивіться і за-твердіть!

Пішов директор клубу, з'являється комендант гурто-житку, де Вася Губков живе, і також з покаанням.

— Визнаю! У довіреному мені гуртожитку — грязю-

ка і безкультур'я. Через це Васю Губкова і тягнуло на гульки. Заходів ужито, становище буде виправлено.

Виявляється, на коменданта його рідна бабка натиснула, з якою Параска Дмитрівна Губкова теж устигла заприятелювати.

А потім черга дійшла і до директора, Петра Петровича.

Приїхав він із заводу до себе на квартиру, чує в сусідній кімнаті розмову. Тихенько відчинив двері. Бачить — сидять жінка його Наталія Іванівна, мати Надія Павлівна, а Васькова матуся, сухенька бабця у темній хустині і ситцевій сукенці, проникливо, солодким голосочком говорить:

— Я свого дурисвіта не виправдовую. Я його на прощання відшмагаю, якщо мені дирекція і партійна організація допоможуть, тому що я сама з ним не впораюся. Адже он який вигнався! Але і ви, жінки, вашого також... провчіть! Він директор, він усьому голова, він за все відповідає.

Мати, Надія Павлівна, їй:

— Нашого не можна шмагати. Йому за сорок. Коли б авторитет не підірвати.

— Шмагати не треба, ви його, матінко, словами...

Жінка, Наталія Іванівна, з радістю:

— Словами — це можна!

І як це жінки вміють у таких справах так швидко домовлятися між собою — просто не збагнеш!

Петро Петрович, знаючи вдачу і язичок своєї Наталії Іванівни, навшпиньках за двері! Поїхав на завод і повернувся тільки вночі, коли жінка й мати вже спали. А на ранок викликав до себе Васю Губкова.

— Коли мати збирається додому?

— Сьогодні хотіла, але квитка на поїзд не дістала!

— Дістанемо! Допоможемо! Давай, Губков, давай, треба добре відправити маманю!

Поїхала бабуня. І, уявіть собі, ніби краще став працювати тепер завод! Коли що не так, наші одне одного лякають:

— Дивися, викличу Васькову матусю, вона тобі покаже!

Жарт, звичайно. Але в цьому жарті є великий сенс!

ОЦЕ ТОБІ Й ДУРЕНЬ!

Голий, пухкенький, темно-рожевий — як пінка від вишневого варення — чоловік, делікатно прикриваючись віником, спускається з верхньої полиці парильної слизькою, всіяною мокрим березовим листям драбиною.

Літні люди в лазні взагалі мають придуркуватий вигляд. Підстаркувата людина — вона якась солідніша й одухотвореніша, коли вона в штанях. Не становив винятку із загального правила й чоловік, що спускався з верхньої полиці.

Познайомилися ми з ним так.

Він упустив змилок, що тримав у руці, а нахилившись, примудрився наступити на мило ногою, посковзнувся, зробив рух головою, ніби хотів буцнутися, і неминуче пірнув би в чийсь ряжу з окропом, що стояла внизу, на лаві, якби, самовіддано кинувшись йому назустріч, я не втримав його слизьку, гарячу, розпарену тушу. Він не знав, як мені дякувати, і наше знайомство відбулося.

У лазні люди сходяться швидко. Коли, помившись, ми разом вийшли в роздягальню, я вже знав, що його звати Василем Петровичем Бешметовим і що він тимчасово ніде не працює. Виявилось, що ми сусіди по кабінці. Я послав гардеробника за пивом, ми загорнулися в простирадла і, попиваючи холодне «жигулівське», повели неквапну бесіду.

Каюся, я назвав себе працівником торговельної мережі, ще не знятим через незалежні від мене обставини, але таким, що вже має неприємності. А він сказав, що працював на одному великому заводі по адміністративно-господарській частині, знятий недавно і що всі неприємності у нього, слава богу, минулися.

— За що ж тебе... цюкнули, Василю Петровичу? — сказав я, переходячи на «ти» і підливаючи у його склянку пива.

— Скажу — не повіриш! — відповів він з такою самою фамільярністю, зробив ковток і, злизнувши піну з верхньої губи, закінчив з явним задоволенням, навіть якось погордливо: — За дурість! Так і в довідці написали!

Почувши ці слова, я буквально затремтів від радощів: адже ми, старики і гумористи, любимо дурнів.

Ми любимо їх особливою любов'ю, так само, як гончак любить зайця, а шуліка — курча, як газетний рецензент — погану п'єсу. А тут живий, офіційно зареєстрований дурень у мене в руках!

Він уважно поглянув на мене і сказав:

— Мені це формулювання за моїм проханням упи-сали, а то я «власне бажання» схопив би. Це, брат, гірше!

Я попросив пояснень.

Він охоче погодився:

— Тут, брат, необхідно розпочинати з цієї... з пре-бам... з преам... як її?

— З преамбули, Василю Петровичу!

— Ось-ось, із неї. На заводі у нас, треба тобі сказати, досить часто директори мінялися. А в кожного началь-ника, сам розумієш, своя вдача, своя фанаберія, свій, як кажуть, стильок роботи. Тільки до одного звикнеш, вивчиш його, як солдат затвор гвинтівки, досконало, можна сказати, бац! — його знімають. Приходить дру-гий, а в нього вже повадки інші. І пішла казка про білого бичка спочатку.

Він задумливо поворушив пальцями голої правої ноги і відсорбнув пива.

— Перед цим, хто мене зняв, перед Буркіним, пра-цював у нас директором Онисим Федорович Гремяш-кін, працівник видний і чоловік добрий, але... вдача! Його у нас «я сам» звали! У всі дірки влазив, за всіх усе сам намагався робити. Про будь-яку дурницю, про будь-яку дрібницю обов'язково йому особисто допові-дай і отримуй санкцію. А то біда: загризе! Грізний був — це страх якийсь! «У мене, каже, символ віри такий: нікому віри немає! Відповідальний, каже, ке-рівник має право покладатися лише на самого себе, а то підведуть... і загримиш з опублікуванням у пресі!»

Василь Петрович жалібно зітхнув:

— Дуже боявся загримити з опублікуванням, але не уникнув, бідолаха; опублікували. Та ще й як! «При-душення ініціативи, гнилий стиль керівництва...» і так далі і таке інше! Був Гремяшкін — і немає Гремяшкі-на. Прийшов на його місце цей... Буркін! Гремяшкін — грізний, брови завжди насуплені, в очах блискавиці, у голосі рик і грім, а Буркін — ласкавий, тихий, все з усмішками та жартами.

Василь Петрович помовчав, посопів — знову, мабуть, переживав свою образу, потім сказав із серцем:

— Жартики! Які жартики у службовий час! Після роботи — будь ласка. Після роботи я й сам з тобою пожартую і в козла зіграю, а на роботі — зась! Через ці його жарти я постраждав, коли хочете знати.

Він знову скривджено засопів.

— А все вийшло через собак. Територія у нас на заводі величезна і межує з іншим заводом — з машинобудівним. А в них огорожа дірява. Бродячі собаки з вулиці проникали до сусіда, а від сусіда через пролами в нашій огорожі чи шляхом підкопу з допомогою лап — до нас. Проникають, значить, до нас собаки, бігають, дияволи, де попало, носами шукають, винюхують споживу. Там, чуеш, дівку-різноробочу обгавкали, налякали, там хлопчика-ремісника схопили за спецівку — порвали. Робітники мені почали скаржитися: «Вживи заходів, Василю Петровичу!» Я й вирішив доповісти директору про собачу ситуацію, яка склалася, для отримання вказівок і санкцій, як у нас за Гремяшкіна було заведено.

Приходжу до Буркіна. Сидить лагідний, зі своєю звичайною усмішечкою на губах. Доповідь мою вислухав дуже уважно. Потім каже: «А чому, власне, ви самі не можете розпорядитися, як вважаєте за потрібне?» Відповідаю: «Питання делікатне, серйозне, тому хотілося б отримати директивні вказівки керівництва!» Він мені з тією самою загадковою усмішечкою: «По-моєму, оскільки собаки проникають до нас з території сусіда, необхідно їх усіх переловити і перекинути назад до сусіда. А щілини в огорожі забити, звичайно. Отак, Василю Петровичу!»

Я дивлюся на нього, він — на мене. А тут, біс його візьми, задзеленчав телефон. Міжміська викликає! Москва на дроті, міністерство! Він трубку схопив, а мені так рукою: ідіть, мовляв! Як такий його жест потрібно було розуміти? Тільки так: «Директива вам спущена, товаришу Бешметов, ідіть і виконуйте». Ось я і того... виконав! Послав робітників щілини в огорожі забити, а потім взяв охоронників, машину-полуторку і пішов собак ловити.

Василь Петрович відгорнув край простирадла, показав мені голу волосату литку зі слідами собачих укусів і плаксиво додав:

— Всього покусали клятї! Сучка там була одна, непоказна така шавочка, а люта незвичайно! Ось, переловили собак, повантажили на машину і, як наказано було, повикидали всіх до сусїда через огорожу у відлюдній місцині. Відлюдне-то воно відлюдне, а дехто все ж підгледїв, як ми собак шпурляли.. і накапав! Знасш, люди у нас якї!.. У багатотиражці фейлетон ушкварили! — закінчив Василь Васильович похмуро.— Страмили мене по всіх лініях. А до чого тут я? Мені наказали, я й виконав — точно, у повній відповідності з отриманими вказівками.

— За це тебе і зняли, Василю Петровичу?

— Так! Викликав мене Буркін і з усмішечкою своєю милою говорить: «Після того, що сталося, самі розумієте, Василю Петровичу, доведеться нам з вами розпрощатися. Хотїв, кажє, я в наказі прямо написати, що знімаю вас за дурість, та вже добре, говорить, напишу — «за власним бажанням». «Е, ні,— думаю я сам собі.— Не пройде твій номер, дурнів немає!» І відповідаю: «Ні, вже, товаришу Буркін, хотїли «за дурість», то й пишїть «за дурість». — «Будь ласка»,— і написав, дурень! — закінчує урочисто Василь Петрович.

Далебі, я здивований був безмірно, почувши все це, і знову попросив пояснєнь.

— Адже тут і немовляті ясно! — сказав Василь Петрович так само урочисто.— «За власним бажанням» — формулюваннячко ущипливе, багатозначне, заяложене, за ним що завгодно може приховуватися. Воно насторожує і викликає пильність. А «за дурість» — це несерйозно, це анекдот. Хто ж повірить, що особа, яка перебувала на державній службі — і раптом дурна?! — Він плотолюбно усміхнувся і додав: — Я ще цього дурня Буркіна по судах затягаю, я з нього сік пуцу, він у мене ще потанцює! Експертизи вимагатиму медичної — нехай лікарї визначають, якї в мене розумовї здібності. Доб'юся, щоб поновили мене на попередній роботі, здеру з Буркіна за вимушені прогули, а тоді вже сам піду «за сімейними обставинами».

Я подивився на дурне, самовпевчене обличчя Василя Петровича і подумав:

«Та-а-ак, оце тобі й дурень».

ВАЖКЕ ВИПРОБУВАННЯ СНИГУРОНЬКИ

Зої Єсиковій було дев'ятнадцять років, і вона була закохана по вуха... не поспішайте, у мистецтво Мельпомени. Друзі й знайомі вважали, що Зоя як дві краплі води схожа на юну Комісаржевську. На випускному екзамені в драматичній школі вона одержала вищий бал за монолог Офелії, і в неї, загалом, були всі підстави вважати себе одним із найщасливіших створінь у світі.

Зоя Єсикова так про себе і думала: «Я щаслива». А потім Зою прийняли на роботу до театру, не до найбільшого, але і не до найменшого, і вона стала думати про себе інакше: «Я нещасна».

Хороших, цікавих ролей їй не давали, доводилося грати здебільшого другорядних пустотливих простачок, схожих у сучасних п'єсах одна на одну, як ті самі славнозвісні дві краплі води. У внутрішніх Зоїних монологіях фраза: «Я нещасна» — в уточненому варіанті тепер звучала так: «Я нещасна жертва штампу».

Про головрежа театру Ореста Безлошадних казали, що в нього бувають «прориви в геніальність». Усіх актрис, навіть заслужених бабусь, він чомусь називав на «ти», приходив до театру в незашнурованих черевиках і на репетиціях в емоційному запалі кричав, як породілля. Він любив показати завмерлим у благоговійному переляці артистам, як треба «робити цей кусок». Інколи те, що він показував, було хороше, інколи погане, але завжди геніальне! Його не любили і боялися. Говорити з ним про справи театру, а тим більше скаржитися на свою долю було обтяжливо й марно. У жовтих котячих очах головрежа негайно ж запалювався звичний вогник геніального безумства, він починав жалібно мугикати собі під ніс щось нерозбірливе і раптом, не дослухавши співрозмовника чи співрозмовницю, втік, кидаючи на ходу:

— Я про тебе подумаю, стара!

Але було зрозуміло, що думати головреж здатний тільки про самого себе, про свої особисті справи і особисті інтереси.

Одного разу після репетиції чергової п'єси, у якій Зої дісталася роль чергової простачки-пустунки, їй нав'язався провести додому довготелесий Гога Ржавін, актор, який репетував в тій-таки п'єсі роль черго-

вого простого хлопця, не позбавленого, одначе, гострої інтелектуальності. Він ішов поруч Зої, обляпуючи її панчохи студеною водою з калюж,— у нього була важка хода («Як у статуї командора!» — глузували актори), і взуття він носив сорок шостого розміру.

Зоя морщилася від льодових ляпок і впівуха слухала, як Гога лає головрежа. Потім їй набридли лицемірні Гожині зізнання, і вона холодно відповіла:

— Мене це абсолютно не обходить! Головрежі приходять і відходять, а театр залишається!

— Геніально! — вигукнув Гога і став умовляти Зою зіграти Снігуроньку в ялинковому дійстві на наступних шкільних канікулах. Сам Гога гратиме Діда Мороза. Сценарій йому дали «абсолютно геніальний», можна добре підробити.

— Не хочеться лізти в халтуру! — сказала Зоя.

— Чому в халтуру? — образився Гога Ржавін. — Зрештою, все залежить від нас самих. Ми з тобою в оце ялинове паліччя вдихнемо живу душу справжнього сучасного мистецтва... Я, наприклад, бачу, що ти можеш якось по-новому зробити Снігуроньку. Навіть зовнішньо. Уявляєш? З'являється Снігуронька в еластикових штанчатах, з високою зачіскою...

Зоя лишилася непоступливою, і тоді Гога почав хникати й канючити: у нього мама хвора, потрібні гроші на путівку до санаторію, він так сподівався на оце злощасне ялинове паліччя.

Зоя перебила його з тією ж холодністю, сказала:

— Позавчора, коли ти позичав гроші у Артюхова, ти казав, що ти круглий сирота. Я сама чула! Але добре, я згодна! Дуже мені набридли мої пустунки. Снігуронька! Це все-таки поетичний образ. Завтра почнемо репетиції.

Зоя заново переписала текст своєї ролі в ялинковому дійстві, яке виявилось, на її подив, хоч і не геніальним, але цілком пристойним твором. І Гога Ржавін сам був нерадий, що вибрав собі таку прискіпливу, самовіддану, вимогливу партнерку. Вони репетували кожного дня у фойє театру після денної роботи і майже до самого вечірнього спектаклю.

Врешті настав день їхньої прем'єри у клубі «Червона троянда». Зоя приїхала до клубу за тридцять хвилин до початку і відразу стала гримуватися. Вона сиділа у маленькій артистичній за сценою, приміряла перуку

з розкішною льняною косою до пояса, слухала, як шумить, аплодує і регоче дівчора, яку вже впустили до залу, і подумки повторювала свою першу репліку: «Яке яскраве сонечко сьогодні! Як би мені не розтанути!».

Вона дуже хвилювалася. Але найбільше її непокоїла відсутність Гоги Ржавіна — Діда Мороза.

До оголошеного початку дійства залишалося сім хвилин... чотири!.. Глядачева зала вирувала, а Гоги все не було.

За дві хвилини до початку в артистичну ввалився директор «Червоної троянди», дебелий, блідий, з нещасним обличчям.

— Ваш товариш Ржавін зарізав мене без ножа!.. Я знаю, він халтурить десь на іншій ялинці. Але ми не можемо його більше чекати. Чуйте, що робиться! Вони рознесуть клуб, коли ми зараз не почнемо!

Зоя безпорадно стенула плечима.

— У вестибюлі вже збирається друга черга! — белькотів директор, як у маренні.— Ні, ні, чекати більше не можна.

Із глядачевого залу долинав грізний свист і вимогливий перестук ніг.

Директор ковтнув повітря і знову звернувся до Зої, яка зіщулилася у клубочок.

— Доведеться вам нас виручати, товаришко Єсикова! Борода ватяна у нас є, коужуха знайдемо, шапку теж... Одягніться Дідом Морозом і виходьте на сцену!

— Але ж я Снігуронька! — простогнала Зоя.

— Для них головне, щоб був Дід Мороз. Благаю, одягайтеся і виходьте на сцену... привітайте їх, побажайте успіхів у навчанні... і в цьому... в особистому житті... Жарт якийсь скажете! А потім одразу почнемо роздавати подарунки і будемо пускати другу чергу. Бо інакше буде скандал... напишуть у газету і мене знімуть з роботи. Виручайте, дитинко!.. Ну, хочете, на коліна стану?!

Директор «Червоної троянди» зробив крок до Зої з явним наміром виконати свою погрозу, але вона зупинила його і сказала, закусивши губу, щоб не розплакатися:

— Несить бороду!

...Немов уві сні, Зоя причепила білу бороду з вусами, наклеїла ватяні брови, насунула на голову шапку і

одягла кожух. І ось Дід Мороз з'явився на сцені біля ялинки, прикрашеної цяцьками, кольоровими прапорцями, намистом і блискучим дощиком. У залі відразу запала тиша. Робленим тремтячим басом Зоя вимовила першу вітальну фразу, але відразу ж хтось із залу, перебиваючи її, викрикнув пустотливим дискантом:

— Дідусю Морозе, чому ти такий маленький?

— Я виросту! — пообіцяла метка дівчина.

Зоя розуміла, що єдиний її порятунок — це говорити голосно і без пауз. І вона заговорила. Голосно, гаряче і недоладно. Її слухали з цікавістю. Йшли хвилини, а Зоя все говорила й говорила, неясно відчуваючи, що тепер головна небезпека для неї в тому, що вона ніколи вже не зможе зупинити потік свого гарячкового красномовства.

Раптом у залі заворушилися, зашуміли. Зоя почула ажкі кроки на сцені позаду себе, обернулася і... завмерла з відкритим ротом. У криво, абияк насунутій перуці з розкішною льняною кісою до пояса, у непристойно короткому сарафані, з-під якого було видно волохаті ноги, взуті в черевики сорок шостого розміру на мікропорі, дурнувато всміхаючись, на сцені стояла Снігуронька.

— Яке яскраве сонечко сьогодні! — промовила Снігуронька нахабним баритоном Гоги Ржавіна. — Коли б мені не розтанути сьогодні!

Зал вибухнув реготом, якого давно вже не чули стіни глядачевого залу «Червоної троянди».

...Додому із клубу йшли пішки.

— По-моєму, все зійшло якнайкраще! — боязко поглядаючи на мовчазну Зою, говорив, крокуючи поряд з нею, Гога Ржавін. — І директор дуже задоволений. Давно, каже, такого успіху у нас на ялинці не було. Він, між іншим, обіцяв тобі подвійну ставку оформити.

Зоя мовчала.

— Я чому на сцену вийшов? Щоб допомогти тобі. Коли вже так сталося, треба було все на жарт обернути, на пародію. І хлоп'ята зрозуміли і зреагували. У мистецтві завжди так: не знаєш, де знайдеш, де втратиш!

— Не смій базікати про мистецтво, ти, халтурник нещасний! — сказала Зоя й зупинилася. — І не смій мене проводити, йди своєю дорогою.

Вона круто повернулася і пішла безлюдним провулком. Тут було тихо і багато снігу. І повітря тут було чисте, життєдайно свіже, зимове московське повітря, саме таке, яке було потрібно збаламученій Зоїній душі. Вона довго ходила провулком туди-сюди і думала. Про що? Думала вона про те, що щастя у мистецтві, мабуть, не приходить само, що за нього треба боротися, а то такі, як головреж Безлошадних і Гога Ржавін можуть затоптати це щастя!

— Поки я ще нещаслива, — дійшла висновку Зоя у кінці свого тривалого внутрішнього монологу, — але я обов'язково стану щасливою.

Взявши цю формулу за основу, остаточно заспокоївшись, вона пішла додому.

Із розповідей старожила *П. С. Ненарокова*

ЛЮСЯ ЗНАХОДИТЬ СЕБЕ

Коли Люся була дев'ятикласницею, яка тільки-но змінила ріденькі кіски з пишними бантами на гордий і незалежний «конячий хвіст», вона захоплювалася поезією, точніше — поетами. А як бути вже зовсім точним, — то Олегом Укусихіним, юним генієм з десятого класу.

Вечорами учні й послідовники Укусихіна — всі як один вишукано-блідоліці, манірні хлопчики, одягнуті, наче за формою, в однаково довгі светри грубого плетіння, — збиралися в Люсі.

Молоді барди багато їли (Люсіна мама, Аделаїда Карлівна, не встигала готувати для них бутерброди), а вино — скидалися — приносили з собою і ніколи при цьому не забували, йдучи, прихопити порожні пляшки — на подальший обмін.

Наївшись, поети йшли у Люсіну кімнату — читати вірші і вихваляти один одного.

Іноді двері розчинялися і до вітальні вбігала Люся, — вся спаленіла, наче астероїд перед своїм падінням на грішну землю:

— Мамо, вони вимагають їдла!

— Боже мій, та вони ж допіру їли!

— Ще хочуть! Як лікар, ти маєш знати, що творчість пов'язана з великими витратами розумової енергії,— звідси підвищена потреба в калоріях, необхідних для відновлення нервового потенціалу. Щонайпростіша біологічна аксіома! У нас є ще ковбаса?

Аделаїда Карлівна хапалася за ножа — готувати бутерброди,— а Люся з тацею в руках гукала з вітальні вимогливо-примхливим хазяйським голосом:

— Хлопці, ану не читайте без мене, бо не дам жертви!

І, кваплячи матір, повідомляла їй, що Укусихін прочитав сьогодні нові вірші, «абсолютно божественні, всі рими нечисті, а ритм, наче скачка загнаного коня, коли він уже починає перечіплюватись,— уявляеш?!»

Аделаїда Карлівна слухняно уявляла собі, як маленький, спритний, схожий на нервову лобасту мавпочку Укусихін скаче верхи на великому цирковому коні зловісної вороної масті. Це було так страшно, що вона блідла і впускала ножа на підлогу. А поети з Люсиної кімнати хором волали:

— Де їд-ло? Ждем їд-ла!..

Я дружив з померлим Люсиним батьком, визначним художником-графіком, знав Люсю, коли вона була ще шмаркатим білявим дівчам у лижних штаних,— тому Аделаїда Карлівна завжди викликала мене до себе, коли їй треба було порадитись «у важким життєвим питанні». На її думку, Люсине захоплення поезією саме й було таким «важким питанням».

Я заспокоював її, як міг. Що, власне, поганого в тому, що хлопці збираються в Люсі і читають свої вірші? Пізно засиджуються? Не давайте їм їсти — вони йти-муть раніше!

Аделаїда Карлівна, проте, дотримувалась щодо цього іншої думки.

— По-перше, вони не тільки читають вірші та їдять, але й п'ють вино. У моєї хаті. Та ще цей Укусихін... Люська на нього буквально молиться. А може, в нього не лише рими нечисті? А Люся така експансивна... Коли б чого не сталося!

Деякі матері органічно неспроможні вчасно перетворитися на старших подруг своїх подорослішалих дочок, і тоді батьківський авторитет, на жаль, втрачає свою

внутрішню силу і стає позначенням чисто формальним. Аделаїда Карлівна була саме такою матір'ю.

Я сказав їй, що Люся, на мою думку, хоч і схильна до захоплень, але за вдачею раціоналістична, і що захоплення її розсмокчеться саме по собі.

Так і сталося. Геній з 10-го класу нахапав стільки двійок, що батьки сполошилися, застосували до метра суворих санкцій і засадили його, ледве одірвавши від нечистих рим, за підручники. Укусихінський гурток розпався. Збіговисько поетів у Люсі припинилось, і Аделаїда Карлівна заспоїлася.

Коли Люся стала студенткою одного з технічних столичних вузів і змінила милий «конячий хвостик» на химерну «копу», її спіткало нове захоплення. Мене знову було викликано до Аделаїди Карлівни на консультацію. Я прийшов і застав уже знайому картину: мати працювала у вітальні, готуючи бутерброди, двері до доччиної кімнати було зачинено, і звідти долинали якесь човгання і шарудіння.

Не встиг я привітатися з Аделаїдою Карлівною, як у вітальні з'явилася Люся, затягнута по горло у чорне трико, тоненька, гарненька, і довгий сухоребрый молодик невизначеного віку з густо напудреним обличчям, на якому вирізнялись малинові, наче в ситого вампіра, губи і густо підмальвовані брови, що скидалися на вгодованих равликів. Молодик теж був затягнутий у трико. Його півнячі цибаті чорні ноги справляли сильне враження.

Побачивши мене, Люся зробила великі очі, всміхнулася і мовчки присіла переді мною. Молодик з півнячими ногами теж мовчки вклонився. Потім Люся повернулася до матері, зробила якийсь невловний рух руками і одночасно ворухнула правою ногою.

— Просять їсти! — переклала мені її мімічне прохання Аделаїда Карлівна. Вона поклала на тарілку два бутерброди з ковбасою і подала Люсі. Та промовисто глянула на свого партнера. Він теж зробив якийсь легкий рух руками і, благально усміхаючись, ворухнув лівою ногою.

— Просить не з ковбасою, а з сиром! — пояснила мені Аделаїда Карлівна і замінила ковбасу на сир.

Коли ми знову залишилися наодинці, вона мовила: — Ну, як вам це подобається?

Я знизав плечима.

— Вона познайомилася з ним у якоїсь подружки. Його звуть Геннадієм Геннадійовичем, проте вони називають його Ген-Геном. Клубний працівник. Знаєте, поки він у брюках, він справляє непогане враження. Тихий, скромний... Але в трико... ці відворотні ноги, ці губи, це зроблене під Марселя Марсо обличчя!.. Він переконав Люську, що вона — вроджений мім і згодом може стати славетною. Дає їй уроки. За гроші, певна річ. Ну з якої речі ставати їй славетним мімом, посудіть самі?! Вчиться вона добре, полюбляє точні науки...

— А ви самі з нею балакали?

— Балакала! А вона каже, що шукає себе і щоб я їй не заважала, бо вона так себе і не знайде! Господи, хоча б скоріше заміж вийшла за порядну людину.

Я знову, як міг, заспокоїв Аделаїду Карлівну і пішов, супроводжуваний таємничим човганням та шарудінням у Люсиній кімнаті.

Славетним мімом Люся не стала тому, що захопилася джазовою музикою, і бідного Ген-Гена з його півнячими ногами «відтрутили з двору».

Минуло три роки. Я побував у тривалому відрядженні, потім поринув у роботу і нічого не чув про Люсю та Аделаїду Карлівну. А недавно, увечері, випадком опинившись поблизу, вирішив завітати до них.

Двері мені відчинила Люся. Втім, од колишньої Люсі у цій молодій мотроні з затверділим, владно окресленим ротом мало чого лишилося. На руках у неї щільно, наче «ямщик на передку», сиділо міцненьке маля типу боровичка — з бездоганно круглою безволосою голівкою.

— Твій? — запитав я Люсю, коли скінчився цілувальний обряд побачення після тривалої розлуки.

— Мій! — відказала Люся гордо і навіть з якимось викликом. — Першосортне маля, чи не так?

Не кривлячи душею, я потвердив, що маля справді першосортне, і запитав, хто ж його батько.

— Кандидат біологічних наук Никодим Никодимович Шейкін, — відпариувала Люся. — Гарний хлопець! Сина ми теж нарекли Никодимом, Никодим Никодимович-молодший! — звернулася вона до свого першосортного малятка, шепеляво присюсюкуючи. — Ви в нас теж станете членом-кореспондентом? Ануте, кивніть мамі голівкою!..

Никодим Никодимович-молодший глянув на матір

бездумно світлими блакитними плямками, скривив ротик і жалібно зарюмсав. Люся перепросила мене і понесла його до себе — міняти пелюшки.

Аделаїду Карлівну та Никодима Никодимовича-старшого я виявив на кухні: Аделаїда Карлівна у за-трапезному халатіку із засуканими рукавами, помітно постаріла, прала, схилившись над ночвами, а кандидат біологічних наук прасував сухі пелюшки, невміло орудуючи електричною праскою. Він мені сподобався: блакитноокий, з сором'язливо милою усмішкою. Тільки ми з ним розговорилися, як Люся зі своєї кімнати покликала його знайомим мені вимогливо-примхливим казайським голосом:

— Никодиме-старший, іди-но сюди, ти нам потрібен!

Никодим-старший здригнувся, вимкнув праску, — обличчя його набрало напруженого, стурбованого вигляду і поспішив на Люсин поклик.

— Отак і живемо! — сказала Аделаїда Карлівна, струшуючи в ночви мильну піну з рук. — Я переселилася на кухню (вона показала на ліжко за ситцевою веселенькою занавіскою, на яку я, увійшовши, не звернув уваги), а свою кімнату віддала зятеві: йому треба працювати, а я зранку однак на роботі.

Я глянув на її маленькі червоні руки, на запалі очі, і мені стало ніяково.

— А чому ви не взяли собі вітальню, Аделаїдо Карлівно? На мою думку, на кухні вам не дуже зручно!

— У вітальні Люся влаштовує прийоми для гостей. Ви знаєте, вона дуже змінилася, стала якась така... дуже серйозна, жорстка, доросла. Вся — у господарстві, в домі. Чоловік у неї дуже гарний, добрий. Вона ним командує залюбки, а мені каже: «Я таки доб'юся, що він у мене зробить велику кар'єру, от побачиш!»

— А сама ж вона вчиться?

— Кинула. Каже — тимчасово, проте... навряд чи тимчасово. Внучатко моє бачили? Чудовий хлопчик!

— Виходить, тепер у вас все гаразд, Аделаїдо Карлівно? — запитав я.

— Так, тепер усе, хвалити бога, гаразд! — відказала Аделаїда Карлівна, чогось зітхнула і, схилившись над ночвами, знову взялася до прання.

ЗАСІБ ВІД СКЛЕРОЗУ

«П'ятачком» у будь-якому курортному містечку називають найбагатолюдніший майданчик, де з ранку до пізнього вечора вештається безтурботний заїжджий народ.

На одному такому благословенному чорноморському «п'ятачку» я недавно зустрівся зі своїм давнім університетським товаришем Костем Н. Колись це був симпатичний, худий, незграбний, страшенно ненажерливий парубічко. Ми називали його Доном-Компотом за його прихильність до цієї незмінної прикраси нашого скромного студентського меню. Тепер на мене сунув брезкий череватий чоловік, якого точніше було б назвати Доном-Антрекотом. Все ж його можна було впізнати. Коли ми порівнялися, я сказав:

— Здоров був, Дон-Компот!

Він придивився до мене і... розкрив обійми. Ми розцілувалися. Обласкавши мене очима, колишній Дон-Компот мовив:

— Ну, то розкажуй, як живеш, Сенчику, дорога ти моя людино!

— Непогано, Костику, тільки я — скоріше Льончик, аніж Сенчик.

Він винувато закліпав білястими віями.

— Так, так, так! Даруй: склероз, дідько його забирай!

Ми присіли на лавочку під пальмою, і Кость почав розповідати про себе. Живе він у Ленінграді. Працює... «в одному такому інституті, розумієш?!» Сім'я, діти. Загалом у нього все гаразд.

— Когось із наших старих друзів стрічав, Костю?

Він спохмурнів.

— Недавно дзвонив мені Вася Ножиков. Пам'ятаєш Васю Ножикова?

— Пам'ятаю. Славний був хлопець.

— Душа чоловік! Кепсько йому нині. Хворіє, постарів. Просив мене допомогти йому з путівкою. Тим паче в мене саме є такі можливості. А я, розумієш, обіцяв, але закрутився й забув. (Він скрушно зітхнув). Зустріну бідного Васька, покаюся... валитиму все на склероз, дідько його забирай!

— У тебе що, справді такий склероз, Костю?

— Та хтозна! Але пам'ять підводить — це факт.

Недавно власну дружину Наталю назвав Тетяною... Допит із застосуванням недозволених методів слідства тривав два дні. Уявляєш!

Ми посміялись, і я сказав:

— Тобі треба лікуватися, Костю. Нині з'явилися гарні засоби для зміцнення пам'яті.

Кость скептично хмикнув, дістав з кишені штанив маленького дешевого записника і показав мені.

— Ось! Краще від цього засобу людство поки що нічого не винайшло. Чудовий запам'ятовуючий пристрій. З алфавітом. Ціна — тридцять копійок. Усе, що мені треба, тут занотовано, а що не треба...

Не доказавши фрази, він раптом схопився, зірвав з голови солом'яну панамку і, вітаючи сановитого старика у чесучевому костюмі, що проходив поруч, бадьоро й віддано, наче на плацу, гаркнув:

— Щире вітання вам, Миколо Борисовичу!

Старий у чесучі добросеречно, щоправда трохи здивовано, кивнув Кості і пішов далі.

Кость знову опустився на лаву й мовив:

— Знаєш, хто цей дідуган? (Він назвав гучне вчене прізвище). Академік! Велике цабе у нашій галузі!

— Він твій знайомий?

— Якоюсь мірою... знайомий!

— Чекай, він у тебе вдома буває?

— Звичайно, ні!

— А ти в нього?

— Буваю. Точніше, бував. Загалом був. Один раз їздив до нього на дачу, возив матеріали на підпис.. До речі, коли день його народження? Коли б не забути телеграму надіслати!..

Закусивши нижню губу, Кость підвів очі до неба, пригадуючи важливу дату:

— Двадцять третє серпня? Зараз перевіримо! —

Він зазирнув до свого запам'ятовуючого пристрою. —

На літеру «М»... От, будь ласка: — «М.Б. день народження...» Точно! Як в аптеці!

— А як звать дружину академіка? — запитав я в Кості невинним голосом.

— Аделаїда Павлівна. От бачиш — «Ад. Пав.»

— День її народження?

— Чотирнадцяте грудня (він знову пірнув до записника — для перевірки). Точно! Як в аптеці!

— Діточок академіка як звать?

— Юрко й Мишко.
— А собаку?
— Собаку?.. Звідки ти знаєш, що в них є собака? Собаку звать... Тюбик! Як в аптеці! (Він глянув до записника). Даруй — Кубик.

— День його народження?

На якусь мить Кость розгубився, очі його злякано заметушилися. Він розкрив був свого записника, але спохопився й сухо мовив:

— Все хихоньки та хаханьки! Гуморист!

Підвівся, недбало подав мені правицю й буркнув:

— Радий був тебе бачити, Гришаню!

— Одну хвилинку, Петюнчику! — владно сказав я.— Ану, розкрий свій алфавіт на літері «я».

Він здивувався, але виконав моє розпорядження.

— Тепер візьми стисло й запиши: «Я тире ск. приз. в цьому при зустр. з В.Н.».

Він набурмосився й почервонів.

— Що це означає?

— Це означає: «Я тире скотина. Признатися в цьому при зустрічі з Васею Ножиковим».

Він обляв мене очима, сунув у кишеню свій запам'ятовуючий пристрій і, не попрощавшись, поніс своє представницьке черево на головну алею «п'ятчка».

КІШКИ-МИШКИ

Варвара Олександрівна Куманьова, завідувача кооперативної їдальні у великому селі Селезнівка, приїхала до міста шукати справедливості.

Два тижні тому народні контролери неждано-негадано нагрянули до їдальні з обстеженням і склали акт за всією формою. Куманьова з актом не погодилась, у сільраді оголосила, що все це «особисті рахунки», що її, самотню жінку, «заповзялися зжерти з усіма кісточками», проте, дасть бог, «подавляться», і гайнула в район.

І от сидить у кабінеті свого безпосереднього начальства — голови райспоживспілки Петра Герасимовича Нашивкіна, — наряджена, у світло-бежевій шерстяній кофтинці, яка щільно облягає її розкішні форми.

Перше ніж піти до Нашивкіна, вона встигла побувати в перукарні — зробила зачіску і манікюр. Її пухкі білі

руки з яскраво малиновими короткими нігтями спочивають на виставлених напоказ апетитно-круглих колінцях. Томливі масно-чорні очі сповнені тривоги.

Що то скаже їй Нашивкін?!

А Нашивкін, худючий, голомозий блондин у пожмаканому темно-синьому бостоновому костюмі, з нездоровим рум'янцем на запалих щоках, не поспішає, гортає папери у папці, супить рудуваті брови.

Нарешті він одривається від папки і, кинувши короткий погляд на спокусливі колінця в імпортних панчочах тілесного кольору в сіточку, говорить офіційно, холодним, наче жаба в льоху, голосом:

— Кепські ваші справи, Варваро Олександрівно, шановна. Доведеться вам під суд іти!

Сплеснувши руками, Куманьова притискає їх до свого могутнього бюсту.

— Петре Герасимовичу, це ж усе наукова фантастика, що в них тут понаписувано! Вчителька Гур'янова образилася на мене, що тіста пельменного їй не дісталося до дня Радянської Армії, і завела сварку, стара швабра! Самі знаєте, Петре Герасимовичу, адже в нас унизу начальників, наче пеньків у лісі, цей вимагає — дай, той командує — дай, наче я Ісус Христос, далєбі, який, кажуть, п'ятьма хлібами міг нагодувати силу-силенну столовників. Комусь не вистачить — і готово: подавай йому Варвару на розправу!.. Відряджайте кого хочете, нехай мене перевіряють як хочуть — я перед вами чиста, як дитяча сльоза, Петре Герасимовичу, даю вам чесне піонерське слово.

Проказавши все це на одному, диханні, Куманьова дістає з великої сумки, що стоїть на підлозі поряд зі стільцем, носовичок і обережно, аби не розвезти нафарбовані вії, прикладає його до куточків очей.

— Як сльоза! — повторює вона, проникливо сякаючи у той-таки носовичок і водночас спостерігаючи за виразом обличчя Нашивкіна.

В очах голови райспоживспілки, на жаль, вона бачить неприступність і холодний осуд!

— Суть питання не в тісті, Куманьова! Суть питання в тому, що ви знов не виправдали довір'я керівництва. Адже те саме сталося з вами недавно у Калачівці. Ви тоді обіцяли зробити висновки з уроку, так би мовити, життя. Де ці висновки, Куманьова? Їх немає!..

— Петре Герасимовичу, не рівняйте Селезнівку з Калачівкою. Там справді у мене була... помилка. А тут — що? Дурниця якась!

— Дурниця? А оцей епізод як розуміти?

Нашивкін бере з папки папірця і читає голосно. Голос його звучить грізно:

— «Коли ми запитали В. О. Куманьову, чому прикріплені до їдальні школярі одержують на третє щодня те саме: склянку чаю і шмат хліба, намащений кислим грушевим повидлом, В. О. Куманьова відказала: «Господи, зовсім зажерлися. Вже й повидло їм не підходить!»

— Справді, зажерлися, Петре Герасимовичу. Вірно я сказала!

— Зачекаймо, Куманьова.

Нашивкін продовжує читання.

— «Коли ми поцікавилися, чи немає в їдальні інших солодоців для дітей, В. О. Куманьова сказала, що є пряники. Ми попросили пред'явити. Нам було пред'явлено великий картонний ящик з медовими пряниками. Коли ми відкрили кришку, з ящика застрибали і з писком кинулися врізнобіч миші. На запитання контролева Гур'янової: «А це що за жах?» — В. О. Куманьова знущально відповіла: «Це не жах, а жива природа»

— А як же сказати інакше, Петре Герасимовичу? Миші — це жива природа. Я людина культурна, природознавства ще не забула. І потім... я ж вела боротьбу з гризунами. Власної кішки для цього діла не пошкодувала, щодня приносила до їдальні. Вранці збираюся на роботу, — спершу Риську в сітку запихаю.

— Тут і про вашу кішку теж дещо сказано.

Нашивкін читає:

— «Коли ми зазирнули на кухню, то побачили там кішку, яка лежала на столі поряд з готовими котлетами. Кішка була така товста і вродована, що навіть не дивилася на їжу, а лише водила хвостом, змахуючи ним з котлет паніровку»

— Ну й люди! Кицьку й ту не пожаліли, обмовили! Така красуня кицька. У неї скоро кошенята будуть. Хочете, Петре Герасимовичу, я вам кошеня подарую? За моїми розрахунками, у неї цього разу сибіряки мають народитися.

— Побережіть цього сибіряка для прокурора, який

звинувачуватиме вас на показовому процесі! — жорстко зауважує Нашивкін.

— Самотню жінку кожному просто образити, захистити, мабуть, важче.

Куманьова знову видобуває з сумки носовичка, од вертається.

Нашивкін тихцем оглядає її здобну постать. Рум'янци на його щоках густішають, неприступний вираз очей змінює інший — похмуро прицільний. Так дивиться на товсту смачну мишу, підкрадаючись до неї, худий кіт з горища.

— Чи давно самотньою стала? А де ж твій останній? Як його? Олексій, чи що? — голос Нашивкіна звучить тепер вкрадливо і тепло.

— Наче не знаєте!

— Не знаю.

— Поїхав до Сочі на курорт, а там його манікюрша з сонячного Узбекистану просто на пляжі заарканйла. Він за нею й поплентався у Ташкент. Зате вже землетрус його там як трусонув — бувай здоровий! Писав мені потім, просився назад — я, звичайно, відмовила.

— Ач, яка ти жорстока!

— Не жорстока я, а... навіщо ж! Ви інше скажіть, Петре Герасимовичу, я от хоч і атеїстка, а помічаю: хто мене зобидить, того бог неодмінно покарає. І кожного по-різному, — завважте.

Хмикнувши, Нашивкін гортає папери у себе в папці, потім бадьоро оголошує:

— Гаразд, повіримо тобі ще раз, Куманьова, останній. Від суду одіб'ю. Їдь до Кринички — офіціанткою. Порядком пониження. Нехай тебе там перевиховують.

— Не можна мені офіціанткою працювати, Петре Герасимовичу!

— Чому це не можна?

— Дуже я фігуриста стала. Мене клієнти — чоловіки, шофери — геть заціпають!

— Ти справді, Варваро, того... поглядшала!

— Робота така, Петре Герасимовичу, при їжі!

Вона дивиться голові райспоживспілки просто у вічі, і тепер її томливі масно-чорні очі в свою чергу хижо прицілюються, наче в дебілої пещеної кішки при погляді на маленьке, проте їстівне мишеня.

— Ви б мене до міста перевели, Петре Герасимовичу, до себе під крильце... порядком пониження. І вихо-

вувати вам буде мене зручніше. Хоча б якимось буфетиком завалящим завідувати!

— Це діло непросте. Тут треба все як слід розпланувати!

— Розплануйте, Петре Герасимовичу! — зовсім уже по-котячому вуркоче Куманьова, задоволено завважуючи подумки, як знічується й червоніє під її поглядом худосочний Нашивкін.

Нашивкін дивиться на ручний годинник.

— Нарада у мене у виконкомі зараз починається. Ти... де зупинилася?

— У подруги. Обломна, двадцять, квартира п'ять. Завітала б увечері, Петре Герасимовичу. Я таку домашню наливочку привезла — за вуха не відтягнеш!

— Я завітаю, а потім твоя подружка на все місто роздзвонить! — бурмоче Нашивкін, ховаючи очі.

— Вона до кіно піде. Приходьте, Петре Герасимовичу, тільки стукніть двічі, щоб я знала... Ну, то як, чекати на вас?

— Можливо, забіжу. На десять хвилин!

Куманьова бере свою сумку — білу з золотою застібкою — і підводиться зі стільця.

— А як... відносно буфету, Петре Герасимовичу, чи можу я сподіватися?

— Там побачимо. Разом сплануємо. Розкинемо... пасьянс!

Куманьова павою впливає з кабінету голови райспоживспілки.

Завідувати їй у місті буфетом!

Дідусі і бабусі

ТЕПЛІ ПРОВОДИ

Федір Васильович Волобуєв, переконаний склочник з великим довоєнним стажем, став слабнути і вирішив піти на пенсію.

Зібрався місцевком. Голова місцевкому, добра душа М. П. Лукашин, доповів, що старий Волобуєв збирається, як, бувало, казали давні поети, «піти у затишок спо-

кійний» і з радощів запропонував влаштувати йому урочисті теплі проводи.

— Піднесемо йому, старому чорту, адресок! — весело мовив Лукашин. — А шампанського я ладен на власні купити. Далєбі, не шкода як на такий випадок. Хіба то жарти — така людина нас залишає.

Молодий економіст Кочетков (він також і дописувач стінгазети Юненаліус-молодший) знуцально примружився і запитав:

— А що ти збираєшся написати в адресі, призначеному старому чорту Волобуєву?

— Ну, що пишуть у таких випадках? Вітаємо ветерана, що йде на заслужений відпочинок!

— Чи не годі нам блюзнірствувати, любі товариші? — звернувся Кочетков до інших членів місцевкому. — Я, скажімо, проти. Не бачу жодного резону в цьому, з дозволу кажучи, заході.

— Ви проти вшанування ветеранів, Сергію? — кокетливо всміхаючись, сказала секретар місцевкому Віра Павлівна, приваблива незаміжня брюнетка з пишними формами.

— Ні, я не проти вшанування ветеранів, але ж ветеран од ветерана відрізняється! — відповів їй Кочетков. — На мою думку, кожному треба віддячити по його заслугах перед суспільством. Будемо вшановувати, але... внісши у цю справу дух новаторства.

— Тобто як?

— А отак. Пропоную на адресі Волобуєва записати не загальники, а ту правду, яку він заслужив.

— Конкретно, Сергію!

— Конкретно так можна написати: «Дорогий Федоре Васильовичу, за своє довге і досить-таки смердюче життя ви зробили чимало підлот своїм товаришам по роботі. Особливо слід відзначити ваш яскравий творчий вклад у справу розвитку в нашому закладі жанру анонімного наклепу...»

Пролунав сміх, зчинився гамір. Лукашин скривився і почав гучно стукати олівчиком по столу.

— Облиць, Сергію! Збережи свій сатиричний порох для стінгазети. Тут засідання місцевкому, а не редколегії. Всі ми знаємо, що Федір Васильович не найсвітліша особа на білим світі, але... доживи-но сам до його віку! Віро Павлівно, викликайте старика Волобуєва на найближчий місцевком, ми його вшануємо у товариській

кій обстановці. Тут і адресок йому вручимо. Щоб усе було, як у людей! Не треба ображати старика Волобуєва, не треба!.. Кажу це від імені місцевкому і від себе особисто.

За три дні Лукашин несподівано поїхав у тривале відрядження, потім захворіла на грип Віра Павлівна, потім сталося іще щось термінове. Старий Волобуєв устиг за цей час оформити пенсію і піти у затишок спокійний непомітно й тихо.

Нарешті зі значним запізненням його викликали на засідання місцевкому — привітати з виходом на заслужений відпочинок. Він з'явився у чорному ошатному костюмі, кістлявий, дзеркально-лисий, набурмосений, сів осторонь, поклавши на коліна червоні руки-кляшні. І почав чекати. Хутко відтарабанили повістку денну. Віра Павлівна поставила на стіл пляшку шампанського і чайні склянки. Старий Волобуєв навіть пальцем не поворухнув, дивлячись на ці приготування.

Лукашин узяв дерматинову теку і — важкий, рослий, — дивлячись згори вниз на лисий, аж лискучий череп Волобуєва, що підвівся зі свого стільця, розпочав церемонію вручення адреса.

— Дорогий Федоре Васильовичу! — сказав Лукашин, весь ніби випромінюючи добросердя й зворушеність... — Промову я виголошувати не буду, адрес теж не читатиму. Можеш нам повірити: тут (Лукашин погладив рукою теку) сказано про тебе багато теплого й хорошого. Прочитаєш у родинному колі. Загалом... відпочивай, брат! Відпочивай! Проте не відривайся од рідного колективу!

— А я й не збираюсь одриватися! — з якоюсь зловтіхою перервав його старий Волобуєв.

— І вірно зробиш! А тепер... дай я тебе обійму, друже, від імені місцевкому і від себе особисто.

Лукашин ступив назустріч старому Волобуєву, але той раптом відсторонився на крок і заперечливим жестом підняв обидві кляшні.

— Обійматися не доведеться, товаришу Лукашин. А теку вашу з адресом залиште при собі. Я її не прийму!

На повновидому обличчі Лукашина майнула розгублена безглузда усмішка.

Чому, власне, Федоре Васильовичу? Ми... трохи... того... затримались відзначити твій вихід на заслуже-

ний відпочинок, але були об'єктивні причини. Візьми адресок, батечку, не ображай нас. Прошу тебе від імені місцевкому і від себе особисто.

— Не прийму,— повторив старий Волобуєв,— не просить,— не прийму. Ні від місцевкому, ні тим більш од вас особисто. Вчасно треба людей відзначати. А от від мене, товаришу Лукашин, зробіть ласку, прийміть... заяву і розгляньте її на пленарному засіданні первинної профспілкової організації.

З цими словами він видобув з кишені піджака папір і поклав його на стіл. Потім вийшов з кімнати.

Члени місцевкому нашорошено Perezирнулися. Кочетков узяв зі столу заяву старого Волобуєва, хутко пробіг по ній очима.

— Про що він там? — запитав його Лукашин.

— Скоріш, про кого!

— То про кого?

— Про вас! — посміхнувся Ювеналіус-молодший.— Пише, що ви, Микола Павловичу, користуючись своїм становищем, забрали собі єдину путівку до Трускавця минулого року, чим потьмарили своє моральне обличчя первинного громадського діяча.

— Даруйте! — захвилювався голова місцевкому.— У мене ж був висновок лікарів... І місцевком мене підтримав!

— Одногосно! — палко сказала Віра Павлівна.

— Вам теж од нього перепало, Віро Павлівно! — мовив Кочетков.

— Боже мій! А мені за що?

— Він пише так: «Свої жіночі чари вона завжди спрямовує по аморальному річищу — в бік одружених первинних громадських діячів».

— Ото свиня! — з почуттям мовив Лукашин.— Ото вже свиня! А я ще шампанське для нього на власні гроші купив! Усе, що він пише, дурниці, але... оскільки заяву подано, доведеться розбирати, товариші!

Двері відчинилися. До кімнати знову увійшов старий Волобуєв. Не глянувши на членів місцевкому, що сиділи за столом, він мовив рипучим, наче скрегіт зіпсованої кофемолки, голосом:

— Зробіть ласку, віддайте мені мою теку з моїм адресом.

— Ти ж... Ви ж... його відмовились прийняти! — мовив Лукашин, дуже хвилюючись.

— Я передумав. Документ — це документ!

Блискавично права червона клешня хапонула зі столу теку з адресом, а ліва потяглася до пляшки шампанського, але Віра Павлівна встигла схопити пляшку і притиснути її до свого розкішного бюсту.

Зобразивши на пісній фізіономії благородне презирство до всіх і до всього, старий Волобуев з текою під пахвою вдруге залишив кімнату місцевкому.

СЕКРЕТ ВІНАХІДНИКА

Якось у п'ятницю ввечері їхав до себе на дачу приємною електричкою такий собі Дудкін — столичний літератор, людина весела, товариська й балакуча.

Вагон був повнісінький, і здебільшого рибалки — люди різні: і дуже молоді, і не дуже молоді, і зрілого віку, і перезрілого, надпенсійного. Їхала навіть одна бабця, вдягнута і споряджена за повною рибальською формою: у ватяних штаних, у гумових чоботях, з важезним рюкзаком, з оберемком вудочок, перев'язаним вервечкою, з порожнім відерцем для майбутніх трофеїв і навіть з півлітрою, — шийка її стирчала з настовбурченої кишені бабчиних шароварів.

Молодий рибалка у піжонській імпортній каскетці, сяйнувши очима на спокусливу шийку, спитав бабцю грайливо:

Вживаєте її?

Бабця суворо відказала.

— Знищую!

У вагоні балакали тільки на рибальські теми: де і яка риба клює, на що і коли клює, яку рибу і як треба підсікати і хто що впіймав минулої суботи та минулої неділі. Кожен оповідач при цьому, як водиться, одверто вигадував і хизувався.

Врешті-решт Дудкіну набридло сидіти і мовчки слухати рибальські басчки, і він, маючи бажання пожартувати, звернувся до свого сусіда, чоловіка солідного віку у старому фетровому капелюсі з обвислими крисами — було помітно, що шановне це вбрання у таких поїздках за сумісництвом правило своєму господареві ще й за подушку, — і сказав:

— А ось один мій знайомий привіз, здається, з Швейцарії... а можливо, й із Швеції, не пам'ятаю, кап-

ронову волосінь з гачком на кінці. Гачок зроблено з якогось наднового синтетичного матеріалу неймовірної міцності у вигляді такого собі черв'ячка. У воді він, уявіть собі, ворухиться!

— Тобто як ворухиться? — перепитав власник капелюха-подушки.

— Ворухиться, немов живий черв'як (Дудкін зігнув вказівець і поворушив ним). Ніякої приманки не треба. Знайомий розповідав, що на черговій рибалці він усіх вразив: тільки закине вудку — готово, вже клюнуло. Вийшло в нього, як у суворовській приказці, але на новий кшталт: риба — дурка, гачок — молодець.

— Цікаво! — мовив старенький рибалка з миршавою борідкою, що сидів на лавці навпроти Дудкіна. — Дуж-же навіть цікаво! Покажіть-но ще раз, як він ворухиться.

Дудкін показав.

— Дуж-же цікаво! — повторив дідусь, а рибалка в капелюсі-подушці мовив шанобливо й туманно:

— За кордоном вони... досягають певною мірою.

— У них ще там такі особливі есенції продають, — і далі натхненно брехав Дудкін. — Намастиш гачок однією — береш лящ, другою намастиш — хапас карась, третьою — окунь. Кожна риба йде на свій, так би мовити, аромат, яку хочеш, таку й ловиш!

— Він і аромати ці привіз із-за кордону, ваш знайомий?

— На аромати в нього не вистачило валюти, — викрутився Дудкін. — Сказав, що наступного разу, як поїде, привезе неодмінно.

Електричка притишила хід, наближаючись до славнозвісної станції — Мекки місцевих рибалок. Старик з миршавою борідкою хмикнув і почав збиратися на вихід.

Минуло три місяці. Якось завітав Дудкін у своїх літературних справах до Палацу культури одного великого заводу і дізнався, що у фойє на другому поверсі відкрито виставку. Називається «Вмілі руки», показують на цій виставці різні саморобні побутові прилади. Дудкін зайшов до фойє і побачив у центрі його стіл, а на столі — великий скляний ящик-акваріум. Біля акваріуму стояв — Дудкін його одразу впізнав і пригадав — дідок з миршавою борідкою, тільки тепер він був при параді — не у ватянці, а в чорному

пристойному костюмі, у білій сорочці, з краваткою. Дудкін підійшов до нього, спитав, що він демонструє. Дідок коротко відповів:

— Гачок, який ворухиться!

— Можна глянути в дії?

— Будь ласка! — дідусь узяв вудку з волосінню, опустив її у ящик-акваріум, гачок на кінці волосіні заворушився у воді, наче живий черв'як.

— За кордоном, чи то в Швейцарії, чи то в Швеції, — сказав дідок, не впізнаючи Дудкіна, — такі гачки виготовляють, прошу пана, з особливого спеціального матеріалу, а тут... довелось-таки помудрувати.

— А як же ви все ж таки досягли, що він у вас ворухиться?

— Секрет винахідника. Я, громадянин, родом з Тули, а ми, туляки, від Лівші свій робітничий рід ведемо, — тут дідок загадково, як тоді у вагоні, гмикнув, — від отого самого, який блоху підкував, його Лесков Микола Семенович описав, читали ж, напевне! І тим більше я тепер на пенсії, часу вистачає помудрувати над різними цікавими об'єктами.

— Слухайте-но, ніяких таких гачків немає і не було ні в Швейцарії, ні в Швеції, це я все вигадав, пожартував, в електричці ми з вами разом тоді їхали. Придивіться до мене, може, згадасте!

Дідусь глянув на Дудкіна, знизав плечима, невдоволено підсмикнув своєю миршаву борідку і мовив:

— Ну, та це дарма! Головне — це те, що ідея у вас була здорова!

РАЗ НА РІК

Раїса Миколаївна — або тітка Рая — протрубилу у себе на пошті вірою й правдою понад тридцять років, а потім їй подарували телевізор і урочисто, з промовами і квітами, провели на заслужений, як кажуть, відпочинок. І стала тітка Рая справжня пенсіонерка. На свята одержує від свого місцевому листівки з вітаннями. Тільки чомусь у цих листівках її називають Раїсою Олександрівною, а не Миколаївною.

Живе вона на Арбаті — ще збереглися такі тихі московські провулки, взимку — білі, в снігах, в кучугурах, влітку — зелені, розквітлі, живе у великій пан-

ській — в минулому — квартирі, у маленькій чистенькій кімнатці. Сусідів має хороших, не дебоширів, не п'яниць. Одне слово, жити можна.

Своєї сім'ї у тітки Раї немає, вона неодружена. Так уже сталося. Але є дві племінниці: Муза й Груня. Муза — красива, дебела, одружена з лікарем-хірургом, він не сьогодні, то завтра стане професором. У них дочка Оленка: личко рожеве, очі — стиглі вишеньки. Чудо яке гарненьке дівчатко! І ще живе з ними кіт Карабас, здоровенний звір тигрової масті, ненажера й філософ.

Груня не така красива, як Муза, худа, довготелеса, але дуже ділова — інженер-електрик. І чоловік у неї теж інженер, і теж дуже діловий, завжди у бігах, у зборах, в доповідях, у повістках. Мабуть, тому, що обоє вони такі ділові, дітей у них немає, але є пес, вівчарка, звать Рексом, красень і розумник, усе розуміє.

У племінниць тітка Рая буває в гостях нечасто, дватри рази на рік, не більше. Як підеш, коли самі не кличуть?! Вона ж горда, тітка Рая.

Прийде вона, скажімо, до Музи, та покаже тітці свою Оленку, похвалиться чоловіковими успіхами, пригостить чаєм з печивом «Марія», запитає: «Ну, то як вам стрибається на вашому Арбаті, тітко Рачко?» Тітка Рая починає розповідати про своє життя, а Муза вже позіхає. І хоч би рота долонею прикрила для годиться! Тоді тітка Рая перерве свою розповідь, підведеться й мовить:

— Знаєш, Музочко, я піду, а то, я бачу, ти втомилася.

— Ідіть, тьотю Раю, а я Оленку спати вкладатиму. Заходьте, не забувайте!

У Груні — інша звичка. До тієї прийдеш — у неї вже доручення для тебе готове.

— Як ви вдало прийшли, тьотю! Я термінову роботу взяла додому, нема коли вгору глянути, а Петя пішов у інститут на засідання, збігайте, зробіть ласку, в кіно «Ударник», візьміть на завтра на вечірній сеанс два квитки, кажуть, картина дуже цікава, ось вам гроші!

Завважте — два квитки, а не три. Запросити стару тітку з собою до кіно — це діловій Груні навіть і на думку не спадає! Принесла тітка Рая квитки, — нове доручення їй дається тим-таки Груніним енергійним, просто-таки залізним голосом:

— Тьотю Раю, підіть з Рексом погуляйте, зовсім зніділа собака!

Силища у Рекса буйволяча, а тітка Рая — бабуля немідна, тонкої сухої кістки, ноги у гумових ботиках, як сірники. От Рекс і мотає її на довгому повідку від кучугури до кучугури, поки не вимотає до головокружіння. Повернеться вона з такої прогулянки ледве жива.

— Я, Грунечко, додому піду, не хочу тобі заважати.

— Так, так, ідіть, тьотю, однак я не можу з вами зараз розмовляти.

І навіть «дякую» не скаже за квитки і за собаку. Тільки Рекс винувато потеліпає хвостом на прощання — вибачиться перед гостею за хазяйку.

А не завітає тітка Рая до племінниць — Муза й Груня самі не згадають про неї. По телефону та й то не дзвонять! І не так від цього тітці Раї прикро, як гірко від іншого почуття: не дзвонять тому, що не потрібна.

Проте раз на рік (буває це не кожного року, але буває!) все в житті тітки Раї чарівно змінюється.

В коридорі її квартири дзвонить телефон. І раптом виявляється, що кличуть до телефону її — Раїсу Миколаївну.

Тітка Рая знімає трубку і чує Грунин голос. Боже, що за голос! Найсолодший полуничний джем!

— Тітонько, рідна, здрастуйте! З наступаючим вас!

— І тебе, Грунечко, теж вітаю! Саме збиралася вам сама дзвонити. Петру Івановичу перекажи од мене вітання і найкращі побажання. Як ви там живете? Як Рексуньо?

— Добре, тітонько. Ми маємо до вас величезне прохання, тьотю: нас із Петром запросили зустріти Новий рік за містом в одноденному будинку відпочинку з ночівлею. Можна до вас на день Рекса евакуювати?

— Ну, звичайно, Грунечко. Я буду дуже рада. Ми з ним чарконемося опівночі за ваше здоров'я! Привозьте!

За годину знову дзвінок. І знову:

— Попросіть, будь ласка, до телефону Раїсу Миколаївну.

Цього разу в трубці — Музин голос.

— Тьотю Расчко, це я — Муза. З наступаючим вас! Боря й Оленка шлють вам сердечне вітання.

— Дякую, Музочко, дякую, рідна, що згадала! З наступаючим вас усіх! Як там Оленка, чи здорова?

— Здорова, здорова! Оленка зараз вам сама щось скаже... Кажі, донечко,— от сюди, в трубочку!

Завмираючи від замилювання, тітка Рая чує в трубці милий шепелявий дитячий голосок:

— Тьотю Лаю, я до вас сьогодні плиїду в гості, і Калабас тез плиїде!

І тут-таки трубку знову хапає Муза:

— Розумієте, тьотю Раю, нас запросили Кушацькі до себе на дачу, збирається чудова компанія. Дуже хочеться поїхати; та як ви не зможете Оленку з котом потримати в себе до ранку, нам доведеться, звичайно, відмовитись! Хоч як це прикро...

— Що ти, Музочко? Я страшенно рада! Тільки от... щодо Карабаса не знаю, як у нас вийде! Дзвонила Груня, вони теж за містом зустрічають Новий рік, і, розумієш, вона вже везе до мене Рекса!..

— І як то Грунька встигає завжди вперед вискочити — не втямкую!.. Але взагалі-то я за Карабаса й не боюся, цей кіт зуміє за себе постояти... Знаєте, що можна врешті зробити? У вас, мабуть, є в кімнаті шафа для одягу чи дзеркальна?

— Є! Дзеркальна!

— Ми посадимо kota на шафу, щоб Рекс його не дістав. І піднос з пісочком для нього можна туди ж поставити. Просидить котище одну ніч на шафі — нічого з ним не станеться. От і вся проблема!.. Отже, я везу до вас Оленку й kota, тьотю Раю, добре?

— Чекаю з нетерпінням!..

Давайте лишень завітаємо опівночі до тьоті Раї у її кімнатку в арбатському провулку. Телевізор ввмікнуто. Співає і сміється святкова програма. Артисти щосили смішать глядачів, але хазяйці кімнати не до них. Треба стежити за Рексом!

Пес лежить на підлозі біля дзеркальної шафи і робить вигляд, що давно заснув і що його не обходить Карабас, який, розпушивши шерсть, сидить на шафі і теж робить вигляд, що спить, а сам ні-ні, та й відкриє зелені презирливі очиська: перевіряє, що робить його ворог унизу.

Рекс не витримує і грізно гарчить.

На столі стоїть відкоркована пляшка дешевого портвейну (привезла Груня), відкрита коробка цукерок «Літо» (презент Музи) і тарілка з недоїденою манною кашею — в Оленки поганий апетит.

Голова в тітки Раї аж ніби паморочиться, їй дошкуляє пекельна печія від випитої чарки портвейну, і дуже хочеться спати. Але спати їй не можна — треба стежити за Рексом і Карабасом! Та, власне, й ніде: на її ліжку, розкинувшись, сопучи й усміхаючись чомусь уві сні, спить розчервоніла, гарненька, наче картинка, Оленка.

І все-таки тітка Рая сьогодні почуває себе щасливою. З Новим роком, тьотю Раю, з новим щастям!

Болгарські оповідання

ЗАПЛАКАНИЙ ДЕМОСФЕН І СМАЖЕНА СКУМБРІЯ

По дорозі з Бургаса до Варни ми з Христо, моїм супутником по подорожі, заїхали до Несебра — маленького рибальського та курортного містечка, розташованого на півострівці, з'єднаному з материком вузькою кам'янистою косою.

Несебр — це місто-музей, Мекка археологів та істориків — вони тут шукають (і знаходять!) сліди багатьох людських цивілізацій, що змінювали одна одну і йшли в землю попелом і кров'ю.

Руйновища старих фортець та руїни стародавніх храмів привертають у Несебр учених, а тонкий чар його вузьких вуличок з навислими над ними балконами дерев'яних, двоповерхових, на кам'яному фундаменті будинків — юрби туристів.

Тепер, наприкінці листопада, Несебр був тихий, порожній і прекрасний.

Ми з Христо побродили по місту, оглянули руїни церкви Пантократора, помилувалися морем з укусу. Над його полуденним молочно-голубим дитинним спокоем тихо линули неправдоподібно білі чайки. Я подумав, що вони схожі на чарівних голубів вправного фокусника: помах носовичка — і ось він уже став птахом білим і летить, дужо змахуючи крилами, над ареною, і так хочеться повірити, що це не живий голуб летить, а біла хустинка, що стала білим голубом

Я сказав про це Христо. Він осудливо похитав головою, на його губах заграла сатирична посмішечка. (Добряга й романтик, він, як я помітив, прагнув довести мені, що перш за все він ущипливий і злий сатирик).

— На вас погано впливає Несебр! — сказав Христо зі своїм легким приємним акцентом. — Ви відриваєтеся від соціалістичного реалізму, ходітьте скоріше до моря, я хочу, щоб ви переконалися, що над ним літають не чарівні носовички, а реальні чайки, ненажерливі й досить огидні птахи! До речі, я хочу купити сульфід. А можливо, і скумбрію дістанемо. Рибу нам засмажать у ресторані на березі.

Ми спустились укосом до моря. Літній рибалка, з довгим сумним носом, з сивою щетиною на давно неголеному підборідді, у синій вигорілій робі та гумових ботах, торгував дрібною рибкою просто з човна, витягнутого на берег і перекинутого кілем догори.

Христо зробив кульок з газети, рибалка наповнив його живим тремтливим сріблом, узяв гроші, дав здачу, і вони заговорили по-болгарськи, перекочуючи в роті приголосні звуки, немов камінці при зіткненні.

— Він каже, що скумбрія в нього є, але вона вдома й солоня, — переклав мені слова рибалки Христо. — Втім, вони солять її у морській воді за особливим рецептом. Він клянеться, що скумбрію спіймано лише позавчора. Як її вимочити у прісній воді, вона буде як свіжа. Я сказав, щоб він приніс нам в ресторан трохи скумбрії, ми її з'їмо у Варні. А тепер, як у вас у Росії кажуть, «віддамо шану» його сульфіді!

Підійшов ще один рибалка — молодий хлопець з золотою рівною засмагою на красивому обличчі класичного пірата: орлиний ніс, круті надбровні дуги, сильний і злий рот з бездоганними зубами кольору морської піни. Він був у тільнику, синтетична піжонська курточка накинута на плечі, на ногах — мушкетерські гумові ботфорти, що сягали йому майже паху. В одній руці він тримав зв'язаного вірвовкою за ноги, обвислого головою донизу величезного індики з безпомічно розкинутими крилами і темно-кораловим м'ясистим налигим гребенем, на який було боляче дивитися.

Хлопець щось сказав незнайомою мені мовою болгарину, що торгував сульфідом з човна, а той по-болгарськи звернувся до Христо. Христо засміявся і запереч-

ливо похитав головою. Хлопець ще щось сказав болгарину — літній рибалка насупився і зробив жест руками, що мав означати: «А що я можу зробити?»

— Про що вони? — запитав я у Христо.

— Це теж рибалка — грек. Грошей в нього немає, а випити хочеться. Зранку ходить з індіком, не може ніяк його позбутися. (Тут Христо став сатирично посміхатися). Можливо, ви, Леоніде Сергійовичу, бажаєте придбати пташку? Живий індик з Болгарії — чудовий сувенір для московських друзів. Він недорого просить!

Хлопець постояв ще трохи і, збагнувши всю безвихідь своєї торгової задумки, рушив вологою темною твердою прибережного піску вздовж моря, недбало помахуючи своїм напівмертвим індіком.

За дві години, коли ми втрюх — Христо, наш шофер Гоша і я, — вправившись із сульфідом (своїм ніжним смаком вона нагадувала мені нашу барабульку), збиралися вже підводитися з-за столу, — в дверях ресторану з'явився той самий красень пірат. Він кивнув нам як старим знайомим і почав роздивлятися відвідувачів ресторану. Його помітили якісь шумно підпилі молоді люди з гітарами, покликали до себе. Пірат підсів до їхнього буйного столика, запхав нещасного індіка під свій стілець, і тут — нарешті! — йому піднесли склянку.

Ми взяли пакунок з присоленою за особливим рецептом скумбрією (літній рибалка не підвів і прийшов до ресторану, як обіцяв) і вийшли. Нам час було їхати.

Санаторії, готелі, будинки відпочинку, пансіонати, ресторани та бари Сонячного берега і Золотих пісків було зачинено. Розкидані серед піщаних дюн безлюдні багатоповерхові споруди з бетону і скла через це сезонне безлюддя мали особливо величний вигляд. У моїй пам'яті сплив американський фільм, ті його кадри, які відтворюють місто, залишене жителями, що втекли від радіації після того, як у світі спалахнула ядерна війна. Американець-моряк з останнього вцілілого підводного човна, проникнувши в рідне місто, крокує сам його порожніми вулицями й бульварами, перетинаючи порожні площі і порожні сквери, зазирає у вікна спорожнелих будинків. Серце його рветься на шматки од відчаю й горя, але місто мовчить, як величезна порожня могила. Єдиний звук, який чує моряк, — це стукіт власних підборів по порожньому асфальту.

І щойно я пригадав ці похмурі кадри, як побачив з вікна нашої «Волги» недобудовану курортну споруду з величезним цибатим краном; повільно рухалась стріла з ланцюгом, на кінці якого висіла обплутана тросами бетонна плита; помітив будівельників у комбінезонах. Пляжем поспішали дівчата-маляри зі своїми відрами і довгими щітками. Щітки дівчата тримали на плечах, як солдати гвинтівки. Вони йшли і співали.

— Про що вони співають? — запитав я у Христо.

Він послухав і сказав:

— Про що можуть співати болгарські дівчата! Слів я не розібрав, взагалі щось про свого любого, про червону троянду і любляче серце. Досить-таки щира пісенька. Втім, тим вона й гарна.

До Варни ми потрапили вже надвечір і влаштувалися в готелі, вирішивши відкласти огляд міста на ранок. Коли споночіло, ми вирушили повечеряти (опісля сульфіди у Несебрі ми й ріски в роті не мали), прихопивши з собою пакунок зі скумбрією та сулію у солом'яній плетінці із саморобним вином, що подарував Христо його тесть, кооперативний вівчар з-під Бургаса.

До першого варненського ресторану, найшикарнішого, нас просто не пустили. Побачивши під пахвою у Гоші підозрілий газетний згорток, а в руках у Христо — сулію з вином, швейцар захлопнув двері і не схотів розпочинати з нами дипломатичні переговори.

З другого ресторану Христо вийшов похмурий, сердитий і сказав нам з Гошею, — ми шанобливо очікували його на вулиці:

— Я дійшов до директора, але цей бюрократ заявив, що санітарний контроль не дозволяє йому, бачте, готувати страву з «сировини відвідувачів»! Як вам це подобається?!

Я несміливо зауважив, що бюрократ-директор у чомусь має рацію і чи не краще нам повечеряти просто і без витівок, а скумбрію залишити до ранку у багажнику машини, дасть бог, вона там не задихнеться, тим більше, що надворі прохолодно, а рибу солили за особливим рецептом і, слід гадати, надійним.

Христо палко обурився:

— Ні в якому разі! Ви — наш гість, я обіцяв пригостити вас смаженою скумбрією, бо свіжа смажена скумбрія — це найкраща в світі їжа, а надто не в сезон, коли в ресторанах її ні за які гроші не дістанеш. І ви

її сьогодні скуштуєте! Це так само точно, як те, що мене звуть Христо!

Ми пішли до третього ресторану

Христо знову залишив нас з Гошею на вулиці під неоновю вивіскою ресторану, а сам пішов на розвідку боєм. Він довго не вертався, і Гоша, якому набридло тримати під пахвою промоклий згорток з рибою, почав стиха лаятись по-російськи й по-болгарськи.

Нарешті з'явився Христо. Він підійшов до нас і сказав з царственою недбалістю:

— У них усе зайнято, але нам поставили столик і зі скумбрією буде цілковитий порядок, метрдотель обіцяв розпорядитися й простежити. Ходімо!

Біля входу до ресторанного залу нас зустрів затишний товстун з лагідними чорними очима, у темному костюмі й білосніжній сорочці.

— Наш московський тість! — урочисто відрекомендував йому мене Христо спершу російською, а потім болгарською. Затишний товстун віддано і, як мені здалося, винувато всміхнувся і щось сказав теж болгарською. Я потиснув його білу пухку руку з перснем на мізинці

— Це метрдотель ресторану! — пояснив мені Христо. — Він грек, його звуть Демосфен, — пам'ятаєте? — так звали великого промовця давнини. Він дуже шкодує, що не розмовляє російською. Просить нас пройти до залу.

Тетка великого промовця давнини тим часом гукнув офіціанта, і Гоша, полегшено зітхнувши, передав йому наш змоклий згорток зі скумбрією.

Стіл для нас було вже накрито, оркестр на естраді старався щосили. Танцюючі пари хоробро відбацували твіст чи щось схоже на нього.

Ми сіли і, чекаючи нашу скумбрію, взялися за дуже смачний салат з капусти й редиски з цибулею і бринзою.

Метрдотель теж сів до столу і не відмовився від скляночки, коли ми йому запропонували випити з нами. Ми розговорилися. Христо перекладав Демосфену мої запитання болгарською, а його відповіді мені російською.

— Ви давно з Греції?

— О так, ще під час війни. Я — учасник грецького Опору, мені довелося залишити батьківщину і тікати сюди, інакше я давно був би «там»!

Тут затишний товстунчик показав пальцем-сосисочкою на стелю ресторану, а Христо сказав:

— Він побував і в нашому партизанському загоні, в горах, воював і у нас з фашистами. Демосфен — хоробрий чоловік.

— Ви одружені, Демосфене?

— Моя перша дружина померла ще там, у Греції. Тут у мене є... подруга, болгарка, — хороша жінка.

— І в Греції у вас немає нікого з рідних?

Демосфен насупився, спохмурнів і став схожий на великого товстого хлопчика, що ображено скопив губи.

— У мене в Греції живе дочка. Недавно вона одружилася. Та я, мабуть, ніколи не побачу ні моєї дочки, ні моїх майбутніх онуків!

— Чому?

— Тому що греки мене не пускають до неї, а її не випускають до мене. Політичні мотиви!

Він дістав із внутрішньої кишені піджака бумажник, видобув звідти фотографію і простягнув мені. Це був дешевий і поганий відбиток. На ньому було зображено худу довгоносу жінку в білому платті, з фатою. Вона сиділа на віденському стільці, а поруч, поклавши на її плече руку класичним жестом володаря та чоловіка, стояв, як аршин проковтнув, молодий брюнет з вибалушеними щасливими очима.

— Її чоловік — Перікл! — сказав Демосфен і заплакав.

Нам було ніяково дивитися на метрдотеля, що плакав за нашим столом. Демосфен, сам потерпаючи від цієї ніяковості, поспішив витягти носовичка з нагрудної кишені і, затуливши ним обличчя, імітував гучний роблений кашель. Нарешті він одвів носовичка від запухлих почервонілих очей і вимовив болгарською, звертаючись до Христо, довгу тираду.

— Він перепрошує вас за ці сльози, — переклав Христо. — Сьогодні день народження його дочки, а в цей день у нього, як він сказав, завжди здають нерви. Маріца навіть не хотіла сьогодні пускати свого Демосфена на роботу. Він сподівається, що ви його зрозумієте.

— Скажіть йому, що я все розумію і співчуваю йому, — мовив я, охоплений почуттям гострої жалості до люблячого батька, розлученого з коханою донькою.

У відповідь Демосфен проказав ще довшу тираду.

— Він каже,— переклав Христо,— що росіяни дуже співчутливі і добрі люди. Коли він був офіціантом, він одного разу подав російському туристу каву з цукром, хоч той замовив йому каву без цукру. І російський турист не тільки не лаявся і не ображався, а — навпаки — так його втішав, наче сам завинив у цій помилці, а не офіціант.

Христо всміхнувся й додав від себе:

— Ваші сатирики багато пишуть про погану якість вашого сервісу, слід гадати, що цей турист мав помилку нашого доброго Демосфена за природне явище.

Оркестр вибухнув чимось урочистим і веселим. Ми побачили, що до нас наближається офіціант. На вивернутій долоні він ніс металеву тацю, прикриту серветкою. То була наша скумбрія. Боже мій, яка ж вона була красива зі своєю коричневою підсмаженою шкіркою, прикрашена оливками, пір'ям зеленої цибулі і шматочками лимона, як смачно пахтіла!

Офіціант поставив тацю на стіл і зник за знаком Демосфена. У нашого затишного товстунчика аж загорілися очі, він став сам розкладати по тарілках найсмачнішу їжу на світі.

— Собі! — люто мовив Христо.

Демосфен, сором'язливо всміхаючись, поклав собі на тарілку найменшу рибинку.

Ми дружно взялися за виделки і одразу ж поклали їх назад на тарілки. Скумбрія була така солоня, що здавалось, вона всотала у себе всю сіль не лише Чорного моря, але й прихопила половину запасу солі Середземного.

Обличчя Демосфена спотворилось од жаху й відчаю. Він щось мовив Христо.

— Каже, що це його провина, він не перевірів на кухні, вони забули її вимочити, радить щедро полити олією,— можливо, вбере сіль! — переклав Христо.

Демосфен схопився і кудись побіг. Ми сиділи, колупаючи виделками нестерпно солону скумбрію. Гоша стиха лаявся російською та болгарською. Співачка, смолянисто-чорнява брюнетка у коротенькій сукні, з блискітками, заспівала на естраді сумну пісеньку.

— Про що пісня? — запитав я в Христо.

— Про нездійснені сподівання! — відказав він похмуро.

З'явився той-таки офіціант. Цього разу він поставив на наш стіл пляшку «Гроздена».

— Демосфен звелів переказати, що ця пляшка піде поза рахунком! — переклав мені Христо те, що сказав йому на вухо офіціант. Потім він розлив вино по склянках і мовив дуже серйозно: — Давайте вип'ємо за те, щоб у світі настали такі часи, коли батьки-метрдетелі не плакатимуть з політичних мотивів.— Тут Христо зробив паузу, знайома усмішка майнула в нього на вустах.— Тому що, коли метрдетелі плачуть, навіть смажена скумбрія перетворюється на найне-смачнішу їжу в світі!

Ми поцокались і випили, заївши бринзою.

ТРОЯНДИ СЛАВИ

В Болгарії кажуть: «Якщо людина нездатна посміятися з себе самої, нехай вона займається чим завгодно, крім сатири й гумору».

Я переказую тільки зміст цієї розумної приказки, болгарською вона звучить коротше й витонченіше. Почув я її вперше від мого друга, болгарського сатирика, оповідача й поета, хорошої й веселої людини — назвемо його Ангелом Ангеловим. Якось за пляшкою, як кажуть, доброго вина Ангел розповів мені кумедну історію з власного життя, завершивши свою розповідь цією приказкою.

Ось ця історія.

В юності Ангел емігрував з царської Болгарії у Францію, жив у Парижі, вчився в Сорбонні. Само собою зрозуміло, через обмеженість свого студентського бюджету він не міг жити в центрі Парижа, в його багатих кварталах, а знімав кімнату в одному з його передмість.

На затишній тінистій вулиці стояв маленький будиночок з палісадником, біля якого квітував цілком пристойний розарій. Будиночок з палісадом належав удові дрібного крамаря, енергійній гладусі — назвемо її Женевьсею Санте. Її пожилцем і став Ангел Ангелов. Йому сподобалася не так кімната, сирувата й затемна, і не її хазяйка, надто вже ділова і скнарна, а саме її розарій. Квіти мадам Санте нагадували йому,

болгарину, прекрасні троянди його батьківщини з їхньою всесвітньою славою.

Якось Ангел побачив, що жінка, акуратна й хазяйновита, як усі французенки, підмітає палісад, згрібаючи опалі червоні, жовті, рожеві, кремові пелюстки у совок, а потім зсипає їх в урну для сміття. Його болгарське серце не витримало.

— Боже мій, нащо ви це робите, мадам Женевьєво? — вигукнув добрий Ангел у розпачі. — Хіба можна викидати таке добро?

Мадам Санте — у сірому полотняному фартусі, підперезаному навколо могутніх стегон поверх бордової вовняної сукні, з совком у голій руці, з окіст завтовшки, повним пелюсток, з багровим рум'янцем на налихтих щоках — здивовано втупилась у свого пожилця.

— А що ж з ними накажете робити, пане Ангеле? Варити компот?

— Саме так, мадам Женевьєво, саме так! — підхопив Ангел. — Але варити не компот, а конфітур, як це роблять у нас в Болгарії. Трояндовий конфітур, нехай це буде вам відомо, мадам Женев'єво, має цілющі властивості. Вам відомо, на яку сферу людського організму він добре впливає?

— Мабуть, на сексуальну! — мовила мадам Санте і зітхнула.

— Помиляєтеся, люба мадам Женев'єво. Трояндові пелюстки діють... як проносне.

— Та що ви кажете, пане Ангеле?! — сказала мадам Санте і глянула на свій совок для сміття, наповнений трояндовими пелюстками, з мимовільною повагою. — А ви мені дасте рецепт трояндового конфітуру, пане Ангеле? Треба буде зварити на пробу одну баночку.

— З задоволенням дам, мадам Женевьєво, з превеликим задоволенням!

Минуло три, а то й чотири десятки років. Ангел Ангелов, що став у себе в Народній Болгарії відомим письменником, знову, уже в наш час, приїхав до Парижа — тепер уже як турист.

Я не буду розповідати, як він ходив бульварами, як стояв на площі Зірки, замислено дивлячись на нескінченну карусель автомашин, як брів до цілковитої знемоги Єлисейськими полями від площі Марлі до Триумфальної арки й назад, як годинами тинявся набережною Сени, милуючись зображенням легких хмаринок

у її повільному плині і живою суєтою її річкового життя,— нехай ваша уява підкаже вам, до яких граду-сів ліричного хвилювання скипав по-болгарськи запальний Ангел.

Сюжет тягне мене за руку у те передмістя Парижа, де колись студент Сорбонни знімав кімнатку у маленькому будиночку у вдови крамаря. Ну, звичайно, він туди помчав у перший же день свого приїзду до Парижа! Добрий наш Ангел поспішав на зустріч зі своєю юністю.

Мерщій, мерщій! Де ця вулиця, де цей будинок?

Ось ця вулиця! А будинок? А будинку немає! Під його номером підноситься величезний, вузький, наче башта, супермодний готель з якоюсь банальною назвою: чи то «Мажестік», чи то «Маніфік».

Ангел увійшов до його шикарного вестибюля, не без хвилювання звернувся до поважного швейцара у лівреї з позументами. Він розшукує мадам Женевьєву Санте, домовласницю, вдову, вона жила на цій вулиці давно, чи не може мсьє привратник (Ангел назвав швейцара так бундючно, аби задобрити його) допомогти йому в його пошуках?

Швейцар, що стояв, розпустивши черево, почувши прізвище мадам Санте, одразу втягнув живота і приклав два пальці до своєї обшитої золотом каскетки.

— Мадам Санте — власниця цього готелю, мсьє!

— А де вона живе? Я можу її побачити?

— Як накажете доповісти про вас, мсьє?

— Перекажіть мадам, що її хоче бачити той болгарський студент, який колись знімав у неї кімнатку в будиночку з розарієм!

І ось швидкісний ліфт злітає на 15 поверх, піднімаючи вгору доброго і поки що спантеличеного Ангела. На майданчику 15 поверху його зустрічають солідні лакеї та кокетливі покоївки, радо й шанобливо ведуть до апартаментів хазяйки готелю. І ось уже голову Ангела притискає до напахченого «Шанеллю» холодцю свого неосяжного бюста нафарбована стара жінка у темно-наштановій перуці, з діамантами у підрум'яних вухах.

— Ох, мсьє Ангел, мсьє Ангел, хто міг би подумати, що нам судилося зустрітися! Та я вас ніколи не забувала, мсьє Ангел, ніколи. Тому що всім, чим я нині володію, я завдячую вам!

— Тобто як, мадам Женев'єво?

— А отак, мсьє Ангел, отак. Пам'ятаєте, мсьє Ангел, ви навчили мене варити конфітюр з троянд, що діє як легке проносне?

— Пригадую.

— Я почала з однієї баночки, мсьє Ангел, а тепер у мене десятки трояндових плантацій, власний завод, цей готель і два будинки в Парижі... Я дещо додаю до вашого конфітюру, мсьє Ангел, проте це мій секрет, я його не відкриваю нікому, тому що у нас тут капіталізм, мсьє Ангел, конкуренція пекельна, треба завжди бути напоготові... Ви знаєте, як я назвала свій конфітюр, мсьє Ангел? Ангельським! За вашу доброту я вас уславила, мсьє Ангел. Ваше ім'я відоме нині усім міцним шлункам Франції!

ДУЖЕ СУМНИЙ СЕКС

Молодий прозаїк Володимир (прізвище я його повністю не називатиму, назву лише початкову букву — Т.) вирішив написати сучасну повість про кохання. Не просто якусь там крихітну повістину, яка на мить майне і тут-таки й зникне у хвилях журнального моря, а таку, яка надовго схвилює читачів, про яку заговорять і, можливо, засперечаються.

— Про любов, братці, в нас пишуть мало, кволо й нудно, — натхненно промовляв до друзів молодий прозаїк Володимир Т. — Хочете знати чому? Та тому, що мої колеги, як правило, забувають, що любов — це не лише духовна спільність, дружба і таке інше, це, перш за все, взаємний фізичний потяг, це пристрасть, це гучний і владний поклик тіла! Так, тіла, братці, тіла! Ми не пуритани, про кохання треба писати, не соромлячись того, що пишеш, а яскраво, на повен голос славити головну радість життя.

— Зачекай! — казали обережні друзі. — Ти що — збираєшся секс протягти в нашу літературу? Ой Володю, дивись-но!..

— Не люблю я це пошлувате слівце — секс. І нічого я не збираюся протягувати. Коротше — прочитаєте і тоді все зрозумієте!

Тут слід зазначити, що наш молодий прозаїк саме

в цей час переживав бурхливий роман з однією красивою жінкою, в яку був закоханий до нестями.

Повість він написав, як кажуть, на єдинім диханні. Хотів одразу ж тягти її до журналу, де до нього ставилися доброзичливо, та пригадав поради обережних друзів і вирішив дати свою повість на відгук декому з них.

Розум добре, два-три краще, п'ять — погано. Нехай прочитають дві-три людини і скажуть свою думку.

Першим прочитав повість Володимира Т. один такий Терентій Карпович, старий редакційний тертий вовк на спочинку, на прізвисько Третій Калач. Прозаїк прийняв його у себе вдома. Терентій Карпович перекинув малу децицю коньяку, закусив лимончиком і мовив:

— Повість твоя загалом мені подобається, старий, але...

— Ой, ці вже мені «але»...

— Але як хочеш, щоб вона в тебе пройшла, а вірніше, проскочила, треба найперше видалити сцену на пляжі!

— Та це ж одна з провідних сцен у повісті! Знайомство героя з героїнею.

— Гарне ж місце для їхнього знайомства ти обрав, пляж! І потім, що ти там таке наплів? Про її ноги, скажімо!..

— А Пушкін?! Що Пушкін писав про жіночі ніжки? Пам'ятаєш?!

— Мало що дозволяв собі Пушкін... свого часу! Але ж ти не тільки про її ноги написав, ти далі пішов, ти про ці... тобто про той... про бюст пишеш! І таке інше... по вертикалі!

— Я цитую лише «Пісню пісень» царя Соломона, в якій він, як тобі відомо, змалював принади своєї коханої — юної Суламифі.

— Знайшов кого цитувати: царя! Та ще й Соломона! Я не від того, щоб ти захоплювався деякими деталями жіночого організму, але вибери щось пристойніше, як ноги та інше, і захоплюйся собі на здоров'я!

— Що саме ти радиш вибрати? — запитав прозаїк крижаним голосом.

Терентій Карпович подумав і сказав:

— Мало що... Ну, хоча б... вухо!.. дуже красива нейтральна деталь!

— Та зрозумій ти, що виходить: на пляжі зустрілися чоловік і жінка, лежать на гарячому піску на березі моря, природно: він — у трусах, вона — у купальнику. І він милується... її нейтральним вухом!

— А хто тобі наказує, щоб вони зустрілися на пляжі?! Вони зустрілись у театрі. Сидять поруч, дивляться Шекспіра... Мабуть, краще Островського. Оскільки недавно був його ювілей. І герой милується маленьким рожевим вушком героїні. Можна зі скромною недорогою сережкою. Зворушливо, цнотливо й мило!

— Та герой же матиме вигляд довершеного дурня! Прийшов до театру дивитися Островського, а сам дивиться на вухо сусідки!

— Начхати нам на твого героя! Зате ти не лишишся в дурнях зі своєю повістю. Май на увазі: з пляжем вона не пройде у журналі!

— Добре, я подумаю!

Прозаїк подумав і з болем у серці ліквідував сцену на пляжі.

Другим виправлену повість прочитав літератор-документаліст Грицько С. Я називаю тут теж лише початкову букву його прізвища. Він похвалив Володимира Т. і мовив:

— Повесть тобі вдалася, але там є одна місчинка. Там, де описано їхній перший поцілунок. Пам'ятаєш?

— Звичайно, пам'ятаю! — сказав прозаїк і, прикривши повіки, прочитав уголос напам'ять: — «Вона пригорнула його голову до себе, і її солодкаві на смак губи не одразу припали до його пересохлих холодних одхвилювання губів, а повільно, начебто підповзли до них і, нарешті, завмерли в болісно-тривалому поцілунку. Скільки він тривав? Кілька хвилин? Чи вічність?» То що тебе тут спантеличує?

— Технологія! Твоя героїня, мабуть, досвідчена у цих справах жінка, це я розумію, але навіщо тобі знадобилося збагачувати її, так би мовити, виробничим досвідом наших дівчат? Негарно! Щодо моралі.

— Наші дівчата, Грицюню, хоч кого навчать мистецтва поцілунку!

— Я тобі сказав свою думку. І потім... цю сцену в журналі редактор однак викреслить!

— Добре, я поміркую!

Прозаїк помірковував і викинув з повісті всю сцену

першого поцілунку. Тепер лишалося тільки знайти третій розум.

«Дам-но я прочитати повість тітці Агнесі! — вирішив Володимир.— Суну голову в пащу цієї старої тигриці! Цікаво, що то вона скаже».

Тітка Агнеса, далека родичка прозаїка, літня дама, працювала в одному тихому науково-дослідному інституті як неодружений член місцевому і любила літературу на громадських засадах. На читацьких конференціях, які вона сама ж і влаштовувала у себе в інституті, тітка Агнеса, як правило, виступала першою. Сучасній літературі добряче перепадало від тітки Агнеси! Втім, іноді вона її і підхвалювала. Лаючи або вихваляючи письменника, тітка Агнеса завжди оголошувала при цьому, що виступає «від імені рядових читачів». Чи помилялася вона у своїх оцінках? Важко сказати! Ті, кого вона вихваляла, казали, що рядовий читач ніколи не помиляється, а ті, кого лаяла, твердили протилежне.

Прозаїк подзвонив по телефону тітці Агнесі і сказав, що надішле їй нову повість — просить прочитати. Потішена проханням, тітка Агнеса з радістю погодилася не лише прочитати, а й оцінити.

Тітка Агнеса жила в однокімнатній квартирі. Вона прийняла прозаїка на кухні. Рукопис повісті лежав на столику, на якому стояла заряджена морквою новенька сокочавилка.

— Прочитали повістинку, тьотю? — з фальшивою бадьорістю запитав племінник, косуючи на сокочавилку.

— Прочитала!

— І що скажете?

— Скажу, що наша література докотилася до смакування найпошлішої, найжахливішої розпусти! — грізним, як дзвін, баритоном мовила тітка Агнеса.— Скажи мені, де приймає твоя героїня твого героя, який уперше прийшов до неї додому?

— У своїй кімнаті.

— У якій кімнаті? У спальні! Ти ж наголошуєш, що в кімнаті стояло — отут чорним по білому написано: «її широке, просторе і, мабуть, дуже зручне ліжко, застелене блакитним шовковим покривалом».

— Я не наголошую, а змальовую вмеблювання кімнати. Не на підлозі ж спати моїй героїні!

— Та навіщо ти взагалі до неї у спальню поліз?

— Вона живе в однокімнатній квартирі, тьотю, як і ви. У мене про це сказано.

— По-перше, ти не комунальний відділ, ти міг — заради пристойності — оселити її у двокімнатній квартирі. По-друге, вона могла прийняти героя на кухні, як-от я, скажімо, приймаю зараз тебе. Як усі люди гостей приймають, до речі. Посиділи б, попили чаю, погомоніли. Такі події в світі! А вони... Що ти там далі надозволяє? (Тітка Агнеса взяла рукопис, вдягла окуляри). Ось, милуйся. «Він підвівся і ступив до неї! Вона теж підвелась, і поривчастість її руху без слів промовила йому, що вона напружено й жадбно чекала саме цієї фатальної, грізної миті. Він грубо, незграбно пригорнув її до себе». Далі в тебе стоять ганебно-багатозначні три крапки, а потім ти уже вкрай розбещено пишеш: «Вранці він прокинувся першим»...

Прозаїк приголомшено мовчав.

— То знай лишень, племінничку,— мовила тітка Агнеса, натискаючи на важілець сокочавилки,— що, коли я прочитаю в журналі твою повість з цією сценою, я виступлю на першій же читацькій конференції і, незважаючи на наші родинні стосунки, дам тобі чосу — від імені рядових читачів.

— Ви радите викинути цю сцену?

— Безперечно, інакше й бути не може.

— Дякую, тьотю Агнесо. Я подумаю!

Прозаїк забрав рукопис, приїхав додому, подумав і... кинув його у сміттєпровід, а до редакції журналу відніс перший, невиправлений варіант повісті.

У журналі повість досить-таки швидко прочитали і тут-таки зарізали.

Повертаючи Володимирі Т. рукопис, член редколегії журналу, життєрадісний товстун, лагідно обійняв його за стан і мовив:

— Ви, серденько, будь ласка, не думайте, що ми проти сексу...

— До чого тут секс! — обурився прозаїк. — Це повість про кохання.

— Взагалі ми не проти. Та слід пошукати якихось нових аспектів цієї теми. Ви наш талановитий автор, ми у вас віримо. Шукайте і знайдете, як говорить в писанні.

Прозаїк пішов шукати. Шукає й досі, та поки що ні на що не набрів і нічого не знайшов.

Нам лишається тільки побажати йому щастя в особистому житті і нових творчих успіхів.

І поставити відворотно-багатозначні три крапки...

Жахливі неймовірності

ХАБАРНИК У ПЕКЛІ

Іван Петрович Куфаркін брав хабарі. Його було спіймано за руку. Його судили і засудили.

Невдовзі з Іваном Петровичем, людиною брезклою і дебелою, сталася ще більша неприємність: він нагло помер.

Душа Івана Петровича прямим сполученням піднеслася до престолу всевишнього. І там, біля підніжжя, його знову стали судити, але тепер уже в суді верховної небесної інстанції.

Всевишній був вихідний, головував апостол Петро, сердитий дідуган. По праву й ліву руку од нього сиділи небесні засідателі — теж старички — сивобороді, симпатичні, з німбами усталеного зразка над лисими головами.

— Відповідай, тварюко полохлива: брав?! — прогрімів Петро на весь Всесвіт.

— Дозвольте пояснити... — затинаючись, почав було Іван Петрович, але голова шалено затрусив головою, борода в нього стала дибки.

— Відповідай по суті! Брав?!

— Брав! — Іван Петрович похилив голову.

Петро пошепотів із засідателями (процедура тут була проста, без особливих вигадок) і сам оголосив вирок:

— До пекла! На вічні муки!

Хтось ззаду торкнув Івана Петровича за рукав. Він озирнувся й побачив чепурного пана у кашкеті-беретіку, у піжонському синтетичному короткому пальтечку. Обличчя чисте, без особливих прикмет, лише на лівій щоці маленька павукоподібна родимка.

— Ходімте!

— Хіба це... недалеко?

— Два кроки!

Іти довелося по хмарах, білих, наче гусячий пух. Вони м'яко пружинили під ногами, наче грубий поролоновий килим. Посмілившавши, Іван Петрович сказав своєму супутникові:

— Літаючи за життя літаками, неодноразово спостерігав з ілюмінатора таку саму кучугуристу хмарність і, не приховаю од вас, завжди відчував дитяче запальне бажання: вистрибнути і, так би мовити, погуляти.

— Отож і гуляєте! — ввічливо всміхаючись, сказав кашкет-беретик.

— Дозвольте поцікавитися: ви... звідти?

— Звідти!

Нічого жахливого і таємничого не було в приемній особі прожоватого. Хоч би якась жахливо котяча риса на чисто поголенім обличчі, хоч би дивний гіпнотичний спалах у чорних очах. Ні-чо-го!

— Як накажете вас називати?

— Мене звуть Асмодей. І батька мого теж звали Асмодеєм.

— Скажіть, Асмодею Асмодейовичу... коли це тільки, звичайно, не секрет... що мені можуть припаяти... там, у вас?

— Я ж тільки провожатий, — м'яко відповів Асмодей Асмодейович, — я вас приведу, а вже потім вам там... призначать!

Забовванів дерев'яний непоказний тин сумного бурого кольору, що сягав у безконечність. В очі Івану Петровичу впала жалюгідна споруда — щось на зразок пропускної будки. Біля будки на волі стояв і лузав насіння вахтер у чорній старенькій шинельці, у кирзових чоботях, з нетверезою, сизою, всіяною сивуватою щетиною пикою. Вахтер був озброєний вилами.

— Ваш? — запитав Іван Петрович у Асмодея Асмодейовича, показавши йому очима на страшенького-таки вахтера.

— Скоріше ваш. Деяких грішників ми переводимо на роботу по обслуговуванню. Таких, у кого грішки дрібніші! — сказав Асмодей Асмодейович і коротко кинув вахтерові: — Зі мною!

Той виструнчився і скинув вила «на караул».

За тином очам Івана Петровича відкрилась інша картина. Тут уже не було ідилічно-білих хмар, тут клу-

бочилися, громадячись одна на одну, чорні, в оранжевих підпалинах, хмари, і серед хмар підносилися кубічної форми похмура споруда — бетон і скло, шик-модерн!

Підійшли до могутніх дверей. Двері відчинилися самі собою, і Іван Петрович опинився в залі, — як йому видалося першої миті, — музею воскових фігур. Придивившись, він збагнув, що фігури, так би мовити, живі!

Тут було зібрано багатий асортимент мук. Булькаючи, кипіла смола у двох великих казанах, з казанів висовувалися голови — лиса чоловіча і скуйовджена жіноча. Якийсь недолугий брюнет-грішник, хутко працюючи язиком, лизав до червоного розпечену сковороду. Другий, товстий, брезклий, сидів на палі, задерши коліна і обхопивши їх руками. Хтось із одвислим носом, схожий на бабу-ягу, що змінила на старість свою жіночу стать на чоловічу, плював у бетонну стіну, і слина його, вдаряючись об бетон, скипала ключем і летіла назад просто йому в обличчя. Не витираючись, він усе плював і плював. Поруч, біля цієї ж стіни, стояв вирлоокій вухастий грішник, схожий на сову. Цей колотив у бетон лобом — на весь зал відлунював огидний мокрий виляск. На лобі в нього з кожним новим виляском усе більше й більше спухала синьо-багрова гуля, та він, наче нічого не сталося, все колотив і колотив. Ще один стояв на голові і з обличчям налитим кров'ю, читав у цій незручній для читання позиції товстелезний рукопис.

Асмодей Асмодейович поклав свою руку на плече сплотнілого Івана Петровича.

— Це тільки наш демонстраційний зал. Для психологічної підготовки ми показуємо заново прибулим зразки гріхів і спокут. Тут, ніби для реклами, зібрані показові грішники, вони мучаться, не відчуваючи мук. Я можу, як хочете, пояснити, хто й за що.

Іван Петрович несміливо кивнув головою.

Асмодей Асмодейович сказав, почавши свої пояснення:

— Той, що на палі сидить, покараний за підсиджування. Все життя дерся до крісла, яке вище, і, як бачите, видерся.

«Зрозуміло! — подумав Іван Петрович. — Мабуть, у них покарання за формою відповідає суті гріха

Досить-таки примітивне рішення за своїм ідейно-художнім рівнем!»

— А той, який працює з розпеченою сковородою, треба гадати, з підлабузників? — запитав він, радіючи власній здогадливості.

— Вірно! За життя він лизав дещо прохолодніше.

— А той, що б'ється лобом, донощик чи наклепник?

— По виляску впізнали?

— По виляску! А отой, що плюється, плювако отой, хто такий?

— Заздрісник, злидень. Усе і всіх обплював, навіть власних друзів.

— А отой, що читає, стоячи на голові, він йог?

— Ні, плагіатор-графоман — власний рукопис читає!

— Цікаво! — сказав Іван Петрович і почав роззиратися, шукаючи очима свій гріх. І тут-таки його побачив. У кутку стояв чоловік з ріденькою борідкою у зеленому віцмундирі з фалдочками. Нахилиючись, він брав з жаровні, що стояла на підлозі, багрові од жару вуглинки і, потримавши їх хвилину-другу голіруч, кидав знову в жаровню. Потім нахилився й знову брав.

— Це ваш брат — хабарник, — сказав Асмодей Асмодейович.

— Із старих чинуш, чи що? Якийсь щедрінський тип!

— Не забувайте, що муки в нас вічні.

— Асмодею Асмодейовичу, дорогий, дозвольте мені йому одне запитаннячко поставити!

— Взагалі це не дозволено. Ну, та нехай уже. Але... одне запитання!

Підійшли до хабарника у віцмундирі. Він стояв на круглій тумбочці з табличкою «Титулярний радник В. В. Брюшков. Хабар!».

— Одрівіться, Брюшков! — сказав Асмодей Асмодейович.

Титулярний радник кинув вуглинки у жаровню, витер руки одна об одну і втупився у Куфаркіна. Його гемороїдальна фізіономія висловлювала гостру цікавість.

— Скажіть, пане Брюшков, ви коли брали, то брали особисто для себе, в одноосібному, так би мовити, порядку? — поставив своє запитання Іван Петрович.

— Так точно, для себе, одноосібно!

— Далі, далі, Брюшков! — суворо мовив Асмодей

Асмодейович, перериваючи нелегальне інтерв'ю. Титулярний радник знову взявся до вуглинок, Іван Петрович потягнув Асмодея Асмодейовича вбік.

— Що з вами? — запитав демон, дивлячись на його збуджене обличчя. Хабарник нахилився до його вуха:

— Асмодею Асмодейовичу, серденько, а чи не можна мене взагалі... сюди, у демонстраційний, теж для рекламки, га? Оскільки я білобілетник і фізично непридатний... для іншого? Я, так би мовити, не лишився б у вас у боргу.

Щось стрепенулося в обличчі демона.

Іван Петрович усе нашіптував:

— Ви у нас внизу, на земельці нашій, буваєте?

— Буваю. У відрядженнях.

Іван Петрович глянув навсібіч: грішники-рекламісти працювали, не покладаючи хто рук, хто лоба, хто язика, — їм було не до Куфаркіна.

— Асмодею Асмодейовичу, серденько, — знову зашеlestів він на вухо демону. — Можу дати вам адресочок мого особливого тайника. Облігації і грошові знаки. На слідстві, та й то не зізнався, де закопав. Дружина... чи то пак удова моя, і та не знає. Захочете погуляти в ресторанчику з дівчатами на повний земний розворот — знадобиться! Зробіть ласку, Асмодею Асмодейовичу, будьте такі гуманні!

— Єдине, що я можу для вас зробити, — сказав Асмодей Асмодейович нерішуче, — це вивести вас звідси за ворота. Скажу, що загубив вас по дорозі в пекло, серед хмар. Ви станете неприкаяною душею — ні тут, ні там. Ну, звичайно, доведеться декому сунути для годиться. Розумієте?

— Аякже! Тільки... де ж я там харчуватимусь?

Асмодей Асмодейович благодушно поплескав кабарника по місткому його череву.

— За вашої теперішньої нематеріальності ваш живіт лише форма без змісту. Ну, давайте адресок тайника.

— За ворітьми, Асмодею Асмодейовичу, за ворітьми! З вуст у вухо, — як і належить.

...Якщо тепер ви побачите з ілюмінатора літака, що летить на великій висоті, чудернацьку сизу тінь, що миготить у хмарах, — знайте, що то не тінь, це блукає, ховаючись серед хмарних кучугур, неприкаяна душа Івана Петровича Куфаркіна — грішника, що спромігся за кабар відкупитися од пекельних мук!

ЯК БІСЕНЯ ЗАСЛУЖИЛО СОБІ ІМ'Я

Одне метке бісеня прибуло з пекла на землю «на предмет вчинення роду людському різних дрібних капостей і каверз» — як було сказано у його командировочній посвідці. Це було незначне бісеня, що не входило до номенклатури пекла, настільки незначне, що навіть не мало власного імені. У пеклі його звали просто: «Гей, ти, короткохвостий!» — бо хвіст у нього справді був закорткий і не відповідав бісівському хвостовому стандарту

Тиняючись по місту невидимкою і обмірковуючи, з чого б йому почати виконання невигадливого доручення сатани, бісеня прибилося до одного кафе. А там у цей час відпочивав, попиваючи мінеральну воду, один такий Короїдов Михайло Павлович.

Бісеня — невидимкою — підсіло до нього за столик і таємничим шепотом запитало в Короїдова:

— Ти задоволений собою, Михайле Павловичу?

Короїдов здригнувся, оглянувся, сусідні столики були порожні.

— Не лякайся, це говорить твій, так би мовити, внутрішній голюс! — хихикнувши, пояснило бісеня.

— Ах, внутрішній! — відізвався внутрішнім голосом Короїдов. — Ну що ж, відповім: задоволений. На роботі у мене все гаразд, недавно був відзначений Почесною грамотою, премію мені дали. дружина здорова, дітки теж.. Чого мені ще бажати?

— Слави!

— Даруйте, та я, на жаль, не поет, не космонавт, не зірка екрана.

— А ти, Михайле Павловичу, напиши п'єсу — от і уславишся.. не кажучи вже про матеріальний бік Нині всі п'єси пишуть. На конкурс і так просто, на ура!

— Не вмю я п'єси писати!

— Подумаєш, діла — на копійку. Справа — що каже, зліва — хто каже Дитя, й те зуміє!

— А тему, думку де взяти?

— Думку в процесі писання підчепиш, головне почати. «Семен (входить): Муторно мені, братці! Що робити! Повіситися? Чи квасу випити?» А далі піде як по маслу!.. Як хочеш новацію підпустити, пиши все внутрішнім діалогом

— Тобто як?

— Дуже просто. Сидить він і вона, морди — пардон! — обличчя одвернули в різні боки. І розмовляють. Тільки вони не самі говорять, а радіо за них говорить.

— А раптом зіпсується радіо?

— Дарма. Публіка подумає — це теж новація, для настрою... Уявляєш — прем'єра! В залі яблуку ніде впасти. Співробітники прийшли... начальник з усіма своїми заступниками. Балачка у всіх одна: «От тобі й Мишко Короїдов», «Ото Короїдич!», «Хто міг би подумати, наш тихий Михайло Павлович, виявляється, — такий творець!» Опустилася завіса — всі одразу заплескали: «Браво! Автора, автора!» Ти виходиш на сцену у новому синтетичному піджаку. І так собі недбало, з напівусмішкою розкланюєшся з глядачами.

Обличчя співрозмовника змінилося, і бісеня зрозуміло: кльнуло! Короїдов підкликав офіціантку, сплатив за свій нарзан і поспішив до виходу. У гардеробі, проте, затримався перед дзеркалом. Глянув на себе і недбало, з напівусмішкою, кивнув своєму відображенню.

А вдоволене бісеня тим часом уже бігло підстрибом по бульвару. І раптом побачило: на лавці самотньо сидить симпатичний дідуган у брилі, на ногах жовті сандалії із застібками. Це був Фугасов Семен Васильович.

Бісеня одразу ж прийняло подобу такого ж дідугана, тільки на голові не бриль, а потерта тьобетейка, під пахвою шашкова дошка. (Біси, до речі, вміють змінювати свою подобу блискавично, не вдаючись ні до електроніки, ні до кібернетики, роблять вони це легко й граційно, але як? А чорт його знає як! На те вони й біси).

Дідуган у тьобетейці підсів до дідугана у брилі. Познайомились, розбалакалися.

— Багато ми з вами всього на своєму віку бачили, Семене Васильовичу! — почав здалеку уявний дідуган у тьобетейці.

— Та вже ж надивились, це точно! — сказав справжній дідуган у брилі.

— Із славнозвісних людей ви когось бачили, дозвольте поцікавитись, Семене Васильовичу?

— Із славнозвісних?! Максима Горького бачив — от кого!

— Та ну! Розкажіть, як це було!

— Дуже просто було. Дівер мій — монтер — саме обслуговував будинок, де мешкав Горький. Якось я прийшов до дівера в гості, раптом дзвонять від Олексія Максимовича: у нас в хаті погасло світло, зробіть ласку, — прийдіть полагодити. Ну, я й учепився за дівером — драбину поніс. Дуже кортіло подивитися на великого письменника. Ну, прийшли, дівер світло налагодив. Спалахнула люстра, дивлюся — сидить за довгим столом сам Горький. Перед ним склянка з чаєм. І обидва — живі. Мене навіть сльоза пройняла!

— Горький сам сидів?

— Ні, з письменниками. Фадеев там був — дівер сказав.

— Семене Васильовичу! — з почуттям вигукнув уявний дідуган у тубетейці. — І ви про це мовчите?! Таж вам треба терміново свої спогади писати. Всі пишуть, а ви — гав ловите. У чоловіка такий матеріал у руках, а він... Та вас на екран телевізора, на голубий вогник з ним витягнуть!

Недобрий хижий вогник спалахнув у симпатичних очах симпатичного дідугана у брилі.

— Та про що ж писати? — запитав він, вагаючись. — Ну, прийшли з дівером, ну світло полагодили, дивимось — Горький чай п'є, та й годі!

— Самі сказали — Горький був не один, а з письменниками. З якими письменниками? От у чім заковика! Ми з вами зараз встановимо, що це були за письменники. Ану лишень пригадайте, праворуч од Горького хто сидів?

— Такий... начебто з борідкою!

— З борідкою? Ясно! Мамин!

— Не знаю. Може, й татин.

— Раз з борідкою, значить — Мамин. Так і пишіть. А поруч, мабуть, такий, без бороди, голений?

— Точно.

— Сибіряк! Вони завжди разом ходили. Куди Мамин, туди й Сибіряк. Далі хто сидів?

— Далі... такий високий. З довгим волоссям.

— Ну, це ясно, це — Сергеев. А поруч з ним — низенький, лисий?

— Начебто так!

— То Ценський. Теж були друзки, не розлий водою, Сергеев і Ценський. Записали?

— Записав!

— Пишіть свої спогади, Семене Васильовичу, пишiть мерщій!

— І напишу! — з погрозою сказав дідуган у брилі, підводячись з лавочки.— Коли всі пишуть, то й ми теж... не в бога теля з'їли. Щасливо залишатися, собі за підказку!

Фугасов пішов, а бісеня лишилося сидіти на бульварі, чекаючи, чи трапиться хтось під лапу, кого ще можна підбити.

Чекати довелося недовго. На бульварній алеї з'явилася сухоребра дама середнього віку, одягнена у помірковано коротке плаття фасону «сорочка». Це була вдова Аглая Миронівна Ципкіна — з торговельної мережі. Наше моторне бісеня блискавично набрало подобу ультрамодної дівчи: розпущені коси лежать на плечах, міні-спідниця лише трохи прикриває те, що поки прийнято прикривати в цивілізованому світі, на голих струнких ніжках золоті сандалі, кожен ніготь на пальчиках ніг пофарбовано у свій колір. Осліпнути можна від такої райдуги!

Аглая Ципкіна як глянула на уявну дівцю, так і скам'яніла від захвату і заздрощів! Не витримала, підсіла до неї, завела мову:

— Як ви елегантно вдягнуті, дівчино!

— А хто вам заважає вдягтися так само, дівчино?

— Бачите, я з радістю таку спідничку, як у вас, собі пошила б, але в мене (тут Аглая Ципкіна зніяковіло замовкла)... в мене нижні кінцівки трохи... затонкі і навіть трохи, на жаль, кривулясті! Гляньте лишень!

Аглая трохи підняла плаття-сорочку і пред'явила бісеняті-дівчи свої невдалі нижні кінцівки.

— Я бачу, що ви зовсім не стежите за модою,— сказала у відповідь ультрамодна дівця.— Зараз весь Захід носить криві ноги. Коли хочете знати, в Америці у кінозірки ви тепер нізащо не проб'єтесь, якщо у вас ноги прямі і нормальної заокругленості.

— А як же бути тим, у кого ноги прямі?

— Викривлюють, є такий спеціальний інструмент! Так що, дівчино, вам, на мою думку, шалено пощастило: ви самою природою підготовлені до міні-спіднички! Ви можете стати наймоднішою жінкою в місті.

...Минув якийсь час. Перед поверненням до пекла короткохвосте бісеня записало до свого дорожнього журналу для доповіді Сатані:

1. Один такий Короїдов п'єсу написав. Діючих осіб — 92 плюс три верблюди, оскільки дія відбувається у Середній Азії. Всі розмовляють внутрішнім діалогом, так само верблюди. Грати п'єсу Короїдова треба три з половиною робочих дні, тобто тридцять годин підряд. Автор ходить з театру до театру, зазнаючи принижень і кпинів. Службою манкірує, вдома нелади з дружиною, діти плачуть. Взагалі — драма на ґрунті драми.

2. Один такий Фугасов пише, але вже не спогади, а скарги до інстанцій на редакції, які відмовилися друкувати його спогади про те, як живий Горький пив чай зі славетними небіжчиками.

3. Одна така Ципкіна хоробро носить міні-спідницю. Літній удівець Торопигін, що мав до Аглаї серйозні почуття, перестав з нею зустрічатися, сказавши на прощання: «Я не знав, що вони у вас такі». Ципкіна проплакала цілу ніч, але вранці пішла до свого гастронома у тій самій міні-спідниці. Вірить у моду і не втрачає надії.

Вислухавши доповідь моторного бісеняти, Сатана смердюче всміхнувся і сказав:

— Молодець! Працював ти добре, хоч і трохи однолінійно. Доведеться тебе преміювати!

— Ваше високопаскудство! — несміливо пробелькотило короткохвосте бісеня. — Чи не можна замість премії мені бодай якесь іменнячко надати?..

Сатана подумав, узяв у кігті авторучку завбільшки з поліно і накреслив на доповіді бісеняти свою сатанинську резолюцію:

«Бісеняті на кличку «Гей, ти, короткохвостий» віднині надати ім'я — Марнославчик!»

·НАЯДА

Адвокат Мигасов сидів до моря обличчям. За його спиною у білих химерних чалмах туману стояли вершини гірського хребта. Перекочуючись через його високий гребінь, на море наповзали сизі хмари, на-

бубнявілі короткочасними, як їх називають у метеозведеннях, дощами. Такі короткочасні дощі йдуть, як правило, годинами, а подеколи й цілий день.

Обертаючись і поглядаючи на ці хмари, Мигасов похнюпився: весна, південь, а тут наповзає на тебе отака південно-західна гидота! Він став думати про недосконалість природи, про її прикрі, а подеколи й болісні прорахунки, про свою самотність. Раптом море муркнуло гучніше, і Мигасов побачив жіночу голівку, що випірнула з води. Темно-золотаве волосся пірнальниці довгими пасмами спадало майже до пліч. Вступившись у Мигасова зеленими крижаними очима, пірнальниця лагідно мовила:

— Не треба сумувати, татулю!

Мигасов розгубився. Температура води, він знав, була сьогодні вісім градусів. Серед його знайомих моржих не було.

— Хто ви? — несміливо запитав Мигасов.

— Я — ваша мрія, Мигасов! — всміхнулась незнайомка.

— Тобто як, даруйте?

— Коли я стану вашою дружиною, — ви все зрозумієте!

Тепер прийшла черга всміхнутися Мигасову. Прямолинійна моторність цієї молоді особи була навіть чимось зворушлива.

— Але я не збираюсь одружуватися! — сказав Мигасов. — Я недавно овдовів, і хочу лишитися вірним пам'яті моєї небіжчиці дружини.

Незнайомка висунулася з води. Від її визивно оголеного мармурово-білого бюсту чарівних пропорцій на Мигасова війнуло класичним холодком. Адвокат зняквів і одвів очі.

— Не ханжествуйте, татуню! — сказала незнайомка. — Я знаю про вас усе. Дружину свою ви не любили. Вона була хороша господиня і тільки. При ній у вас був налагоджений побут, ви були доглянуті й відправовані, але, погодьтеся, що вона була не мрія. А я — мрія!

Небіжчицю дружину Мигасов справді не любив, це була дама сварливої й причіпливої вдачі, маленький домашній деспот з тонкими губами злої пліткарки. Дітей вони не мали. Всі примхи її важкої навіженої вдачі Мигасову доводилося зносити самому.

— Але я її поважав,— тупувато мовив Мигасов.

— А мене ви будете любити!

— Ви в цьому впевнені?

— Впевнена! — відказала пірнальниця і ще на кілька сантиметрів висунулася з води.

«Боже мій, вона, здається, взагалі без купальника!» — подумав адвокат, з жахом відчуваючи, як під ним поїнялася жаром і починає тліти лавочка.

— Чому ви так упевнені в тому, дитино?! — пробелькотів Мигасов.

— Тому що я не земна жінка, а наяда. А ми, неревиди й наяди, не старіємо. До кінця своїх днів ми лишаємося молодими і прекрасними.

— Коли ви наяда, у вас має бути хвіст!

— Будь ласка! — незнайомка шубовснула у воду, і Мигасов побачив, як назовні випірнув широкий, роздвоєний, наче у великої білуги, хвіст. Кокетливо помахавши ним, пірнальниця повернулася у колишню позицію і знову націлила на адвоката свої божественні груди.

— Не гайте часу, татуню, беріть мене на оберемок і несіть до себе — одружуватися!.. Що ви так на мене дивитесь?! Ага, розумію, вас спантеличує мій хвіст! Які дрібниці! Три дні полежу у теплій ванні у прісній воді, він одмокне й відпаде сам по собі без операційного втручання.

Якісь владні телепатичні струми випромінювали її зелені очі удава, і Мигасов відчув себе маленьким пухнастим кроликом, засудженим завтра стати сніданком для цього прекрасного юного чудиська.

— Ну, чого ви стоїте й тремтите! Сміливіще! Зніміть із себе плаща й загорніть мене в нього. Я сподіваюсь, у вас стане сил донести мене додому?!

Мигасов покійрно зняв із себе плаща й увійшов у море. Намагаючись не пихкотіти й не переціплюватись, він на руках виніс свою суджену на берег. Обхопивши Мигасова за ший прохолодною вологою рукою, від якої пахло сирією рибою, морське чудо шепотіло йому на вухо:

— Тобі не важко, татуню? Притисни мене до себе міцніше, так тобі легше буде йти. Тільки обсмикни, будь ласка, плащ, у мене хвостик вистромився!

Мигасов зупинявся і обсмикував плаща, але тоді назовні непристойно вистромлявся оголений бюст. Зно-

ву доводилося зупинятися і приводити до ладу туалет здобутої голої красуні з риб'ячим хвостом.

На шосе знеможеному Мигасову пощастило впіймати таксі. Він сказав шоферу, що його дружина, купаючись, підвернула ногу, сяк-так запхав морське чудо у машину й повіз Наяду до себе додому.

Пролежавши три доби у ванні з теплою водою, напахченою хвойним екстрактом, морське чудо справді розчинило у прісній воді свій хвіст білуги й перетворилося на нормальну, прекрасної статури, довгоногоу молоду жінку витончено-спортивного сучасного типу.

Мигасов втратив од неї голову, закохався по вуха, називав Наячкою і виконував усі її примхи й забаганки — їх було більше ніж достатньо. Своїм нечисленним друзям і знайомим він представив її як уродженку міста Бердянська (який давно здобув славу на півдні як місце красивих дівчат). Коли Наячку запитували: «Ви — гречайка?» — вона, загадково всміхаючись, відказувала: «Стародавня!» Ну, звичайно, знайомі засудили адвоката за скороспішний шлюб, гадаючи, що різниця у вікові між подружжям дорівнює як мінімум сорока рокам, і провіщали Мигасову недалекий інфаркт та інші великі неприємності. Але знаходилися й такі, що захищали його, посилаючись на приклади з класичної літератури: адже закохалась юна красуня Марія Кочубей у старого хріна гетьмана Мазепу!

Невдовзі Мигасов облишив зустрічі зі своїми давніми друзями і знайомими. Йому тепер було не до них. З'ясувалося, що його Наяду ніщо на світі не цікавить і не обходить, крім розваг і втіх, і вона віддавалась їм з невтоленною бісівською пристрасстю. Адвокат закрутився разом з нею у вихорі танцюльок, ресторанных пиятик, пікніків та заміських поїздок. З'явилися відповідні знайомі — молоді люди у розкльошених брюках і яскравих светрах, вони співали під гітару старовинних, не позбавлених дикої чарівності пісеньок, іскрометно витанцьовували шейки і твісти з його стародавньою гречанкою і пили з Мигасовим на брудершафт (на його кошт, звичайно), називаючи його «дідом Мигасом», або просто «Мигасичем». А він пошив собі новий сірий костюм з якоїсь імпоротної немнучкої тканини диявольської міцності, рідке волосся став зачісувати давньоримською чолкою на чоло і навіть танцював щось твістоподібне, скрегочучи равматичними колін-

ними суглобами і задихаючись від старання. Він нічим не хотів вирізнитися з юрби Наядиних залицяльників, але, на жаль, це йому не вдавалося: беручи в нього замовлення, офіціанти з зухвалою люб'язністю запитували:

— А що накажете принести вашій онучці?

Непомітно відтіснивши інших залицяльників, біля Наяди врешті прилип молодик у кашкеті з морським крабом, з дивним ім'ям Петроній. При одному погляді на його смагляву довгоносу фізіономію з такими самими, як у Наяди, зеленими очима, адвокату ставало ніяково. Щось неприємне було у Петронії, якась містична відчуженість, якась потойбічна зневажлива зухвалість. Хоч би про що намагався завести розмову Мигасов — про політику, про літературу, про мистецтво, — Петроній на всі запитання відповідав однією фразою:

— Даруйте за пошлість, Іване Романовичу, але мені це все до лампочки!

Якось він сказав ще так:

— За весь час свого існування на нашій планеті так зване прогресивне людство обмовилося тільки однією вдалою філософською формулою: «В житті ми живемо тільки раз!»

Одного разу Наяда, Мигасов і Петроній поїхали на віддалений пляж. Наяді заманулося попірнати.

Людей навколо не було. Море, ніжно-голубе біля берега, темно-фіолетове — вдалині, на горизонті, лагідно вуркотіло. Від нагрітої гальки тягло приємним теплом. Наяда й Петроній роздяглися, почепили ласти, вдягли маски для пірнання. Мигасову наказано було залишитися на березі — стерегти одяг. Попірнавши й поплескавшись у чарівно теплій воді, Наяда, рожева, вся пронизана немов сонячним світлом, вийшла на берег. Петроній лишився в морі — лежав на спині, ледь ворущачи кінчиками ніжних пальців ніг, погойдувався на невисоких хвилях. Наяда присіла на валун поруч з Мигасовим. Підстеливши під себе рушника, у солом'яному сомбреро і чорних окулярах на хрящуватому великому носі, адвокат сидів на гарячій гальці, обхопивши руками голі худі коліна.

Наяда глянула на нього скоса і мовила мимохить, недбало:

— Татуню, я хочу з тобою попрощатися, я тебе залишаю!

— Тобто як це залишаю! — Адвокат схопився на рівні ноги, від струсу окуляри впали з його носа й розбилися.

— Я повертаюсь туди! (Рожевим своїм пальчиком Наяда показала на море). Мені у вас тут набридло. У нас веселіше. Ніякої роботи, ніяких турбот, самі лише водяні свята.

— Наячко, люба. Я ж тебе покохав. Я помру без тебе.

— Ой татуню, я боюся що при мені ти помреш скоріше. Ти — старенький, тобі шкідливо мене кохати! Бувай здоровий, не згадуй лихим словом.

Вона нахилилася, цмокнула адвоката в тулію його сомбреро, потім підвелася — довгонога, прекрасна і зовсім уже чужа, склавши руки рупором, гукнула:

— Петронію, я йду!

— До чого тут цей мерзотник Петроній?! — заволав адвокат.

— Та він же наяд. Чоловічого роду. Даруй, я поспішаю: нас запросили дельфіни, у них сьогодні день висотного стрибка.

— А хвіст? У тебе ж тепер немає хвоста, Наячко!

— Пусте! Три доби у солоній воді — і він знову відросте! Ти був дуже милий зі мною, татуню, я цінувала твої старання. Прощай!..

Відкинувши непотрібні їй тепер ласти, вона увійшла в море.

Потім адвокат бачив, як дві голови — чоловіча й жіноча — зникли під водою, він схопився за серце, та раптом десь у самій глибині його мозку ніби пролунав якийсь голос, навіть не голос, а наче хтось азбукою Морзе відстукав крапками і тире:

— Дурню, дякуй, що все так минулося!

Знайомим Мигасов сказав, що його Наячка поїхала в Бердянськ до мами, і всі зрозуміли це як треба.

...Мигасов — він після всієї цієї придибенції зістарився, почав хворіти — майже щовечора приходиться на морський берег, туди, де вперше побачив свою Наяду. Він сидить на тій самій лавочці і дивиться на море. Вдалині пропливають білі широкотрубні теплоходи і «навколо Аю-Дагу стрімчаків» хлюпотять і гомонять хвилі.

Напружуючи зір, адвокат намагається побачити, чи не промайне серед хвиль біле мармурове плече або принаймні милий роздвоєний хвіст, але, на жаль,

нічого і нікого не бачить. Навіть дельфінів немає — пішли десь на простір, подалі від берегів.

Адвокат сидить довго, зітхає, палить, потім підводиться і, важко спираючись на палицю, повільно бреде в поліклініку — на процедури.

АРБАТСЬКА КУЛЬКА

(Маленька сатирична повість)

I

Один мій приятель, людина гострого розуму, поділяв усіх літераторів на чотири розряди: перший — оцінені, другий — недооцінені, третій — переоцінені і четвертий — уцінені.

Гурій Гурійович Нотов (друзі звали його Гугенотовим, тож нехай він і тут фігурує під цим прізвиськом) за цієї класифікації належав скоріше до розряду переоцінених (III р.), але, звичайно, сам себе вважав недооціненим (II р.)

Це був поважний, представницьки лобастий чоловік, який розмовляв басом і носив незмінний піджак з грубого імпортного твиду.

Його дружина Поліна Георгіївна, свавільна і трохи примхлива, але цілком чарівна дама, була упевнена в тому, що тільки вона спроможна міцно тримати у своїх пухких ручках штурвал вутлого човна Гугенотова, який бурхливій хвилі літературного моря кидали, наче кавунову шкірку, то вниз, то вгору.

— Ти, Гугуньо, в мене — небожитель, геній, — переконувала свого чоловіка Поліна Георгіївна, — сиди спокійно у нашій двокімнатній кооперативній башті зі слонової кістки (пай за яку ми, до речі, ще не виплатили!) і твори, твори й твори. А про решту вже подбаю я.

Якось гнилого зимового вечора йшов Гугенотов старим Арбатом, прямуючи до Смоленської площі. Вирувала, наче зірвавшись з якоїсь антарктичної прив'язі, сатанинська лютнева завірюха, ліпила в очі перехожим один за одним снігові заряди. Ліхтарі тьмяно зблискували крізь химерно-тремтливий білястий огидно вологий серпанок.

Гугенотов крокував, обмірковуючи на ходу сюжет чергового твору, коли раптом почув позаду себе, над самим вухом вкрадливий чоловічий голос:

— Одну хвилиночку, Гурію Нотов. Зупиніться!

Гугенотов озирнувся. Перед ним стояв середнього зросту худорлявий гостроносий чоловік у хутряній шапці, у якійсь дивацькій клітчастій шубці з пелериною, дивився на Гугенотова проникливими і до того дуже сумними темно-карими очима. З їхнім страдницьким виразом не в'язалась усмішка на обличчі незнайомця, яка видалася Гугенотову іронічною, навіть схидною.

— Звідки ви мене знаєте? — запитав Гугенотов у незнайомця.

— Я читаю дещо ваше!

— Що вам од мене треба?

Незнайомиць витяг з кишені шубки гусяче перо і простягнув його Гугенотову

— Купіть!

— Гусяче перо?! Я не любитель музейної старовини.

— Воно лише за формою гусяче, це кулька. Проте.. особлива!

«Не перевелися ще московські диваки!» — подумав Гугенотов і поблажливо запитав:

— Чим же вона особлива, дозвольте дізнатися?

Незнайомиць глянув на всі боки і мовив пошепки:

— Не бійтеся, я не з цих... Як їх там?.. Не з фарцовщиків. Я не підсовую вам закордонний непотріб. Це кулька особлива, вона сама не дозволить вам писати банально й погано. Я знаю, у вас непоганий почерк, але пишете ви іноді вкрай погано, ви вже даруйте мені цей небагатий каламбур. Беріть, не пошкодуєте.

Вкрай розгубившись, спантеличений Гугенотов пробелькотів:

— Тобто як... вона сама не дозволить?

— Купите — дізнаєтеся. Пропоную тільки з почуття симпатії до вас, Гурію Нотов, ви маєте, гадаю, певні здібності. Давайте-но п'ять карбованців сріблом — і кулька ваша!

— У мене немає при собі стільки срібла!

— Ах ти, господи, хирлявий який! Ну, давайте асигнаціями.

Наче вві сні, Гугенотов дістав з гаманця п'ять карбованців, подав незнайомцю, той затиснув їх в кулаці,

сказав: «Мерсі!», кивнув і хутко попрямував у зворотному напрямку, до Арбатської площі.

Хурделиця, розходившись, ляснула в обличчя Гугенотова ваговитою сніжною грудкою, засліпивши його на мить. Коли він розтулив повіки,— незнайомця й сліду не було. Письменник сунув руку в кишеню свого пальта — гусяче перо виявилось там.

З шаленим серцебиттям Гугенотов пробіг з півкварталу, обганяючи перехожих і заглядаючи їм в обличчя. Незнайомця у дивацькій шубці серед них не було. Гугенотов зупинився, запитав, задихаючись од хвилювання й швидкого бігу у літньої продавщиці морозива, яка стояла зі своїм симпатичним ящиком на коліщатах біля під'їзду ресторану «Прага»:

— Скажіть, чи ви не завважили... тут не проходив громадянин? Такий... у шапці. На Гоголя схожий.

Жінка глянула на Гугенотова осудливо й сказала, звертаючись не до нього, а до своєї молодій червонощокої посестри:

— Понабираються, а потім ходять, Гоголів шукають! — І зневажливо докинула Гугенотову: — Ідїть-но, громадянине, своєю дорогою, за вами витверезник плаче!

Що лишалося робити Гугенотову? Він зупинив машину з шанобливим зеленим вічком, що саме проїздила, і гайнув додому,— йому хотілося хутчіш розповісти про все Поліні Георгіївні, од якої в нього не було секретів.

II

Вислухавши плутану розповідь чоловіка про чудернацьку зустріч на старому Арбаті, Поліна Георгіївна взяла гусяче перо, помацала його, обдивилася з усіх боків, навіть навіщось понюхала й лизнула. Потім прорекла свій присуд:

— Тебе безбожно ошукали, Гугуньо, красна ціна цьому агрегату два карбованці!

— Але ж ці темно-карі очі... ця усмішка! Нарешті, шуба з пелериною!

— Які дурниці! Хочеш, я вдягну зараз своє максі, капелюх з вуаллю, мило всміхнуся, і ти скажеш, що я — викапана Поліна Віардо! Тебе хтось розіграв!

Гугенотов усе наполягав на своїй містичній концеп-

ції, твердячи при цьому, що він був, є і залишається матеріалістом, але нехай-но йому розтлумачать незбагнення. Поліна Георгіївна врешті розсердилась і сказала, що «таке незбагнення» спроможний розтлумачити тільки невропатолог, що завтра ж вона поведе Гугенотова до поліклініки і що арбатський незнайомець ніякий не Гоголь вже хоча б тому, що великий класик посоромився б здерти з товариша по ремеслу — члена Спілки письменників! — п'ятірку за ганебну підробку під старовину, скориставшись з його житейської непрактичності натхненного ідіота. Зачеплений «натхненим ідіотом» за живе, Гугенотов пішов до себе, ляснувши дверима.

Трохи заспокоївшись, він вирішив невідкладно провести виробничі випробування загадкового гусячого пера. Оповідання давно вже склалося у нього в думці, лишалося тільки сісти до столу й записати вигадане.

Першу сторінку Гугенотов написав швидко, ніби граючись, гусяче перо бігало по папері зі звичною для нашого героя легкістю. Та коли він спробував написати фразу: «Збуджений успіхом, Олексій зупинив верстат, підійшов до вікна в цеху і притиснувся гарячим чолом до холодної шибки», — гусяче перо все раптом якось напружилось, хвицьнуло й вихопилося з його пальців.

— Ти що?! — мимоволі скрикнув Гугенотов.

Перо мовчало.

Член Спілки письменників похолов од містичного жаху і подумав: «Я написав ганебну банальність, вжив заяложений літературний штамп. І ось перо вже про-сигналізувало мені!»

— Дякую тобі, люба кулько! — облесливим шепотом звернувся до арбатської покупки Гугенотов, викреслив з оповідання «гаряче чоло» і «холодну шибку» і став писати далі. Він з ходу подолав ще півсторінки, проте як тільки почав переносити з голови на папір фразу: «Скісне проміння призахідного сонця сумно освітлювало заводські будівлі...» — арбатська кулька знову утнула свій жарт — вона напружилася, хвицьнула і, описавши дугу, впала на стіл.

Гугенотов розлютився. На його вилицях вималювалися круті жовна. Він міцно, до болю затис гусяче перо в пальцях.

— Брешеш! Я тебе примушу... я тебе приручу!

Проте й друга спроба загнuzдати норовисту арбатську кульку закінчилася поразкою: гусяче перо вихопилося знову.

— Поліно,— не своїм голосом заволав Гугенотов.—
Йди-но сюди, мені погано!

Поліна Георгіївна вбігла до кабінету. Затрапезний кухонний халатик спокусливо розіпнутий, рукава засукані, голі руки по лікті у борошні: готувала на вечерю пиріжки з капустою на предмет відновлення сімейного миру, треба ж було якось компенсувати Гурія Гурійовича за «натхненного ідіота», слова, що недоречно зірвалися в неї з язика. Шлях до серця чоловіка, відомо, пролягає через його шлунок. Цей мудрий штамп Поліна Георгіївна опанувала давно. І твердо!

— Що з тобою, Гурію?! Серце?!

— Перо!

— Чис... перо?

— Мос. Гусяче. Арбатське. Воно... хвицяється.

— Конкретніше, Гурію!

Гугенотов розповів конкретно про вибрики... арбатської кульки.

Поліна Георгіївна скептично гмукнула і рішуче нахмурила свій дитячий лобик.

— Ану, скажи мені фразу, яку твоя люба покупочка відмовляється писати!

Гугенотов прокумкав жалісливим басом:

— Скісне проміння призахідного сонця сумно освітлювало заводські будівлі...

— Дуже красива фраза, Гугуньо. Зараз я тобі її відтворю!

Вона взяла гусяче перо і стала писати, але арбатська кулька вирвалася з чіпких пальчиків Поліни Георгіївни.

— Спробуй лишень написати щось нейтральне! — попросив зблідлий чоловік свою спантелічену дружину.

Поліна Георгіївна підбадьорливо всміхнулася Гугенотову, взяла кульку і швидко написала на чистому аркуші: «Мій чоловік — письменник Гурій Нотов. Я люблю свого чоловіка-письменника» (Вона показала Гурію Гурійовичу написане):

— Поглянь, чудово пише! Не хвилюйся, Гугуньо, не думай про такі дрібниці. І годі тобі сьогодні трудитися, ходімо вечеряти!

— Ні, ні, напиши-но щось іще!

Поліна Георгіївна почала писати: «Гурій Нотов — видат...» Але на цьому слові кулька знову збунтувалась і вистрибнула з її пальців. Гугенотов зовсім похнюпився. Поліна Георгіївна прикусила нижню, енергійно відкопилену, але прегарненьку губку і, дивлячись з уже неприхованою ненавистю на гусяче перо, подумала вголос:

— Ти хитре, але я хитріша від тебе!

Вона взяла гусяче перо, написала: «Гурій Нотов... ний письменник», потім почала обережно прилаштовувати спереду до чудернацького епітета «ний» два склади «ви» і «дат». Склад «дат» примкнув безболісно; вийшло, що Гурій Нотов — «датний письменник». Так само обережно, ледь торкаючись кінчиком пера паперу, Поліна Георгіївна взялася прилаштовувати до складу «дат» склад «ви». Проте пильна кулька раптом підстрибнула з такою силою, що в леті мало не вліпила «датному письменнику» в самісіньке око.

Подружжя тривожно перезирнулося.

Поліна Георгіївна перша порушила тривожне мовчання:

— Все ясно, Гурію. Я не вдаюся ні до паніки, ні до містики, як ти, проте я бачу, що це перо не для нас з тобою. Не напружуйся, не мучся, бог із ним. Пиши чим писав і як писав! Тим більше, що незабаром треба вносити черговий пай за квартиру. І взагалі забудь усю цю дивну історію. І нікому нічого не розповідай. А це прокляте гусяче перо я викину у сміттепровід — та й по тому! П'ять карбованців — не такі гроші, щоб через них засмучуватись!

— Це безглуздя, Поліно! Гоголівське перо — у сміттепровід!

— Знову ти зі своєю містикою! — цитнула на чоловіка Поліна Георгіївна. І раптом на її стурбованім обличчі заграла «незбагненна усмішка Мони Лізи»¹.

— Знаєш що, Гурію, — сказала Поліна Георгіївна. — Подаруй це перо Привадіну, у нього післязавтра ювілей, він уже надіслав нам запрошення.

Письменник Лев Привадін дружив з Гурієм Нотовим, колись вони разом починали, але потім їхні літературні шляхи розійшлися: Привадін міцно ввійшов у ко-

¹ Термінологія Гурія Нотова.

горту оцінених (II р.), а Нотов захряс у переоцінених (III р.) з тенденцією до переходу в уцінені (IV р.). У глибині душі Гурій заздрих Левові, вважаючи його щасливішим од себе, хоч справа тут була не у везінні! (До речі, заздрість — один з найпоширеніших письменницьких ганджів. Саме в літературному середовищі народився і пішов обертатися по орбітах інших професій відомий штамп: «Я заздрю тобі хорошою заздрістю», хоча заздрість є заздрість і хорошою вона бути не може).

Стріла, пущена таким досвідченим стрільцем, як Поліна Георгіївна, влучила в ціль.

Гугенотов стріпонувся і відказав дружині з лукаво-хитруватою усмішкою, — такі усмішки називаються авгуровськими.

— Мабуть, це ідея!

— Геніальна, Гурчику! Однак же Леву Львовичу щось треба дарувати. Викидати гусяче перо — не варт, але й залишати в хаті не можна — ти такий вразливий, ранимий, воно самою своєю присутністю тиснути-ме на твою психіку і заважатиме працювати. Подаруємо гусяче перо Левові Львовичу, нехай він теж помучиться. Приготуй якийсь дотепний вірш і після-завтра на ювілейному вечорі піднесеш. А завтра підемо до невропатолога. І, будь ласка, Гурію, не опирайся!..

III

Гугенотов мав успіх на привадінському ювілеї. Його промова сподобалась своєю лаконічністю і незаперечною дотепністю. Передаючи арбатську кульку ювілярові, Гугенотов сказав так:

— Я довго думав, що тобі подарувати, любий Лево, і от вибрав цю ручку. Вона, як бачиш, має форму гусячого пера, того самого, яким писали наші великі класики. Та за своїм внутрішнім змістом ця ручка цілком сучасна кулька. Тож нехай твори, що ти їх напишеш цим гусячим пером, будуть класичні за формою і гостро сучасні за змістом!

Пролунали оплески. Друзі обнялися. Здійснюючи триразовий цілувальний обряд, ювіляр встиг прошепотити Гугенотову на вухо:

— Коли тут закінчимо, йди з Поліною до ресторану, біля дверей чергує офіціантка Маруся, скажеш їй

пароль: «Шніцель»,— впусти́ть. Усі́х покликати не міг,— ні місць, ні грошей не вистачить.

Він підніс руку з гусячим пером, показав залу подарунок і гучно, блазнювато викрикнув:

— Тепер епіграмісти казатимуть про мене: ото вже гусак!

IV

Минув якийсь час. Привадинський ювілей було давно забуто, на письмовому столі Гугенотова лежали запрошення на нові ювілеї, але він почував себе погано і не виходив з дому. Йому не писалося. Навіть те давно продумане оповідання не «витанцьовувалося» в Гугенотова. Він сідав за стіл, звично потирав руки, брав свій випробуваний бойовий «паркер» і... завмирав, годинами тупо роздивляючись безмежно-білу порожнечу чистого аркуша паперу. Раніше він накатав би таке оповідання одним духом, а тепер... жодної викінченої, відточеної фрази, жодної путньої думки в голові! Погано письменнику, коли йому не пишеться,— якийсь грип або навіть щось трохи гірше — легше знести, ніж оце томління духу і знемогу плоти.

А в усьому ж була винна кулька, необачно куплена Гугенотом у підозрілого незнайомця на Арбаті. Це він заронив краплю отрути в його мозок, і тепер ця отрута болісних сумнівів розлилася по всіх жилах Гугенотова, заважаючи йому пурхати по паперу з колишньою легкістю й швидкістю. Навіть давно заготовлені сюжети не задовольняли його. Молодий інженер приїздить на будову, день працює — нічого, другий — нічого, а на третій зустрічає дівчину-техніка, і між ними виникає спершу любов, а потім конфлікт на виробничому ґрунті. Чи спершу конфлікт, а потім любов. Або приїздить не молодий інженер, а молодий агроном, і не на будову, а в радгосп (колгосп). День працює — нічого, другий — нічого, а на третій (на четвертий) зустрічає дівчину-зоотехніка, і між ними виникає спершу любов, а потім конфлікт на виробничому ґрунті. Або навпаки: спершу конфлікт, а потім любов. Боже мій, яка банальна заштампована нісенітниця! Не можна більше так писати. А як треба писати? Кулько, підкажи! Але кульки не було! Та якби вона й була, однак не допомогла б: адже кулька вміє тільки серди-

тись і зупиняти руку. Що ж робити? Кинути літературу, піти? Куди? У сферу обслуговування, чи що?!

Якось, просидівши сиднем у кабінеті без будь-якого результату дві години, Гугенотов, блідий і кислий, поплентався у кухню — налити собі чаю у спорожнілу склянку.

Поленька стояла біля газової плитки, стерегла чайник, що вже скипав, — теж бліда, потьмяніла й змарніла. Як чоловікові-письменнику не пишеться, — дружині письменника нелегко дихається!

— Що з тобою, Поліно? — запитав її Гугенотов, позіхаючи.

— Нічого.

— Я ж бачу, що ти не в собі!

— Ні, Гугуньо, я — в собі. І в тобі! У тебе оповідання не виходить, так?

— Не грайся зі мною в піжмурки. Що сталося?

— Нічого не сталося!

Поліна Георгіївна зняла чайник з конфорки, вимкнула газ і раптом одним духом випалила:

— Гугуньо, здається, ми з тобою склеїли великого дурня, не слід було дарувати Левові Львовичу арбатську кульку.

— Чому не треба?

— Тому що... Гурію, а що, як вона справді така.. незвичайна?!

— Мені закидала містику, а сама?!

— Ні, Гугуньо, я матеріалістка, як і ти. Але, можливо, до неї слід було приловчитися?! А ми, не приловчившись, взяли та й одразу віддали. Адже така зручна річ: ти собі працюєш, а тобі не хтось там, а власне знаряддя праці сигналізує, що ти не те пишеш. Кібернетика! Як це важливо для письменника! А раптом Привадін візьме та й приловчиться до кульки? Я цього не переживу.

— Що ти пропонуєш?

— Спершу подзвони до нього і ніби між іншим запитай, чи сподобався йому твій подарунок в дії, послухай, що він скаже.

— Я не дзвонитиму!

— Ну, то я подзвоню. Я тактовно запитаю, Гугуньо, не турбуйся.

— Гарзд, дзвони!

Поліна Георгіївна рушила до кабінету, де був теле-

фон, і невдовзі повернулася. Її обличчя виказувало, що розмова з Привадіним не принесла полегкості її збаламученій душі.

— Ну, що, Поліно?

— Він просив переказати тобі привіт!

— Що він сказав про кульку?!

— Про кульку він сказав... розумієш, він почав вибачатися, сказав, що кульковими ручками взагалі не пише. А головне — цей нахаба і нечема, виявляється, подарував наш подарунок!

— Кому?!

— Якомусь молодому письменнику Тасикову... чи Тузикову, я не розібрала прізвища.

— Можливо, Тростикову? Є такий письменник Сергій Тростиков, я з ним знайомий.

— От він тепер і приловчиться до нашої кульки, цей Зонтиков! Ой, чого ти мене тоді не зупинив, не навчив!

— Хіба тебе зупиниш!

— Але ти ж чоловік, глава сім'ї! Бачиш, що дружину повело кудись не туди, — загальмуй! Купити за копійки таку річ і віддати її! І кому віддати?! Тільки, даруй, ти здатен на таку, даруй, дурницю!

— Замовчи, Поліно!

Загальмувати Поліну Георгіївну було, проте, не так-то й просто! Вона ще довго пиляла Гугенотова. Врешті-решт він не витримав, трахнув кулаком по столу і, зриваючись з басу на верескливий дискант, прокричав:

— Припинити! І щоб більше в моєму домі я не чув цих слів — «Арбат» і «кулька»!

Поліна Георгіївна глянула на його побагровіле обличчя і мовчки, навшпиньках, вийшла з кухні.

V

Минуло два місяці. У газетах зарясніли статті, що вихваляли творчість молодого письменника Сергія Тростикова, особливо критики хвалили його останню повість з життя робітників далекого казахстанського радгоспу. Поліна Георгіївна кріпилася з тиждень, потім не витримала. Ввечері вона увійшла до кабінету зі свіжим номером газети в руках, сіла на дивані в ногах

у Гугенотова (він приліг здрімнути на півгодинки — йому все ще не писалося) і мовила:

— Ось, милуйся, як підносять Зонтикова!

— Тростикова.

— Ну, Тростикова. Читай. Отут, де підкреслено губною помадою.

Гугенотов узяв газету і пробіг очима статейку, позначену блідо-рожевим мазком.

— Ну то й що, Поліно?

— Чому раніш про нього нічого не чули, а зараз з усіх боків критики волають, як болільники на стадіоні: «Зонтиков! Зонтиков!»

— Тростиков!

— Ну, Тростиков! Чому?

— Людина написала гарну правдиву повість, це природно.

— А чому саме ця людина, а не інша написала гарну повість?

— А як ти гадаєш — чому?

— Тому що... подумай сам! Все ж ясно! Ясне втішне те, що з арбатською кулькою дав маху не тільки ти, а й твій задавака Привадін.

Одним махом Гугенотов рвонувсь до стола, погортав довідник на букву «Т» і набрав потрібний номер телефону.

Поліна Георгіївна завмерла на дивані. А Гугенотов уже воркував у трубку.

— Можна запросити товариша Тростикова... То це ви, Сергію Миколайовичу, даруйте, не впізнав вашого голосу. Це говорить Гурій Нотов... Хочу вас привітати, Сергію Миколайовичу, по-товариськи з великою удачею... Читав, читав — гарна штукенція. І так свіжо написана!.. Так, так, важко писати, дуже важко!.. Даруйте за нескромність, Сергію Миколайовичу, ви пишете — од руки?.. Просто на машинку?.. Отак... Ні, я — від руки!.. І правлю од руки, а вже тоді віддаю на машинку. А ви як правите?.. Звичайною кулькою?! (Тут голос Гугенотова затремтів). Так, так, звичайно!.. Привадіна давно бачили?.. Як він там?.. Я на нього, між іншим, злий. Подарував йому, знаєте, на ювілей одну штукенцію, ну, таке гусяче перо, дрібничку, власне, з фамільних реліквій дружини, дорога як пам'ять, а він, розбійник, взяв та й комусь її віддав... Вам? Ну, то це інша річ!.. Забули?! Тобто як забули?! Власне,

загубили?! (Тут Гугенотов зірвався на півня). Де?! Ну, звичайно, тепер пиши пропало!.. Бажаю вам нових творчих...

Він поклав трубку і обернувся до Поліни Георгіївни, очі в нього були зовсім шалені.

— Ця молода забудькувата скотина забула мою кульку на центральному поштамті! На стойці! Звичайно, хтось її вже підхопив.

Поліна Георгіївна побіліла:

— Якийсь інший письменник підхопив!

— Чому письменник?! — залементував Гугенотов, близький до істерики. — Наче Москва кишить письменниками!

— Не кишить, але їх більше, ніж досить!.. Ти куди?

— Піду погуляти, мені треба просвіжитися. Голова болить!

— Іди, йди, Гугуньо, просвіжися! — покірливо мовила Поліна Георгіївна. Вона жаліла чоловіка.

Гугенотов і сам не помітив, як опинився на Арбаті. Він крокував від Смоленської площі лівим боком вулиці, прямуючи до арбатського метро. Обганяючи його й назустріч йому йшли, бігли бігцем і підстрибом, поволі рухалися пішоходи. Який то був різний народ! Трюхикали двадцятирічні бородані у коротеньких пальтечках на риб'ячому синтетичному хутрі, курячі шийки замотані яскравими пухнастими шарфами, крокували важковаговики-пенсіонери у велюрових капелюхах, щільно насунутих на кошлаті, рожеві од холоду, схожі на гриби-вовнянки вуха, бігли в кіно або на побачення з коханими хвацькі столичні дівчата у куртках-ватянках на блискавці, у міні-спідничках та кольорових колготках, що давали можливість пішоходам чоловічої статі поцінувати лінії їхніх чарівних ніжок. Пропливала, роблено всміхаючись, літня іноземка, вбрана у стилі «російська клюква»: кожух-максі по п'яти, розкльошені брюки, з-під широких штанин стирчать квадратні носки солдатських чобіт, на голові хустка, поцяткована рязанськими трояндами. Дівчата оглядали іноземку діловито й прискіпливо, критично приміряючи на бігу, що личило б їм з її туалету, а що ні. Бабусі у хутряних, побитих міллю, колись дорогих шубах, жителі старовинних будинків, що стоять у глибині ще не займаних реконструкцією тихих арбатських провулків, — ті, навпаки, поглядали на іноземку

у двірницькому кожусі по п'яти з незаперечним осудом.

Різні пішоходи сновигали туди й сюди Арбатом цього зимового вечора, не було серед них тільки того, довгоногого, з сумними очима.

Гугенотов дійшов до Арбатської площі, хотів було перейти вулицю і повернути праворуч, до бульвару, щоб постояти біля пам'ятника Гоголю, але передумав і завернув ліворуч,— він не любив нового пам'ятника. Гоголь, що стояв, випроставшись, на високому постаменті, був тут надто вже молодечким.

Гугенотов повернувся на площу, підземним переходом перейшов на її протилежний бік, поминув кілька будинків по бульвару і увійшов на подвір'я старовинного будинку з колонами.

В глибині слабо освітленого неприємного, захаращеного подвір'я сидів андреевський Гоголь.

Гугенотов наблизився впритул до пам'ятника, обійшов коло постаменту з постатями гоголівських героїв. Всіх відтворив тут чудовий скульптор: і козаків-запорожців, і диканьських парубків та дівчат, і старосвітських поміщиків, і губернських чиновників, і петербурзьких міщан!

Гугенотов згріб сніг із лавочки, сів. Подвір'я було порожнє, тихе. Від цього обтяжливого безлюддя старий пам'ятник видався ще сумнішим. Незміримою тугою зігнуті кістляві плечі генія, голова похилилася на груди, безсилі руки завмерли на підлокітниках крісла. Так, мабуть, сидів він тієї страшної ночі, коли кинув до каміня аркуші другого тому «Мертвих душ» і дивився, як вони перетворюються на сизу, химерну потерть.

Гугенотова поиняв жах. Навіщо він прийшов сюди? Скаржитись Гоголю, що йому не пишеться? Гоголь мовить: «Ну й слава богу, що вам не пишеться!» Хіба знав він, Гугенотов, до фатальної покупки на Арбаті сумніви й муки слова, хіба спалив хоч колись бодай одну свою сторінку? Ні! І ось дострочився до нервової судоми.

Так сидів, самокритично тавруючи себе, літератор Гурій Нотов на подвір'ї будинку на Гоголівському бульварі, коли раптом почув кроки. Він підвів голову й остовпів: на подвір'я входив... Белінський! Висока худорлява постать, бліде обличчя з хворобливо-запа-

лими щоками, борода. Підійшов, ввічливо приклав руку до хутряної шапки:

— Дозвольте сісти?

Гугенотов кивнув.

Перехожий сів, витяг з кишені пальта пачку сигарет «Ява», запалив.

— Х-хто ви? — ледве вичавив із себе Гугенотов.

— Перехожий.

— Ви... Белінський?

— Я студент, гуманітарій, Серафим Стрюков.

— Ви дуже схожі на Белінського.

— Кажуть! Поки не мав бороди, не був схожий. А от поступився моді, відростив бороду і... став Белінським. У нас на факультеті багато хлопців оформили себе під дев'ятнадцяте століття, у нас є свій Добролюбов, свій Гаршин...

— А Гоголя свого немає? — запитав Гугенотов.

— Гоголів у нас аж три!

Гугенотов випростався, розправив плечі (як отой Гоголь на новому пам'ятнику), суворо глянув на Стрюкова.

— Довго вам іще вчитися?

— Два роки.

— Як закінчите курс, куди підете працювати?

— Ще не знаю! Зовнішність веде до літератури.

— Дуже добре! Ідіть у критику, нам потрібні, так би мовити, молоді сили! Критикуйте нас, грішних.

— Ви письменник?

— Я — Гурій Нотов.

— А-а! — протягнув Серафим Стрюков. Вигук був непевний, але Гугенотову здалось, що в ньому пролунала шаноблива нотка.

— Читали щось мое, юначе?

— Звичайно, читав!

— Ну, то й що скаже молода критика? Не соромтеся, кажіть одверто. Подобається?

Серафим скоса позирнув на ручний годинник і поспіхом сказав:

— Подобається.

— Чому подобається?

— Тому що у ваших творах — як його... б'ється... пульс часу. І потім... широчінь охоплення у вас поєднується з глибиною проникнення.

— А словесна тканина?

— А словесна тканина привертає своєю добротністю!

І тут на подвір'я ввійшла дівчина у замшевій добротній курточці та спортивних брючках. Студент глянув на письменника з німим проханням. Гугенотов підвівся, мовив, усміхаючись поблажливо:

— Не хочу вам заважати. Щасливо залишатися!

Віддамо належне делікатності Гурія Гурійовича, проте послухаємо все ж таки, про що гомоніли закоханий гуманитарій та його подружка, коли літератор залишив подвір'я на Гоголівському бульварі.

— Хто цей статечний дядько, з яким ти оце розмовляв? — запитала вона.

— Якийсь письменник Гурій Нотов, — відповів він, пригортаючи її до себе й цілуючи у холодну рожеву щоку.

— Я такого не читала, — томливо мовила вона, притискаючись до нього. — А ти?

— Я теж не читав. Проте хвалив скажено! Молов казна-що.

— Це негарно. Навіщо ти це робив?

— Хотів, щоб він якнайскоріше забрався звідси і залишив нас наодинці.

А Гугенотов у чудовому настрої прямував бульваром до Никітських воріт. Хода його набула колишньої впевненості й солідності. Яка зрештою безглузда історія сталася з ним. Має рацію Поліна, треба забути оту арбатську кульку. І край! І крапка! Ще поживемо! Ще построчимо, порадуємо читачів!

Розповіді з мого життя

ЯК Я БУВ ВЕЛИКОМУЧЕНИКОМ

Коли я був учнем четвертого класу Третьої петроградської гімназії — о, як давно те було! — я на якийсь час став служителем релігійного культу.

Звичайно, у свої дванадцять років я не міг стати ані священником, ані дияконом, ані псаломщиком. Церковним старостою я теж не міг бути.

То ким же я став?

Коли йде церковна служба, особливо празникова, настає урочиста мить, і з бічних дверей вівтаря виходять шпінгалети у довгім, до п'ят, парчовім вбранні — стихарях, пошитих з того ж матеріалу, що й риза священика.

Вони стають у відведеному місці і потім, як кажуть, «по ходу п'єси», роблять священикові або диякону різні дрібні відправні послуги. Або просто собі стоять, наче статуї, зі свічками у руках, вп'явши молитовний погляд у церковне склепіння, розмальоване щедрим пензлем богомаза або й справжнього художника.

Отаким шпінгалетом я й зробивсь.

Сталося це так.

У мого брата Діми — він учився в шостому класі тієї ж гімназії — був приятель Вітя Древін, вони сиділи на одній лаві.

Вітя Древін прислужував у домашній церкві Інституту для благородних дівиць, де згодом, у 1917 році, розташувався Військово-Революційний комітет — лєнінський штаб Жовтневої революції.

Мати Віті Древіна, тиха удова з блідим сльозливим обличчям, була там кастеляншею, тобто завідувала простирадлами, наволочками, підодіяльниками, ліфчиками, панчохами та іншими предметами туалету благородних дівиць. Вона командувала всіма інститутськими пралями. Вітя — низенький, кремезний, довгоносий хлопчик, схожий на маленького тапіра, — був її єдиним сином, біля якого вона упадала всією душею.

Якось він покликав Діму й мене до себе в гості. Коли ми напилися чаю з тістечками і Вітина мама вийшла з кімнати, її довгоносий синок звернувся до Діми й сказав:

— Хочеш, я тебе влаштую до нашої церкви прислужувати?

Діма непевно всміхнувся:

— Хіба це так цікаво?

— Дуже! Я всі служби знаю! З вівтаря ми з тобою виходитимемо в стихарях — уявляєш?! Ти кагор любиш?

— Це вино таке?

— Так, вино. З якого роблять причастя. Солодке... Ми неодмінно з тобою хильнемо!

Я вже не пригадую, чим ще спокушав Діму Вітя Древін, але врешті таки спокусив, і Діма сказав:

— Гаразд, побалакай з отцем дияконом. Тільки знаєш що, давай-но візьмемо й Льоньку!

Маленький тапір глянув на мене й скривився. Я весь завмер од напруженого чекання. Мені раптом теж шалено закортіло виходити з вітваря в стихарі і після трудів праведних хиляти кагор.

Вітя Древін витримав довгу томливу паузу і мовив:

— Молодий ще! Ну, та добре вже, попрошу отця диякона, може, згодиться взяти й Льоньку.

Отець диякон погодився.

Сім'я наша не була особливо релігійна: батько — військовий лікар, музикант, чудовий оповідач анекдотів і різних кумедних історій — був байдужий до релігії, мама в бога вірила, але не за глибоким переконанням, а за звичкою, вірила тому, що в її світському колі так було заведено. Ми з Дімою, як гімназисти, зобов'язані були вивчати закон божий і строго дотримуватися того, що нам наказувало гімназійне начальство: ходити до церкви на великі свята, говіти і сповідуватися у своїх гріхах страсного тижня — останнього тижня великого посту перед великоднем. Говіли й сповідувалися ми в нашій гімназійній церкві, у нашого священика, викладача закону божого. Дозволялося сповідуватись у своїх гріхах десь-інде, у чужого батюшки (так називали священиків), але тоді треба було взяти у чужого батюшки довідку: такий от гімназист справді говорів, сповідувався, і гріхи йому відпущено. Підпис і печатка. З цим ділом було суворо.

Закон божий як предмет мені подобався. Пам'ять у мене була гарна, старослов'янські слова молитов запам'ятовував легко, і вони зворушували мене своєю туманною звучністю.

— Господи, владику живота мого! (Виявляється, живот це не живіт, а життя!)

Або:

— Ей, господи, царю, даруй мі!..

У перекладі на мову буденну, людську: «О господи, царю небесний, дай мені!..»

Крім того, я дуже любив читати всілякі страшні історії про мучеників за віру. Про те, як одного бідаря язичники кинули в яму й там його роздерли леви. А другого спалили на вогнищі, а третьому кат вирвав язика розпеченими щипцями.

Я читав ці історії, жахаючись і захоплюючись, і,

звичайно, в моїй уяві одразу виникав я сам то в ямі з хижими левами, то на вогнищі в диму, то в руках звіроподібного ката з розпеченими до червоного щипцями.

Як це цікаво й красиво — бути великомучеником! Тебе роздирають дикі звірі, а ти гордо мовчиш або голосно молишся богу. І плювати тобі на гарчання левів з їхніми скривавленими мордами. Здорово! Або ти стоїш у диму і полум'ї вогнища, гордо схрестивши на грудях руки, всі навколо плачуть, дивлячись на твої муки, а ти підносишся собі душею до небесного престолу. Теж здорово! Видирання язика мені менш подобалось. Я часто хворів на ангіну, і батько, який був фахівцем з хвороб вуха, горла й носа, оглядаючи нальоти на моїй бідній горлянці, примушував мене висовувати мій «грішний, марнослівний і лукавий» язик якомога далі, а потім ще міцніше притискав його чайною ложкою. Це було дуже неприємно. А якщо замість ложки почнуть працювати розпечені щипці?! Ні, цей вид мучеництва я відкидав.

Призначеного дня, перед страсним тижнем великого посту, Вітя Древін привів Діму й мене до церкви працівників Інституту для благородних дівиць невдовзі до початку служби і представив отцю диякону

Диякон — патлатий, рум'яний молодик з масними очима веселого об'їдайла — торкнувся рукою своєї пещеної чорної бороди, підморгнув нам і сказав:

— Потягло всевишньому послужити, панове гімназисти? Це добре! Тільки попрошу запам'ятати: вівтар — місце святе, отож поведіться тихо, сумирно, благопристойно. Не базікайте, не перешіптуйтеся хахоньок не влаштовуйте! Ходімо!

Ми прийшли з ним у вівтар. Невдовзі з'явився священик — старенький дідуган, ветхий, похмурий, з ріденькою сивою борідкою. Ми підійшли до нього, він байдуже поблагословив нас, і ми поцілували його кволу холодну руку.

Почалася відправа. Ми повдягали на себе стихарі, але не празникові, з парчі, а буденні, з бордового шовку, досить-таки заношені. Двічі ми з Дімою, супроводжуючи священика, з тонкими свічками в руках виходили з вівтаря і, постоявши у самій церкві скільки треба, поверталися.

Нічого цікавого і захопливого у церковному прислужництві ми з Дімою не виявили і сказали про це Віті Древіну, коли священник і диякон вийшли з вівтаря і ми лишилися самі.

Вітя прошипів у відповідь:

— Дурні! Нічого ви не розумієте. От буде врочиста відправа — іншої заспіваєте! Кагору хочете хильнути?

— Хочемо! А як ти це влаштуєш?

Вітя зробив рух рукою, що мав означати: не хвилюйтеся, мовляв, річ звична. Але тут до вівтаря увійшов диякон. Він підозріло скосував на нас і знову вийшов.

Кагору ми хильнули, коли скінчилася відправа. Священник, вдруге поблагословивши нас, швидко пішов, диякон — теж десь завіявся.

Маленький тапір, кривляючись, наче мавпа, витяг з тайника велику сулію з червоним десертним вином і ми по черзі, по-злодійськи озираючись, просто з горлечка зробили по ковтку. Кагор був солодкий, густий, терпкий, — він нам припав до смаку.

Прощаючись з Вітею Древіним, Діма сказав:

— Ти, тапір, сам грішиш і нас із Льонькою спокусив. Тепер ми всі втрьох потрапимо до пекла і там кипітимемо в казані з кагором!

— То я ж покаюся! — легковажно сказав винахідливий Вітя Древін.

— В кого? У твого священника? Уявляю, що-то він заспіває, коли ти зізнаєшся, що ми пили кагор у нього у вівтарі!

— Я не в нього покаюсь, а в отця Никодима, у нашого гімназійного батюшки. Мій нічого не дізнається!

Катастрофа сталася під час відправи у четвер на страсному тижні на читанні «Дванадцяти євангелій». Це дуже втомливий і довгий обряд.

Священник читає вголос розділи з євангелія, а шпінгалети в стихарях мають стояти протягом усієї церемонії нерухомо біля «гроба господня», як солдати на чатах.

Ми вдягли нові стихарі, мій виявився задовгий для мене. Диякон пояснив нам, де ми з Дімою маємо стати.

Нарешті священник, диякон, Діма і я урочисто вийшли з вівтаря до молільників. В голові моїй пекучим гвіздком засіла думка: тільки б не наступити на довгий поділ свого стихаря і не гепнути разом із свіч-

кою — вона була майже з мене завдовжки і дуже важка — біля підніжжя «гроба господня». Ступаючи обережними, дрібними, як у старому китайському театрі, кроками, я прибув до місця з деяким запізненням. Диякон кинув на мене суворий, осудливий погляд.

Священик почав читати євангеліє. Я трохи заспокоївся і озирнувся. А озирнувшись, отетерів: церква була повна-повнісінька страшних ікластих відьом, горбатих чаклунок, блідих, сухорєбрих, злих фей у чорних, застебнутих наглухо сукнях. Негарно сміятися над старістю, але ці відставні класні дами-смолянки, що зібрались у церкві, були не смішні, а жахливі. Деяких, напівпаралізованих, привезли у колясках на коліщатах, інші придибали самотужки, спираючись на ключку. Я намагався ні на кого не дивитися, навіть на Діму, що стояв навпроти. Все навколо стало нереальним, химерним, мені здалося, що я помер і піднісся у своєму стихарі зі свічкою у руках просто на небо. І раптом здоровенний шмат розплавленого воску впав із верхечка свічки мені на руку, і я ледве втримався від недоречного скрику.

Так почалися мої муки.

Віск усе танув і падав. Його жирні ляпанці обпікали мені руку. Відломити восковий наплив на свічці я не міг тому, що не втримав би важку свічку однією рукою. Я стояв і беззвучно плакав, поливаючи кожен новий ляпанець гарячого воску на руки пекучими сльозами. Хоча б швидше кінчив читати Євангеліє старик священик! Ні, він читає й читає. Кинути свічку і з плачем утекти з церкви? Не можна!.. А тут знову — ляп, ляп на руку!

Виручила мене одна добра старенька, мабуть, чарівниця, зігнута роками в дугу. Вона показала на мене очима диякону, він підійшов і спокійно відламав клятий наплив воску — джерело моїх великих мук за віру.

Нарешті священик кінчив читання і, мабуть, теж смертельно втомлений, пішов у вівтар.

Перед нашим бічним входом до святого місця сталося те, чого я побоювався: я заспішив, наступив на поділ стихаря, спіткнувся і... гепнувся на підлогу на весь зріст разом із своєю свічкою. Позаду, в церкві, обурено зашурхотіли, зайкали страшні старухи!

Я не розповідатиму, як нам виказував священник, як принизливо хлипав, вимолюючи собі прощення, маленький тапір, до того ж спійманий дияконом на крадіжці кагору.

— Батюшко, ради бога... тільки не кажіть матінці! — повторював Вітя Древін, цілючи руку священника.

— Ото вже воістину древо нерозумне! — сказав священник. — Ізиді! І на очі мені більше не навертайся!

Ми з Дімою вдома про все розповіли. Батько був дуже невдоволений тим, що мама дозволила нам прислужувати в церкві. А нас непокоїло інше: чи дійде ця історія до нашого гімназійного начальства, чи ні? Не дійшла! Старик священник із Смольного інституту не наябедничав, можливо, не хотів устрявати, а може, забув чи не надав цій історії такого значення, якого надавали їй ми.

Обпечену руку батько мені вилікував. Він був великий насмішник і довго ще піддражнював мене:

— Гей, ти, великомученику Льонько, а йди-но сюди, покажи щоденник, скільки ти там трійок нахапав?!

До закону божого я відтоді охолов і облишив захоплення історіями з життя великомучеників. Знаємо, самі мучились!

ЯК Я БУВ УЧИТЕЛЕМ

I

Я був учителем сорок вісім років тому. Мені минав тоді п'ятнадцятий, і сам я вчився в гімназії, проте я все ж наполягаю на слові «учитель».

Мати мене за репетитора не можна було. Репетиторствували гімназисти-старшокласники, вони мали діло з уже готовим матеріалом — з відстаючими телепнями з молодших класів, яких вони за помірну винагороду витягали за вуха з двійкової трасовини.

А мені довелося готувати до вступу у жіночу гімназію якусь первісно-чарівну істоту: два величезних білих банти у ріденьких каштанових кісках, уважні, загадкові, як у маленького Будди, чорні очі, в яких мерехтять іскорки багатьох тисяч «чому?», і примх-

ливий яскраво-червоний ротик вгодованої, розбещеної і заласканої єдиної дитини.

Звали цю істоту Люсею.

Вчителем я став не за покликанням, а за потребою. Ми з матір'ю жили тоді у маленькому кубанському містечку, де захрясли тому, що через громадянську війну на півдні Росії не могли повернутися до рідного Петрограда. Того року помер мій батько — військовий лікар, ми зазнали матеріальної скрути, і тоді хтось із гімназійних вчителів, з бажання допомогти нам, знайшов для мене урок — оцю первісну Люсю.

Я хоробро постукав у двері провінційно-затишного одноповерхового цегляного будиночка з віконницями, які зачиняються не зсередини, а іззовні. Двері мені відчинив Люсин тато — агент страхового товариства «Росія» — немолодий, череватий, шокатий пан. Він скидався на поважного складського kota при гарнім мишачім ділі.

— Що скажете, молодче? — запитав він, дивлячись на мене згори вниз.

Червоніючи, я пояснив йому, хто я і для чого прийшов. Він усміхнувся в рудуваті вуса і сказав, знизавши плечима:

— Ну, тоді прошу до зало!

Боже мій, скільки образливого скептицизму, навіть зневаги до моєї персони було в цьому знизуванні плечима, у цих його котячих вусах, що ледь ворухнулися в усмішці! Якимось внутрішнім зором я побачив себе збоку і всі свої численні вади: свою хлоп'ячу худорбу, заштопані ззаду чорні гімназичні брюки, збиті черевики, запану до дірок коротку блузу, підперезану лакованим, з тріщинами, паском, на мідній пряжці якого ще збереглася цифра «3» і літери «П» і «Г» — Третя петроградська гімназія.

Ми увійшли до невеличкої кімнати з класично-міщанським інтер'єром: килимочки, серветочки, полички з фарфоровими слониками, фікуси в діжках, сімейні фотографії якихось на диво вгодованих попів у багатих рясах і віденські стільці попід стінами. Ми сіли.

— Мати! — гукнув Люсин тато.

До кімнати впливла присадкувата, гладка, рум'яна жінка з легкою сивиною у пишній зачісці. Рукави її затрапезного плаття були високо закасані. Разом з нею до кімнати впливли смачні пахощі вишневого варення.

— Мати, це новий Люсин учитель! — сказав Люсин тато, кивнувши у мій бік з тією ж таки ледь помітною усмішкою.

Я підвівся і, шаркнувши ногою, вклонився «Пульхерії Іванівні», як я подумки охрестив Люсину маму.

— Худенький який! — сказала Люсіна мама, звертаючись не до мене, а до чоловіка.— Ти вже, батьку, сам про все домовляйся з ними, у мене варення вариться.

Вона вийшла. Люсин тато сказав:

— Вас як звати, молодий чоловіче?

— Леонід.

— А по батькові?

— Сергійович!

— Так от, Льоню,— сказав Люсин тато, граючись золотим ланцюжком свого жилетного годинника,— готувати Люсеньку ви будете з усіх предметів, тобто: російської, арифметики і закону божого.

— І закону божого? — вихопилось у мене.

— А чому, Льоню, вас так лякає закон божий? — підозріливо примружився Люсин тато.

— Не лякає, але ж вона у вас, напевне, знає основні молитви?

— Нетвердо. Хотілося б, щоб і Ветхий завіт... в основних рисах. Таємниці непорочного зачаття можете не торкатися... в деталях.

Про матеріальний бік ми домовилися швидко, бо Люсин тато просто продиктував мені свої умови: заняття щодня, крім неділі, одержуватиму я стільки-то на місяць. Суму Люсин тато назвав пристойну, і я подумав, що бути вчителем дуже вигідно.

Раптом до кімнати впурхнуло чорнооке дівча у коротенькому платтячку, з засмаглими ніжками у саднах і подряпинах, з білими бантами в кісках. Двома пальчиками воно тримало у витягнутій руці чорно-жовтого, як георгіївська орденська стрічка, свіжоспійманого метелика.

— Познайомся, Люсенько, це твій учитель! — сказав Люсин тато,— його звать Ле...— тут він затнувся,— Леонід Сергійович. Підійди-но, дитинко, до нас, привітай!

Люся наблизилася до мене, і, не випускаючи з пальців орденоносного метелика, зробила мені кніксен.

— Леоніде Сергійовичу, скажіть, будь ласка,— про-

мовила вона, дивлячись мені просто в очі, ніби вивчаючи мене,— чому в метеликів немає дітей?

Я відповів, треба сказати, не дуже винахідливо:

— Тому що їм ніколи з ними морочитися.

— А чому їм ніколи морочитися?

— Тому що треба літати, добувати собі харч.

— А нащо їм харч? У них же зубків нема!

— Вони харчуються особливим харчем.

— Яким?

А яким харчем і справді харчуються метелики? Я трохи почервонів, і Люся це помітила. В глибині її чорних очей спалахнув вогник, як мені здалося, такий самий, як і в її тата, скептичної усмішки. Але тут у нашу розмову втрутився, на моє щастя, Люсин тато:

— Потім, донечко, про все дізнаєшся від свого вчителя. Відпусти комаху і йди гратися...

Слухняна Люся випустила метелика. Метелик підлетів до вікна і, змахуючи крильцями, почав битися в шибку. Я підвівся і попрощався.

II

Наступного дня о точно визначеній годині ми влаштувалися з Люсею в її кімнати, вона вместилася за низенький столик, я — у м'якому кріслі навпроти. Я вирішив почати з російської мови.

— Які вірші ти знаєш?

— «Птичку божию».

— Ану, прочитай.

Люся почала проникливо декламувати:

Птичка божия не знает
Ни заботы, ни труда,
Хлопотливо не свивает
Долгосвечного гнезда...

— Треба казати «долговечного», Люсю, а не «долгосвечного»!

— Чому «долговечного»?

— Тому що так Пушкін написав!

— А мені більше подобається, коли «долгосвечное».

— Мало що тобі подобається! Треба вчити вірші так, як їх написано. Прочитай ще раз!

Люся втупила свій погляд у стелю і з такою ж проникливістю продекламувала:

Птичка божия не знаєт
Ни заботы, ни труда,
Хлопотливо не свивает
Долго... свечного гнезда!

Я зупинив декламаторку і суворо сказав:

— На завтра ти вивчиш «Пташку» наново і казати-меш «долговечного», а не «долгосвечного». (Тут чорні загадкові Люсині очі сердито сяйнули). А зараз візь-мемося до арифметики. Скільки буде два і два?

— Чотири.

— А два і три?

— П'ять.

— А п'ять і два?

— Сім!

— Розумниця! П'ять і три?

Люся раптом замислилася. Потім сказала пошепки:

— П'ять і три не додаються.

— Тобто як не додаються? Ану, подумай ще.

Вона подумала і, похитавши бантами, повторила вперто:

— Не додаються.

— У тебе є кубики?

— Є.

— Давай-но їх сюди.

Вона взяла коробку з кубиками і виклала їх на стіл.

— Полічи три кубики і відклади їх убік.

Вона полічила і відклала вбік три кубики.

— Тепер полічи і відклади в другий бік п'ять кубиків.

Вона полічила й відклала п'ять кубиків.

— Тепер змішай обидві купки.

Вона змішала.

— Полічи, скільки вийде.

Вона порахувала й сказала:

— Вісім кубиків.

— Ну, то скільки ж буде п'ять і три?

Білі банти знову замиготіли в мене перед очима.

— Не додаються.

— Ти ж оце щойно додала кубики!

— Кубики додаються, а цифри не додаються!

Навмисне вона, чи що? Я вийняв з кишені носовичка і витер піт, що виступив на чолі. Люся глянула на мене скося й апетитно позіхнула.

- Ти втомилася?
Вона кивнула головою.
— Тоді на сьогодні досить!

III

Так почалися мої двомісячні муки. Ні, вона не була тупим, дефективним дитям, ця примхлива, свавільна дівчинка. Мабуть, досвідчений, розумний педагог спромігся б підібрати ключик слухняності до її задержуватої вдачі, але я?.. Ця маленька садистка гралася зі мною, як кішка з мишеням. Сьогодні прочитає «Птичку» вірно, назве гніздо «долговечним» — я в душі святкую перемогу. Та завтра гніздо знову стає «долговечним».

Раптом п'ять і три у неї «додалися». Ми вдвох бурливо радіємо цьому арифметичному диву. Завтра п'ять і три знову «не додаються». З законом божим теж справи у нас були кепські.

— Люсю, розкажи, як бог сотворив світ?

— Плюнув, дмухнув, сотворив!

— Відповідай так, як написано в підручнику. Ми ж читали з тобою.

Вона дивиться мені просто в очі, потім переводить погляд у стелю.

— Леоніде Сергійовичу, скажіть, будь ласка, чому мухи повзають по стелі догори лапками і не падають?

— Відповідай на моє запитання.

Вона плескає в долоні і радісно вищить:

— Не знаєте! Не знаєте!

Як мені хотілось у таку хвилину зняти з себе бувалий у бувальцях гімназичний пасок і відшмагати мою мучительку як сидорову козу.

Говорити з Люсиними батьками про мої муки мені не хотілося. По-перше, мені здавалося, що це скидатиметься на фіскальство. А по-друге, я побоювався, що Люсин тато тоді відмовить мені в уроці. Грошей за перший місяць занять він мені не заплатив. То в нього їх не було, то він просив «трохи зачекати», то ніяк не міг знайти ключа від шкатулки з грішми,— він десь подівся. Одного разу, коли я наполегливо попросив грошей, він, поморщившись, пішов до себе й виніс катеринку — сто миколаївських карбованців.

— Здача знайдеться, Льоню? — запитав він з неприхованим єхидством.

Здача! У мене в кишені не було й на склянку насіння.

— Тоді... наступного разу! — сказав агент страхового товариства «Росія» і пішов — ховати катеринку до своїх закамарків.

Я став погано спати, ще більше схуд. Але через самолюбство матері ні в чому не зізнавався і поради в неї не просив.

День екзаменів до жіночої гімназії наближався з невідворотною швидкістю, і я розумів, що це буде день моєї страти. Так і сталося: Люся провалилася з усіх предметів!

З важким серцем постукав я в двері знайомого одноповерхового будиночка. І цього разу двері одчинив Люсин тато. Він зміряв мене спопеляючим поглядом:

— Ходімте в зало!

Коли ми сіли, він сказав:

— Навіть із закону божого, та й то... Фіаско! Отець протоєрей... партнер з преферансу... сказав мені: «При всьому бажанні нічого не міг зробити для вас. Що ви за вчителя для неї знайшли? Гнати втришия таких учителів!»

Я мовчав.

— Майбутньої осені відкривається підготовчий клас, а тепер... усе собаці під хвіст, даруйте за грубість!

Я підвівся і, затинаючись, пробелькотів, що хотів би одержати свої зароблені гроші.

Він став малиновий і теж підвівся — грізний, черева-тий, несхитний.

— Ну, знаєте, Леоніде Сергійовичу... Як це у вас вистачає зухвальства! Припустімо, я замовляю діжку бондареві для дощової води, а він, пройдисвіт, робить...

Я не став слухати, що робить пройдисвіт бондар з діжкою для дощової води, повернувся й пішов.

Провулком назустріч мені, підстрибуючи, бігла Люся. Білі банти у її кісках витанцьовували якийсь веселий таночок. Вона співала на власний мотив:

Птичка божия не знаєт
Ни заботы, ни труда,
Хлопотливо не свивает...

Побачила мене і, показавши мені язика, урочисто проскандувала:

Долгосвечного гнезда!..

Більше я ніколи в житті не займався педагогічною діяльністю, але відтоді став глибоко шанувати вчительський труд, як дуже тяжкий і для мене особисто непосильний.

ЗЕМЛЯК З ПАЛИЦЕЮ

Будинок, в якому я жив кілька років тому, стояв у маленькому провулку в самому центрі Москви.

Поблизу пролягала важлива вулична магістраль, але її мажорне гуркотіння тут, у провулку, перетворювалося на негучний, цілком помірний гомін. Він був дуже зелений, наш провулок, його провінційний затишок цінували нахабні столичні горобці. Вони жили галасливим комунальним гуртожитком серед гілля старих дубів і молодих лип, що виструнчилися вздовж тротуарів, а свої завжди скандальні загальні збори проводили просто на бруківці. Мабуть, на цих зборах галасливі пташки обговорювали щоразу одне й те ж прокляте питання, одну й ту ж пекучу проблему — як прогородуватися горобцю за умов безкінного транспортного господарства?

Якось, прогулюючись провулком, я задивився на одне таке горобцеве збіговисько. Воно було бурхливе, чергові промовці наскакували одне на одного, у повітрі вже літали пух і пір'я, ось-ось мала початися загальна бійка.

Видовище настільки захопило мене, що я не помітив, як він підійшов до мене.

— Милується пташками? — запитав він басом, таким густим і гучним, що горобці одразу ж сипонули врізнобіч, а я здригнувся і озирнувся.

Поруч зі мною стояв кремезний літній чоловік. Великий товстий ніс (такі носи називають «рубильниками»), великі побиті віспою щоки, очі маленькі, темні, ведмежі. Погляд добродушний, але дуже чіпкий. Він був у довгополому пальті з доброго сірого важелезного драпу, на його голові, опираючись на великі торчкува-

ті вуха, поважно сидів темно-зелений велюровий капелюх. У руці він тримав товсту бамбукову палицю з ручкою у вигляді зміїної голови.

— Ви мене не впізнаєте? — запитав він, давши охолонути моєму подиву.

— Не впізнаю, — мовив я. — А ви мене хіба знаєте?

Він усміхнувся, як мені здалося, трохи зловісно.

— А от я вас навіть добре знаю... Я — Лученко. Пам'ятаєте таке прізвище?

— Лученко? — Я знизав плечима.

— Я вам допоможу мене згадати! — сказав він. — Ви колись писали фейлетони в одній такій... крайовій газеті? Га?!

— Писав! Але це було давно. На зорі, так би мовити...

— Отож, на зорі. Ви написали фейлетон про мене... Я тоді житловими справами заправляв... Лученко Володимир Павлович... Пам'ятаєте?

Він уп'явся в мене своїми ведмежими очищами, погляд їх ніби свердловий мій бідний мозок, проникаючи в ті його потаємні схованки, де зберігаються давні відпрацьовані спогади. І досвердлов до потрібного йому горизонту.

— Пригадую! — сказав я. — До вас прийшов якийсь студент, просив кімнату, а ви його вилаяли й виставили з кабінету. Коли він сказав вам: «Чому ви так поводитесь зі мною, я — студент!» — ви йому відповіли: «Ми з таких студентів у вісімнадцятому році лапшу робили». А студент цей був син наймита, комсомолец!

— Правильно! — зрадів він. — Погарячував я. Все точно. У фейлетоні ви нічого не набрехали, але в дуже вже образливому світлі мене змалювали! Куди, бувало, не прийду, сміються, хто — за спиною, хто — просто в очі.

— Це ж давно було! — мовив я примирливо.

— Давненько! — погодився він. — А от побачив вас і... знову пече!

Він помовчав і додав:

— Я ж вас тоді бити хотів. Навіть палицю придбав! Спеціальну!

— Оцю? — я показав очима на його палицю з ручкою у вигляді зміїної голови.

— Не цю, але схожу. Теж бамбукову. Для такого діла

звичайний ціпок не годиться, можна сильно покалічити, а бамбуковий... саме в пору!

— Чому ж ви мене не побили?

— Дружина була проти. «Не можна робкорів бити, тебе за це по голівці не поглядять!» Я кажу: «Він не робкор!» А вона затялася: «Нехай не робкор, а все одно — преса». Такі баталії сімейні відбувалися у нас через вашу персону — не приведи господь!..

— Ваша дружина жива й здорова?

— Тиск у неї, але дарма... тримається!

— Перекажіть їй від мене вітання! — сказав я з щонайщирішим почуттям.

Він кивнув головою:

— Перекажу!.. Ніяк не міг тоді побороти свою образу на вас. Був у мене у відділі один інспектор, він мені радив заяву на вас написати куди слід. «Ви, каже, Володимире Павловичу, напишіть, що він колишній білий юнкер, а його батько — камер-юнкер». Я кажу: «А якщо це не так?» — «Нехай розберуться, а свідків завжди можна знайти». І підморгує мені одним оком, сучий кіт! Я його прогнав. І знову став мріяти про те, щоб побити. Мені навіть сни почали снитися, як я вас б'ю... Приходжу до редакції, ви сидите за столом, я кажу: «Здрастуйте, я — Лученко», піднімаю палицю... — Він підняв свою палицю, і я мимоволі ступнув убік... і хрясь по кумполу...

— Чому ж ви мене все-таки тоді не хряснули?

— Чиста випадковість. Якось уже зібрався, пішов до редакції...

— З палицею?

— З палицею. І на вулиці зустрівся з дружиною — вона поверталася з базару. «Куди йдеш, Володю?» — «Туди, куди треба, Соню!» — «Володю, ради бога, не треба, не жалієш мене — пожалій хоч свою дитину!»

— Даруйте, — перервав я його. — А чому ваша дружина вирішила, що ви йдете саме в редакцію бити мене?

— Бо я був з палицею. Як правило, я без палиці ходив. Я кажу їй: «Не стримуй мене, Соню, не можу, душа горить». — «Ти зовсім з глузду з'їхав. Через місяць після фейлетону... та ще тверезий... жодної пом'якшувальної обставини! Не пуцу! Кричатиму!» Перекожі на нас оглядаються... незручно. Тим більше, що

мене в місті люди знали...— Він помовчав. І потім мовив, зітхнувши: — Так і не відбулося.

— Я вам дуже співчуваю! — сказав я.

Горобці, повернувшись тим часом на бруківку, все ще дебатовали і знову, цвірінькаючи і надимаючись, наскакували одне на одного.

Він глянув на мене лагідно, але загадково і сказав:

— Давайте зайдемо, посидимо, вип'ємо коньячку я знаю тут недалеко одну симпатичну місцинку... Згадаємо минуле, ми все ж таки земляки з вами!

Краєчком ока я побачив, що пальці його стискають зміїну голову палиці, побілівши від напруження. А може, це мені здалося?!

Я подякував йому за запрошення і, пославшись на те, що я зайнятий і нездоровий, відмовився.

Потім я ще двічі зустрічав Лученка у нашому провулку, але, помітивши здалеку його представницьку поставу, переходив на другий бік. А він, вітаючи мене, підносив свою палицю.

Потім я переїхав до іншого району Москви і більше його не зустрічав. Де він, чи живий, не знаю. Але й досі точить мене досада на себе за те, що я тоді не пішов посидіти з ним в одну «симпатичну місцинку» не згадав молодість і добрі старі часи. Адже земляк завжди земляк. Навіть той, що з палицею.

ТЬОТЯ НАДЯ

У добре вмебльованій кімнаті перед великим — на весь зріст — дзеркалом стоїть невисока повна жінка, з круглим рум'яним обличчям і коротко підстриженим сивим волоссям, одягнена в чорну строгу сукню, і, привітно всміхаючись, каже своєму відображенню:

— Милі ви наші передплатники! Редакція безмірно рада бачити вас у себе. Ми хочемо, діточки, щоб ви... щоб ви... Ні, виходить занадто офіційно!.. Почну спочатку.

Повна жінка робить широкий жест, розводячи короткі товсті ручки, і повторює теплим ласкавим голосом:

— Милі ви наші передплатники!..

Повну жінку звать Надією Георгіївною, або тьотею Надею. Вона член редакційної колегії дитячого жур-

налу і в даний момент репетирує свою промову на вечорі журнального активу, котрий відбудеться за півтори години.

— Милі ви наші передплатники! Редакція безмірно рада бачити вас у себе... у себе... Давайте, діточки, дружно, всі як один, скажемо...

— Чучело-мучело! — раптом лунає за дверима гучний дитячий голос, і одразу тьотя Надя чує сміх і лопотіння ніг. Хтось стрімголов дає дьору довгим комунальним коридором.

Надія Георгіївна з перекошеним від обурення і злості обличчям вискакує з кімнати, але ворогів уже немає. Вони причаїлися десь у джунглях коридора, сховавшись за валізами та шафами.

— Попереджаю, — зловісно і дзвінко говорить тьотя Надя у пильну і темну тищу, — попереджаю, що, як спіймаю, буде погано!

Вона йде до себе і стає у попередню позицію перед дзеркалом. Щоби її палають, в очах мерехтять злі вогники.

— Милі ви наші передплатники, — люто починає вона, не помічаючи свого тону, — редакція безмірно рада бачити вас у себе. Діточки! Давайте дружно, усі як один, скажемо...

— Чучело-мучело! — знову чується за дверима відчайдушний, зухвалий крик, і знову, вискочивши за двері, Надія Георгіївна нікого не застас.

Лізти за шафи, де пилюга й павутиння, їй не хочеться. Дорослих у квартирі нікого немає, отож і поскаржитися нікому.

Тоді тьотя Надя наважується на маневр. Війна так війна!

Надія Георгіївна повертається до себе і тихо стає коло дверей. Через п'ять хвилин терплячого чекання вона чує скрадливі кроки дітей. Тоді член редколегії дитячого журналу стрімко розчиняє двері і яструбом кидається на своїх ворогів.

У полон потрапляє ватажок банди Митько Кони́ков — лобатий хлопчик із порожньою револьверною кобурою при боці, біля пояса.

— Ах ти, поганий передплатнику, тьху, хлопчисько! — кричить Надія Георгіївна, ласо дивлячись на спокусливо рожеве Митькове вухо. — Як ти смієш мені заважати?

Полонений виривається і мовчки сопе. А тьотя Надя тепер уже не кричить, а шипить, наче молоко, розлите на гарячій плиті:

— Чому ти мені заважаєш, чому?!

У цьому шипінні стільки ненависті й погрози, що полоненому Митькові Коникову стає не по собі. Йому навіть хочеться заревти, тим паче, що він однаково не зуміє пояснити до пуття, за що всі квартирні діти не люблять члена редколегії дитячого журналу. Так! За все одразу! За те, що вона їх не помічає, і коли дивиться на Митька, то здається, начебто дивиться у порожнечу,— такі в неї холодні, байдужі очі. За те, що коли вона й розмовляє з квартирними дітьми, то лише для того, щоб зробити їм зауваження або вилаяти. За те, що вічно скаржитись на дітей батькам. За те, врешті, що ніколи нічого не принесе зі своєї редакції, про яку діти чули багато цікавого. І взагалі вона чучело-мучело. Ясно, здається?

— Пустити! — шепоче Митько Коников.— А то я тебе з пістолета.

— Ах, ось ти як!..

Надія Георгіївна рішуче відстібає Митькову порожню кобуру і швидко ховає її до себе у дзеркальну шафу.

— Прийде твій батько, я йому віддам цю гидоту. І про хуліганство твоє розкажу. А тепер марш, голубчику!..

Вона виставляє хлопчика за двері й, поправивши волосся, починає, дивлячись у дзеркало на своє розпашіле обличчя:

— Милі ви наші передплатники!..

— Віддай пістолет! — стогне за дверима Митько Коников.— Віддай же!..

— Нізащо не віддам! Милі ви наші передплатники! Редакція безмірно рада..

— Віддай пістолет! У-у, чучело-мучело!..

— Ти знову? Ось я тобі зараз!..

За годину Надія Георгіївна — тьотя Надя — сидить за довгим столом, заставленим вазами з печивом та фруктами. Десятки дитячих очей — голубих, карих, чорних, синіх — звернені до неї.

Усміхаючись незмірно милою, ласкавою посмішкою, розводячи обіймаючим жестом короткі товсті руки, вона каже:

— Милі ви наші передплатники! Редакція безмірно рада бачити вас у себе. Давайте, діточки...

А в цей час у коридорі її квартири, за шафою з книгами, де пахне пліснявою і живуть павуки-одинаки, йде інша нарада. Головує Митько Коников.

— Давайте спіймаємо великого-превеликого таргана і кинемо їй у ліжко,— пропонує дівчинка Женя з блакитними добрими очима й першою аплодує своїй пропозиції.

— Одного таргана мало,— діловито відказує Митько Коников,— давайте кинемо двох!..

ЗЛОЧИН І ПОКАРАННЯ

Олена Василівна працює в установі, завжди зайнята «по горло», вічно кудись поспішає і дуже боїться запізнитися.

Якщо полічити, скільки разів на день Олена Василівна, хапаючись за голову, проголошує фразу: «Боже мій, я запізнююся!» — вийде солідна тризначна цифра.

У відсутність Олени Василівни за її сином, семирічним Микою, дивиться тітка Фиса, поважна сива дама, надзвичайно горда з того, що хворіє дивними й рідкісними хворобами.

Мика тітку Фису не визнає, нахабно називає її «тітка Фиска» і одного разу вже пробував підірвати її міною власного виготовлення.

На «протитіткову» міну Мика витратив увесь наявний запас газетного паперу і вкрадену у кухні коробку сірників. Вибуху не сталося, але зате в кімнаті мало не спалахнула пожежа, і тітка Фиса на ґрунті переляку захворіла на нервову сверблячку в якійсь дуже складній, підколінній формі. Десь вона прочитала, що на нервову сверблячку під колінними страждав французький король Людовік XII, і просто очманіла од відчайдушної гордості.

— Ви тільки подумайте! — казала вона знайомим. — Скільки було цих Людовіків, а на підколінну сверблячку хворів один дванадцятий! І я!

Коли тітці Фисі докоряють за те, що вона погано стежить за Микою і хлопчик дуже розбестився, вона сердиться:

— Я не можу з ним упоратися. В цього хлопчика підвищена моторність!

Того вечора, повертаючись додому, Олена Василівна, як завжди, хвилювалася. Вона стояла у проході переповненого тролейбуса, стиснута з усіх боків, і її бурхлива уява малювала їй страшні картини.

Фиса пішла до сусідки... Міка бачить — тітки немає, скористався моментом і... упав з балкона!.. Або розтрощив дзеркало!.. «Боже мій, я запізнююся!»

Тут тролейбус зупинився, і Олена Василівна побачила, що це якраз її зупинка.

Вона вшунулася до виходу, але не змогла пробитися. Тоді, відчайдушно працюючи ліктями та боками й повторюючи: «Боже мій, пустіть, я ж запізнююся!» — Олена Василівна проклала собі шлях до задньої площадки, в останню мить вистрибнула з тролейбуса й помчала через дорогу прямо на червоний сигнал світлофора.

Не встигла вона перевести подих, як пролунав різкий свисток і перед нею виросла постать міліціонера.

— Громадянко, ви чому порушуєте? Ви що, не знаєте: переходити вулицю на червоне світло не можна!

— Я все знаю, товаришу, але я запізнююся!

— Якщо ви все знаєте, навіщо ж тоді все порушуєте?

Ця залізна логіка образила Олену Василівну.

— Ви мене, будь ласка, не повчайте! — сказала вона сердито. — Мені ніколи слухати ваші нотації. Боже мій, я запізнююся!

— Не хвилюйтеся так, громадянко. Встигнете ще... запізнитися. Платіть штраф!

— Будь ласка! Беріть! Тільки швидше! Ось!

Вона простягнула міліціонерові десятикарбованцеву купюру.

— У мене немає здачі, громадянко. Давайте без здачі!

— А в мене немає інших грошей. Боже мій, я ж запізнююся!

— Як же ви виходите на вулицю й не маєте при собі заздалегідь приготованих дрібних грошей на штрафи?

— Мені ніколи, зрозумійте. Я запізнююся!.. У мене дитина.

— Не бачу ніякої дитини, громадянко, я бачу порушення.

— А я вам кажу людською мовою: я запізнююся до хворої дитини... У неї... ця... підвищена моторність!

— Не порушуйте, тоді не будете запізнюватися до вашої... підвищеної!

— Аніж нотації читати,— спалахнувши, сказала Ольга Василівна,— ви б краще послушали, що про вас народ каже!

На суворому обличчі охоронця порядку раптом з'явився вираз надзвичайної цікавості, змішаної, як здалося Олені Василівні, навіть із деяким переляком.

І в цю мить Олена Василівна побачила навпроти, біля воріт свого будинку, тітку Фису. Олена Василівна зрозуміла, що вдома щось трапилось.

Вона тицьнула в руки міліціонерові злощасну десятку й кинулася до тітки Фиси.

— Що з Микою? — запитала вона, важко дихаючи.— Упав з балкона?

— Гірше! Він...

— Ну кажи ж!

— Він укусив міліціонера... Я щойно привела його з відділення. Ми йшли з ним у хлібний. Раптом він од мене виривається, підбігає до міліціонерки — така маленька, товстенька, на нашу Ньюшу схожа, пам'ятаєш Ньюшу? — і каже: — «Тьотю, чого ви тут цілий день стоїте і нічого не робите?» Вона каже: «Я тут працюю. Йди, хлопчику, і не заважай». А він знову до неї: «Тьотю, дайте мені ваш свисточок — посвистіти». — «Йди собі, хлопчику». — «Тьотю, дайте мені ваш пістолетик — постріляти!» І, уяви собі, хапається за цю... ну, куди міліціонери ховають свої пістолети. Тоді міліціонерка верещить, як ужалена, і хапає Микку... Мика верещить, як ужалений, і кусає міліціонерку... Я верещу, як ужалена, і кидаюся до них... Довелося у відділення йти! Ой, Льолю, це, здається, за тобою!

Олена Василівна озирнулася. Перед нею стояв міліціонер, котрий щойно штрафував її.

— Візьміть, громадянко, здачу й квитанцію.

Олена Василівна взяла гроші, поклала їх у сумочку, але міліціонер не відходив.

Червоніючи, він тупцював на місці і, очевидно, хотів щось сказати, але не наважувався. Нарешті зважився:

— Скажіть, громадянко, а що ж... таке про мене персонально народ говорить?

— Народ говорить, що всі зайняті, усі поспішають, всі запізняються. А вам і горя мало. Тільки те й робите, що штрафуете!

— Оскільки громадяни порушують, остільки ми й штрафуємо.

— Розбиратися треба! Он у суді — й то людей часто виправдують. У вироках пишуть: «Беручи до уваги...» А ви нічого до уваги не берете.

— Які громадяни нас не беруть до уваги, то ми їх теж до уваги не беремо. Тепер візьміть малолітніх... Такі шибайголови є — просто сил нема! Сьогодні у наше відділення одного приводили. Під стіл пішки ходить, а вже укусив міліціонерку. Цікаво, що в нього за матінка? Бо коли синок з таких літ кусається, то вона, мабуть, нашого брата на шматки рве... Отакі бувають громадяни, громадянко!

— Так, звичайно... — сказала Олена Василівна, у свою чергу червоніючи. — Кусатися недобре! Взаємно треба поважати одне одного.

— Точно!

Міліціонер козирнув, хотів було йти, але знову збен-тежено потупцював на місці й сказав:

— Візьміть, громадянко, ваші гроші назад.

— Але ж я порушила правила!

— Беручи до уваги дитинку вашу... підвищену... Візьміть!

— Не треба. Не візьму!

— Візьміть... оскільки взаємна повага!

Цей дивний діалог тривав кілька хвилин. І весь час міліціонер козиряв, і Олена Василівна машинально також віддавала йому честь, прикладаючи руку до свого беретика.

Нарешті вони відкозиряли одне одному востаннє, й міліціонер пішов.

СТАРИЙ ХРІН

Такий собі Сапелкін Максим Петрович, у минулому поважний, статечний годинникових справ майстер, а нині самотній, порохнявий дідок із каламутними, сльозавими очима, надумав помирати.

Ожхаючи та зітхаючи, він зварив супчику на два

дні, закип'ятив молоко, запасся хлібцем і заліг у постіль, очікуючи смертної години.

Надвечір, коли до кімнати Максима Петровича зазирнула сусідка, Ганна Тихонівна, дідок був зовсім нікудишній.

Ганна Тихонівна примостилася на ліжку біля його ніг, сказала удавано бадьорим голосом:

— Що це ви надумали таке, Максиме Петровичу?

— Не я надумав, а, либонь, вичерпався порядок денний життя мого! — закрутисто відповів їй Сапелкін, спрямувавши сумирний погляд у візерунок із патьоків і тріщин на стелі.

На практичну Ганну Тихонівну урочиста оця витіюватість враження не справила, і вона сказала:

— Зачекали б, доки наш будинок знесуть, Максиме Петровичу. Одержите кімнату в новому будинку з усіма вигодами, а там уже й сам бог велів!

Максим Петрович у відповідь на ці розумні слова лише зітхнув і не одводив погляду від стелі.

Тут Ганна Тихонівна злякалася, подумавши, як би дивацтва «старого хріна» (так називали Сапелкіна сусіди) і справді не обернулися його кончиною, і запропонувала викликати чергового лікаря з поліклініки. Однак від лікаря Сапелкін відмовився, а попросив тільки, коли не важко, розігріти супчику та сказати по телефону племінникові, теж Сапелкіну, Льву Сергійовичу, директорові магазину «Галантерея», щоб той негайно приїхав прощатися з дядечком.

Ганна Тихонівна виконала обидва доручення точно і швидко: і розігріла, і подзвонила. Умираючий з'їв дві ложки супу, який подала йому в ліжку та сама жаліслива сусідка, потім відсунув тарілку і кволим голосом почав усіляко ганити свого племінника, називаючи його і «скотиною бездушною», і «барбосом холодним», і «жаднугою несосвітенною», і ще по-різному. А коли здивована Ганна Тихонівна спитала:

— За що ви його так ганите?

Максим Петрович відказав:

— А що я від свого племінника доброго бачив за все життя? Хоч би раз він підкинув якусь сотняжку дядькові на його старечі забаганки! Хоч би путівочку завалящу йому підніс у будинок відпочинку чи в санаторій на день народження! Та бог із нею, з путівкою! Хоч би п'яток тістечок привіз до свята Першого

травня або на Жовтневі — адже знає, барбос холодний, що дядько полюбляє солоденьке, а кошти в дядька мізерні! Де там! А подзвониш по телефону, просто так подзвониш, задля родичівського порядку, відхрещується, скотина бездушна. «Я, каже, дядьку Максе, зараз украй зайнятий». Боїться, жадного несосвітена, щоб я не обтяжив його якоюсь жалюгідною справою!

Отак він довго причитав, аж поки не впав у забуття.

Нарешті приїхав племінник Сапелкін Лев Сергійович, чоловік сажневого зросту, з червоним засмученим обличчям. Ганна Тихонівна делікатно вийшла з кімнати, лишивши родичів наодинці.

Племінник оглянув непоказне дядькове житло з вутлим ліжком, на котрому, накритий неохайною ковдрою так, що назовні стирчав самий лиш блідий, уже злегка загострений ніс, лежав винуватець цієї сумної, так би мовити, події, і подумав, що дядькові не те що години, а, мабуть, хвилини вже полічено.

Він тяжко зітхнув і неголосно мовив:

— Привіт і найкращі побажання, дядьку Максе! Це я, Левко. Прибув на вашу вимогу.

Дядько Макс розплющив очі й майже беззвучно прожебонів:

— Гачок накинь на двері!

Племінник зачинив вхідні двері на гачок. Дядечко підвівся на ліжку, з трудом витягнув із-під подушки містку дерев'яну різьблену скриньку, відкрив її, і племінник, аби не закричати від несподіванки та дивного переляку, схопив сам себе обома руками за горлянку. Скринька була ущент напхана спресованими пачками облігацій «золотої» позики, золотими годинниками, каблучками з діамантами та іншими коштовностями.

— Залишаю все це тобі, жадного несосвітена! — прошепотів дядько.

Приголомшений племінник заляк на місці, не знаючи, що робити. У дядьковому шепоті він відчув щось підле, наче дядько заманював племінника у якусь пастку.

— Дядьку Максе, а звідки у вас такі коштовності? — нарешті тихо вимовив племінник.

Дідок підморгнув йому одним оком і тим самим підлуватим шепотом сказав:

— Та вже ж, звісно, не від трудів праведних! Сам розумієш!

— Божечку! І при такому багатстві ви отак убого жили!

— Не жив, а мучився! — хитнув лисою головою дядечко. — Хочеш інколи шикнути, а страшно! Боїшся, що розмови підуть: звідки це, мовляв, у нього та чому? Вночі відкриєш скриньку, подивишся, полічиш — от і все задоволення!

Тут він тужливо засопів і, відчуваючи, мабуть, що сили його залишають, швидко пробурмотів.

— Якби ти, Левку, до мене як до рідного ставився, я собі такої підлоти не дозволив би. Але за те, що ти був для мене скотиною бездушною, цю скриньку залишаю тобі. Помучся і ти, як я. При твоєму становищі директора тобі теж треба обережним бути!

Племінник подивився на скарлючені дядькові пальці, що судорожно стискали скриньку, на його лисий, маслянисто-жовтий, з голубуватими жилками череп, і його всього пересмикнуло.

— Я... не візьму, дядьку Максе! Не треба!

— Брешеш, візьмеш!

— Не візьму, дядьку Максе! Чим завгодно клянуся, не візьму! Хочете, зараз накидаю папір від вашого імені, а ви підпишете!

— Який папір?

— Ну, такий... мовляв, у тому випадку, якщо зі мною трапиться фатальна неприємність, усі мої коштовності заповідаю Державному банку!

— Ти що, здурів, барбос холод... — неслухняним язиком мовив дядько, відкинувся на подушку й заплющив очі.

Наблизившись до дядькового ліжка, Лев Сергійович переконався, що дядечко вже не дихає, і хотів гукнути сусідів, щоб привселюдно оголосити, буцімто покійний доручив йому, своєму душоприказникові, здати в Державний банк зібрані ним коштовності. Племінник обережно взяв різьблену скриньку і, перебираючи годинники та каблучки, став прикидати, скільки ж приблизно нахапав жвавий дідок протягом свого довгого і брудного життя, коли раптом почув хрипкий стогін. Озирнувшись, Лев Сергійович із жахом побачив, що покійник сидить у ліжку й дивиться на нього важким поглядом, який аж свердлив душу.

— Не можу померти... за такої ситуації,— сказав дядько Макс.— Хочу іще трошки помучитися. Левку, віддай скриньку, а то кричатиму. І по лікаря швидше!

Тепер Максима Петровича Сапелкіна часто навідує його племінник Лев Сергійович.

Якось Ганна Тихонівна — ненароком, звісно,— затрималася коло дверей «старого хріна» і почула, як дядько з племінником про щось сперечалися й навіть лаялися.

— Здайте, дядьку, вам легше буде! — гув басом племінник.

А дядечко відповідав йому тенорком:

— А дулі не хочеш, барбосе холодний?

Розказуючи згодом сусідам про цю розмову, Ганна Тихонівна довго й зі смаком лаяла безсердечного племінника бідного Максима Петровича.

Замість того щоб допомогти самотньому старому дядькові, він із нього ще й хоче щось іздерти. Ото вже справді барбос холодний! У жебрака торбу відбирає!

ГОСТРА-ЗБРОЯ

Атхаму Хамдамову

— Коли люди чують, що в мене восьмеро дітей — п'ять хлопчиків і три дівчинки, деякі товариші позирають на мене із жалістю і співчуттям.

Даремно, дорогі друзі, слово честі, даремно!

Звичайно, живемо ми з дружиною, можливо, й не так легко та безтурботно, як бездітні та малодітні подружжя, але зате весело. Діти в мене дружні, хороші; хлопці — типові орли, дівчатка — типові горлички. Правда, клюють ці орли та горлички — ой-ой-ой! — чималенько, сядемо за стіл — п'ять буханок хліба мовби й не було. Але тут уже нічого не вдієш: природа! Дитина, коли росте, їсть, як лев. І це не афоризм, а щира правда!

Словом, жити можна, треба лиш уміти пристосовуватися до обставин. Візьмемо хоча б питання одягу.

Як ми з дружиною вирішуємо це, відверто кажучи, важке питання стосовно, скажімо, хлопчиків?

Дуже просто! Раз на рік я купую гарний дорогий костюм моему первісткові, моему старшині Юсупу, й новий дитячий костюмчик, з тих, що подешевше і по

можливості міцніше, наймолодшенькому, кучерявому Абдуллі. Старий Юсупів костюм дружина чистить, перешиває, вкорочує, і він стає мов новий. І переходить на рік до Ахмета.

Те саме робимо із старим костюмом Ахмета — його вдягає Вахід. Оновлений костюм Вахіда переходить до Рахіма. А над старими штанами та курточкою Рахіма у будні проводить свої наукові дослідження Абдулла. Ви хочете знати тему його наукової праці? Ось вона: «Лазіння по деревах і з'їжджання задом сходовими поручнями як методи найінтенсивнішого роздирання штанів».

Не знаю, чи одержить Абдулла ступінь кандидата наук за цю свою науково-дослідну діяльність, але від мене йому перепадає таки частенько!

Абдулла одержує свої ляпанці, а на його штани кладеться нова латка. І караван крокує далі!

З дівчатами, звичайно, важче. Тут нашому вищому сімейному керівництву, тобто мені та моїй дружині Саїді-ханум, доводиться подеколи посушити голову, та нічого, обходимося! У всякому разі, наші горлички не скаржаться: пір'ячко в них не гірше, ніж у їхніх подружок!

Коротше, коли ви в майбутньому почувете, що моїй Саїді присвоєно звання матері-героїні, — не дивуйтеся. Ми з нею давно вирішили, що нам не можна зупинятися, як кажуть промовці, на досягнутих успіхах по лінії збільшення народонаселення Радянського Союзу взагалі і нашого сонячного Узбекистану зокрема. Де вісім, там і десять! І це не афоризм, а щира правда!

Одначе прямо вам скажу, що бути мблодцем-батьком такої сім'ї, як наша, — не проста штука. Тут я маю на увазі не матеріальні, а, скоріше, моральні труднощі. Ось послушайте-но, що зі мною нещодавно трапалося.

Півроку тому, коли вся наша сім'я сиділа за обіднім столом, — як зараз пам'ятаю, це було в неділю, у вихідний, — мій старшина Юсуп звернувся до мене й мовив:

— Тату, ми вирішили випускати сімейну стінгазету. Ти нічого не маєш проти?

Ну, звичайно, я, як газетний працівник, котрий розуміє, що стінна преса є гострою зброєю у боротьбі проти недоліків, нічого проти не мав і гаряче підтримав Юсупову ідею:

— Чудова думка, сину! В нас у сім'ї ще є недоліки і по лінії побуту, і по лінії навчання. Рахім знову приніс двійку з арифметики. Ось вам прекрасна тема для серйозного критичного виступу у стінній пресі!.. Абдулла, зараз же витягни свого вказівного екскаватора з носа, коли не хочеш потрапити до першого номера газети... Я тебе призначаю головним редактором, Юсупе! А як ми назвемо нашу стінгазету?

З усіх боків посипалося:

— «За бойову сім'ю», «Сімейний супутник», «Сімейна ракета», «Сімейна правда»!

Але тут у дверях ідальні з'явилася Саїда-ханум із велетенським блюдом паруючого плову в руках, і я сказав:

— Наша стінгазета називатиметься «Гарячий плов».

Усі зааплодували, і мою пропозицію було ухвалено.

І наша сімейна стінгазета «Гарячий плов» стала виходити. Акуратно! Двічі на місяць! Вивішує її Юсуп у нашій ідальні. Хороша стінгазета, ведеться на високому ідейному рівні.

Одного разу — це теж було в неділю — я сиджу по обіді на веранді, палю і збираюся трошки подрімати. І раптом до мене підходить Юсуп. Обличчя дуже серйозне і якийсь таке... збентежене.

— Тату, мені треба з тобою поговорити у справах «Гарячого плову».

— Давай, сину, поговоримо.

— Тату, річ у тім, що на тебе надійшов матеріал. Як бути?

— Який матеріал?!

— Тату, ти знаєш який!

Я й справді знав, який матеріал міг надійти до редакції «Гарячого плову». У четвер після роботи я зайшов по дорозі додому до одного товариша, і ми трошки хильнули. Моя Саїда-ханум дуже не любить, коли я приходжу напідпитку, і тому я завжди намагаюся зробити так, щоб вона нічого не помітила. І в цей четвер я теж виявляв, як кажуть, бурхливу активність, аби приспати пильність Саїди-ханум і показати їй, що я справжній високоморальний, а головне — тверезий м'олодець-батько.

Я став особисто перевіряти академічну успішність у своїх орлів та горличок. І тут виявилось, що в Рахіма не розв'язується задача, яку їм учитель задав додому.

— Ходи до мене, великий математику, майбутній новий Улугбек! — сказав я своєму хлопчикові. — Нехай уже, допоможу тобі. Яка умова? Ага! Колгоспник привіз на базар двадцять п'ять кілограмів цибулі, дванадцять кілограмів персиків і так далі... Зараз ми з тобою це розв'яжемо.

Раз, раз, я помножив, додав, розділив і сказав Рахімові:

— На, синку, запиши відповідь, але пам'ятай, що я розв'язав за тебе задачу вперше й востаннє!

Рахім записав... і в п'ятницю приніс зі школи двійку, оскільки, будучи напідпитку, я не так додав, не те множив і не на те ділив!

Подумавши, я сказав Юсупові.

— Критика й самокритика — свята справа. Коли матеріал надійшов і він правильний, треба давати в газету! Тільки скажи мені, Юсупе, сонечко моє, хто автор замітки?

— У нього псевдонім — Екскаватор.

— Я не буду його переслідувати, Юсупчику, радість моя, але все-таки скажи, хто ж він — цей Екскаватор?

— Це Абдулла!

— Абдулла?! Та він же, шмаркач, іще не вміє ні читати, ні писати!

— Не має значення, тату. Рахім йому першому розповів про своє нещастя, і Абдулла прийшов до редакції і сказав, щоб ми обробили його усну замітку.

— А хто ж обробив?

— Оце вже редакційна таємниця, тату!

Що мені лишилося робити? Я махнув рукою і сказав:

— Публікуйте матеріал!

Однак Юсуп не йшов.

— Цього мало, тату. Ти знаєш порядки нашого «Гарячого плову». Ти мусиш написати листа до редакції, що визнаєш критику правильною і даєш клятву не припускати повторення подібних помилок.

Довелося одразу написати листа до редакції «Гарячого плову». Я визнав критику Екскаватора правильною і поклявся, що більше й у рот не візьму білої.

Наступного дня після виходу стінгазети з моїм каяттям нас із Саїдою-ханум запросили на день народження до наших друзів Бободжанових.

Господар дому налив мені чарку горілки, але я лише глянув на неї з жалем і відсунув убік.

— Що з тобою, друже? — запитав мене Бободжанов. Я розповів свою сумну історію.

Тоді Бободжанов, мудро посміхаючись, узяв чайник і підфарбував мою горілку чаєм.

— Ти дав клятву не пити білої, — сказав Бободжанов, — пий жовтеньку.

І я вже підніс чарку до рота, але Саїда забрала в мене чарку й під загальний регіт сказала, що, коли я вип'ю жовтенької, вона сама напише про мене в «Гарячий плов» і назве свою замітку «Клятвопорушник і окозамилювач».

Увесь вечір я пив теплий, солодкий лимонад і думав, що солодке в житті інколи відгонить гірким. І це не афоризм, а щира правда!

...Незабаром ми будемо відзначати вихід у світ дванадцятого номера «Гарячого плову». Приходьте! Буде шурпа, буде шашлик, буде плов. І лимонаду, будь він навіки проклятий, скільки завгодно!

ТВЕРДА РУКА

Мене на наших загальних зборах завжди обирали до президії, оскільки я користувався заслуженим авторитетом серед товаришів по роботі.

Крім того, природа не обділила мене зростом і ще й нагородила показною статурою та голосом, досить гучним для того, щоб, стоячи на трибуні, чітко й роздільно виголошувати підготовлені резолюції.

Не приховуватиму від вас, що виконання громадських обов'язків приносило мені велике задоволення. Мені подобалося височіти на сцені, сидячи за столом, накритим зеленим або червоним сукном. Сидиш, дивишся у зал, подумки відзначаєш те і се — аж дивишся, уже й доповідь закінчилася, і дебати непомітно для тебе промайнули, і вже головуючий називає твоє прізвище для оголошення резолюції.

Я підводжуся, неквапно йду до трибуни і, окинувши поглядом присутніх у залі, з певною урочистою суворістю оголошую.

— Є пропозиція, — каже головуючий, — прийняти резолюцію за основу. Хто за?

У залі піднімаються руки. За основу — так за основу. Все! Кінець — справі вінець. Можна рушати додому.

Отак би воно і йшло у нас від зборів до зборів, коли б не трапилась одного разу неприємна історія. Героєм її став наш експедитор Бадейкін, особа у всіх відношеннях малозначна і навіть сіренька.

Після доповіді на загальнонавчальному темі запропонували ставити доповідачеві запитання. Дивимось, наш вічний мовчун Бадейкін тягне руку.

— Бажаю запитаннячко!

— Будь ласка.

— Попрошу висвітлити, що робиться у республіці Конго із столицею Браззавіль?

Запитання до теми доповіді ніякісінького відношення не має. Доповідач тихо каже головному:

— До чого тут Конго? По-моєму, товариш просто напідпитку. Треба закликати його до порядку.

Наш постійний голова, людина м'яка, делікатна, я навіть сказав би — боягузлива, так само тихо, однак відказує доповідачеві:

— Незручно: демократія. Нам скажуть: «Трудящий поставив запитання на міжнародну тему, а йому не відповіли». Давайте вже відповідайте.

Ми, члени президії зборів, мовчки киваємо головами на знак згоди з головою.

Доповідач починає розказувати Бадейкіну про становище в Конго із столицею Браззавіль. Раптом Бадейкін підхоплюється й перебиває доповідача:

— Стоп! Я помилився. Я хотів, щоб висвітлили питання про республіку Конго із столицею Леопольдвіль. Завертайте туди!

У залі пролунали вигуки обурення на адресу Бадейкіна, однак вони потонули в загальному реготі.

Наступного дня Бадейкіна злегка покартала наша громадськість, він вибачився, та на перших же нових зборах викинув того самого коника. Сидів розвалившись і знову ставив дурні запитання. Йому, блазневі гороховому, сподобалося бути у центрі уваги.

Хтось тоді ж, пам'ятаю, пропонував поставити питання руба про поведінку Бадейкіна, та голова наш цієї пропозиції не прийняв:

— Не можна так, товариші, незручно, — демократія. Бадейкіна слід терпляче виховувати, а не виганяти й викорінювати. Тим паче, що ці його, як ви кажете,

«цирки» мають і свій позитивний бік. Відвідуваність зборів у нас останнім часом помітно зросла. Тут, знаєте, складна діалектика, не можна рубати з плеча.

Якось на чергові збори Бадейкін прийшов п'яний мов чіп. Ніс насандалений так, мовби він довго нюхав кропиву, в очах — чумне одуріння, руки весь час знаходяться в стані безперервного розмахування, причому права не зна, куди махає ліва. Усі зрозуміли, що передбачаються великі веселощі.

І справді, «цирк» розпочався, як тільки стали обирати президію зборів. Бадейкін підвівся і, розмахуючи руками, проголосив:

— Пропоную обирати президію зборів таємним голосуванням!

— Навіщо? Люди всі відомі, шановні. І потім ця процедура дуже затягне збори. Ви наполягаєте на своїй пропозиції?

— Наполягаю і категорично вимагаю, щоб не застискали демократії!

Довелось поставити пропозицію Бадейкіна на голосування. Її відкинули. І тільки-но ми, обрані до президії, зайняли свої місця, тільки-но голова узяв до рук дзвіночок, — дивимося, знову підводиться червонопикий Бадейкін.

— Що вам іще треба, товаришу Бадейкін?

У залі завмерли: чекають «цирку».

— Товариші, — ораторствує з місця Бадейкін, — нехай голова зборів пояснить, чому це він, не спитавши у нас на те спеціального дозволу, сів у центрі столу, а не скраю ліворуч або праворуч. Звідки в нього такий нахабний культ власної особи?!

Ну ясно ж — крики, гомін, сміх. Голова збентежено совається на своєму стільці, наче той під ним перетворився на пекельну сковорідку. Ми, члени президії, презираємося, не знаємо, що робити. А Бадейкін усе вітійствує, блазнює й кривляється:

— Нехай уже, сиди там, де сидиш. Але хай висвітлить мені одне принципове питаннячко.

— Яке принципове питання я мушу вам висвітлити, товаришу Бадейкін? — боязко запитує голова.

— Принципове питаннячко таке: як у нас — у майбутньому! — намічають ре... ле... гурювати норму споживання спирто-горілчаних виробів?

У залі знову сміх.

Голова, зібравшись з духом, каже, що, мовляв, люди з часом стануть свідомішими і ставлення до алкоголю в них зміниться на краще — в тому розумінні, що вони стануть ревніше берегти й леліяти власний багатостраждальний організм.

Під загальний регіт Бадейкін сідає на своє місце. Однак одразу підхоплюється знову:

— Прощу слова з питання ведення!

І раптом наш базовий диспетчер Люся Волкова, яка сиділа неподалік від Бадейкіна, тоненьке таке дівчисько — висока зачіска, тувельки на гвіздочках, — підводиться, підходить до Бадейкіна, сміливо бере його за барки й тягне за собою.

Бадейкін пручається і щось вигукує.

Ми у себе в президії, на сцені, чуємо дзвінкий, гнівний Люсин голосочок:

— Хлопці, допоможіть мені вивести цю п'яну свиню із залу!

— Не руш! — верещить Бадейкін. — Де демократія?!

— А я і є демократія! — тим самим дзвінким голосочком відповідає Люся.

Новий вибух реготу, крики і страшений шум.

Голова калатає дзвіночком.

Кілька наших комсомольців, парубків нівроку, під ідейним керівництвом Люсі, тягнуть до дверей Бадейкіна, який пручається й верещить.

Збори тривають...

...Я назвав цю історію неприємною, але, власне кажучи, вірніше було б назвати її приємною, оскільки збори у нас тепер відбуваються краще, організованіше і навіть цікавіше.

Неприємною ця історія виявилася лише для мене й для інших товаришів, яких раніше завжди незмінно обирали до президії зборів.

Тепер нас туди чомусь не обирають.

РІЧКОВЕ КІНО

У голові колгоспу «Мирна праця» Івана Сергійовича Шуваєва захворіла дружина. Він відвіз її до районної лікарні. Там їй зробили операцію, і хвора почала одужувати. Але лікарі веліли Олександрі Гнатівні ще лежати та й лежати, набиратися сил. І довелося Івану

Сергійовичу бідувати вдома самому з дочкою, теж Олександрою, Шуркою, ученицею дев'ятого класу,— дівцею непокірною, норовистою, з крутою вдачею — уся в батька.

Із класичної літератури відомо, яка це важка місія бути батьком дорослої дочки, але в Івана Сергійовича додалася сюди особлива трудність.

Так сталося в його житті, що після війни йому не вдалося одержати освіти. Прийшов з фронту — призначили бригадиром. І пішли колгоспний день за днем, місяць за місяцем, рік за роком. Доріс до голови. У районі його цінують, і колгоспники поважають його за справедливість і господарську хватку. В той же час він сам розуміє, що йому треба вчитися. Подивився на інших голів — у одного вища агрономічна, другий — зоотехнік з дипломом, третій інженер. Практиків — таких, як Шувасв,— можна на пальцях перелічити. Ті, хто з освітою, на трибуні солов'ями залітними заливаються — заслухаєшся! А в Івана Сергійовича язик спотикається майже на кожному слові. Ніби ж і думки є цікаві, і посперечатися він може власне з будь-якого господарського питання з будь-яким дипломником, а на трибуні виходить у нього... тик-пик.

Стенографістки, записуючи його тикпикання, тільки й визначали раз у раз: «Сміх у залі». Кому — сміх, а кому — сльози!

Врешті-решт Іван Сергійович не витримав і подав заяву на заочне відділення сільськогосподарського технікуму. Незабаром мусив складати і вступні екзамени. Із загальноосвітніх предметів готує його до екзаменів... Шурка! Ця руда лисичка (Іван Сергійович так називає її — Патрикийвна), кругла відмінниця, спуску батькові не дає. Прийде Іван Сергійович пізно ввечері із правління, втомлений, повечеряє, йому б на ліжко завалитися або піти з приятелями-дядьками посидіти, покурити на свіжому повітрі, баляси поточити, а тут Шурка пікірує і бомбардує:

— Татку, сідайте за науку!

— Я, донечко, заморився. Відкладемо до завтра.

— Ніяких завтра! Ви що, завалитися хочете на екзаменах? Особисто я такої ганьби не переживу. І мама наказувала мені, щоб я вам не дозволяла лінуватися. Беріть алгебру — будемо розв'язувати задачки!

Пізнього квітневого вечора ішов Іван Сергійович до себе додому з правління і думав про Шурку. Коли Олександрю Гнатівну відвозили до лікарні, вона йому дещо про Шурку сказала, так щоб та не чула:

— Ти, Ваню, за Шуркою придивляйся. Вона вже не дитина. Коли б дурниць яких без мене не наробила!

А як він, зайнятий по зав'язку колгоспними справами і навчанням, може «придивлятися» за своєю Патриківною?

Йшов Іван Сергійович один берегом річки, що шуміла під високим глинистим схилом. Поодинокі крижинки пливли за течією, танучи в холодній бистрині великої весняної води.

Іван Сергійович дійшов береговою стежиною до повороту на свою вулицю. Тут на белебені стояла дощата альтанка. Шурка, як була маленька, любила ходити сюди в батьком і матір'ю. Лащитья, бувало, заглядає в батькове обличчя зеленуватими оченятами, улесливо канючить:

— Ходімо подивимося річкове кіно!

Іван Сергійович зупинився — обличчям до річки, — йому захотілося постояти, послухати вічний шум води. І раптом він почув голоси, потім сміх в альтанці. Жіночий голос, дуже знайомий, сказав комусь насмішкувато: «Облиште свої досконалості!» Цей вигук заглушив звук поцілунку.

Боже мій, та це ж Шурка!

Перше бажання Івана Сергійовича було повернутися і тихо, навшпиньках, піти. Але, згадавши наказ дружини, він підійшов до альтанки, грюкнув кулаком у дощату стіну й суворо сказав:

— Шурко, йди додому!

В альтанці замовкли. Потім розчинилися двері, і повз Івана Сергійовича, мало не збивши його з ніг, прошмигнула тоненька хлоп'яча постать. Комір пальтечка піднятий, картуз насунутий на очі, обличчя замотане шарфом.

Із альтанки вийшла Шурка. Вона була в червоному береті, у блакитно-сизій штормовці, у модних розкльошених брюках. Вся вона папшла — чи то від зніяковіння, чи то від обурення. Від пасма її волосся, що хвилею спадало з-під берета, як здалося Івану Сергійовичу, відскакували електричні іскри.

— Дуже прошу вибачити, Олександро Іванівно, що

довелося перервати ваше побачення! — вжалив батько.

Дочка стонула плечем, нічого не відповіла.

— Хто ж він, цей... залицяльник твій?

— Якщо він сам не знайшов за потрібне представитися вам, я тим більше не повинна називати його ім'я. Він залишиться для вас інкогніто!

— Ти цій своїй інкогніто перекажи, що так справжні парубки не роблять. Тебе кинув, а сам дременував від мене, як нерозумний засець!

— Слово ж допотопне знайшли: парубок! — з викриком сказала Шурка. — Ми просто дружимо — та й годі.

— Так, так, дружите! Чув, як ви дружите!

Іван Сергійович втягнув повітря губами, відтворюючи звук поцілунку.

— У вас галюцинація слуху! — різко сказала Шурка.

— Ходімо додому, там розберемося, у кого була галюцинація, а в кого ілюмінація. Від твоїх щік, між іншим, прикурювати можна. Поїду до матері, розповім їй про твою поведінку!

Додому йшли мовчки. Шурка відчинила хвіртку. Подзвонюючи ланцюгом, з будки виліз Пірат, чорнобіла здоровенна дворняжка, радісно заскавучав, почав лащитися.

Погладивши собаку по загривку, Іван Сергійович сказав так само ущипливо:

— Собаку і ту забула з цепу спустити! А він теж жива тварина, йому теж треба побігати, розім'ятися... чим він гірший інкогніти твоєї? Мабуть, і не годувала.

— Годувала я його!.. Пішов геть, Піратику.

Повечеряли мовчки. Після вечері Шурка взяла з полиці книжку — науково-фантастичний роман про космічні подорожі, демонстративно почала читати, а Іван Сергійович — теж демонстративно — розклав на столі зошити і підручники. Почав він свої самостійні заняття з алгебри — найважчого для нього предмета! Не дається Івану Сергійовичу ця алгебра. Іван Сергійович сопе і крекче, додаючи, віднімаючи, ділячи і множачи всі ці «а» плюс «в» у квадраті — нічого не виходить! А попросити Шурку допомогти не хоче: самолюбство не дозволяє!

Шурка — вона тихцем спостерігає за батьком, — підводиться і підходить до Івана Сергійовича.

— Ну, що тут у вас заїло?

— Нічого не заїло! Іди читай! Обійдемося без вас!
Шурка заглядає до батькового зошита, всміхається.
— Господи, такий простий приклад! Тут треба множити, а ви ділите. Та й поділили неправильно. Дивіться!

Вона підсідає до Івана Сергійовича і швидко розв'язує приклад.

— Зрозуміло?

— Зрозуміло!

— Розв'яжуть інший. Ось цей!..

Шурка повертається на своє місце, в куточок, сідає на старий диванчик і знову заглиблюється в читання. Іван Сергійович дивиться на її чарівний профіль з трішечки кирпатеньким, як у матері носиком, на повні губи, вони ледь-ледь ворухаються, тому що Шурка за незабудою дитячою звичкою читає книжку вголос — і він змінює гнів на милість.

— Лисичко-сестричко!

— Знову не виходить?

— Набридла мені ця алгебра, а бодай вона западеться. Ходімо до річки, подивимося річкове кіно!

— Пізно вже!

— Нічого! Ходімо, Лисичко-сестричко!

І ось ідуть вони втрьох темною вулицею: попереду — собака, позаду батько і дочка. Село вже спить! Тільки де-не-де світяться вікна.

В альтанці — волого, холодно, але Іван Сергійович не зачинає двері — шум талої води необхідний його схвильованій зараз душі. Шурка сидить поруч з батьком, вигляд у неї незалежний і гордий.

— Хоча б мама швидше поверталася додому! — говорить нарешті Шурка, дивлячись прямо поперед себе

— Лікар Ніна Іванівна сказала, що скоро маму випишуть.

Помовчавши, Іван Сергійович каже:

— Ти мені все-таки скажи, хто був тоді з тобою в альтанці?

— Яке це має значення?! Ну, цей.. Гена Кожухін сидів.

— Син Петра Степановича, механізатора?

— Так.

— І давно ти з ним... дружиш?

— Давно! З восьмого класу. З останньої четверті. Але яке це має значення?!

— Ви що ж, і в кіно з ним бігаєте удвох, і на танці?

— У кіно ходили. Один раз. А на танці домовилися цієї суботи піти в клуб. Але ви його так налякали, що навряд чи він тепер піде зі мною.

— А ти йому скажи, щоб він зайшов за тобою до нас. Я з ним познайомлюся... оскільки однаково інкогніто його розкрито. І, будь ласка, йдіть, танцюйте на здоров'я! Що я, деспот якийсь феодальний, щоб мене дочини залицьяльники боялися?! Ти йому обов'язково скажи!

— Скажу! — усміхається Шурка.

І знову в альтанці настає мовчання. Іван Сергійович думає про своє: спочатку про дружину, котрій треба розповісти все про Шурку, потім думки його повертаються до колгоспних справ. Треба, мабуть, завтра самому поїхати в район у Сільгосптехніку, справа ця складна, передоручати нікому не можна.

Шурка теж думає про своє. Думки її трепетно-легкі, як ті хмарки, що біжать по небу, то відкриваючи, то заступаючи бліді квітневі зорі.

В альтанку заглядає Пірат і, переконавшись, що хазяї на місці, знову біжить кудись, по своїх, тільки йому відомих, справах.

Унизу, під схилом, рівно і сильно шумить річка.

ЛЮБЛЮ ЛЮДМИЛУ!

«Люблю Людмилу!» — так називався ліричний вірш, що надійшов до редакції газети міста Ен, котру редагував якийсь собі Переносцев Спартак Лукич, чоловік начитаний, вдумливий, з філософським складом розуму.

Що роблять у газетах з лірикою, яку одержують поштою?

Найперше її реєструють, як будь-яку грубу прозу: чи то скарга дружини, котру обдувив чоловік, чи матеріал, що викриває недбайливого кербуда.

Дівчину з відділу листів, яка реєструвала «Людмилу», теж звали Людмилою, тому вона з особливим задоволенням записала на реєстраційній картці прізвище, ім'я, по батькові і адресу автора ліричного вірша: Пулин Василь Іванович. Проломна, 19.

Потім вірш з поміткою «самоплив» у правому верхньому куточку рукопису було направлено до відділу літератури і мистецтва і він потрапив на стіл завідуючого відділом Аркаші Сарафанова.

Маленький, кволий, баньканий Аркаша зморщив за поганою звичкою ніс, почухав за вухом, узяв рукопис і пробурмотів вірша впівголосу: поезію він любив оцінювати на слух.

Вірш про Людмилу Аркаші сподобався.

— Сеню, ти можеш на хвилинку від своїх справ відірватися? — запитав він співробітника з акуратним проділом на напівлисій голові, який щось писав за сусіднім столиком.

Співробітник з проділом вичавив у відповідь розбірливий звук, щось на зразок «емтак», що означав на скупій і стислій редакційній мові: «Зачекай, зараз, тільки поставлю крапку». Слідом за тим він поставив крапку і вже зрозуміло мовив:

— Ну?

— Вірші надійшли! — сказав Аркаша Сарафанов. — Самоплив, але, здається, можна надрукувати. Послухай!..

— Не читай! Я сприймаю вірші тільки після обіду.

— Після обіду Лукич поїде, а мені треба зараз з тобою порадитися. Я все не буду читати. Взагалі, тут ліричний герой — молодий муляр. Розумієш? Він буде житловий будинок і в той же час любить дівчину Людмилу. Розумієш? По-моєму, здорово!

— Я так не можу. Мені треба очима глянути. Дай рукопис!

— Стривай! Він буде будинок і в той же час говорить про свою любов Людмилі. Говорить палко, натхненно, з такою, розумієш, будівельною силою!

— То як же він говорить?

— Цеглою говорить. Відкрито! На весь світ. Ось, послухай!

І маленький, кволий Аркаша, випроставши сутулу спину, прочитав урочисто вголос:

Для почуттів нема кордону,
Нуртує в грудях чудо — сила,
І цеглою я по фронтону
Кладу: «Люблю тебе, Людмילו!»

Він поклав рукопис на стіл, зняв окуляри, звично згорбився і сказав:

— Правда, здорово?

Співробітник з проділом збив з сигарети попіл і процідив:

— Про кохання і... цеглою?! Важкувато якось!

— А по-моєму, в цих рядках відчувається дух нашого часу, його благородний пафос, уся його строга етика. Ти вдумайся: людина будує будинок. Як? Навіки! І тут же мовою цегли заявляє про свою любов до Людмили. Це, брат, тобі не листівочка в конвертику. Тут вічністю пахне! Красиво? Красиво! Оригінально! По-новому! Я за те, щоб друкувати! Піду до редактора, порадию старого!

Співробітник з проділом знизав плечима і знову промугикав щось на зразок «емтак!», яке на цей раз означало: «Роби, як знаєш!»

Редактору Переносцеву вірші про Людмилу теж сподобалися. Але він любив, користуючись будь-якою нагодою, повчати своїх співробітників. Написавши на рукописі: «До набору! Сп. Переносцев», Спартак Лукич сказав:

— Ось бачите, товаришу Сарафанов, як уважно треба ставитися до так званого самопливу. Адже скільки разів, мабуть, наші професіональні письменники і поети обминали, а швидше усього, проїжджали, правильніше, пурхали всіма видами транспорту повз цей житловий будинок, і нікому з них навіть на думку не спадало, що вони обминають, правильніше, проскакують, або, точніше, пропурхують чудову, я б сказав,— філософську тему. А Пулін...

— Пулін, Спартак Лукич!

— А невідомий Пулін зрозумів усю, так би мовити, глибину. І, так би мовити, утер носа. Про що цей факт свідчить, товаришу Сарафанов? — Не давши Аркаші розкрити рот, Спартак Лукич сам відповів: — Цей факт, товаришу Сарафанов, свідчить про те, що нове, передове можна зустріти на кожному кроці, треба тільки уважніше придивлятися до життя.

Спартак Лукич був абсолютно правий. І Аркаші Сарафанову залишилося тільки кивнути на знак цілковитої згоди з його мудрими думками і пообіцяти редактору й надалі придивлятися до життя, як кажуть, «обома».

Вірш «Люблю Людмилу!» був надрукований у недільному номері газети міста Ен.

А в середу до кімнати відділу літератури і мистецтва зайшли у супроводі Людмили із відділу листів дві дівчини у сукнях із смугастого штапелю і в однаковісньких босоніжках, тільки на одній босоніжки були голубі, а на другій — білі.

Людмила з відділу листів підвела відвідувачів до столу Аркаші Сарафанова, сказала: «До вас!», дивно усміхнулася й пішла.

— Ми з житлобудівництва! — мовила дівчина в голубих босоніжках — рудувата, з ямочками на щоках. — Ми — штукатури. Я — Люся!

Вона простягнула журналісту руку лопаткою. По-знайомилися.

— Мила! — мовила дівчина у білих босоніжках, з трохи розкосими чорними очима, і теж простягнула руку лопаткою.

— Сідайте, дівчата! — бадьоро запропонував Аркаша Сарафанов. — Сідайте і розповідайте, що там у вас сталося!

Дівчата Perezирнулися, і рудувата Люся, з ямочками на щоках, жваво почала:

— У вашій газеті було надруковано вірш «Люблю Людмилу!» за підписом В. Пуліна. Він у нас на будові працює, ми знаємо цього В. Пуліна і просимо надрукувати на його вірш наше спростування!

Усміхаючись, Аркаша Сарафанов перебив жваву Люсю:

— Вірші, дівчино, — це... вірші, література. Як можна спростовувати вірші?

— А ви вірші не спростовуйте! Ви просто дайте замітку, що факт про Людмилу не підтвердився!

Передчуваючи щось недобре, Аркаша почав вимагати докладних пояснень.

— Тут годі і пояснювати! — сказала Люся з ямочками на щоках. — Мене звать Людмила і її, — вона показала на свою чорнооку подружку, — теж зовуть Людмилою. Тільки вона Мила, а я Люся. А Пулін, припустімо, цієї неділі іде гуляти зі мною, присягається, що кохає, говорить: «Прочитай, що викладено на п'ятому поверсі, це все тільки для тебе». Одне слово, тисне на мою психологію!

— А наступної, припустімо, неділі, — підхопила чорноока Мила, — Пулін іде гуляти зі мною. І теж присягається, що любить! І теж тисне цією цеглою на мою

психологію. А потім до того дійшов, що надрукував у вашій газеті вірш про свою негарну поведінку!

Аркаша Сарафанов засовався на стільці, потім витягнув з кишені хусточку і витер спітніле чоло.

А обидві Людмили вели наступ далі:

— У нас завтра відбудуться збори. Ми будемо розглядати питання про моральне обличчя Пуліна, приходьте послухати!

— Ми йому й за хуліганство припечатаємо! Яке він має право будинок розмальовувати... з особистого питання. У цьому будинку не тільки Людмили будуть жити!

— Ми дізналися: він і на інших будовах цим займався. На Солов'їному проїзді в одному будинку на четвертому поверсі викладено «Люблю Клаву», а на шостому «Люблю Віру». Його робота!

Хоч як крутився Аркаша Сарафанов, хоч як намагався своїм красномовством розгопити лід у серцях обурених Людмил, дівчата були невмолимі. Довелося піти з ними до редактора.

Спартак Лукич вислухав плутаний вступ завідуючого відділом літератури і мистецтва та гнівне скерцо штукатурів, насупився, почервонів і пообіцяв подумати.

Коли Людмили вийшли з кабінету, він зміряв убивчим поглядом свого зніченого співробітника і, оскільки привід для чергової нотації був очевидним, сказав строго і вагомо:

— Про що свідчить цей, я сказав би, прикрий факт, товаришу Сарафанов?

Спартак Лукич зробив паузу і потім сам відповів на своє запитання:

— Цей факт, товаришу Сарафанов, свідчить про те, що в житті усіляка старовина інколи маскується під нове. Треба, товаришу Сарафанов, уважно придивлятися до життя, щоб не вскочити у неприємну, вірніше, прикру, я навіть сказав би, — ганебну халепу!

І цього разу Спартак Лукич був абсолютно правий! Аркаші залишилося тільки схилити голову на знак своєї цілковитої згоди з цими мудрими думками і пообіцяти редактору надалі придивлятися до життя, як кажуть, «обома».

Студенти в нашому інституті були різні. Були ентузіасти, славні хлопці і дівчата, з гарячими серцями, які після закінчення інституту ладні їхати куди завгодно, хоч до чорта на роги. Були й легковажні піжони, які зовсім не думали про майбутнє, а жили тільки сьогоднішнім днем з його хвилюючими бойовими проблемами, наприклад, такою: які завширшки треба шити штани. І був Коля Прихожанинов, наш статечний, солідний Коля, котрий носив штани не дуже вузькі і не дуже широкі і думав день і ніч не про те, де він працюватиме, а метикував, як би йому не промахнутися з одруженням і вибрати наречену саме таку, яка потрібна (взагалі, питання про одруження у Колі було вирішене).

На відміну від багатьох нас, грішних, Коля Прихожанинов жив не в студентському гуртожитку, а у власній, прекрасній кімнаті в центрі міста, ще дісталася йому від pokojної бабусі. Крім кімнати (вісімнадцять квадратних метрів) з усіма вигодами, Коля Прихожанинов мав ще впливового дядька, крупного міністерського працівника, і вважав, що поєднання таких елементів, як кімната і впливовий дядько, повинні забезпечити йому, Колі, у майбутньому затишне місце у якомусь солідному московському закладі, що не піддається, як кажуть, «розщепленню».

Про яку ж наречену мріяв наш Коля? Про красуню з небесними очима? Ні! Зовнішність майбутньої обраниці Колиного серця в його мріях не була на першому плані. Добре, звичайно, щоб трапилася симпатичненька, зрештою, кажуть, не родись красива, а родись щаслива. Попадеться така «принцеса мрії», про яку друзі скажуть: «Взагалі, Миколкина дружина не опудало... І очі в неї, так би мовити, такі... На своєму місці, одне слово, в неї очі!» І за те спасибі долі! Головніше — щоб вона була господинею дому. А ще головніше — щоб уміла смачно готувати! Так, Коля Прихожанинов любив добре поїсти і не приховував цієї пристрасті. Pokійна його бабуся була великим майстром кулінарної справи, і ми часто чули, як Коля, важко зітхаючи, говорив: «Ех, бабуся, бабуся! Якби ви тільки знали, хлопці, які вона робила листкові пироги з рисом і яйцями, як уміла підсмажити телятину!»

І очі його туманилися сльозою.

Коля залицявся до багатьох студенток, але, на жаль, йому страшенно не щастило. Все начебто спочатку йшло добре: і статечністю відзначається чергова «принцеса мрії», і солідність в роздумах про життя, і зовнішність досить приваблива — очі принаймні на місці. Але зайдеш до неї в гуртожиток, скажеш ніби ненароком: «Вибач, Марусю (Лено, Катю, Зою, Галю), але я щось зголоднів. У тебе немає чим-небудь підкріпитися?» — і все летить прахом!

Маруся (Лена, Катя, Зоя, Галя) дїставала з вікна згорток з готовими котлетами, тягнула Колю на спільну студентську кухню і, кинувши котлету на сковорідку (від цього недбалого кидання у Колі вже переверталося серце), починала щебетати про різні дрібниці, розважаючи свого гостя наївною і милою балаканиною. Залишені без догляду котлети горіли, заповнюючи кухню клубами їдкогс смороду, і разом з котлетами згорала і Колина мрія. Яка ж це принцеса мрії, коли вона навіть котлети не може підсмажити?

І ось нарешті Коля зустрів таку, яку так довго шукав. Усім інститутом ми поїхали влітку на Алтай допомагати цілинникам збирати врожай. Довелося добряче попрацювати. Ми, студенти, жили разом з ластівками у великому сараї для сушіння зерна. Ластівки щоранку будили нас своїм безжурним щебетанням. А студентки жили у польових вагончиках для трактористів. Ідальню для себе ми побудували самі. Куховарити погодились наші ж студентки, і серед них відзначилася своїм талантом Ніна Куницина, із геологічного факультету — чарівна дівчина, весела, наче ті ластівки, які щебетали нам «доброго ранку!», як тільки пишне здобне алтайське сонце викочувалося з-за горизонту. У червоній хустині, засмагла, чорноока, вона клопоталася, щось наспівуючи, біля своїх каструль із смачним українським борщем і великих жаровень із шнель-клопсами і зразами, і була просто чарівна! І Коля Прихожанинов пропав. Кулінарні здібності Ніни в поєднанні з привабливою зовнішністю полонили його уяву. Коля почав з'їдати по дві порції усього, що готувала Ніна, запрошував танцювати тільки її, коли вечорами біля вагончиків на вичовганій, твердій, мов камінь, землі ми влаштовували бали під

баян, ходив з нею у степ на далеке озерце — помріяти, поговорити про життя.

Одного дня ми прийшли обідати й виявили, що борщ добряче пересолений. Хтось голосно сказав: «Товариші, наша куховарка закохалася — факт!»

Коля, метнувши очима блискавку, тут-таки відрубав:

— Брехня! Борщ прекрасний! І солі — саме раз!..

А Ніна зникла і так почервоніла, що в неї щоки запалали і стали такі ж, як її хустина. Наступного дня ми дізналися, що Коля попросився працювати на кухню — допомагати дівчатам-куховаркам, і нам стало все ясно...

Ми повернулися до Москви, і коли через деякий час почули, що Коля Прихожанинов одружується на Ніні Куниціній, ніхто не здивувався. Загалом нам було не до його одруження. Ми вже закінчували інститут, попереду був розподіл і від'їзди у всі кінці нашої великої країни на довгождану роботу. Статечний Коля, як і слід було чекати, залишився у столиці. Впливовий дядечко виконав свою обіцянку

Я одержав призначення в Сибір, поїхав у Красноярьський край і до Москви потрапив лише через два роки — проїздом на курорт. Гортаючи старий записничок, я натрапив на номер Колиного домашнього телефону і зателефонував йому. Трубку взяв сам Коля. Він дуже зрадив.

— Приходь завтра обідати, старий! — мовив він своїм солідним баском. — Поговоримо про все, згадаємо інститут, товаришів, а зараз — вибач — поспішаю на засідання!..

Я купив пляшку коньяку для Колі і кілька гілочок мімози для Ніни і наступного дня — це була неділя — рівно о третій годині постукав у двері їхньої кімнати. Ніхто не озвався. Я постукав дужче і раптом почув звідкись здалеку Колин голос:

— Іди коридором, потім направо. Я на кухні!..

Я пішов коридором, повернув праворуч, відчинив двері на кухню і побачив Колю. Підперезаний фартухом, такий самий солідний і вже з ледь помітною лисиною на маківці, він стояв біля плити і смажив щось із м'яса. Признатися, мене здивувала ця картина.

— А де ж Ніна? — запитав я після того, як ми розцілувалися.

— Знову в експедиції! — сумно буркнув Коля. — Іди до кімнати. Я зараз досмажу цю підшову, і будемо обідати!

Юшка була жажлива, а м'ясо пересмажене і майже неїстівне. Я взявся за консерви. Коля випив коньячку і впав у мінорний тон.

— Повинен тобі признатися, старий, що я дав маху, — сказав він, сумно дивлячись на мене і чекаючи співчуття. — Нінка весь час в експедиціях! І слухати не хоче, щоб кинути роботу!

— Вона здавалася такою... господинею, так любила готувати!

— Коли я нагадую їй про це, вона сердиться і шпурляє на підлогу важкі предмети. А ще каже, що то, мовляв, було громадське доручення. І що вона взагалі перш за все геолог, а потім уже домогосподарка.

Він налив собі ще чарчину, і його очі затуманилися знайомою мені сльозою.

— Ось візьму плюну на все і поїду на Схід... Тим більше, що експедиції ці комплексні... Там разом будемо, а то я все один і один, як пес! Зовсім охляв!

Ми цокнулися з ним і випили за Нініне здоров'я, закусивши шматком старої підшови, котру господар називав лангетом геологічним.

ВІКОНТ І ВІТЬКА

Ліфтерка Канигіна — зовсім ще молода, при здоров'ї жінка — сидить на стільці і читає книгу. Віддається вона цьому заняттю із самозабуттям, так, як це вміють робити тільки московські ліфтерки. Її широкий лоб перерізано глибокою складкою, пухкенькі губи ледве ворухнуться: Канигіна читає пошепки, вголос.

Ніхто і ніщо не заважає їй читати у ці довгі денні години. Мешканці будинку на роботі, господарки повернулися з магазинів, рідко хто зараз вийде з будинку або зайде в нього.

Канигіна навіть рада буває, коли її відірвуть від цікавої книжки: очі втомлюються від безперервного читання хвилюючих сторінок. Треба перепочивати.

Ось після прогулянки по подвір'ю повертається до себе на п'ятий поверх вдова професора Саломахіна із своїм котом Гулівером. Кіт — товстомордий, вгудо-

ваний на диво звір — поважно ступає попереду господарки на довгих віжках із жовтої стрічки, схрещеній на його молодецьких грудях.

Канигіна із задоволенням підводиться зі стільця, відкладає книжку, відчиняє дверцята ліфта і пропускає в кабінку професоршу та її улюбленця.

— Ну, що, Гуліверчик, нагулявся?

Виструнчивши хвіст палицею, кіт дивиться на ліфтерку знизу вгору своїми гордовитими очима, наче хоче по-професорськи строго сказати їй: «Невже вам не набридло щоразу, коли ви мене бачите, повторювати те саме?! І який я вам Гуліверчик, зрештою?!»

Гулівер і професорша поїхали до себе на п'ятий. Канигіна натискує кнопку, опускає кабінку ліфта і знову сідає за читання.

Прочитано ще десять сторінок. Знову різко грюкають вхідні двері. Заходить Василь Архипович, кербуд. Вєсь він ніби випромінює невгамовну енергію, обличчя червоне, брови насуспені.

— Здрастуй, Канигіна! — командирським голосом вітає він підлеглу.

— Доброго здоров'я, Василю Архиповичу!

— Все читаєш?

— Така наша справа ліфтерська, Василю Архиповичу: хто читає, хто в'яже на своєму робочому місці!

— Яку книжку читаєш?

— «Віконт де Бражелон».

— Про чие це життя?

— Про французьке, Василю Архиповичу.

— Про... візит до нас?

— Ні, про королєв, Василю Архиповичу.

— Ну нічого, Канигіна, читай! Розвивай свою культуру! — дозволяє кербуд і, знявши картуз, витирає хусточкою піт з чола. — Кожному, як кажуть, своє. Кому книжки читати, а кому клопотатися з ранку до вечора. У кого свято на носі, а у працівників комунального фронту одна турбота... як би тобі по шапці не надавали за запізнення з ремонтом. А хіба я винен, що мене малярі підводять!.. Завтра хто тут чергує?

— Євдокія Савівна!

— Вона що, вже забув — в'яже чи читає?

— Вона більше в'яже, Василю Архиповичу!

— Ось що, Канигіна, дуже тебе прошу — почергуй

завтра за неї. Завтра малярі обіцяли прийти, а мене, як на гріх, у район викликають.

— Сталося щось, Василю Архиповичу?

— Усіх керуючих викликали. Чи то на прес-конференцію, чи то на семінар, а найімовірніше на протирання з пісочком! А тут якраз малярі! На в'язальницю надій у мене мало. А ти, Канигіна, все ж таки книжки читаєш, у тебе око гостріше. Побудь завтра ніби моїм заступником. Приглядатимеш по-господарськи за малярами. Добре?

— Будь ласка, Василю Архиповичу! — згоджується підхвалена Канигіна. — Якщо треба для справи, я завжди...

І знову грюкають вхідні двері. Цього разу у вестибюлі з'являється хлопчина років вісімнадцяти у світлосірій кепці із пухнастої тканини, у короткому, добре пошитому пальтечку, у яскравих жовтих черевиках. В одній руці у нього новенький чемодан, у другій — акуратно перев'язаний згорток. Русявий чубчик спадає з-під кепки на ліву скроню.

Хлопчина підходить до ліфта, ставить на підлогу свій чемодан і, широко усміхаючись, каже ліфтерці, яка уп'ялася в нього поглядом:

— Здрастуйте, Олено Іванівно, що ви на мене дивитесь, наче я потойбічна тінь батька принца Гамлета?! Це я, Віктор Шумейко, ваш колишній мешканець, власною персоною. З іронічною шанобливістю Канигіна довго трясє хлопцеві руку.

— Господи, а я думаю, що це за інтурист до нас завітав? — говорить ліфтерка, звертаючись до кербуда, який з неприхованою цікавістю розглядає пришельця. — Його мати, Василю Архиповичу, у нас у двадцять першій квартирі живе. Вона на тютюновій фабриці працює. Хороша жінка! Ох, багато вона через цього Гамлета сліз пролила!.. Ти що, Вітька, у відпустку?

— У відпустку!

— Дуже рано приїхав.

— Більше року не був!

— Міг би матері дати і більше відпочити... від тебе.

— А чому ви, Олено Іванівно, так недоброзичливо мене зустрічаєте? — насмішкувато мружиться Віктор Шумейко. — А я ж вам хотів завтра подаруночок вручити. Тепер не сподівайтесь!

— Потрібні мені твої подарунки, як торішній сніг!— одрубусь Канигіна і хмарою насувається на Віктора.— Знову почнеш по вікнах футболити і по даху цапом стрибати за своїми голубами?! Дивись, Вітька! Василь Архипович тебе швидко скрутить. Він тобі не той розтелепа Прокошкін.

І— до кербуда:

— Ви його попередьте, Василю Архиповичу. Він у нашому будинку першим шибеником був. Над усією шпаною верховодив!

Але кербуд незадоволено зморщився і зупинив словесний потік Канигіної строгим жестом:

— Зачекай, Канигіна. Помовч!

І люб'язно звернувся до Віктора:

— Вас, вибачаюся, як по батькові, товаришу Шумейко?

— Батька Костянтином звали!

— Заходьте в домоуправління, Вікторе Костянтиновичу, коли щось буде потрібно. І просто так — поговорити. Буду дуже радий вас бачити.

І строгий Василь Архипович, на превелике здивування ліфтерки, сам відчинив перед «першим шибеником будинку» двері кабіни ліфта і допоміг йому занести чемодан.

Ліфт поніс Віктора Шумейка вгору. Задерши голови, ліфтерка і кербуд стежать за його плавним рухом. На обличчі Канигіної все ще здивування, а на вустах Василя Архиповича та сама шаноблива усмішка.

— Ех ти, читачка! — повертається до Канигіної Василь Архипович і докірливо хитає головою. Про віконтів історичних запоем читаєш, а про своїх знатних людей нічогосінько не знаєш! Про нього у газеті писали! Він в Сибіру,— Василь Архипович називає відому сибірську будову,— прославився на всю країну, можна сказати. А ти: «Перший шибеник... голуби.. футбол!..» Підвела ти наше домоуправління, Канигіна! І мене особисто підвела, як керівну особу

— Йй-богу, не брешу, Василю Архиповичу! — бурмоче Канигіна.— Кого хоче запитайте... Кожен скаже, що Вітька... тобто... цей Віктор Костянтинович, був перший шибеник!.. А про інше я не знала, слово даю!

Вона розводить руками.

— І коли це він устиг? Наче ж недавно тільки технічне училище закінчив і поїхав!

— Недавно! Та тільки за рік, ти подивися, скільки у нашій країні зроблено. І ракет скільки запущено, і криголам до полюсу добрався, і... хіба все перелічиш. Та візьми для прикладу наше домоуправління,— веде далі Василь Архипович у повчальному азарті,— рік тому, коли я тільки приступив,— пам'ятася? — ми недільник організували і посадили у дворі деревця. Були наче дубчики. А тепер?! А людина ж — вона швидше росте... тому що людина — це, якщо по-старому говорити, цар природи, а не якась там билинка. І тим більше, що хлопчина потрапив у хороший робітничий колектив, де його обтесали як треба.

— Господи, ой, як мати буде рада! — зітхає Канигіна, змахуючи з вії непрохану сльозу.

— Ну, я побіг! — киває їй кербуд.— Виходить, домовилися щодо завтрашнього чергування?

— Не хвилюйтеся, Василю Архиповичу! Усе буде в порядку.

Кербуд пішов. Канигіна зручніше вмощується і знову розкриває книжку. Але чомусь не хвилюють її зараз пригоди хороброго віконта: прикрість, сором і незадоволення собою тісняться в її грудях. Поклавши на коліна книжку, молода ліфтерка дивиться на шахту ліфта і думає. Про що вона думає?!

НЕБЕЗПЕЧНЕ МИСТЕЦТВО

М. Мерзякову

Чи бували ви на річці в заповітний час кльову, коли майже неможливо вгадати, хто з рибалок академік, хто герой, хто моряк, а хто столяр? Риболовна пристрасть, як відомо, може об'єднати найрізноманітніших людей. Сидять на березі, у човнах здоровенні чоловіки з облущеними від сонця носами, усі, як один, в закочених до колін неможливо брудних штанях, у брилях. Радіють, засмучуються і приборіхують (тільки-но отакенна щука зірвалася) зовсім однаковісінько.

Ползунков Павло Іванович, діяч ремонтно-побутового фронту, і Кашемиров Юрій Володимирович, знаменитий художник, пейзажист і портретист, збли-

зилися саме завдяки рибальським пристрастям. Вони познайомилися на березі однієї милої річки і почали зустрічатися часто, майже кожного вихідного дня.

Одного разу, смакуючи юшкою, приятелі-рибалки завели мову про портретний живопис, і Павло Іванович по своїй душевній простоті признався Кашемирову, що він у цьому мистецтві тямить дуже мало і віддає перевагу натуральній фотографії над живописним портретом.

— У мене вся квартира у фотографіях! — хвалився Ползунков, сьорбаючи юшку з окунів, — нещодавно всім сімейством сфотографувалися: я, дружина і дочка Олександра з кішечкою на руках. Кішечка не наша, із ательє, вони дають її дітям потримати, щоб домашній колорит створити. І знаєте, кішечка найкраще вийшла! Як жива!

Кашемиров, сивуватий брюнет з нервово-рухомим обличчям, запропонував неповороткому товстуватому Ползункову:

— А давайте я ваш портрет напишу, Павле Івановичу. Зроблю вам подарунок на пам'ять про нашу рибалку. Може, тоді ви живопис полюбите більше, ніж фотографію.

— Велике спасибі! — відповів йому розчулений Ползунков. — Це буде мені дуже приємно. Тим більше, що ми у себе в конторі, скажу вам по секрету, вирішили вміщувати на Дошку пошани не тільки портрети заслужених рядових працівників, але й окремих керівників, які, звісно, гідні цього.

— Прекрасно! У важку хвилину його, врешті-решт, і продати можна. Якийсь любитель вам за такий «портрет невідомого» добрячі гроші дасть!

— Що ви, Юрію Володимировичу?! — обурився Ползунков. — Хіба можна подарунки продавати? Побуде на Дошці, а потім я його заберу додому, у спальні почеплю.

— Поруч з кішечкою?

— Точно! Як це ви вгадали? Там якраз вільне місце є. Даю вам слово: кішечка як жива!..

Незабаром після цієї розмови Ползунков прийшов до Кашемирова в його майстерню, що містилася на шостому поверсі великого будинку, повністю заселеного художниками-живописцями і графіками.

Знаменитий художник був у тих самих своїх брудних риболовних штанях і сірому светрі, тримався просто і діловито. Відразу ж приступили до роботи. Павло Іванович сів на стілець біля вікна, а художник узяв альбом, олівець і, підсівши поближче, став вдивлятися у широке, схоже на млинець, обличчя Ползункова.

— Біс його знає! — пробуркотів він трохи перегода. — Немає за що зачепитися. — Обличчя у вас, Павле Івановичу, якесь таке... не дуже виразне. Погляньте ось на мої стіни!

Павло Іванович подивився. Зі стін дивилися на нього відомі балерини у білих пачках і уславлені ковалі, поруч з портретом літньої доярки у білій хустині висів портрет відомого піаніста у фракці.

— Ну, з ким би ви хотіли поцілуватися, Павле Івановичу, з балериною чи з ковалем? — запитав славетний портретист, усе вдивляючись у обличчя трохи приголомшеного Ползункова.

— Якщо це так треба для мистецтва, — червоніючи, відповів Ползунков, — то віддав би перевагу, звичайно, балерині.

— Спробуйте! — дозволив художник. — Сміливіше, сміливіше. Уявіть, що ви цілуєте балерину!

Павло Іванович уявив.

— Ні, — пробуркотів художник. — Не те!.. Як кажуть, «на чолі його високому нічого не побачив я!...». Знаєте що, Павле Івановичу, сядьте і дивіться так, наче ви сидите у своїй конторі, у себе в кабінеті... Приходять співробітники, доповідають про справи, з'являються відвідувачі зі скаргами, ви їх вислуховуєте. Одне слово, проходить ваш нормальний робочий день. Спробуйте, Павле Івановичу! Піднатужтеся і... уявіть!

Павло Іванович піднатужився і уявив.

— Добре! — підхвалив його Кашемиров. — Дещо з'явилось. Так і сидіть! Молодчина, Павле Івановичу!

Він став упевнено робити замальовки.

— Запитання можна? — несміливо озвався Ползунков, не змінюючи пози.

— Давайте!

— Чому у художників люди на портретах, я помітив здебільшого в профіль?

— А ви як гадаєте — чому?

— Я гадаю, що людину легше з одним оком намалювати. Тому художники й не переобтяжують себе.

— Не зовсім так. Тут усе залежить від обличчя, від характеру людини, від загальної експресії. Іноді такий тип попадається, що для нього навіть краще, коли він з одним оком, у профіль.

— А мене ви як... у профіль?

— У профіль, Павле Івановичу, у профіль. Ведіть прийом відвідувачів, прошу вас!

Кашемиров працював швидко, портрет Ползункова був написаний за три сеанси. Коли Павло Іванович побачив себе зображеним на полотні фарбами, він спочатку знітився, а потім відчув приплив відчайдушної гордості. Ось він, виявляється, який — Павло Іванович Ползунков! Погляд суворий, вагомий! А осанка! Чистісінький генерал!

Павло Іванович довго тиснув руку Кашемирову, дякував художнику за подарунок. Старанно загорнувши портрет у папір, він на таксі відвіз його до дому.

Наступного дня портрет Ползункова красувався на Дошці пошани того комбінату побутового обслуговування, до керівництва якого Павло Іванович мав безпосереднє відношення. Швейникам, шевцям, годинниковим майстрам, перукарям, котрі відзначилися минулого кварталу, довелося потіснитися, щоб дати місце заступнику директора.

Грім грянув через тиждень. На зборах працівників комбінату Павлу Івановичу Ползункову дали чосу за грубість, зверхність, чванство та інші гріхи. І кожний оратор починав свій виступ з того, що патетично показував пальцем на портрет Павла Івановича, який строго дивився на тих, хто виступав, з Дошки пошани і говорив приблизно таке:

— Що я можу сказати про товарища Ползункова, товариші? Я вважаю, що за мене художник усе сказав! Подивіться на його портрет. Вся ползунковська вдача тут показана. На обличчі просто написано: вчитися не бажаю, до критики прислухатися не збираюся, до самокритики не здатен!

...У побутокмбінаті Павло Іванович тепер не працює — після того, що сталося, довелося перейти на рядову роботу в інше місце.

На рибалку він їздить, як і раніше, майже кожного вихідного дня, але не на річку, а на одне маловідоме рибалкам озерце. Там, щоправда, окунців мало, попадається більше плотва, але зате Павло Іванович твердо знає, що Кашемирова він тут не зустрине.

Портрет свій Ползунков продав через комісійний магазин. Художник не збрехав: за нього дали добрі гроші. Взагалі, все обійшлося більш-менш благополучно.

І все-таки, якщо ви зараз при Павлові Івановичу випадково в розмові скажете слово «живопис» і «портрет», він знервовано здригнеться і відійде вбік.

Небезпечне мистецтво!

ФІЗИОНОМІСТ

Давні приятелі Козирін та Стручков сиділи на бульварі на лавочці і бесідували.

Вірніш, говорив із властивим йому апломбом Козирін, а Стручков або відмовчувався, або скептично відмугикувався, або одбувався невиразними вигуками.

— Будь ласка, не сперечайся зі мною. Фізіономістика — це наука, — рубав долонею на небезпечній віддалі від носа Стручкова Козирін. — Так, так, наука. І ти, будь ласка, не кривися! Наука, як і психологія. Згадай хоча б гіганта Ламброзо... Так, так, гіганта, будь ласка, не кліпай так очима. Обличчя людини — це відкрита книга, треба її вміти читати.

— І ти вмієш? — запитав Стручков, відводячи руку співрозмовника від свого носа.

— Умію! Для тебе вулиця з усіма її пішоходами — це просто вулиця, а для мене — зібрання цікавих новел. Я дивлюся на обличчя перехожих і відразу їх читаю. Дуже цікаве це заняття!

— Ану «прочитай» мені оцю блондинку.

— Оту, гарненьку? З сіткою, повнісінькою апельсинів?

— Її.

— Будь ласка! — Козирін примружив ліве око, прицінюючись. — Та-а-ак. Вона — молода мати... Найпоетичніший вік... За вдачею добра: уста у неї мають м'які обриси. І, до речі, прекрасні!.. Щаслива у сімей-

ному житті: очі безтурботні. Не працює... не палить... Судячи по ході, добре танцює... Плюсюю: симпатична дама, звикла коритися чоловікові — рвачу й нахабі... Все! В основному.

— А як перевірити?

— Наздожени й перевір... з основних показників.

— Ти її «читав», ти і наздоганяй!

— Мені й так ясно, без перевірки!

— Цікаво, а як ти взагалі уявляєш собі цю перевірку? — сказав Стручков. — Я наздоганяю блондинку і запитую: «Громадяночко, скажіть, будь ласка, ваш чоловік — рвач і нахаба, так?» За такі перевірки менше п'яти діб не дають.

— Наука вимагає жертв! — сказав Козирін і переможно сперся на спинку лавочки. Помовчавши, він великодушно прорік:

— Експеримент можна повторити.

— Прекрасно! Он — бачиш — іде чоловік? У нерповій шапці з козирком. «Прочитай» його!

— Будь ласка! Нехай підійде поближче!

Перехожий у нерповій шапці не тільки підійшов ближче, але й сів на лавочку, що стояла на протилежному боці алеї, майже навпроти тієї лавочки, на якій сиділи Козирін і Стручков.

Він сидів, і приятелі бачили його мужнє товстоцокке обличчя, обрамлене модними бакенбардами — під тореодора. Зараз у нашому місті з'явилося багато таких «тореро», котрі віддають перевагу бикам у смаженому чи вареному вигляді.

— Ідеальні умови для читання обличчя! — прошепотів Козирін.

— Не гай часу, «читай»!

Козирін знову по-снайперському примружив ліве око.

— Читаю!.. Він — неодружений!

— Звідки ти взяв?..

— Ти подивися, як він дивиться на дівчат, що проходять мимо. Дуже жадібно і... дуже детально для одруженого!.. Грубий, хтивий тип, егоїст і цинік!.. І разом з тим він — невдаха!

— А це звідки ти взяв?

— Про це мені повідала печальна зморшка біля рота...

Зовсім недавно він пережив велику неприємність...

може, навіть катастрофу на роботі чи в особистому житті. Зморшка ще свіжа.

Стручков рішуче підвівся і взяв під руку Козиріна, який раптом почав опиратися.

— Ходімо перевіримо.

Вони підійшли до лавочки, на якій сидів чоловік з бакенбардами, і Стручков сказав:

— Вибачте, але мій приятель фізіономіст, він читає людські обличчя, як відкриту книгу. Тільки-но він прочитав ваше обличчя. Дуже прошу відповісти нам на кілька запитань. Для перевірки. Але якщо ви не бажаєте відповідати, ми відразу вас облишимо.

Чоловік з цікавістю подивився на Козиріна й усміхнувся.

— Будь ласка, запитуйте, що вас цікавить.

— Ви неодружений, — почав Козирін. — Так?

— На жаль, ні... Уже дванадцять років! Дочці вісім, у другий клас ходить.

— Дивно! У вас в житті недавно була велика неприємність, майже катастрофа. Так?

— Не було!

— Не треба приховувати! — лагідно сказав Козирін. — Я не слідчий, а психолог-експериментатор. Щось сталося на роботі, так?

— На роботі я недавно премію одержав, і досить солідну.

— А в особистому житті? Щось із дружиною? Якась велика сварка? Була ж сварка? Так?

— Сварка була.

— Ось бачиш!.. — зрадів Козирін.

— Дружина десь поклала картки спортлото, не могла знайти, і ми посварилися. Але потім картка знайшлася, і ми помирилися, тим більше що вона вгадала, як виявилось, чотири цифри. Погодьтеся, що це не схоже на катастрофу... Одну хвилинку, я теж фізіономіст. І теж умію читати обличчя. Дозвольте для перевірки і мені запитати.

— Запитуйте! — буркнув Козирін.

— Ви одружені. Так?

— Одружений.

— У вас двоє дітей. Так?

— Так.

— Хлопчик і дівчинка. Так?

— Так, але...

— Хвилинку! Ви працюєте у проектній організації.
Так?

— Стривайте!..

— Відповідайте, так?

— Так!

— Ви — Козирін Іван Степанович, так?

— Звідки ви мене знаєте?

— Я ще дещо про вас знаю! Ви за квартиру не заплатили за два місяці, так?

— Я... цей... у відрядження їздив, затримувався.
Але як ви про це дізналися?

— Я про своїх мешканців усе знаю! — сказав чоловік у нерповій шапці з тією ж загадковою усмішкою, — а ось ви, товаришу Козирін, свого кербуда на вулиці не впізнаєте. Негарно! Я, щоправда, бакенбарди запустив, але ж вони не вирішальна деталь на загальній картині фізіономії людини, так?

— Так! — важко вимовив фізіономіст Козирін. І загальна картина його фізіономії набула блідуватого відтінку.

ВИДАТНИЙ ЖОРА

Директору великого продовольчого магазину одного разу подзвонили «згори».

Коли церемонія вітання закінчилася, начальницький баритон сказав у трубку:

— Я для тебе, Костянтин Тихоновичу, приготував тут одну пілюльку...

Директор — досвідчений, похилого віку чоловік — знав, що пілюлі, які готує для своїх підлеглих начальство, завжди мають гіркий смак. Та все-таки він зустрів це повідомлення бадьоро і відповів весело, з ноткою тієї безвідмовності, відданості в голосі, котру завжди цінували і цінують у нижчестоящих товаришів вищестоящі.

— Готовий її проковтнути, Василю Аристарховичу!

— Тоді... ковтай!

Пілюлька виявилася і не гіркою і не солодкою, а скоріше за все — загадковою. У магазин, яким керував Костянтин Тихонович, на вакансію продавця днями прибуде якийсь молодик на імення Жора — видатний талант у своїй сфері. Його треба було привітати,

створити всі умови. І нехай колектив магазину рівняється на Жору, нехай вчиться у молодого передовика торгового обігу тонкої науки культурного обслуговування споживача.

Проковтнувши загадкову пілюлю, директор Костянтин Тихонович трішечки образився і сказав:

— Ми, Василю Аристарховичу, завжди готові вчитися на позитивних прикладах, у тому числі на прикладі товариша Жори, якого я наперед поважаю. Але наш колектив не в останній шерензі крокує! І план даємо, і за прапор боремося. Та й інші показники у нас непогані.

— Зачекай! А видатні таланти у твоєму колективі є?

— Талантів немає. Але ми, Василю Аристарховичу, не знали, що вони вам можуть знадобитися. Якби знали — виявили б!..

— От дивак. Талант — він сам, брат, себе виявляє. Одне слово — чекай Жору!

За три дні Жора, чорнявий атлет з римським профілем, у новому синьому береті, у білосніжному халаті на широких плечах, став за прилавок рибного відділу у магазині, яким керував Костянтин Тихонович.

Відчинилися вхідні двері, зайшли перші покупці.

До рибного прилавка підкотилася, немов на роликах, жвава бабуся у довгополому чоловічому пальті, швидко пробігла очима по рибних тушках — безголових і головастих.

Жора запитав звучним баритоном:

— Не можете вибрати, бабуся?

— Не можу, синку!

— Візьміть палтус. Чудо-риба! Ніжна, як ласки дівчини Чаніти із музикальної комедії, яка має таку саму назву. Але зобов'язаний попередити: жирна! Не дівчина, а риба. Тому людям вашого віку не рекомендується.

Приголомшена чарівною Жориною люб'язністю бабуся подивилася на красеня продавця майже молитовно і запитала:

— А що ви рекомендуєте людям похилого віку?

— Вашого, бабуся, старого друга — тріску. Тріска — ворог склерозу. Ви її їсте, а вона, в свою чергу, з'їдає ваш холестерин. Рубаю півкіло. Вгадав?

— Угадали! — старечі очі стали вологими від розчулення.

— Спасибі за увагу! — сказав Жора, цюкнув сокирою і величним рухом кинув тріску на ваги. Відрубаний шматок важив точно, — півкіло.

Оплачуючи покупку в касі, бабуся у чоловічому пальті сказала касирці Єлизаветі Павлівні навмисне голосно, щоб усі навколо почули:

— Ваш новий продавець — ну просто чарівник.

Єлизавета Павлівна скривила пухкенькі малинові губи і відповіла теж голосно, на весь магазин:

— Нічого в ньому особливого немає. Просто викаблучується перед покупцями. Та й годі.

Цілий день новий продавець працював швидко, чітко, впевнено і красиво.

Подивитися на нього й послухати, як він розмовляє, прибігали продавці і продавщиці з інших відділів магазину, але, подивившись і послухавши, говорили те, що сказала касирка Єлизавета Павлівна:

— Ти ба, як він викаблучується!

Сусідка Жори — продавщиця м'ясного відділу Клава, симпатична блондинка з родимкою над верхньою губкою, — навіть мала неприємність через нього: заслужалася, як Жора дуже цікаво «викаблучується» перед молодією покупницею, і не відповіла своєму покупцю на його запитання, яке повторювалося тричі, — чи є фарш? Покупець зрештою обурився, взяв книгу скарг і — найобразливіше! — в кінці довжелезної скарги порадив бідній Клаві вчитися, як треба культурно ставитися до покупців, хоча б у свого сусіда — продавця рибного відділу.

...На десятий день перебування Жори в магазині, який очолював Костянтин Тихонович, знову відбулася телефонна розмова.

Цього разу дзвонили «знизу» — «вгору».

Коли церемонія вітання закінчилася, директор Костянтин Тихонович сказав у трубку:

— Я з приводу вашої пілюлі, Василю Аристарховичу Дуже прошу вас... заберіть від нас Жору

— Зачекай! Він що — не талант, по-твоєму?

— Талант! Цілком і повністю з вами згоден, Василю Аристарховичу. Але... прошу, заберіть від нас цього таланта, оскільки колектив вирує!

— Ти розумієш, що ти говориш! — начальницький баритон уже грізно гудів у трубці. — «Заберіть від

мене таланта!» Дивись, як би тобі не потрапити в гумор і сатиру за такі слова.

— Згоден і на таке! — тут директорський тенор зазвучав по-новому, у ньому навіть з'явилися незвичні металеві нотки. — Я вам повинен доповісти, що у мене в магазині завдяки вашому Жорі ніякої дисципліни немає. Люди не про роботу думають, а тільки Жорині вчинки обговорюють. Не визнає його наш народ, Василю Аристарховичу, — ось у чому заковика!

— Зачекай! А що твій народ про нього говорить?

— Народ говорить, що він (тут у трубці почувся смішок) викаблучується. А ще.. занадто гордо він себе поводить, ваш Жора, на всіх дивиться згори вниз, і на директора, тобто на мене, теж! Мовляв, усі ви кузьки, тільки я — таракан. Не можна так, Василю Аристарховичу!

Настала велика пауза. Порушив її директорський, уже трохи м'якший, тенорок:

— Послухайте мене, старого, невченого чоловіка, Василю Аристарховичу. Талант у нашій ділі, по-моєму, тільки тоді прекрасний, коли він є дітищем рідного колективу, коли він вирощений і випещений на рідній, так би мовити, земельці, а не звалився на неї з якоїсь там Венери чи Марса.

— По-твоєму виходить, я на Марсі сиджу?

— Не на Марсі, а все-таки високо! Я вам усе сказав, Василю Аристарховичу, а коли що не так — вибачайте. І самі вирішуйте, куди мене направити: в гумор і сатиру чи на пенсію.

Знову виникла пауза. Нарешті начальницький баритон роздратовано сказав:

— У третій магазин його посилаю, і скрізь — однаковий результат. Що мені з ним робити — ніяк не збагну. Але ж ти сам кажеш, що він талановитий продавець!

На іншому кінці кабеля шанобливо кашлянули.

— А ви його направте в магазин... без продавців. Там колектив контролерів невеликий — усього чотири чоловіки. Там він, дивись, і приживеться.

— Здається, це ідея!

Так було вирішено долю видатного Жори.

ДЯДЬКО МУХОМОР

Микола Максимович Чупринін вийшов із свого під'їзду у двір, як завжди, рівно о дев'ятій годині ранку.

Худий, прямий, у старому, ретельно випрасуваному темно-оливковому кітелі з відкладним комірцем, у нових чорних жарких штанях із складкою по струнці. На ногах — добротні жовті сандалі, на лисій голові, щоб не напекло сонце, новий бриль, у руці — про всяк випадок — сітка-авоська.

Постояв, по-хазяйському глянув на клумбу з кволими півниками та братками, розбиту посеред двору та огорожену штахетом, несхвально похитав головою. Знову квіти зранку не політі!

Витягнув із кишені кітеля записну книжку у твердій палітурці, олівець, суплячи кошлаті, неакуратні брови, записав для пам'яті скорочено:

«Порушити від імені громадськості пит. у домоупр. про звільнення з роб. двірника С., ледар і, здається, випиває. Двірник є низова одиниця адм. влади, дискредитація цього висок. звання неприпустима».

Зробивши запис, поклав книжку до нагрудної кишені кітеля, застібнув гудзика й неквапливо рушив до вуличних воріт. Але враз, схаменувшись, зупинився. Як це він мало не забув! Треба ще зайти до матері цього вчорашнього хлопчиська... як там його?!

Знову добувається з кишені кітеля товстий записник. Де цей запис? Ага, ось він!

«Погов. з матір'ю Валерія Пилкіна, шести років, з кварт. № 53. Ростить хулігана».

Ольга Василівна Пилкіна, тиха, бліда жінка, швачка-надомниця з ательє, де шують на замовлення чоловічі сорочки, приймає Миколу Максимовича на спільній кухні. Соромлячись, вона подає нежданому гостеві табуретку:

— Вибачайте, у кімнаті в мене не прибрано.

Бридливо, ребром долоні обтерши табуретку, Микола Максимович Чупринін сідає і без поспіху розповідає хазяйці про свою сутичку з майбутнім хуліганом Валерієм Пилкіним, шести років. Діти у дворі надто голосно кричать, надто швидко бігають. Це непорядок — занадто голосно кричати й занадто швидко бігати. Проходячи учора двором, він, як представник

громадськості, зупинив ватажка цієї всієї гоп-компанії, став читати йому нотацію. І що ж? Хлопчисько зухвало показав йому язика і втік, не дослухавши зауваження. Та ще й, коли Микола Максимович виходив на вулицю, цей самий хлопчисько-ватажок з-за сарая гукнув йому в спину: «Дядько Мухомор!» Йому, Миколі Максимовичу, довелося повернутися і при допомозі двірника встановити ім'я та прізвище крикуна.

— Кричав ваш син, громадянку Пилкіна!

Говорить усе це Микола Максимович довго, гладенько, з багатозначними й зловісними паузами. Нехай вона, Пилкіна, пам'ятає про свою відповідальність перед суспільством за виховання сина, нехай знає, що поганих, недбайливих батьків чекає суворий, нещадний товариський суд колективу.

При словах «громадськість» і «товариський суд» бліда Пилкіна блідне ще більше і її бляклі голубі очі стають боязкими. Вона опускає голову. Боязкість Пилкіної сповнює Миколу Максимовича Чуприніна великим внутрішнім задоволенням.

— Вам слід серйозно замислитися, Ольго Василівно, — завершує він свою довгу промову. — Не вживете вчасно належних заходів — і з вашого Валерія виросте погана трава, бур'ян. А що чинять із поганою травою? Отож-то й воно!..

— Безбатченко! — тихо промовляє Пилкіна, не підводячи голови.

— А де батько Валерія?

— Пішов од нас його татко, живе десь у Казахстані, не пише навіть, не цікавиться.

— Однаково це для вас не виправдання. Мати все може зробити. Мати в сім'ї є глава і найвищий воїнський начальник! — Микола Максимович повчально піднімає вказівний палець.

— Ви допомогли б мені Валерку в табір який-небудь влаштувати на літо, — переборовши свій страх перед суворим гостем, раптом просить Пилкіна. — Я на роботі казала, обіцяли вони, та ось ні слуху... Адже спекота, задуха, а хлопчина у місті... Будь ласка, товаришу Чупринін, поклопочіться вже, приділіть увагу... як громадськість!

— Ну, це, знаєте, зовсім інше питання! — невдоволено морщиться Микола Максимович, підводячись. — І потім, треба ще заслужити увагу суспільства!

— Які у Валерки можуть бути заслуги?! Він же маленький ще!

— Згідно з віком! — сухо кидає Микола Максимович Чупринін. — Оскільки сказано: від кожного за здібностями! Отак, Ольго Василівно! Ви подумайте, подумайте добряче про майбутнє свого Валерія, це моя вам дружня порада. Бувайте здоровенькі!

...Червневий день обіцяв бути жарким, але вулиця ще зберігає в затінку нічну свіжість. Живлющий, пружний ранковий вітерець приємно холодить худі щоки Миколи Максимовича, і він прискорює крок. Сьогодні у нього багато клопоту, треба поспішати.

За півгодини Микола Максимович сидить у редакції поважного щомісячного журналу і розмовляє сам на сам з його співробітницею — повною, дуже рум'яною дівчиною в окулярах із тоненькими позолоченими дужками на маленькому кирпатому носику.

— Ми прочитали ваші спогади, Миколо Максимовичу, але, на жаль... — дівчина в окулярах замовкає і розводить повнокровними руками, оголеними вище ліктів, світло-рожевими, як недостигла полуниця. Зап'ястя у неї перехоплені дитячими складочками-ниточками. Ці складочки, ця повнокровна пухкість, ці горді окуляри викликають у Миколи Максимовича глуху ворожість.

— Що «на жаль»? — запитує він роздратовано.

— Надрукувати не зможемо! Написано все це у вас якоюсь, вибачте, канцелярською, грубошерстою мовою...

— Виправте на тонку шерсть, вам за це гонорарій платять!

— Нам не за це гонорар платять! — посміхнулася рожева дівчина у позолочених окулярах. — Та справа і не в поганій мові: ваші спогади не мають громадського інтересу. У цьому їхня головна біда!

— Оце-то так! — Микола Максимович відкидається на спинку м'якого крісла і пильно, як орел, не кліпаючи, дивиться на співробітницю журналу. Ох, як йому хочеться, щоб вона збентежилася, щоб в очах у неї під товстими скельцями окулярів з'явився той самий вираз невпевненості та боязкості, який він помітив в очах у Пилкіної! Хочеться йому, щоб і співробітниця редакції так само схилила під його недобрим поглядом свою по-модному зачесану голову. А вона

не схиляє. Дивиться просто в очі Миколі Максимовичу і посміхається сумнівно й насмішкувато. Ох, розбестилася творча інтелігенція!

— Розумієте, Миколо Максимовичу,— вже серйозно каже дівчина-співробітниця,— ну ось ви описуєте, як ваш завод, на якому ви працювали начальником охорони, був під час війни евакуйований на схід. Само по собі це дуже цікаво...

— Ось бачите, цікаво! Самі кажете...

— Але ж далі про сам завод, про те, як люди жили і працювали на сході, як боролися з труднощами й нестатками життя, як допомагали фронтові і як їм допомагали влаштуватися на новому місці, ви нічого не пишете. У вас усе більше про охорону заводу.

— Пишу про свою ділянку роботи. Це нормально!

— Але ж охорона—це не найголовніше в житті заводу, погодьтеся, Миколо Максимовичу! Тим паче, що ніяких таких пригод, як ви самі пишете, на вашому заводі не було.

— Тому й не було, що охорона була піднята мною на належну висоту.

— Я не сумніваюся у тому, що ви маєте великі заслуги по лінії охорони,— знову посміхається співробітниця журналу,— однак нехай краще інші напишуть про ваші заслуги, ніж ви самі! Чи не так?

Деякий час вони мовчать. На устах співробітниці в позолочених окулярах усе ще грає її сумнівна посмішка.

— А редактор читав?— хрипко запитує нарешті Микола Максимович.

— Редактор усього не може читати!

— Отже, вам передовіряє?

— Не передовіряє, а просто довіряє!

— Даремно він це робить!

Микола Максимович розстібає гудзик на кишені кителя— він, проклятуший, як на гріх, не піддається, і Микола Максимович ледве придушує шалене бажання відірвати його «з м'ясом»,— дістає свого вірного записника і олівець.

— Дозвольте знати ваше ім'я, по батькові та прізвище?

— Будь ласка! Ксенія Борисівна Томиліна. Будете скаржитися на мене?

— Неодмінно! Попрошу повернути мені теку з моїми трудами!

— Будь ласка!

Микола Максимович поривчасто підводиться з крісла і, не попрощавшись, із текою під пахвсю простує на сходи. Щоб заспокоїтися, він за старою звичкою починає подумки лічити до двохсот: «Сто сорок, сто сорок один... От паскудне дівчисько! Сто сорок два, сто сорок три!.. Ну, зачекай, я тебе розпишу! Сто сорок чотири...» Збившись з ліку, все ще схвильований, він виходить на гомінку, вже нагріту сонцем, веселу, безладну вулицю. Дивиться на годинник. Час, либонь, іти на бульвар: там призначено зустріч із Шевелєвим, давнім заводським другом. Домовилися вчора по телефону зіграти в шахи на свіжому повітрі. До речі, по дорозі треба зайти до магазину «Молоко»— перевірити, що там з його скаргою. Три дні минуло, результат мусить бути.

Магазинна касирка — худенька, з пташиним, негарним, заклопотаним обличчям — одразу пізнала Миколу Максимовича.

— Ви з приводу вашої скарги на Губанову? Заходів ужито!

— Попрошу показати книгу скарг!

Узявши прошнуровану книгу, відійшов убік, до вікна, зразу знайшов те, що треба:

«Продавщиця Ганна Губанова на моє запитання, чи є кефір, відповіла: «Ні»,— хоча кефір був, залишалася одна пляшка. На моє суворе зауваження, навіщо бреше, відповіла зневажливо: «Я думала, він весь, а він не весь». Я сказав їй: «Ваше діло не думати, а продавати товар». Прошу покарати Ганну Губанову за грубість».

Під скаргою розмашисто і крупно написано:

«Продавщиці Губановій зроблено зауваження, вказано, щоб не припускала неввічливості до покупців. Завмаг Колюшкін».

Поміркувавши, Микола Максимович дістає олівець і під резолюцією завмага Колюшкіна пише дрібним своїм, густим і уїдлигим почерком:

«Товаришу Колюшкін! Так кадри не виховують. Чхати хотіла Губанова на ваше таке ліберальне зауваження. Треба звільнити або принаймні оголосити сувору догану з попередженням. Покупець Чуприн М. М.».

..Шевелєв — статуристий, із сивим їжачком волосся, товстогубий, гладенько поголений дідуган — вибрав чудову лаву: у густій тіні великого куща бузку. І нікого нема, грай донесчочу!

Одразу ж почав розставляти фігури на шахівниці.

— Тримайся, Максимовичу, я сьогодні почуваю себе в ударі, от наче як Таль. Влаштую тобі грандіозний розгром!

— Зачекай, дай посидіти, охолонути.

— А що з тобою? Ти аж якимось змарнів. Чи не захворів, старий?

Миколі Максимовичу треба виговоритися, треба вихлюпнути назовні накопичене протягом дня почуття гіркоти та образи на людей, і він докладно й ґрунтовно розказує другові про свою сутичку з майбутнім хуліганом Валерієм Пилкіним, шести років, і про розмову з його матір'ю, і про візит до редакції, де товсте нахабне дівчисько в окулярах повчало його, і про ліберального завмага Колюшкіна, який не вміє виховувати довірені йому кадри.

— Усього себе віддаєш суспільству, — гірко скаржиться другові Микола Максимович, — відмовляєшся від заслуженого відпочинку заради громадськості... І що дістаєш у нагороду? Мухомора!

Він дивиться на Шевелева, чекаючи співчуття, теплого погляду, дружньої посмішки, на крайній випадок простої людської фрази: «А ти не зважай, Максимовичу, давай грати! Починай білими!» Але Шевелєв супить і раптом випаляє:

— А ти і є Мухомор!

Микола Максимович блідне:

— Що ти хочеш цим сказати? Я ж для громадськості...

— Яка ти там громадськість?! — добродушно махає рукою Шевелєв. — Ти просто злий стариган. І злість оцю приховуєш гарними громадськими словами, що вже зовсім погано! Одні від старості добрішають, а інших у злість кидає. Ти, брат, я помічаю, зовсім став злим..

— Ну, знаєш... — Микола Максимович робить рукою різкий рух, шахівниця з фігурами падає на пісок.

— Ач який слон! — бурчить Шевелєв, збираючи фігури та пішаки. — На турнірі за такий вибрик поразку

зараховують... Ображаєшся на людей, а сам що людям даєш?

— Ми комунізм будуємо! Без строгості зараз не можна!

— Строгість строгістю, а злість злістю. А комунізм, любий, це найвеликодушніша система життя, коли хочеш знати...

Обірвавши речення, Шевелєв дивиться на перекошене обличчя приятеля й лякається.

— Та ти що, здурів? Покритикувати тебе не можна, чи що? Ну, гаразд, гаразд, не буду. Не зважай, давай грати, починай білими...

— Біс смердючий з тобою білими гратиме! — не каже — шипить Микола Максимович і швидко-швидко тупає алеєю бульвару у напрямку до площі.

Тут він сідає у тролейбус без кондуктора і їде додому. Сидить біля каси і в'їдливо стежить за пасажирами, котрі кидають гроші у щілину й відривають собі квитки від паперової стрічки.

— Юначе, ви кинули три копійки замість чотирьох! — на весь тролейбус, голосно, з неприхованою насолодою кидає він юнакові у квітчастій сорочці.

Юнак озирається і червоніє:

— Я кинув чотири копійки. Ви помилилися.

— Ні, ви кинули три. Я бачив.

— А я бачила, що він кинув чотири. Й не тільки бачила, але й чула: чотири рази дзенькнуло! — Це говорить сусідка Миколи Максимовича, літня жінка.

Він дивиться на неї спопеляюче:

— Такі заступники, як ви, шкідливіші від самих порушників! Невже вам не соромно, юначе, обманювати суспільство, яке годує і поїть вас?

Злість давить його, як туго затягнутий на шії аркан.

ЛЮДИНА СПОДІВАЄТЬСЯ...

Біля скляного бар'єра в ощадній касі, злегка зігнувшись і невимушено виставивши для загального огляду товстий зад, стоїть показний чоловік. Він добре одягнений, елегантно лисуватий — з лоба.

Чоловік оформляє вклад «на пред'явника». Таємниця вкладів, як відомо, охороняється законом, але

я, як автор оповідання, котрий знає про своїх героїв геть-чисто все, стою мовби поза законом. Я знаю «хто є хто». Можу й вам — по секрету! — шепнути, що показний вкладник — діяч торговельно-постачальницької сфери, прізвище його — Зубчиков, ініціали — С. С.

Гроші — не дуже великі, — які С. С. Зубчиков зараз оформляє як вклад «на пред'явника», нечесні й нечисті, вони прилипли до його рук унаслідок хитромудрих комбінацій і тонких маніпуляцій, таких, коли за бухгалтерським обліком усі цифри начебто й сходяться, але реальні товарні цінності проте вже перетворилися на міф, на щось невловимо-примарне, на таке собі «шукай вітра в полі», яке випурхнуло кудись, наче пташка, випущена на голубу волю невідомим доброзичливцем.

С. С. Зубчиков дивиться на гарненьку працівницю ощадкаси (її прізвище можна прочитати на бар'єрній табличці — Цапліна Софія Петрівна), котра без поспіху робить свою справу, і, лагідно погладжуючи імпортний портфель-чемоданчик, у якому лежать благополучно поцуплені кредитки, думає... про що?

Як автор оповідання я знаю і це!

— Не підходить їй це прізвище — Цапліна, вона скоріше вже на зяблика схожа. Ач, яка миленька мордочка!.. Давай, давай, зяблику, ворущися!.. Куди ощадкнижку сховати — ось проблема! Нейзручніше місце, либонь, книжкова шафа у моїй кімнаті... Запхаю її в одного з класиків — нехай лежить, доки не знадобиться... Наталя у шафу не полізе, вона нічого не читає... пилюку я сам витираю... Петько туди теж носа не встромить — він, крім своїх детективів, нічого не визнає... У Бальзака, наприклад, можна засунути ощадкнижку, цей Оноре багато томів накатав, в один з останніх і засуну... Тільки треба буде обов'язково записати, у який том поклав, просто зазначити цифру в блокноті, а то забудеш і почнеш усього Оноре підряд трусити, том за томом, — Наталя здогадається і застукає... Господи, що за життя настало, — всього остерігаєшся, ніде нема спокою — ні на роботі, ні вдома!.. Там кожного відвідувача підозрюєш, думаєш, що він... червонокнижник, удома від власної дружини вовком виєш... «Ти про себе не думай, тобі все одно грат не минути, отож зобов'язаний сім'ю забезпечити!..» Вже забезпечив, далі нікуди, ні — все їй мало!.. А коли ро-

зібратися як слід, вникнути поглибше,— що я такого поганого, аморального роблю? За що мене — за грати? Я тільки добираю те, чого мені не додали. У нас же так: якщо ти сам себе — по справедливості — не оціниш,— ніхто тебе не оцінить!.. Візьміть усе, що я... заробив, і розділіть на середню тривалість трудового життя за сучасними її нормами — вийде дуже скромна цифра річного заробітку!.. Необхідно ж іще при цьому і шкідливість нашої професії враховувати... Он у мене вже руки стали тремтіти!.. Нерви здають!.. Ішов сюди, весь час озирався... А чого, дурню, озирався? Усе ж у мене гаразд, у цілості, недоторканості та невразливості... Михайло Якович та Владик — хлопці надійні, перевірені, Анютка — дівка своя, далі нікуди!.. А все одно здається, що... стежать!.. Може, краще гроші при собі тримати?.. Сказати зяблику, що передумав робити вклад, вибачитися й піти?! Ні!.. При собі — дуром підуть, на коньячок, на ресторанчики, туди-сюди... Нехай лежать!.. Улітку зметикую на ці гроші відрядження на південь або в Закарпаття... Анютку з собою візьму, задалегідь слід буде про все з нею домовитися, все забезпечити й оформити... Її кімнату зніму приватним порядком, сам, натурально, в готель... А втім, і Анютку можна буде увіпхнути в готель — домовимося з адміністратором!.. Треба відпочити, розважитися, а то все працюєш, як останній бульдозер, ніколи про душу подумати!.. Давай, давай, зяблику, ворущися!.. Віддам зараз зяблику грошки, одержу книжку... А раптом на вулиці підійде до мене такий собі ввічливий молодий чоловік...

— Гроші приготували, громадяніне? — мило по-сміхаючись, сказала раптом Цапліна Софія Петрівна.

С. С. Зубчиков здригнувся, озирнувся і став нервово розтібати свій портфель-чемоданчик.

Гроші перераховано і здано, ощадкнижку на пред'явника одержано і сховано до кишені на грудях. С. С. Зубчиков виходить із незатишного приміщення ощадкаси на сонячну веселу вулицю. Він уже спокійний, у голові в нього снуються нові комерційні плани, і знову охоплюють його комбінаторські пристрасті. Він цілком упевнений в собі і задоволений життям. І тут на вулиці до С. С. Зубчикова... підійшла його дружина Наталія Степанівна, жінка гучна, могутньої статури і прямолінійного мислення!

— Нарешті я тебе вистежила, негіднику! — з огидою сказала Наталія Степанівна противним вібруочим контральто.

— Яка мила зустріч! — пробелькотів С. С. Зубчиков.

— Відповідай, що ти робив у ощадкасі?! А втім, я й так знаю! Ти поклав гроші на книжку своєї Аньки, цієї рудої кішки, яку я, жити не буду...

— Тихіш-ше!.. Яка Анька?! Я одержав премію і хотів зробити тобі сюрприз — подарувати тобі ощадкнижку «на пред'явника»... до дня народження.

— Мій день народження у грудні, а зараз — травень, мерзотнику!

— Тихіш-ше, ради бога!.. Я хотів заздальгідь... Наталю, ради бога, не скандаль на вулиці. За мною сте... тобто, на нас дивляться. Ходімо додому, і там, якщо хочеш, можеш мене навіть побити!..

— Давай сюди книжку!

— Тихіш-ше!.. Будь ласка! І ходім швидше!

Наталія Степанівна сховала ощадкнижку «на пред'явника» до своєї місткої білої із металевими застібками сумки, міцно взяла С. С. Зубчикова під руку, і подружжя, воркуючи на ходу, попрямувало додому.

ВИЯВЛЯЄТЬСЯ, ІСНУЄ!..

Давайте пробачимо героєві цього оповідання, симпатичному молодому чоловікові з округлим обличчям м'якого слов'янського типу, в шубі та шапці з хутра нерпи, що він з'являється перед читачами у дещо збудженому стані.

У нього — особливі обставини, про які ви зараз довідаєтеся.

Отже, герой оповідання ввалюється вночі, а точніше, вже під ранок, у салон ІЛа, котрий відлітає з Москви на схід, із пляшкою кримського мускату в одній руці та з пузатим портфелем у другій. Він безмірно веселий та безмірно щасливий. Либонь, можна навіть сказати, що він більше п'аний од щастя, аніж од вина.

З широкою блаженною посмішкою на лиці наш герой звертається до гарненької білявої стюардеси з осиною талією та високими грудьми, стягнутими мало не до задухи форменим піджачком, і з хмільною ґрунтовністю, голосно, так, що всі його чують, каже:

— Дівчино, я вас дуже прошу... зараз прийде моя дружина, її звать Катю... вона, власне, ще мені не дружина, весілля буде вдома, але все уже домовлено і залізно вирішено. Любов до гробу і... порядок у танкових частинах!

— А де вона, ваша Катя? Треба б їй поспішити!

— Вона... словом, прошу показати моїй Каті, де я сиджу... тобто ще не сиджу, а сяду, згідно з узятими квитками.

— А як я її пізнаю?

— Висока, красива, білява. Принцеса з дитячої казки. Тільки у вас очі голубі, а в неї карі.

— Гаразд, гаразд, громадянине, годі вам базікати, ідіть сідайте, не затримуйте посадки.

Намагаючись триматися твердо і прямо, герой оповідання проходить між рядами крісел, знаходить своє місце біля вікна, закидає пузатого портфеля на сітчасту полицю й сідає, витягнувши довгі ноги й поставивши між ними на підлогу свою пляшку з мускатом. Спочатку він вовгузиться у кріслі, щомиті озиратиметься, дивитиметься, чи не з'явилася у проході його Катя, але потім запас нервової енергії, який він почав витрачати, мабуть, іще з минулого ранку, катастрофічно вичерпується, і з героєм трапляється те, що в поета висловлено одним містким рядком: сон звалив богатиря! Схиливши голову на груди, герой оповідання засипає солодким, непробудним сном. У проході між крісел з'являється дівчина, білява, невисока і не дуже гарна, а так... нічогенька. Не принцеса, а Попелюшка, що не поїхала у золотій кареті на бал, у палац до свого принца.

Вона сідає поруч із сплячим героєм оповідання, у вільне крісло.

Літак вирулює на злітну смугу. Рев турбін, розбіг — і ось ІЛ уже відірвався від грішної землі й летить із швидкістю дев'яност кілометрів на годину назустріч сонцю, яке піднімається на сході.

За годину після зльоту герой оповідання прокидається і бачить у вікні чисту й вогнисту блакить небесного океану й рожеві ватяні вершини хмар під крилом літака. Муркочучи, як задоволений кіт, іще остаточно не прокинувшись, він нахиляється до своєї сусідки й цілує її у щоку. А сусідка обурено відштовхує його!

— Ви що, громадянине, збожеволіли?!

Герой оповідання ошелешено дивиться на неї і кліпає очима. Сон і хміль умить відлетіли від нього, на його обличчі відбиваються розгубленість і навіть жах.

— Пробачте! А де ж моя Катя?

— Я — Катя, але я не ваша!

— А де ж моя?

— Не знаю!

Герой оповідання одним ривком схоплюється з крісла та біжить по проході — шукає свою Катю серед сплячих пасажирок. Однак Каті немає! У цілковитому відчаї не усвідомлюючи, що робить, він починає скажено смикати ручку вхідних дверей. Стюардеса ледве відриває його від цих дверей у нікуди.

— Громадянине, що ви робите? По-перше, ви все одно дверей не відчините, а по-друге, — внизу все-таки десять тисяч метрів при п'ятдесяти з лишком градусів морозу!

— Де моя Катя?!

— Сидить поруч із вами. Я її спитала: «Ви — Катя?» Вона сказала: «Так».

— Вона не моя Катя! Де моя Катя?

— Не знаю! Інші Каті у Москві не сідали!

Герой оповідання повертається на своє місце. Вигляд у нього нещасний, злинялий. Де й поділася його передранкова молодецька хвацькість.

Катя-сусідка знемагає від цікавості й сповнена співчуттям.

— Що у вас сталося?

— Якби ж я сам знав, що сталося!

— Розкажіть! Проаналізуємо, розберемося.

Уважні жалісливі жіночі очі привертають до себе і вселяють довіру.

— Заспокойтеся, голубчику! — прохають очі. — Візьміть себе у руки і розкажіть до ладу і по порядку. Ми дамо вам добру пораду.

Взявши себе в руки, бідний жених без нареченої починає свою розповідь.

— Розумієте... минулого року приїхав до Москви у відпустку. Познайомився в одному домі з Катею... з цією... із своєю. Вона працює в бібліотеці. І матусенька її теж бібліотекарка. І от... словом, закохуюсь ушент.

І вона у мене теж ущент. А що?! Хіба в мене не можна закохатися?!

— Чому ж не можна? Мабуть — можна!

Тут у розмову безцеремонно втручається пасажир, який сидить попереду. Обличчя його не видно, тому вірніше буде сказати, що в розмові бере участь лише його спина — важка, авторитетно-пригнічуюча.

Спина, іронічно гмикнувши, каже:

— Ні сіло ні впало взяла та й закохалась у тебе?!

— По-моєму, закохуються завжди ні сіло ні впало. Закохалась, голубонька, — і все! Добре! Їду до себе, і починається у нас шалене листування. До того дійшов, що став писати їй віршами. Поганими, але своїми. Відповідала теж віршами. Хорошими, але чужими. Знову приїжджаю до Москви — отепер із залізною метою: забрати її до себе. Дивлюся: біля Каті в'ються два приятелі — Шурик і Юрик. Шурик — казна-що, не суперник. А Юрик... той, бачу, серйозні наміри щодо неї має!

— Хто він такий, цей Юрик?

— Такий... з вусиками. І з кооперативною квартирою. Племянник якогось директора чогось там галантерейного... Веду чесну боротьбу з Юриком в енергійному атакуючому стилі. Юрик дістає повну відставку. І ми з Катєю залізно вирішуємо: вона бере відпустку в бібліотеці за свій рахунок, летимо до мене, гуляємо весілля. Потім вона сама летить назад до Москви, усе оформляє на роботі й удома і повертається до мене як повновладна дружина і хазяйка. Мудро?

— Мудро! — погоджується з героєм оповідання Катя-сусідка.

— Даю комбінатівським друзям телеграму: «Прилітаю Москви нареченою зустрічайте музикою». У нас комбінатівські хлопці збили самодіяльний джаз — будь здоров!

Спина сміється.

— Поспішив ти з музикою! Не кажи гоп, поки не перескочиш.

— Нічого смішного тут немає! — обриває його Катя-сусідка. — Ну, а що ж далі було у вас із Катєю?

— Приїхали з нею в Домодєдово, усе йшло як годиться...

Спина діловито запитує:

— Багаж вона з собою взяла?

— Ні, лише ручний чемоданчик. Піднялись у ресторан, а там уже сиділи Шурик і Юрик. Виявляється — приїхали її провести і попрощатися. Ну, посиділи, випили. Добре випили, оскільки виліт літака було відкладено через метеорологічні умови.

— Платив хто у ресторані?

— Здається, Юрик. Він замовляв, він і платив.

— Зрозуміло! Давай далі! — командує спина.

— Оголосили посадку. Ми підвелися з-за столу. Раптом Катя сказала: «Мені треба мамі подзвонити, я забула їй дещо дуже важливе сказати. Ти йди у літак, займай місця, я зателефоную мамі, а хлопчики мене потім проведуть. Час ще є...»

— А ти що?

— Я все зрозумів як належить. Дав їй квиток і пішов, як лицар. А потім... прокинувся уже в повітрі!

— Суду все ясно! — оголошує спина.

— Що суду ясно?!

— Те, що ти, голубе, пробач, справжнісінький телепень! Вони ж тебе навмисне напоїли, а потім він її забрав!

— Хто забрав?! — звивається жених без нареченої.

— Юрик з вусиками. Котрий з кооперативною квартирою.

— Куди забрав?!

— До себе, в кооперативну квартиру!

— Але ж вона мене кохає, а не Юрика!

— Ой, телепень, телепень! У тебе — тайга далеко на сході, а в нього — кооперативна квартирка у столиці нашої Батьківщини. І плюс дядько — директор чогось там галантерейного. Нумо, прикинь на терезах тверезого жіночого розрахунку!

— А кохання? — обурюється Катя-сусідка. — Куди ж ви кохання поділи?

— Кохання?! — спина знову іронічно гмикає. — Знаємо ми вашу сестру і ваше, з дозволу сказати, кохання!

У словах і в усьому тоні спина є якась жорстока, підленька переконливість. Герой оповідання пригнічений нею. Повернувшись до вікна, він гарячково перетрушує у своїй пам'яті події минулої ночі. І все, що сталося, видається йому підозрілим, сповненим зловісного, таємного смислу. «Як він на неї дивився у ресторані! І як вона на нього дивилася! Здається, я справді телепень і романтичний дурень!»

У Свердловську — перша посадка. Гарненька стюардеса оголошує, що через технічні причини зупинка триватиме півтори години і пасажирів можуть, хто бажає, вийти з машини.

Літак сідає й підрулює майже впритул до будинку аероузла.

Герой оповідання першим зривається зі свого крісла, насовує на голову свою розкішну шапку із хутра нерпи і стрімголов зникає.

Спина каже:

— За годину його принесуть у вигляді мертвого тіла!

— Що ви хочете цим сказати? — лякається Катя-сусідка.

— Те, що він до нестями нап'ється і своїми ногами до літака не дійде!

...Герой оповідання повертається в літак за сорок п'ять хвилин. Він тверезий, мов скельце. І знову од нього так і віє щастям. Він знімає з полиці свого портфеля, бере пляшку з мускатом.

— Ви залишаєтесь у Свердловську? — запитує в нього Катя-сусідка з радісним подивом.

— Залишаюсь! Тільки вступив під склепіння аероузла — дикторка ангельським голосом повідомила, що мене просять зайти до радіовузла. Біжу! Вручають телеграму... від Юрика!

— Від того самого?

— Від того самого! З вусиками. «Катя не винна затримці. Вилетіла наступним рейсом номер такий-то. Чекайте її Свердловську. Бажаю щастя. Юрій». Я все уже оформив у смислі багажу та квитка. Аерофлот пішов назустріч. Посміялися, однак зробили. Навіть нічліг обіцяли. Отож... порядок у танкових частинах. Прощайте! Спасибі вам за співчуття. Бажаю вам, мила не моя Катю, щастя такого ж, як у мене та в моєї Каті!

Він іде.

Його сусідка — тепер вона вже колишня сусідка — каже, посміхаючись:

— А кохання, виявляється, існує!

Спина — важка, гнітючо-авторитетна — мовчить.

ОХОРОНЕЦЬ ТИГРІВ

I

Сергійко жив з батьком і матір'ю у маленькому містечку «в самій серцевині Росії» — так казав Сергійків батько, вчитель місцевої школи.

Сергійкові містечко подобалося. Подобалися його тривіконні одноповерхові будинки і дощані тротуари. А найбільше подобався сусідський двір, куди можна було залюбки зайти і побалакати з козою Бяшкою, яка розуміла людську мову.

Варто лише Сергійкові підійти впритул до Бяшки, котра лежала біля хлівчика в недбалій позі володаря двору, і, заглянувши в її рябі дурні очі сказати: «Бе-е», як Бяшка негайно відповідала: «Бе-е»; Сергійко говорив: «Бе-е-е»,— і коза теж повторювала: «Бе-е-е». Вона, дурненька, з усім погоджувалася, хоч що їй кажи!

Ще жив у дворі кіт Максим, нахаба і забіяка, здоровецький цокастий звірюка, сірий, на боках чорні смуги, безстрашний войовник проти будь-якого вуличного собаки.

Максим ставився до Сергійка поблажливо, часом навіть дозволяв себе погладити, але частіше грізно вуркотів, коли хлопчик наближався до нього,— попереджував, що в нього поганий настрій і йому не до Сергійка.

Тихе і загалом мирне Сергійкове життя закінчилося з приїздом діда, Миколи Івановича, маминого батька.

Дід був низенький, окоренкуватий, червонолиций і голубоокий, на голові поношений моряцький кашкет із золоченим потемнілим «крабом».

Мама казала, що дід за довге життя був і рибалкою, і моряком, і мисливцем, і в якісь там експедиції ходив у тайгу, а нині на пенсії і живе один, і ще, що він «дивак і баламут», і, певно, приїхав недурно, а з якоюсь таємною метою. І що треба бути насторожі, бо дід може геть усіх збаламутити.

І дід справді геть усіх збаламутив, а передусім Сергійка, якого побачив уперше: Сергійко з ним подружився, спали вони з дідом в одній кімнаті.

Другого дня по приїзді Сергійко спитав діда:

— Ти, діду, звідки взявся?

— Я взявся з Далекого Сходу! — відповів дід і підморгнув Сергійкові загадково.

— А де він — Далекий Схід?

— На Сході, — усміхнувся дід. — На Далекому.

— Ти покажи де?

— Покажу! Завтра вранці. Рано-рано, коли сонечко тільки ще сходить. Я тебе розбуджу, і ти його побачиш.

І розбудив. Сергійко почав капризувати, хникати: не хотілося вилізати з теплої постелі, — дід був невмолимим. Довелося скоритися. І далі крекчучи і хникаючи, Сергійко підвівся, вдяг сорочку, штани зі шлейками, упхнув босі ноги в капці і тихенько разом з дідом вийшов на ганок.

Ранок був свіжий, росяний. Дивною ароматною прохолодою віяло від темної зелені бузкових кущів з палісада.

Дід показав Сергійкові на малинову кулю сонця в чистому небі і сказав:

— Отам Далекий Схід!

— Як гарно! — не відриваючи очей від малинкової кулі на обрії, сказав Сергійко.

— Казка! — підтвердив дід-баламут. Помовчавши, він нахилився до Сергійка і сказав тому на вухо, пошепки: — Хочеш, поїдемо туди назавжди жити?!

— А як же мама з татом?

— Умовимо, і вони теж поїдуть!

Підійшла коза Бяшка просунула голову в щілину між дошками паркана, сказала: «Бе-е», вітаючись із Сергійком. Сергійко відповів їй: «Бе-е», коза ввічливо струснула головою — подякувала за ранковий привіт. Десь у кущах гидким баритомом нявкнув кіт Максим. Напевно, полював на горобців, стрибнув, промахнувся і сам себе вилаяв по-котячому.

— Бяшку і Максима візьмемо з собою? — спитав у діда Сергійко.

— Навіщо? Кого ти здивуєш своєю козою і котом? У нас, брате, на Далекому тигри ще водяться. Ти бачив тигра?

— На малюнку бачив. І в кіно показували.

— Це все дрібниця. Я тигра, ось як тебе зараз, бачив. У природних умовах!..

Дід почав розповідати Сергійкові про тигрів. Тигр — чудовий, величезний звір. Він як смугасте сонце, але не малинове, як зараз, а золоте, як у полудень. І з

темними смужками навколо тулуба. Одним ударом своєї царської лапи тигр може збити з ніг бика. Ікла в тигра, як шаблі,— гострі й нещадні. Тигр — хижий звір, серед них бувають навіть людожери.

— Людей їдять?! — зойкнув Сергійко.

— Їдять!

— І дітей... також?

— І дітей. Хто потрапив, того і зтрощать. Я одного такого молодця порішив. Давно це було.

— Як... порішив?

— Так! Із рушниці! Прицілився, бахнув — і... став мій тигр чучелом. Знаєш, що таке чучело?

— Не знаю!

— Темний ти чоловік, Сергійко! — зітхнув дід. — Ну, шкуру з нього здерли, напхали тирсою, і зробився мій тигр як живий. Ось це і називається — стати чучелом. Зрозумів?

Сергійко кивнув і, подумавши, спитав:

— А я можу тигра порішити?

— Можеш! — сказав дід. — Але для цього тобі треба якнайшвидше вирости. А щоб скоріше вирости, треба звідси мотати на Далекий Схід. У нас там усе в сто разів швидше росте, ніж тут: і квіти, і трава, і звірята, і хлоп'ята!

Сергійко слухав діда-баламута не дихаючи, як зачарований. Дід знову заговорив довірливим шепотом:

— Ти мені допомагай маму з татом умовити переїхати жити на Далекий, до мене!

— Як?

— Реви й кричи на все горло: «Хочу-у на Далекий Схід!»

Сергійко застрибав на рундуку, заволав щосили:

— Хочу-у-у на Далекий Схід!

— Тихіше, ти! — злякався дід, затиснувши Сергійкового рота маленькою жорсткою долонею. — Я тобі скажу, коли треба буде кричати, чи підморгну — ось так.

Дід скривився, одне око смішно заплющив, а другим став швидко-швидко моргати.

— Запам'ятаєш?

Сергійко засміявся і пообіцяв:

— Запам'ятаю.

II

Дідові вдалося умовити маму з татом, але йому довелося добряче потрудитися! Лягаючи спати, Сергійко через закриті двері впіввуха не раз чув, як мама, тато і дід про щось сперечаються між собою. А якось дорослі почали сперечатися і при Сергійкові за вечерею.

Тато сказав дідові:

— Адже це не в сусідню область переїхати, Миколо Івановичу, а ген куди: на край світу, як кажуть. Слід подумати добре!

— Ну який же ти в'ялий і нерішучий! — сердився дід. — Треба бути легким на ногу! Подумай нарешті про хлопця свого. Йому треба нові горизонти життя показувати, а то росте він у вас у вашому мікросвіті тюхтій тюхтієм.

Дід тишком-нишком поглянув на Сергійка, примружив одне око, а другим почав швидко моргати.

Сергійко зарепетував радісно:

— Хочу-у на Далекий Схід!

Мама й тато засміялися, а дід сказав:

— Вустами немовляти глаголить істина!..

Тут-таки за вечерею все було вирішено: за два місяці мама, тато і Сергійко виїдуть на Далекий Схід назовсім. Житимуть у діда, в його квартирі, у місті Владивостоці. Не сподобається — переїдуть в інше місто з веселою назвою Находка, на березі океану. Такі люди, як тато, — вчитель, і мама, котра знає англійську мову, як власну російську, скрізь потрібні! — так сказав дід, а дід, хоч і дивак і баламут, знає, що каже!

III

Всього лише другий тиждень жив Сергійко в діда у Владивостоці, а про маленьке дерев'яне містечко «в самій серцевині Росії» навіть і не подумав. Перед ним відкрилися «нові горизонти життя» — просторі, яскраві і незвичайні.

Незвичайним було саме місто Владивосток — гомінке, велелюдне, з гарними багатопверховими будинками, широко розкиданими на невисоких пагорбах. Тут їх називали сопками.

Тато зразу почав працювати в школі — вчити дітей арифметики, а мама поїхала в Находку погостювати до дідових друзів, подивитися, чи є сенс міняти Владивосток на це молоде і, як дід говорив, «перспективне» місто на березі океану.

Сергійко всі дні проводив з дідом, і той показав йому все: і знамениту бухту Золотий Ріг, з її довжелезними причалами, із океанськими кораблями, і пляжі Амурської затоки з Великим, або Тихим, океаном, що вгадувався десь удалині, і сопки — їх виявилось так багато, що дід почав їх лічити, збився і, махнувши рукою, сказав: «Зрештою, їх перелічити — пальців забракне на руках, а роззуєшся, і все одно, мабуть, бракуватиме!»

Одна сопка називалася Тигровою. Сергійко спитав: — Там тигри живуть?

Дід засміявся:

— Раніше жили тигри, а тепер — люди!

— А де ж тигри?

— Далеко, в тайзі.

— А я їх побачу?

— Побачиш. Пізніше.

— Я хочу зараз!

— Добре! — сказав дід із звичною своєю загадковою усміщечкою. — Постараюсь цю справу влаштувати!

Сіли в таксі й поїхали містом. Машина зупинилася біля гарного великого будинку. Дід і онук увійшли в дім, піднялися сходами — туди й сюди снували по них нарядні, веселі хлопці й дівчата.

Дід велів Сергійкові зачекати на нього в коридорі, пішов і невдовзі повернувся не один, а з якимось дядечком, високим, бородатим, але, судячи з веселих очей і швидкої ходи, молодим.

Бородатий дядечко нахилився до Сергійка, сказав:

— Я знаю, що тебе зовуть Сергійком. Я сам був Сергійком, а тепер Сергій Олександрович. Давай лапу — ходімо, я тобі покажу тигрів.

Він узяв Сергійка за руку і швидко повів за собою по коридору. Сергійкові було зовсім не страшно, тим паче, що позаду дріботів дід, і Сергійко чув, як він пихтить, поспішав, щоб не відстати.

Дядечко відчинив двері в кімнату:

— Заходь, Сергійку!

Сергійко ввійшов і сторопів: всюди, на полицях, на шафах і в шафах за склом, на дерев'яних підставках стояли й сиділи різні звірки й птахи.

Один птах — біля самого входу — був величезний, справжній літак, білий, прекрасний, з довгим дзьобом! Сергійко завмер від страху, поєданого з почуттям захоплення, дивлячись на його розгорнуті на всю ширину могутні крила.

Молодий дядечко з бородою сказав:

— Не бійся, це все чучела. Ти знаєш, що таке чучело?

— Знає! — сказав дід.

— Чудово! Ти потрапив до нашого університетського біологічного музею, Сергію,— так ми називаємося. А птах, що тебе вразив, як я помітив, називається альбатрос. Це океанський птах, блукач морів. Ну, ходімо до тигрів.

Проїшли у глибокі кімнати, і тут Сергійко побачив тигра. Він був невеликий на зріст — вистачило б; мабуть, півсотні, а то й менше котів, щоб зліпити одного такого тигра. Але головне полягало не в тому, що тигр був невеликий на зріст, а в тому, що нічого людожерного не було в цьому гарному звірові. Він не викликав ні страху, ні огиди. Навпаки, він був дуже симпатичний і любий, його вусата котяча морда виражала простодушність, якусь дитячу довірливість і допитливість. Хотілося гладити його по голові, називати кис-кисом, гратися з ним, як з Максимом, коли в того гарний настрій! Та ба, тигр був всього-на-всього чучелом! Сергійко простягнув руку, доторкнувся до його холодної спини — хутро було немов шовкове, приємне на дотик.

— Це зовсім молоденький тигр,— сказав дядечко з бородою.— Він уже не кошеня, але ще й не дорослий звір, а так, звір-підліток.

Очі в Сергійка налилися слізьми, він повернувся до діда:

— Нащо ти його... з рушниці?

Дід став виправдовуватися:

— Я ж не цього підлітка застрелив, а другого, здоровенного, дорослого тигра. Коли він ричав, гриміло по всій тайзі. Справжній людожер.

Дядечко з бородою дивно посміхнувся і показав дідові й Сергійкові на великий ящик зі скляними

дверцятами — він стояв поблизу від чучела-підлітка.

В ящику на підставці стояло не чучело, а щось ребристе, з черепом замість голови, огидно-страшне, з тонкими кістяними ногами, з хрящуватим хвостом без м'яса і шерсті.

— Це скелет дорослого тигра! — сказав дядечко Сергій Олександрович. — Ти знаєш, що таке скелет, Сергійку?

Дід поквапився на всякий випадок відповісти за онука:

— Кісточки, на яких м'ясо тримається, — у нас, у звірів, у риб...

Сергійко кивнув — погодився з дідом.

— З цим тигром, — далі розповідав Сергій Олександрович, звертаючись здебільшого до діда, — сталася драматична історія. Він вийшов із тайги на околицю одного села, заліз у порожній корівник і заліг там. Збіглися жителі, почали його лякати, гнати геть — він не йде. А потім виявилось, що це був старезний тигр, навіть челюсть у нього була деформована. Він, видно, у корівник заліг, щоб погрітися, хотів, бідолаха, померти в теплі!..

На цьому свою розповідь Сергію Олександровичу довелося перервати, тому що Сергійко раптом розплакався. Точніше навіть буде сказати, що він заревів. Голосно, гидко, на весь біологічний музей.

Зніяковілий дід витягнув з кишені носовичка, заходився втирати Сергійкові мокрі очі, носа, щоки. Лице в діда було винувате. Він бурмотів, орудуючи хустинкою:

— Дивак, та й годі! Цей старий теж не той, котрого я... з рушниці. Мій здоровецький був, страшний, даю слово. І навіщо я тебе сюди привів? Із зоопарку треба було починати!..

Сергійко не переставав голосно ревіти. Дядечко з бородою присів перед ним навпочіпки, лагідно погладив по голові.

— А сам збирався, коли виростеш, стріляти в тигрів з рушниці! — сказав дід. — Ех ти, рева!..

— Збирався стріляти в тигрів, а тепер буде їх оберігати. Хочеш бути охоронцем тигрів, тезко?

Сергійко підняв голову, сказав, хлипаючи:

— Хочу!

— От і чудово! Скоріше виростай! Виростеш — по-

їдеш у тайгу, всіх тигрів перелічиш, кожному на хвіст почепиш бирку з номером і будеш ходити лісом з рушницею — охороняти тигрів від різних шибеників. Полювати на тигрів нині не можна — заборонено законом. Їх і зосталося всього мізерія!

...Вночі Сергійкові приснився тигр. Він стояв на галявині в лісі — величезний, ікластий, смугастий, кольору золотого сонця. Він був такий красивий, що не здавався страшним. На хвості в тигра метлялася якась жерстянка, мабуть, з його номером.

Сергійко хотів підійти до тигра, щоб поздоровкатися з ним, але тигр раптом застережливо загарчав. Грім пролунав у лісі! Сергійко зупинився, не підійшов. І даремно не підійшов, тому що це не тигр гарчав, а це дід хропів поруч, на своєму ліжку!

АГРЕСИВНИЙ ТИМКО

Тимкові півтора року. Дуже цікавий вік! Хлопчик уже впевнено тримається і пересувається на площині і пробує говорити, але вимовляє виразно лише окремі слова і в наборі украй довільному: «Ти-ма», «яба» (в перекладі — яблука), «пісі-нісі», що означає не те, що ви подумали, а апельсини. І є ще в нього слово «мапа». Тут мається на увазі улюблена іграшка — мавпа — потворне створіння у смугастій кепці, насунутій на плюшеве чоло.

Тато Тимка працює в одному з інститутів, мама — перекладач з англійської — теж байдики не б'є. Для них Тимко проблема якнайпекучіша!

Треба дотягнути Тимка до трьох років, а там він піде в садочок і покотиться далі рейками громадського колективного виховання. Можна було б, звичайно, вже тепер влаштувати його в добрі ясла, але Тимкові тато й мама цього не хочуть. Вони вважають, що дитину в такому ніжному віці негоже позбавляти родинного тепла. Так, але як підтримувати це саме родинне тепло, коли існує така річ, як будильник?! Він дзвонить, клятий, і «треба хода», як каже Тимко. І татові «треба хода», і мамі «треба хода», лише Тимкові «хода не треба». Але саме в цьому й полягає проблема.

Виручає бабуся — мама Тимкової мами, — теж перекладачка, але не з англійської, а з французької. Вона бере переклади додому. І у неї в кімнаті (вона живе окремо від дочки) теж щоранку дзвонить будильник, і це теж означає, що «треба хода». Куди? До Тимка!

Бабуся схоплюється, одягається швидко, як солдат по бойовій тривозі, тицяє в похідну сумку франко-російський словник, друкований переклад статті з технічного французького журналу, півкіло «пісі-нісі» для Тимка і мчить на метро до нього.

У Тимка бабуся цілий день. Вона його годує кашею, поїть фруктовими соками, показує малюнки в книжках видання «Малыш», водить гуляти в скверик, потім укладає спати, терпляче вислуховує його тарабарські пташині розповіді про справи «мапи» і двох «мишків» — голубого і бурого, втішає, цілує у мокрий ніс і щоки, коли він, здійснивши чергову вимушену посадку на підлогу за спробу перетнути кімнату по діагоналі бігцем, пронизливо й голосно реве не від болю, а від прикрості.

У проміжках між цими важливими справами бабуся потихеньку просуває вперед свій переклад статті з французького технічного журналу.

Якось бабуся захворіла: кашель, нежить, температура 37,5. А тут Тимковому татові треба їхати у від'їждження, а в мами — кінофестиваль. Тимко повинен залишатися в квартирі сам. А це неможливо! Що робити?

— У мене є ідея, — невпевнено каже по телефону дочці хвора Тимкова бабуся, — можна попросити побути з Тимком твого двоюрідного дядька Володю. Він на пенсії, нічим особливо зараз не зайнятий, старий самотній чоловік. Хіба йому важко посидіти з хлопчиком! Він інтелігентна, добра людина, науковий працівник, зуміє знайти підхід до Тимка! А все інше він робитиме за моєю докладною інструкцією. Коротше кажучи, якщо ти нічого не маєш проти, я йому зараз зателефоную!

— У нас нема іншого виходу! Дзвони!

За півгодини мама Тимкової мами знову дзвонить:

— Я говорила з дядьком Володею. Він загалом згоден. Але ти сама йому подзвони і домовся про все.

Тимкова мама радісно кладе трубку і одразу ж набирає номер телефону дядька Володі.

Дядько Володя говорить, злегка гаркавлячи, оксамитним баском:

— Із задоволенням виручу тебе, племіннице, мені твоя матуся все розказала. Скільки твоєму дітищу стукнуло?.. Півтора року?! Ого, здоровий дядько, жениться, певне, скоро!.. Чого ти смієшся? Вони тепер усі, знаєш, такі меткі в цій справі! Так, так, приїду, тільки прошу тебе, племіннице, мати на увазі ось що: я не дід, на яких онуки і внучки катаються верхи. В мене свій науковий підхід до дітей! Ну, це не телефонна розмова... Головне — визначити психологічний тип дитини, а вже потім... Отже, буду в тебе точно у призначений твоєю матінкою час. Гуд бай!..

І ось дядько Володя — сиве жорстке волосся підстрижене акуратним старовинним «їжачком», на тонкому довгому носі спочивають окуляри в легкій позолоченій оправі — з'являється на своє перше чергування. Він елегантний і худий, майже невагомий. Він утوپас в м'якому кріслі, посадивши собі на коліна окатого і лобастого Тимка, і пробує визначити його психологічний тип.

— То, як звати вас, товаришу Тимофій?

— Яба! — недоречно відповідає дядькові Володі Тимко.

— Треба казати не «яба», а Ти-ма! Скажи: Ти-ма!

— Пісі-нісі! — каже Тимко.

Дядько Володя з жахом обстежує Тимкові штанинята і, впевнившись, що в нього все гаразд, суворо повчає його:

— Недобре обманювати дорослих, Тимофію! Ти, брат, сухий, як порох! Скажи мені: я — Тима!

Хлопчик довго приглядається до дядька Володі і раптом б'є його своєю ніжною лапкою по обличчі.

— Ач, виявляється, ви боксер! — каже дядько Володя, поправляючи на носі зсунуті окуляри. — Тоді... викликаю вас на матч, товаришу Тимофій! З трьох раундів. Марш на ринг!

Він ставить хлопчика на підлогу, робить стойку і, скорчивши звірячу пику, пританцьовуючи, йде на Тимка з кулаками.

Він хоче його насмішити, а Тимко чомусь із ревом тікає від нього і, звичайно, одразу падає на підлогу.

Наляканий його падінням більше, ніж сам Тимко, дядько Володя підіймає хлопчика. Тимко реве так

гірко і так розпачливо, що у дядька Володі починаються легкі серцеві спазми. Він сідає в крісло з Тимком на колінах, кладе собі под язик таблетку валідолу і, цілуючи дитя, що, з плачем, притулилося до нього всім своїм беззахисним, слабким тільцем, заходиться його втішати:

— Не реви, Тимофію, будь мужчиною! Де в тебе болить? Тут? Тут? Зараз я тебе тут поцілую, і все у тебе до весілля заживе!

Хлипаючи, Тимко тягнеться до його окулярів, знімає їх з дядькового носа і з насолодою брязкає ними об підлогу. Окуляри — на друзки.

«Добре, що я прихопив із собою запасні!» — подумки хвалить себе дядько Володя і, залишивши хлопчика в кріслі, йде на кухню за совком і віником.

Все підметено, все прибрано! А Тимко знову реве! Він щось лепече на своїй тарабарській мові, щось схоже на «калевале», «калевале!» Спробуй догадатися, що це означає!

І раптом дядька Володю осіняє: Тимко — агресивний тип дитини, йому подобається бити й ламати, отже, треба дати вихід накопиченій у ньому агресивній енергії, і тоді він заспокоїться.

Дядько Володя знаходить у кухонній настінній шафі дві порожні банки з-під яблучного повидла, одну пляшку з-під кефіру, тріснуту тарілку і кладе все це добро на крісло біля Тимка.

— На, Тимоньку, діставай своє кале-вале і бий! Тільки не плач!

Тимко починає з банок. Кинув на підлогу одну — вона не розбилася. Тимко, не припиняючи реву, кидає другу. Розбилася! Пішла в хід пляшка — не розбилася! Дядько Володя підняв її і подав Тимкові. Тимко кинув її знову — вона знову не розбилася! Тимко знову плакати.

— Спробуй тарілочку, Тимонько, — вже зовсім гаркавлячи, пропонує хлопчикові дядько Володя, — тарілочка, брат, не підведе тебе!

Тимко кидає на підлогу тарілку, і вона — ура! — перетворюється на дрібні скалки.

Коли зненацька нагодилася додому Тимкова мама — вона умовила подружку замінити її на фестивалі, — дядько Володя змітав тремтячими руками скалки тарілки на совок, а Тимко сидів у кріслі і ревів!

Тимкова мама досить сухо подякувала дядькові Володі за допомогу, і він поспішив одкланятися.

...У бабусі виявився не грип, а звичайнісінька простуда, і вона через два дні знову зайняла своє місце біля родинного вогнища.

Все влаштовується на цьому світі, не треба панікувати!

Сидить бабуся з Тимком на колінах у тому ж кріслі, тицяє Тимкові у рот манну кашу. Раптом задзвонив телефон.

— Слухаю!.. Хто це? Ах, це ти, Володю! Здрастуй! Ну, звичайно, на посту... Твій боксер тобі кланяється, з ним усе якнайкраще.. Ти хочеш його відвідати? Приїзди, я тоді нарешті зможу сплавити свій переклад.

Трубка баском гаркавить у відповідь:

— Зараз приїду. Я вже приготував для Тимка цілу авоську порожнього посуду для биття! Де взяв? Пішов на пункт прийому і купив у якогось підпилого персонажа з черги. Як це їх називають? Забув! Таке жаргонне слівце.

— В алкаша?!

— Саме так! Отож, беру таксі і мчу до вас!

— По дорозі заскоч до іншого пункту прийому порожнього посуду, продай усе, що купив у алкаша, а на виручені гроші візьми для Тимка «пісі-нісі».

— Не розумію тебе! Як таке можна взяти?!

— «Пісі-нісі» — це апельсини! Так їх називає Тимко. Візьми півкіло, хвалити бога, в нього від апельсинів не буває діатезу. І взагалі... він аж ніяк не агресивний, а звичайнісіньке, чарівне дитя. До речі, ми тут на сімейній раді все обдумали і вирішили що треба терміново віддавати його в ясла. Так буде краще для всіх. А головне, для нього!

...Ох, ці ненаукові бабусі!

РЯТІВНА БЕСІДА

Антон Сергійович Макаров, він же Тошка, учень другого класу однієї із столичних шкіл, якимось виступив по телевізору.

Потрапив Тошка на голубий екран ось як: передачу в якій він брав участь, було присвячено династії

Макарових — робітників-металістів, очолював династію на екрані прадід Тошки Іван Сергійович, суворий на вигляд, сухорлявий, білоголовий і бровастий стариган, — Тошка звав його «головдідом», — замикав він, Тошка.

Усього в передачі було зайнято тринадцятеро Макарових. Чоловіки і жінки. Робітники, інженери, наукові працівники. А з дітей узяли до студії тільки Тошку, як найхоробрішого і кмітливого.

Після того як усі дорослі Макарови висловилися, жінка-диктор звернулася зі своєю привітною підкорюючою серця мільйонів глядачів чарівною усмішкою до Тошки, котрий сидів за столом прямо, виструнчившись поряд з головдідом, і сказала:

— А тепер послухаємо, що нам скаже спадкоємний принц династії Макарових Тоша Макаров. Як ідуть твої шкільні справи, Тоша Макаров?

Тошка сміливо відрепортував:

— Нормально!

І тут раптом лихий сіпнув за язик головдіда Івана Сергійовича, і він бовкнув не за сценарієм:

— А трійку з географії куди подів?

Тошка знітився, зам'явся, але тільки на секунду, а може, й на півсекунди, і так само сміливо відповів головдіду:

— Я її виправлю на п'ятірочку... найближчим часом.

— От коли виправиш, тоді й доповідай народові, що, мовляв, справи мої у школі йдуть нормально! — буркотно сказав головдід Макаров, і всі одинадцятеро інших Макарових розсміялися.

Передача мала успіх, і чимало хто вважав, що успіхові її великою мірою сприяв Тошка Макаров.

Однак після цієї передачі шкільне життя Тошки дещо ускладнилося. Учні другого класу, його товариші, вирішили (і, очевидно, підстави в них для цього були), що Тошка Макаров зазнався, задер носа і на всіх у класі дивиться зверхньо.

Напруження, що виникло у класі, розв'язалося великою бійкою між Тошкою та його другом, точніше сказати — колишнім другом Петькою Солонкіним. Петька Солонкін назвав Тошку «спадкоємним шприцом», за що й дістав від Тошки замашний удар по голові ганчіркою для стирання крейди з класної дошки.

Бійка закінчилася не на користь Тошки, Петька Солонкін розквасив носа «спадкоємному шприцові», і класна керівниця Аглая Георгіївна, розібравшись у причинах та мотивах бійки, викликала на бесіду до школи Тошину матір — Надію Петрівну, молодшого наукового працівника одного гуманітарного інституту.

Того ж вечора, дуже стривожена тим, про що вона дізналася в школі, Надія Петрівна, мініатюрна жінка у великих, як вікна, квадратних рогових окулярах, які робили її кирпате, простеньке обличчя поважним і дуже суворим, розповіла про все чоловікові, Сергію Сергійовичу Макарову — добродушному здорованеві, заводському інженерові. Він жінчиної тривоги не зрозумів і не сприйняв:

— Подумаєш, подія — побився! Хлопці завжди б'ються, як собаки або коти. На те вони й хлопці!

— Ні, ні, Сергію, — наполягала Надія Петрівна, — це значно серйозніше, ніж ти думаєш. Мені не подобається оця червоточинка у характері Антона. Хлопець повірив у свою винятковість, це може призвести його спочатку до відриву від колективу, а потім і на край безодні...

— Ну, навіщо так перебільшувати!

— Я не перебільшую, а дивлюся в корінь, а ти... усе по вершечках, по вершечках! А головне — у мене ось яка думка з'явилась: треба попросити Івана Сергійовича, нехай він тонко, педагогічно поговорить з Антоном і втовкмачить йому те, що треба втовкмачити. Це буде ефективніше, ніж моя розмова з ним. Для Антона авторитет головдіда, на жаль, вище від авторитету рідної матері!

— Непогана думка! — схвалив ідею дружини Сергій Сергійович. — Я домовлюся з дідом, і цими днями ми до нього сходимо утрьох. Нехай він, справді, проведе з Тошкою рятівну бесіду. Не завадить!

...Свою рятівну бесіду Іван Сергійович вів у присутності Надії Петрівни, батько, Сергій Сергійович, пішов у кухню, до головбаби, яка заходилася коло пирогів.

Звівши до купи важкі брови — білі волохаті гусениці, — головдід почав бесіду так:

— Дійшло до мене, Антон Макаров, що ти у школі в себе хвалишся тим, що ти, мовляв, не хто-небудь, а Макаров!

— Так я ж і є Макаров!..

— Не перебивай мене,— підвищив голос головдід,— ти чудово розумієш, до чого я хилю свою думку. Байки Крилова знаєш?

— Знаю. «Мавпа і окуляри», «Вовк на псарні»... Ще про гусей знаю...

— Читай про гусей!

Тошка подивився на стелю, подумав і почав читати байку. Читав він її з виразом, старався з усіх сил, головдід слухав, прихильно кивав головою. Надія Петрівна теж уся світилася від материнської гордості. Нарешті Тошка повчально і дзвінко промовив те, що сказав нащадкам гусей, які врятували Рим, розумний перехожий:

Облиште предків: по заслугі
Було їм воздано і честь,
А ви лиш годні на закуску, друзі!

Промовив і замовк. Дивився на головдіда запитально. Іван Сергійович воружнув своїми білими гусеницями, роз'єднавши їх, тицьнув Тошку, котрий стояв перед ним навитяжку, залізним пальцем у тугий живіт і сказав:

— Усе тобі зрозуміло, гусеня?

— Зрозуміло! — буркнув Тошка.

— Отож-то! — Головдід знову зсунув брови і сказав: — Та, признатися, не це головне, що мені не подобається у твоїй поведінці, Антоне Макаров! Як же так вийшло, що тебе, Макарова, потовкли у бійці?! Макарови народ сумирний, та коли вже у бійку встряли, завжди повинні виходити переможцями. На те вони й Макарови!..

— Іване Сергійовичу! — тривожно сказала Надія Петрівна. — Те, що ви говорите, зовсім інша тема.

— Та сама! — відмахнувся від неї головдід. — Макарови завжди були хорошими бійцями! Я за першу світову два солдатських «георгії» здобув. За штикові бої — візьми це до уваги, Антоне Макаров! Твій дід, мій син, орден Слави мав також за рукопашну сутичку — він двох фашистів подолав... Аніка-воїн — ось хто ти, а не спадкоємний принц Макаров!..

— Головдіду, ти був страшенним силачем, еге? — засвітилися очі в Тошки.

— Еге ж, я був страшенним силачем! — спокійно

підтвердив головдід.— І, правду кажучи, любив по-битися!..

Надія Петрівна замотала головою, окуляри звалилися у неї з носа. Спіймавши їх на льоту, вона сказала, обурена до глибини душі:

— Іване Сергійовичу, ну для чого уся ця відвертість?!

— А з ким ти бився, головдїду? — допитувався Тошка.

— Якось козака за чуб з коня стягнув! Інші козаки над ним так сміялися, що не помітили, як наша робітнича братва розбіглася з маївки — так нікого з наших і не схопили. А потім ще ми стінка на стінку сходилися.

— Це як — стінка на стінку, головдїду?

— А так! Наша вулиця була Забайрачна, вона своїх бійців виставляла на кулаках битися, а просто Байрачна — своїх. І був у байрачників один запеклий боєць, він своїм зубним тичком славився.

— Це як розуміти — зубним тичком?

— А так! Тицьне кулаком — прощайся з зубами. Його так і звали: «Філька — прощай зуби». Вийшов я проти нього, він тицьнув, а я, недовго думаючи, відвернувся та як дав йому справа у вухо — він тільки бриць!

— Це називається хук справа! — сказав Тошка.

— Хук називається чи фук — це не має значення, а те, що після мого хуку-фуку Філька три тижні в лікарні пролежав — так оце значення має!

— Головдїду, покажи, як ти цьому Фільці дав фука справа! — не тямлячи себе від радості й захоплення, почав благодіти Тошка.

— Добре! Ставай у позицію і зроби ніби як зубний тичок мені! — скомандував головдід.

— Іване Сергійовичу, припиніть! — Надія Петрівна схопилася з дивана, стала поруч із сином, вся червона, тремтячи від гніву.

Та старий і малий її не слухали. Тошка зробив тичок, головдід замахнувся, широко відвівши руку вбік, зачепив етажерку, на якій стояли фарфорові фігурки, вони впали на підлогу й розбилися. Надія Петрівна з криком вибігла з кімнати.

...Поверталися додому мовчки: попереду — мати, позаду — батько і син Макарови. Батько міцно тримав

сина за ліву руку, правою Тошка безперервно крутив у повітрі,— очевидно, відтреновував на ходу «фук справа», показаний йому головідом. Як кажуть — повтори і запам'ятай!

НАШ ХЛОПЧИК ПЛАЧЕ

Мама створена співати,
Плакати — маля...

В. Інбер

Нагулявшись з батьком на подвір'ї, Андрійко со- лодко спав у своєму ліжечку, прихопивши зайву, по- зарежимну, годину, і Наталці вдалося вислизнути з дому непомітно.

Вона швидко вдяглася, сина цілувати не стала — ще, бува, прокинеться! — і, мовчазним кивком голови наказавши Сергійкові, чоловікові, йти за нею, випурх- нула на східці. Чоловік Сергійко наказ виконав — пішов.

— Ну, я поїхала,— сказала Наталка, натиснувши кнопку ліфта, чекаючи від коханого слів співчуття і схвалення.

— Боїшся?! — сказав коханий.

— До чого тут страх?! Знаєш, як назвав один вели- кий артист минулого, не пом'ятаю, хто саме, театраль- ну прем'єру? Він сказав, що для справжнього артиста театральна прем'єра — це завжди як стрибок через провалля.

М'яко гуркочучи, страшенно повільно — так здава- лося Наталці — тяглася нагору кабіна ліфта.

— Але ж ти ще не велика артистка,— м'яко сказав Сергійко,— нехай через провалля прем'єр чешуть ваші відомі, усілякі там заслужені леви й тигриці, а наш бідний заєць...

Наталка вибухнула блискавично, як чутлива міна натискної дії.

— Скільки разів я тебе просила — не смій називати мене бідним зайцем! І взагалі... «немає маленьких ролей, є маленькі артисти». Азбука театру! Час би тобі її втямити. Не можна в наш час залишатися та- ким... вузькоплівковим технарем.

Нервово здригнувшись, кабіна нарешті зупинилася

на восьмому поверсі. Наталка зайшла до кабінки, проте дверцят за собою не зачинила, притримувала їх рукою.

— Коли Андрійко прокинеться, дій за мою інструкцію. І, будь ласка, не осоромся... татусю Сергійку!

Дверцята кабінки різко зачинилися, і кабіна з космічною — так здавалося Сергійкові — швидкістю полетіла вниз.

Сергійко повернувся в квартиру, постояв біля дверей до спальні — все було тихо, Андрійко спокійно спав. Поки не прокинеться, можна попрацювати над кандидатською. Сергійко пішов до себе, сів за письмовий стіл і заглибився у нетрі електроніки. Робота пішла весело, в темпі. Та ось зі спальні до вух майбутнього кандидата технічних наук долинуло невдоволене крикання і хникання. Нащадок прокинувся і владно вимагав уваги до себе. Сергійко поспішив до спальні.

Роздум'явши після сну, Андрійко сидів у ліжечку, незадоволено тер кулачком очі. Його повна нижня губка була трохи відкопилена. Погана ознака!

«Здається, він збирається заревти!» — з тривогою подумав Сергійко.

Як багато молодих батьків, він не виносив дитячого плачу і губився, коли Андрійко ні з сього, ні з того, як думалося Сергійкові, починав ревіти. У такі хвилини татуса Сергійка пригнічувало усвідомлення власного безсилля.

Сергійко взяв Андрійка на руки, почав термосити, цілуючи хлопчика в його чітко, акуратно виліплений лобик.

— Ну, ти гарний спати, Андрюхо! Молодець!

— Оодець! — сказав Андрійко і милостиво всміхнувся. Гроза минула!

Сергійко витягнув з кишені Наталчину інструкцію, прочитав її перший пункт:

«Без метушні й паніки одягни нашу бідолашну дитину, коли вона прокинеться».

Операція одягання пройшла благополучно, та як тільки Андрійко був одягнений, він вирвався з батькових рук і втік. Сергійко наздогнав його в передпокої — Андрійко стояв біля дверей на східці. Коли він обернувся, Сергійко побачив, що нижня Андрійкова губа повернулася на свою вихідну перед ревом бойову позицію.

Сергійко зазирнув у інструкцію, до другого її пункту.

— А мама пішла в магазин по молочко,— бадьоро сказав татусь Сергійко.— Вона незабаром повернеться.

Андрійко благополучно проковтнув наживку другого пункту інструкції, і Сергійко вирішив, що можна переходити до третього.

«Звари йому манну кашу, так, як тільки ти — ха-ха! — вмієш її варити, і нагодуй нашу бідолашну дитину».

Поки варилася каша, бідолашна дитина, лепечучи щось собі під ніс, тут-таки, в кухні, займалася улюбленою справою — витирала ганчірочкою свої машини, одну за одною. Спочатку витерла дерев'яну вантажну з геть відірваними колесами, потім пластмасовий бронетранспортер з бравими солдатиками у зелених касках, з жовтими автоматами, потім металеву заводну.

Машини витерто, кашу зварено і — з гріхом пополам — з'їдено. Що йде далі за інструкцією?

«Не залишай нашу бідолашну дитину без уваги на жодну хвилину. Почитай йому вголос або «Крихту» Маяковського, або Маршака».

Батько й син посідали рядочком на дивані у кімнаті, котра гучно звалася «робочим кабінетом», і батько став уголос, виразно читати синові вірші Маршака про те, як мама Мишка підбирала для свого синочка підходящу няньку.

— Ви приходьте, тьотю Качку,
Нашу ляльку погойдать.

Мишеня забракувало тьотю Качку — у неї противний голос. Не прийняло воно і тьотю Жабу, і тьотю Щуку, і тьотю Косю...

— Ви приходьте, тьотю Кицю,
Нашу ляльку погойдать.

Тьотя Киця, як відомо, сподобалася Мишеняті, проте, на біду, й мишеня припало до смаку тьоті Киці.

Прибігає Мишка-мати —
Мишеняті... не видати!

Захопившись власним читанням, Сергійко не відразу зрозумів, що Андрійко тихо плаче, а коли зрозумів і опустив книгу на коліна, було вже пізно — тихий плач перетворився на голосний рев.

— Ти чого, Андрюхо?!

Андрійко заридав ще голосніше, ще гіркіше. Це була перша стадія отого самого дванадцятибального ревіння-урагану, якого так боявся вразливий «вузькоплівковий технар».

— У тебе щось болить?

Андрійко замотав головою. Великі світлі намистинки сліз котилися по його щоках, і здавалося, цьому бурхливому сльозопадові не буде кінця. Що з ним таке? Чому він плаче так гірко, з таким жакливим надривом? Мишеняти стало шкода? Але ж Наталка багато разів читала йому ці вірші, і він — нічого, усміхався і навіть сміявся!.. Мабуть, його треба якось забавити, переключити на інші емоції.

Сергійко покрутив диск телефонного апарата, сказав навмисне голосно й бадьоро:

— Це слон? Послухайте, слон, наш хлопчик плаче, що робити?.. Добре, я передам!

Він поклав трубку і сказав Андрійкові, котрий продовжував ревити:

— Слон,— розумієш: сам слон! — просив тобі передати, що, коли ти перестанеш плакати, він прийде до нас у гості.

Андрійко замовк. Перспектива зустрічі зі Слоном, видно, заінтригувала його, та за секунду ураган ревіння, перейшовши у свою другу стадію, з новою силою забушував у кімнаті. Слона було одразу забуто. Та сама доля спіткала і Бегемота, і Крокодила, і доктора Айболить, і Мойдодира — усіх, кому дзвонив по телефону начитаний татусь Сергійко.

Знемагаючи, він залишив нарешті у спокої телефонну трубку і сказав плаксивим голосом:

— Слухай, Андрію Сергійовичу, перестань, а то я, здається, теж зареву. Так і будемо ревити дуєтом.

І раптом телефон на столику біля дивана задзвонив сам. Сергійко зняв трубку і почув веселий Наталчин голос:

— Сергійку?! Антракт уже закінчується, а телефон тільки що звільнився. З ким ти теревенив?

— Головним чином з різними ссавцями. Слухай, у нас справи кепські. Наш хлопчик плаче! Я ніяк не можу його заспокоїти.

— Не тремти так жакливо, а розкажи по порядку, толком, що там у вас вийшло.

Сергійко розказав по порядку, толком.

— Дурненький ти, дурненький,— сказала Наталка зовсім спокійно.— Одна річ — коли я читаю йому ці вірші, а інша — коли читаєш ти, а мене вдома немає. Мало що могло прийти в його бідну голівку!

— Але ж я поруч. Я — тато! Я не якась там обідрана тьотя Киця!

— Ану посади його собі на коліна і приклади до його вушка трубку. Швидко давай!

Сергійко садить ревуна Андрійка собі на коліна і прикладає до його рожевого вуха телефонну трубку. Трубка щось говорить скрадливим, вуркітливим голосом. І відбувається диво: ураган ревіння моментально стихає, сльозопад припиняється, Андрійко з полегшенням глибоко зітхає, щасливо всміхаючись, дивиться на батька і вимовляє те слово, на якому, якщо не брати до уваги трьох міфічних китів, тримається наша планета Земля.

ДРІБНА ПОБУТОВА ТЕМА

Живуть в одному місті, в одному будинку, на одному поверсі два чоловіки, два приятелі — точніше, два колишні приятелі: критик і сатирик.

Колись вони вчилися в одному інституті, на одному курсі, та потім їхні шляхи розійшлися.

Критик зробив кар'єру і дістав звання «впливового». Його тепер так і називають: «впливовий критик такий-то»!

Сатирик кар'єри не зробив: його як називали «та ін.», так і тепер називають «та ін.».

Критик і сатирик досить часто зустрічаються у приватній обстановці — в кабіні ліфту, коли вони або разом спускаються зі свого п'ятого поверху, або разом підіймаються на той-таки поверх.

Спускаючись або підіймаючись, критик і сатирик, природно, перемовляються про те, про се, і критик завжди намагається підчепити сатирика під «дев'яте ребро».

— Усе пишеш свою сатиру! — говорить впливовий, але низькорослий критик, зверхньо дивлячись на довготелесого сатирика знизу вгору.

— Пишу! — винувато стверджує сатирик.

— Пишеш-пишеш, а себе лиш надіями тишиш!

— Від вас залежить, від критиків. Від тебе, зокрема.

Сказав ці слова сатирик, і враз на його очах низькорослий критик почав рости. Ось він уже перетворився на велетня, на такого собі нового Гуллівера, голова його пробила дах kabіни і опинилася десь там, на рівні десятого поверху будинку, і звідти, з цієї жахливої висоти, до сатирика долинає приглушене, ніби лев'яче, рикання:

— Заслужити спочатку, мій любий, треба мою похвалу. За що я тебе маю хвалити? Про що ти пишеш? Подумай сам. Ліфт погано працює, продавці в магазинах грубіяни, бюрократ довідку вимагає від верблюда про те, що він справді верблюд, а від жирафи — про те, що вона не верблюд. Набридло! Облиш побут!

— Я радий би облишити побут, але ж він мене не облишає, — несміливо виправдовується сатирик. — Я ж, зрештою, не для себе стараюсь, а для людей.

Ліфт уже стоїть на першому поверсі, треба виходити з kabіни.

— Дрібна побутова тема нам не потрібна! Копни глибше!

— Я подумаю над твоїми словами, — говорить сатирик впливовому критику. — Можливо, твоя правда. Мені самому набридли дрібна побутова тема, хочеться вирватися з цього зачарованого порочного кола, хочеться написати щось таке світле, піднесене, глибоке...

— Давай, давай! Напишеш — покажи, я прочитаю і оціню! — милостиво дозволяє критик і від'їжджає до своєї редакції — впливати.

А сатирик, збігавши в магазин «Молоко» по простоквашу і сир, повертається додому й сідає за письмовий стіл — створювати щось таке світле й піднесене.

За три дні він уже читає свій твір дружині — першою своєму читачеві й критикові.

Дружина слухає читання зі страдницьким обличчям, мовчки кусаючи губи.

— Ну як?! — запитує чоловік.

— Нічого... — мнеться дружина. — Описи природи у тебе оригінальні вийшли. Усі пишуть просто: «Сонце сідало», а ти написав: «Сонце швидко сідало». Це справляє враження!

— А в цілому... справляє враження?

— Знач, Васю, ось у тебе було про водопровідника... Як він прийшов п'яний, почав лагодити кран у ванні і влаштував у квартирі повинь... Я дуже сміялась!

— То — гумор. А це — світле й піднесене.

— Мені здається, про водопровідника у тебе вийшло піднесеніше. Але ж я не критик, покажи «йому», коли «він» тобі сам сказав, що прочитає й оцінить.

Сатирик поштиво вручає критикові свій світлий і піднесений твір, але тут життя перетворює струмочок цього оповідання на бурхливий водопад. Ліфт у будинку, де живуть критик і сатирик, ставлять на ремонт. Приходять молодики з довгими, до плечей, кучерями — під Шопена, — в сорочках оглушливо яскравих кольорів і беруться за діло. Роблять вони його не поспішаючи і, коли мешканці будинку запитують, чи довго ще їм доведеться тупати на верхні поверхи пішки, відповідають невизначеним, презирливим мовчанням. На їхніх обличчях написано:

«Ми — еліта, котра знає, що таке ліфт і з чим його їдять, а ви — частка тупої, переважної більшості людства, котра не знає, що таке ліфт і з чим його їдять. Ми з вами не контактуємо. І взагалі... ідіть собі...»

Нарешті ліфт оживає. І ось у його кабіні знову зустрічаються критик і сатирик.

— Ти прочитав мене? — несміливо запитує сатирик.

Кабіна, мляво гуркочучи, біжить униз.

— Прочитав... Розумієш, яка штука... Слухай, чому ми зупинилися на третьому поверсі?

— Не знаю.

— Натисни кнопку першого!

Сатирик натискає на кнопку першого поверху, а ліфт, сіпнувшись припадошно, злітає на дев'ятий. Зблідлий критик натискає на кнопку рідного п'ятого — ліфт, пролетівши повз п'ятий, стрибає до першого і знову злітає вгору, тепер чомусь на сьомий.

Так критик і сатирик літають вгору і вниз, як у банальній кінокомедії, хвилин з десять, поки ліфтерка Олександра Миколаївна не приводить на допомогу одного з «шопенів». Потрушуючи жирними кучерями, з тим самим презирливим виразом на обличчі, «шопен»

приборкує оскаженілий ліфт і випускає на волю його в'язнів. На прощання він читає їм нотацію:

— На кнопки, товариші інтелектуали, теж натискати треба з розумом.

Критик і сатирик разом виходять з під'їзду надвір. Критикові треба направо, сатирикові — наліво.

Критик каже:

— З приводу твого рукопису... Вибач, але ти написав чисту дурницю на рожевому маслі. Навіщо ти берешся не за своє діло? Ось же тобі прекрасна сатирична тема — наш ліфт. До ремонту він працював, як хронометр. Зробили ремонт — і масіц, або стоїть як укупаний, або стрибає цапом. Пиши про ліфт!

— Але ж ліфт — це дрібна побутова тема, а ти сам казав...

— А ти копни її глибше!

— Якщо я копну, ти прочитаєш і оціниш?

— Звичайно! Ти ще питаєш!..

Сатирик повертається додому, сідає за письмовий стіл і копає. Глибоко копає! Епіграфом до свого нового твору він ставить чотиривірш Михайла Светлова:

Жили-были дед да баба
На десятом этаже.
Так как лифт работал слабо,
Оба умерли уже!

Твір свій сатирик вручає критикові і... На цьому я змушений закінчити оповідання, оскільки критик його твору не прочитав і досі. Оціночна думка впливового критика невідома ні авторові твору, ні мені.

Хоч як це дивно, «шопени» все ж полагодили ліфт, і тепер він працює справно.

Коли сатирик нагадує критикові про свій рукопис, той сердиться і говорить плаксивим голосом:

— На мені три магістральні романи висять, дожидаються оцінки, а ти сунешся зі своєю фітюлькою на побутову тему.

З цими словами критик зникає в кабіні ліфту і злітає вгору або мчить униз — залежно від того, де його захопив сатирик.

Сатирикові лишається одне: чекати, коли ліфт забарахлить.

І він терпляче чекає.

ГАРНІ ПОРИВАННЯ

Ми зустрілися з Волосуєвим ненароком на вулиці, і я мав необережність поставити йому найбанальніше запитання:

— Куди їдете відпочивати влітку?

— Вас це й справді цікавить? — відповів мені Волосуєв запитанням на запитання і допитливо глянув на мене.

Ніяково було зізнаватися, що проблема літнього відпочинку Волосуєва мене мало хвилює, і я сказав, що оскільки для себе особисто цієї проблеми я ще не розв'язав, то творчі пошуки моїх знайомих у цьому напрямку мені не байдужі.

— Тоді давайте заглянемо у цю «Чарочну», посидимо, щось ковтнемо і поговоримо на цю тему, — запропонував Волосуєв.

Я погодився. Ми зайшли до напівпорожнього кафе і сіли за вільний столик. Офіціантка, з пухкеньким, сонним личком, що сиділа в дальньому від нас куточку, знехотя підвелася, тицьнула в кишеньку свого фартушка гребінчик, яким розчісувала свої русалчині кучері, підійшла до нас, кинула на стіл меню в розкішній глянцевої палітурці і сердито мовила:

— На меню не покладайте великих надій, вибирайте тільки щось із холодних страв, у нас плита на ремонті.

— А пиво є? — запитав Волосуєв.

— Пиво є, але на холодне не сподівайтесь.

— Холодильник на ремонті? — поцікавився Волосуєв.

— На ремонті.

— А кавоварка?

— На ремонті.

— А директор?

— У відпустці.

Волосуєв замовив «пиво, яке є». Офіціантка принесла дві пляшки, одну з них відкоркувала, і, сівши за своїм столиком, почала пудрити ніс і красити губи. В цьому дивному закладі все і вся було на ремонті!

Ми понад силу пили тепле пиво і вели розмову, яку я тут наводжу майже дослідно.

— Отже, куди ви самі збираєтесь їхати відпочивати? — запитав мене Волосуєв.

Я відповів, що, очевидно, як завжди, на Мінеральні

Води — у Кисловодськ, П'ятигорськ, Железноводськ. Я люблю Кавказ і не зраджую йому. Тут я однолюб.

— Ви нещасна людина! — з пафосом мовив Волосуєв.
— Чому?

— А тому, що ви самі себе обкрадаєте. Відпочинок повинен бути активним, це вам усі скажуть. Туризм! І тільки туризм! Зараз, коли з'явилися туристські поїздки, туристські авіарейси, приректи себе на сидіння в якомусь санаторії, на одному місці... боже мій, яка дрімуча відсталість!..

— Так, але якщо є потреба...

— Облиште! — перепинив мене Волосуєв. — Активний відпочинок краще за всілякі ванни і процедури зміцнить ваше підупале здоров'я! Не слухайте лікарів, слухайте мене! Відпочинок — це перш за все відновлення в людському організмі нервової рівноваги. Згодні?

— Згоден, але...

— Ніяких «але»! Ми з Сусанною вирішили: тільки туризм. Скільки спокусливих маршрутів! Гірський Алтай з його славетним Чуйським трактом! Тайга підповзає просто до асфальту. Ви котите в машині, і раптом з лісу виходить найсправжнісінький і головне — живий ведмідь...

— Піднімає лапу і просить підкинути його до найближчого зоопарку, — не витримав я.

— Облиште ваші жарти!.. А Кижі на півночі — це дерев'яна поема, вистругана самою сокирою...

— І жодного цвяха? — додав я.

— Жодного! — цілком серйозно підтвердив Волосуєв. — Азовське море з блакитним штилем і вогненна рибацька юшка на березі. А Закарпаття? Бурхливі гірські річки і врівноважені гуцули. Завважте — у кожухах!.. Костромські і Мещерські ліси... Тибердинський заповідник на тому ж вашому Кавказі... Скільки спокусливих туристських можливостей — очі розбігаються!

Я слухав солов'їні рулади Волосуєва і з позасвідомою повагою дивився на цього худенького ентузіаста активного відпочинку! Оце мужчина! Не те, що ми, грішні, з нашою жебрацькою мрією про путівочку у мінералводський чи чорноморський санаторій.

Путівку мені дістали в один з гарних п'ятигорських санаторіїв.

Вранці, після сніданку, я йшов довжелезним коридором до себе в кімнату. В одній з його ніш, за низеньким столиком сиділи і нещадно кадили сигаретами картярі. Знайома картинка! Дивовижні люди ці санаторні картярі! Вони знаходять один одного якимось собачим нюхом одразу, як тільки здадуть черговій сестрі свої путівки. Здадуть і тут-таки сідають грати. Вони не лікуються, не відпочивають, не гуляють, не читають, не дивляться кінокартин — весь свій санаторний термін грають у карти. З ранку до обіду, після обіду — в тихий час (ми будемо тихесенько, сестричко, не хвилюйтеся!) — уже, звичайно, після вечері, до кефіру на ніч. Сидять і ціліснінький день глухо ляпають картами по столу, інколи обмінюються жовчними докорами з приводу неправильного ходу. Я підійшов до столика картярів і, на свій подив, в одному з гравців упізнав... Волосуєва! Я покликав його. Ентузіаст активного відпочинку глянув на мене порожніми очима і байдуже запитав:

— Ви — без?

— Без чого?

— Без дружини?

— Без. А ви?

— Я теж без дружини, — він глянув у свої карти. — І, здається, до того ще й без трьох.

Волосуєв повернувся до партнерів і лагідно, з підлабузницькими нотками в голосі, мовив:

— У мене три «взятки», друзі, не варто бити!

— Ні, варто, дорогенький, у вас дві «взятки». Ви без чотирьох! — твердо кинув один з гравців — могутній, плечистий, незграбний, з диким мохом на лисій, гулястій маківці.

Волосуєв став йому пискливо заперечувати, я пішов до себе.

Після вечері ми зустрілися в тому ж самому коридорі.

— Чому ви тут, Волосуєв? — суворо запитав я. — За моїми розрахунками, ви повинні котити Чуйським трактом. Або ж сьорбати вогненну юшку на березі Азовського моря. У крайньому випадку приміряти гуцульський кожух у Закарпатті. А замість цього ви активно відпочиваєте за преферансом з ранку і до вечора. В чому річ, поясніть, будь ласка?

Волосуєв безнадійно махнув рукою.

— Безглузда історія! Наш місцевком отримав путівку, що горіла... На неї претендували Проскуревич, Шпунтикова і Колесівський. Мене взяла заздрість Я розкидав усіх. Навіть таку даму, як наша Шпунтикова, і ту на козі об'їхав. Словом, путівку віддали мені.

— А як же Сусанна?

— Сусанна поїхала сама на Азовське море.— Волосуєв важко зітхнув.— Пише мені, що влаштувалася чудово, гуляє, загоряє, насолоджується вогненною юшкою і риболовецькими піснями. А я ось тут канудюсь!.. Ви звернули увагу на цього здоровенного, з мохом на лисій маківці?

— Звернув!

— Це він мене.. втяг Бухгалтер із Фергани. Як на мене, він просто шулер. Усіх обіграв, собацюра!

Волосуєв зітхнув ще тяжче.

— Ви змогли б мені позичити трохи грошей? Я програв свої проїзні.

Я пообіцяв.

За тиждень він поїхав разом зі своїми партнерами. Останню пультку вони догравали в автобусі. На цьому активний відпочинок Волосуєва й закінчився. А нам судилися і гарні поривання, як сказав поет!

СУЛТАН МУРАТ І П'ЯНИЦІ

За 14 днів життя у Стамбулі та Анкарі я не бачив на вулицях цих міст жодної скандальної п'яної людини.

Проте це не означає, звичайно, що Туреччина — країна переконаних прибічників тверезості. О ні, турки полюбляють випити і п'ють не менше від жителів інших країн європейських і азіатських. Але вони знають міру і, як правило, вміють вчасно зупинитися на тій небезпечній межі, перейшовши через яку людина перетворюється на тварину, що не володіє собою.

Посиджуючи з друзями — турецькими письменниками — у чарівних ресторанчиках на березі Босфору або в горах під Анкарою і посмоктуючи розбавлену мінеральною водою ракію, ми багато говорили про пияцтво і п'яниць. Мої гостинні господарі не раз називали при цьому ім'я напівлегендарного султана Мурата — при-

страсного борця з пияцтвом і п'яницями. Султан Мурат був людиною простою і прямою й боровся з п'яницями так само просто: спійманим на пияцтві за його указом відрубували голову. Позбавлена разом з головою такої необхідної для життя деталі, як рот, людина вибувала з поголів'я п'яниць навіки, а поштиві придворні статистики доповідали потім султанові Мурату, що пияцтво, хвала аллаху, в країні йде на спад.

Мурат в одязі простої людини любив сам вистежувати п'яниць на вулицях Стамбула, потрапляючи при цьому в комічні становища.

Ось три жартівливих оповідання про султана Мурата і п'яниць. Мені розповіли їх мої турецькі друзі.

Я передаю ці історійки так, як я їх запам'ятав.

СУЛТАН МУРАТ І ЧОВНЯР

Сищики доповіли Муратові, що один човняр — перевізник через Босфор — торгує вином. Він підносить своїм клієнтам скляночки зо дві винця на середині протоки і вже обов'язково випиває з ними, допливши до протилежного берега.

Султан Мурат одягнув свій затрапезний халат, обв'язав голову чалмою і вирушив на берег Босфору, в те місце, де, як доповіли йому сищики, тримав свого човна на причалі цей перевізник.

Він легко знайшов старого перевізника, домовився з ним про переправу через Босфор, і вони попливли.

Коли човен був на середині Босфору, старий облишив весла і, підморгнувши султанові Мурату, сказав пошепки:

— Хочеш випити скляночку?

— Не від того! — сказав Мурат.

Перевізник назвав ціну. Мурат дістав з кишені монету і подав старому.

Вино виявилось чудовим. Облизнувши губи і тримаючи в руці порожню склянку, султан Мурат сказав:

— А ти не боїшся торгувати вином, старий? Раптом султан Мурат дізнається, чим ти тут займаєшся. Дивись, щоб тобі голови не позбутися!

— А як султан Мурат дізнається, чим займається бідний човняр на середині Босфору?

— У нього багато сищиків. Раптом я головний сищик самого султана?

Човняр уважно оглянув Мурата з голови до ніг і всміхнувся:

— Ти, хлопче, я бачу, хочеш випити ще скляночку? Випий уже, я тобі зменшу ціну. І навіть сам вип'ю з тобою.

Човняр налив дві склянки. Мурат дав йому монету меншої вартості, вони почаркувались і випили.

Старий засунув бутля з вином під лавку і взявся за весла.

Коли вони були майже біля самого азіатського берега Босфору, султан Мурат не витримав і сказав, ледве стримуючи гнів:

— А що буде, коли я признаюся тобі, що я і є сам султан Мурат?

Старий, не кидаючи весел, відповів, сплюнувши за борт:

— Що буде? Та нічого не буде, крім того, що я тобі більше не дам ні скляночки. Бо якщо ти ще вип'єш, то скажеш, що ти сам аллах!..

СУЛТАН МУРАТ І ТРАКТИРНИК

Султан Мурат дізнався від своїх сищиків, що в одному трактирі на європейському березі Босфору трактирник, порушуючи закон, подає на столи своїм гостям вино і навіть сам п'є разом з ними. Султан прийняв подобу простолюдина і подався у цей трактир.

На власні очі він переконався в тому, що сищики і цього разу його не підвели. За столами у трактирі сиділи п'яні люди, вони голосно розмовляли, співали пісень, і трактирник, підсідаючи до них, пив і співав разом з ними.

Султан Мурат сів за вільний столик, гукнув трактирника і замовив йому дзбан вина. Той приніс, підсів до Мурата, і вони випили по скляночці.

Трактирник сказав:

— Твоє обличчя мені дуже знайоме. Чи не зустрічались ми з тобою біля стіни дерев'яних за молитвою?

— Я молюся в іншому місці! — відповів Мурат, дивлячись трактирникові просто в очі.

Трактирник, відчувши недобре, сказав:

— Знаєш... ти дуже схожий обличчям на султана Мурата!..

— А я і є султан Мурат! — сказав повелитель і звівся на ноги, невмолимий і грізний. — Клянусь аллахом, що завтра тобі відрубують голову. Ти знаєш, за що!..

Трактирник поблід і вдарив тричі в долоні. Співи і голосні розмови за столами змовкли.

— Запрошую усіх вас сюди післязавтра на мої поминки! — оголосив привселюдно трактирник і, звертаючись до султана Мурата, додав: — І тебе теж запрошую!

СУЛТАН МУРАТ І ГОЛОВНИЙ П'ЯНИЦЯ

У Стамбулі жив один чоловік, який пив більше за всіх інших жителів міста, не вважаючи на якнайсуворіші заборони й погрози султана Мурата.

Навіть султанські сищики поважали його за те, що цей чоловік міг за один раз випити стільки вина, скільки троє інших правовірних не випили б і за три дні.

Султан Мурат дізнався про цього незвичайного чоловіка і наказав привести до свого палацу головного п'яницю міста Стамбула.

Головний п'яниця прибув за наказом султана в палац.

Його провели до покоїв султана.

П'яниця став під стінкою.

Султан Мурат, стоячи біля протилежної стінки, зробив йому знак рукою наблизитися.

П'яниця не зрушив з місця.

— Ну, підійди ж сюди, — сказав султан Мурат, — я хочу роздивитися тебе, щоб зрозуміти, що ти за людина!..

— Не можу, — сказав головний п'яниця Стамбула, — я притис спиною до стіни твого палацу пляшку з вином, щоб випити наостанку, якщо зроблю крок, вона впаде і розіб'ється.

Султан спохмурнів, махнув рукою і звелів відпустити п'яницю додому.

Один раз у житті султан Мурат виявив милість до п'яниць. А може, зрозумів безнадійність свого методу боротьби з пияцтвом? Хто знає, історія про це, як кажуть, мовчить...

ВАЖКИЙ ВИПАДОК

До Федора Павловича Теряєва, людини заслуженої, достойної і цілком при цьому забезпеченої, прийшла у гості заміжня дочка Олечка — гарненьке пухкеньке створіння у літньому брючному костюмчику, біляве волосся розпущене, лежить на плечах. Прийшла не сама, привела з собою чоловіка Вову, процвітаючого гуманітарія.

Федір Павлович зять не любив. Зять був молодцем баскетбольного росту, але голос у нього був тихий, скрадливо-лагідний, ніби заколисуючий. Розмовляючи, Вова мав звичку не зводити із співрозмовника відданих очей, які висловлювали таке нестерпно щире бажання зрозуміти і догодити, що співрозмовнику ставало просто незручно.

— Коли твій Вовка так пильно дивиться на мене, у мене складається враження, що він у цей час порпається в моїх кишнях,— не раз, посміюючись, говорив дочці Федір Павлович.

— Чому ти його так не любиш, тату?! — обурювалась Олечка.— Вова здібний і славний хлопчик. Завжди ти зі своїми недоречними жартами!

...Цього разу Олечка була така ніжна з батьком, так солодко заглядала йому в очі, таким милим, духмяним вітерцем пурхала по його затишній двокімнатній квартирі (після смерті дружини Федір Павлович жив сам), що він вирішив подумки: «Про щось важливе прийшла просити мене».

— Ну чого ви соромитеся, друзі? — сказав Федір Павлович.— Я ж бачу, що вам від мене щось треба. Викладайте, не крийтеся!

— Кажи ти, Вово,— сказала Олечка і відразу стала дуже серйозною, навіть жорсткою.

— Я гадаю, Олику, тобі зручніше почати цю розмову з татусем... Ох, пробачте, Федоре Павловичу, це ми вас так називаємо в нашому інтимному колі! — сказав зять Вова.

— Говори ти, Ольго! — наказав Федір Павлович.

Олечка на початку свого недовгого монологу трохи ніяковіла, але потім, опанувавши себе, заговорила сміливо й складно про те, чого Федір Павлович чекав і до чого у глибині душі був готовий. Треба нарешті поміняти їхню однокімнатну квартиру, в якій їй із Воєю тіснувато, на татусину простору. Вона знає, що для татуса це не легко, з цією квартирою у нього багато пов'язано, проте вона сподівається, що він її зрозуміє і зробить правильні висновки.

Олечка виголосила свій монолог і замовкла. І Федір Павлович теж мовчав — думав. Вова дивився йому просто в очі, погляд його висловлював тепер не готовність догодити, а пристрасне собаче бажання не промахнутися і на льоту спіймати зубами шматок, який, як він сподівався, буде йому кинуту. Мовчання Федора Павловича у цьому розумінні було непоганою ознакою.

— Я теж переконаний, Федоре Павловичу, що ви нас із Оликом зрозумієте! — сказав після паузи зять Вова. — Одверто кажучи, я навіть зробив деякі кроки для з'ясування обстановки... провів, як кажуть, розвідку боєм.

— І що ж ти з'ясував? — запитав Федір Павлович.

— Мені сказали, що все це у принципі можливо, та біда в тім, що нам з Оликом можуть не дати ваших метрів... Не дозволяється законом.

— Ну, якщо закон не дозволяє...

— Закон, Федоре Павловичу, як дишло, це ще у Стародавній Русі було встановлено нашими предками, — криво всміхнувся зять Вова. — Я провів розвідку глибше... справу може вирішити на нашу користь один такий середньої руки... дядечко... у порядку винятку. Тепер ти говори, Олику!

— Треба, щоб ти, тату, пішов до нього і поговорив з ним! — сказала Олечка.

— Припустімо, я піду, пошлюся на свої заслуги... і таке інше! А він пошлеться на закон. І все!

— Повороту від воріт не буде, якщо ви з ним не просто так погомоните, — ще гидкіше, із підтекстом, усміхнувся зять Вова, — а... Говори ти, Олику.

— Цей дядечко бере за позитивне вирішення триста карбованців, — сказала Олечка так просто, ніби повідомила татусеві, скільки треба заплатити за пошиття

брючного костюмчика за преїскурантом цін ательє першого розряду.

Федір Павлович мовчав.

— У нас із Вовою зараз сутужно з грішми,— вела далі Олечка, ніби нічого не сталося.— А тут ще, коли дасть бог, доведеться переїжджати, знасш, які витрати наваляться!..

— Зачекай! — ледве стримуючись, сказав Федір Павлович.— Ти, отже, пропонуєш мені піти до цього сучого сина і дати йому хабара?!

— Говори ти, Вова! — обернулася до чоловіка Олечка.

— Ну, це не те що хабар,— примирливо сказав Вова,— а ніби щось на зразок... персональної премії. Це єдиний точний, легкий і надійний спосіб одним ударом, без зайвих клопотів і тяганини, розв'язати всю нашу проблему, Федоре Павловичу.

Федір Павлович глянув на дочку. Вона сиділа вся напружена, навіть її нафарбований ротик був відкритий від цього внутрішнього напруження. Колись у дитинстві вона, бувало, сиділа в батька на колінах, слухаючи страшну казку про Бармалея. Федір Павлович здригнувся. Слепа батьківська любов, гай-гай, заглушила всі інші думки і почуття!

— Добре, припустімо, я піду до цього... вашого середньої руки гада і... Але як усе це робиться?! Я ж не вмюю!..

— Усе робиться дуже просто! — зраділо заметушився зять Вова.— Я все з'ясував. Треба заздалегідь покласти гроші у конверт і сказати цьому дядечку, що вас послав до нього Микола Степанович.

— Який іще Микола Степанович?!

— Не має значення! Це шифр. Мовляв, ось вам від нього записочка. Дядечко візьме конверт і.. все буде о'кей! Привіт і найкращі побажання!..

...Ніч напередодні призначеного візиту до «дядечка» Федір Павлович провів погано, майже без сну. Устав з головним болем і відразу почав збиратися. Одягнув свіжу білу сорочку, парадний чорний костюм з орденською стрічкою. Подумавши, колодку відчепив і сховав у заповітну шкатулку, потім поклав під язик таблетку валідолу і пішов до «дядечка» на прийом.

Симпатична дівчина-секретар попросила його трохи зачекати. І ось нарешті Федір Павлович плюхається

у крісло біля столу, за яким сидить благовидно-лисуватий, добре відпрасований чоловік. Він бере у Федора Павловича його заяву, уважно читає. Прочитавши, приємно посміхаючись відвідувачу, говорить грудним лагідним баритоном:

— Важкий у вас випадок!

«Зараз, у цю хвилину, треба сунути гадові конверт з його чортовою «премією», — думає Федір Павлович. — Від кого пак конверт?.. Мамочко, забув, від кого!»

Федір Павлович багряніє. Рій чоловічих імен і по батькові галасливо крутиться у його голові. Дядечко дивиться на нього очікувально. Ясно, чого він чекає!

— Мене до вас прислав цей... Степан Миколайович! — ледве вичавлює нарешті із себе знесилений Федір Павлович.

— Який Степан Миколайович? Я такого не знаю!

— А він тут вам передав... записочку. У ній все сказано!

Знемагаючи від почуття відрази до самого себе, Федір Павлович обережно, гидливо кладе на край стола незапечатаний конверт з асигнаціями по двадцять п'ять карбованців. «Дядечко» бере конверт і бачить гроші. З обличчя «дядечка» зникає його завчено привітна посмішка. Він, не поспішаючи, знімає трубку настільного телефону і говорить Федору Павловичу зі зловісним спокоєм:

— Зараз я подзвоню куди слід, і вас врешті-решт суворо покарають за спробу дати хабар службовій особі!

Федір Павлович мимоволі рвучко схоплюється з крісла і стоїть, опутивши голову. Який скандал! Яка ганьба! Він уже бачить себе в судовому залі... «Встаньте, підсудний, суд іде!..»

— Сідайте! — чує він м'який «дядечків» голос. — Сідайте, поговоримо!

Федір Павлович опускається в крісло, витирає хусточкою піт з лоба.

— Ну, що, соромно? — співчутливо запитує його «дядечко».

— Соромно, товаришу. І гірко!

— Отож-то. Візьміть конверт і передайте вашому Степанові Миколайовичу, що він звернувся не за тією адресою!

Тремтячою рукою Федір Павлович бере зі столу злочасний конверт і суне його повз кишеню.

— Підніміть і покладіть як слід, не поспішаючи. Отак. Що ж до вашої справи, то хоча це й важкий випадок, але, зважаючи на ваші сімейні обставини і ваші заслуги, думаю, можна піти вам назустріч. Ми не бюрократи! Я тут відмічу, підійдіть з вашою заявою до товариша Терентьєва, другі двері від мене праворуч. Вам усе оформлять. І поспішайте, обідня перерва незабаром!..

Увечері Федір Павлович розповів про все дочці і зятєві. Він весь кипів від обурення. «Дядечко», бач, виявився кристалево чистою, порядною людиною, а він намагався тицьнути йому конверт з брудними грішми від «вашого Степана Миколайовича». Ганьба і ще раз ганьба!..

— Тату, ти все наплутав! — перервала його потоки обурення Олечка.— Вова тобі сказав: «Від Миколи Степановича», а ти сказав: «Від Степана Миколайовича».

— Яка різниця? Він же все зробив для нас без усякої «премії», просто так!

— Федір Павлович, ви, їй-богу, як маленький,— нахабно сказав зять Вова.— Коли ви лягнули: «Від Степана Миколайовича», він подумав, що ви його провокуєте, а потім... чому б йому разочок і не піти назустріч «просто так» такій людині, як ви... Йому треба турбуватися про свою громадську репутацію.

— Ти наклепник і негідник! — заволав Федір Павлович і почав тупати ногами.— Геть з мого дому!

...Обмін відбувся. Молоді переселились у квартиру татуса, Федір Павлович живе сам в Олеччиній. Взагалі все обійшлося, забуто й за водою пішло. Та іноді вночі, коли не спиться — бува таке! — Федір Павлович раптом згадає у всіх принизливих подробицях свій візит до «дядечка» і весь похолоне. А що, коли має рацію негідник Вовка у своїх діагнозах і прогнозах?!

Від цієї думки Федору Павловичу робиться так недобре, так тоскно, що рука його мимоволі сама тягнеться за таблеткою валідолу, яка лежить — про всяк випадок! — на нічному столику.

ЗІ СКРИПОМ

Брати-близнюки Безпаліни Володимир і Петро, шофери, чоловіки богатирського складу і зросту, жили у приміському селищі, у старенькому дерев'яному будиночку, що належав їхньому батькові Олексію Івановичу

Олексій Іванович багато років працював слюсарем в інструментальному цеху на одному великому заводі, «не злазячи з Дошки пошани», як він сам із законною гордістю про себе казав.

Людські руки — не те що золоті, а навіть і сталеві — з часом стомлюються. Старий Безпалін почав слабнути на заводській роботі й пішов на пенсію

Здавалось би, відпочивай! Та, як виявилось, Олексій Іванович без діла не міг і дня прожити. Він влаштував у своєму хлівчику щось на зразок майстерні, поставив лецата, обзавівся нехитрим слюсарним інструментом і зранку йшов у хлівець — «на роботу» Вставав за будильником, як і раніше, коли працював на заводі. У хлівчику він ладнав зіпсовані замки, робив нові ключі замість загублених або зламаних, винайшов якусь незвичайну безпалінську соковижималку для яблук і вишень, якісь особливого типу кришки для герметичного закупорювання банок з плодами і ягодами, відібраними для домашнього консервування, чим і заслужив повагу і закохану вдячність місцевих жінок, тим більше що грошей за свою роботу не просив, дадуть карбованця — брав, не дадуть — не ображався.

Володимирові і Петрові не подобалося, що Олексій Іванович з ранку до вечора у себе в хліві у заяложеному комбінезоні мудрує над жерстяними обрізками. А він у відповідь на їхнє бурчання, посміюючись, говорив:

— За конституцією кожна людина має право на працю!

— Ви, татусю, за конституцією повинні відпочивати, а не робити, як віл! — гули джмелиними голосами близнюки, перебиваючи один одного.

— Повинен? — іронічно примружувався Олексій Іванович. — Ні, хлопці, примушувати людину відпочивати ніхто права не має. І тим більше ви, курчата жовтороті. Коротше кажучи — цить! І брись звідсіля!

Брати заходилися будуватись. Батьківський будинок зовсім підупав, скособочився, почорнів — не будинок, а старий, червивий підберезник з тьмяною шапкою. До того ж Володимир оженився, і жити стало тісно — просто несила.

Олексій Іванович задум близнюків схвалив, сказав, що й він рук своїх славетних докладе до спорудження нового, як він висловився, безпалінського ковчега. Але тут близнюки стали дибки:

— Ні вже, татусю, ваше діло — сидіти й чекати. Самі все зробимо, без вас, а в будинку вам буде відведено найкращу кімнату з видом на квітучий бузок. І навіть хлівець новий вам поставимо. Впораємося без вас!

Олексій Іванович усміхнувся і крізь зуби процідив:
— Ну, побачимо!

Спочатку все йшло у братів Безпаліних якнайкраще. Та коли справа дійшла до даху, все застопорилося. А будинок без даху — однаково, що чарка без денця!

Хтось напоумив їх: в іншому такому самому селищі, через станцію від них, по тій самій залізниці, є одне будівельне управління, треба знайти, як підступитися до директора і з його запасів добути за готівку якщо не листового заліза, то хоча б шиферу.

Близнюки пішли до депутата, чуйної людини, і він на їхній заяві на ім'я будівельного директора написав резолюцію: так, мовляв, і так, прошу вас, дорогий Сергію Серафимовичу, допомогти братам Безпаліним, чесним трудівникам, у їхній скруті.

Дорогий Сергій Серафимович зважив на прохання депутата і відпустив близнюкам за готівку по магазинній ціні 60 листів шиферу. А їм треба було таких листів 120—130, не менше. Коли одержані 60 листів було використано, близнюки знову рушили до депутата, і той знову написав дорогому Сергію Серафимовичу резолюцію-прохання: підкиньте чесним трудівникам Безпаліним ще 60 листів шиферу, адже вони не можуть, самі розумієте, жити в будинку, покритому шифером наполовину!

Цього разу близнюки повернулися від будівельного директора чорніші від хмари. Коли Олексій Іванович зайшов до будинку, брати-богатири сиділи за столом і свистячим шепотом, навіть не шепотом, а якимось зміїним шипінням на всі заставки ляяли дорогого

Сергія Серафимовича. Олексій Іванович, не любитель міцних виразів, спохмурнів і гримнув на братів:

— Ану цить! Розкажуй, Володимире, що за біда!

— Не дає, паразит, шиферу! — сказав Володимир.

— Заходимо до кабінету, двері жахливо заскрипіли, — перехопив естафету Петро, — дивимося, — він зморщився так, ніби у нього всі зуби одразу заболіли, — взяв наш папір, прочитав. «Ні, каже, більше не можу!»

— «І попрошу, каже, більше у мене не скрипіти!» — вставив Володимир.

— А двері сильно скриплять?!

— Скриплять! Як пилкою по склу! І всі двері у них чомусь скриплять, у конторі їхній.

Близнюки знову зашипіли непристойним шепотом, Олексій Іванович махнув рукою і подався до себе в сарай.

Наступного дня він одягнув новий чорний костюм, свіжу білу сорочку, пов'язав краватку, на сиву голову посадив літнього капелюха з прозорої сірої соломки, прихопив обшарпаний дерматинний чемоданчик і попрямував на станцію, до ранкового поїзда.

За двадцять хвилин він був уже на місці — у будівельному управлінні у дорогого Сергія Серафимовича.

Двері до кабінету відчинилися з жахливим скрипом. Звук був точнісінько такий, як розповідав Володимир, — пилкою по склу.

Пухкий, гладкий чоловік, що сидів за столом у кабінеті, підвів голову. Його обличчя страдницьки зморщилось.

— Що вам треба?!

— Ви, пробачте, дуже скрипите! — ввічливо сказав Олексій Іванович, увійшов до кабінету і кілька разів відчинив і зачинив двері, які тепер уже не скрипіли, а вищали, як свиня, яку тягли на заріз.

— Не я скриплю, двері скриплять! — майже закричав Сергій Серафимович. — Але яке вам діло до цього?!

— Мене послали полагодити, щоб ви тут не скрипіли! — сказав Олексій Іванович.

— Від кого вас прислали?

— Від організації... по боротьбі зі скрипом... Дозвольте почати?

Директор відкинувся на спинку крісла, подивився на Олексія Івановича очманілими очима.

— Починайте!

Олексій Іванович відкрив свій чемоданчик, вийняв із нього металеву пузату маслянку і пляшку з машинним мастйлом і приступив до роботи.

Коли всі ржаві петлі і засуви всіх дверей у конторі було змазано й перевірено, він знову з'явився в кабінеті директора. Двері до кабінету цього разу відчинилися безшумно, як у казці.

— Шовковими стали! — оголосив Олексій Іванович. — Ось, прощу переконатися!

Він відчинив і знову зачинив, знову відчинив і знову зачинив. Приборкані двері навіть не писнули.

— Усі нерви у мене вискрипіли, прокляті! — залепетав щасливий директор. — Скільки народу в управлінні тиняється без діла — жоден не здогадався! Спасибі вам велике, товаришу... з боротьби зі скрипом!

...Увечері, коли близнюки повернулися додому з роботи і, вмиті, з мокрим іще волоссям, сіли вечеряти, Олексій Іванович поклав на стіл перед Володимиром папірець і сказав:

— Читай уголос, там, де резолюція!

Володимир прочитав: «Відпустити пред'явникові за готівку 70 (сімдесят) листів шиферу. С. Баранников». Подивився на застиглого Петра.

— Та як же це вам вдалося, татусю?!

Олексій Іванович підморгнув йому і сказав:

— Курчата ви, курчата! Скрип скрипом не приймеш! Недарма кажуть: не підмажеш — не поїдеш!

І показав близнюкам свою маслянку.

Сіль жирових кислот

Сеанс гіпнотизера. <i>Переклав О. Черногуз</i>	3
Сіль жирових кислот. <i>Переклав О. Черногуз</i>	5
Візит. <i>Переклав О. Черногуз</i>	9
Кукарача. <i>Переклав О. Черногуз</i>	12

Ензе

Домовилися! <i>Переклав В. Бойко</i>	15
На шосе. <i>Переклав В. Бойко</i>	19
Ензе. <i>Переклав В. Бойко</i>	24
Ми з восьмого під'їзду. <i>Переклав В. Бойко</i>	27
Жіноча привабливість. <i>Переклав В. Бойко</i>	32

Загадки світобудови

Романтика. <i>Переклав О. Черногуз</i>	37
Талант. <i>Переклав О. Черногуз</i>	41
Манюся. <i>Переклав О. Черногуз</i>	47
Трійка за поведінку. <i>Переклав О. Черногуз</i>	50
Нерозбірливий почерк. <i>Переклав О. Черногуз</i>	54
Таємниця. <i>Переклав В. Чепіга</i>	58
Милі сусіди. <i>Переклав М. Прудник</i>	63
Загадки світобудови. <i>Переклав О. Черногуз</i>	67
Лист до приятеля. <i>Переклав О. Черногуз</i>	72
З точки зору реалізму. <i>Переклав О. Черногуз</i>	78
Колючка. <i>Переклав О. Черногуз</i>	83
Грішний ангел. (Правдива казка). <i>Переклав О. Черногуз</i>	88
Батьківський голос. <i>Переклав О. Черногуз</i>	91
Катастрофа. <i>Переклав Ю. Цеков</i>	95
Васькова матуся. <i>Переклав Ю. Цеков</i>	101
Оце тобі й дурень! <i>Переклав Ю. Цеков</i>	105
Важке випробування Снігуроньки. <i>Переклав Ю. Цеков</i>	109

Із розповідей старожила П. С. Ненарокова

Люся знаходить себе. <i>Переклав В. Кириленко</i>	113
Засіб від склерозу. <i>Переклав В. Кириленко</i>	118
Кішки-мишки. <i>Переклав В. Кириленко</i>	120

Дідусі і бабусі

Теплі проводи. <i>Переклав О. Черногуз</i>	124
Секрет винахідника. <i>Переклав О. Черногуз</i>	128
Раз на рік. <i>Переклав О. Черногуз</i>	130

Болгарські оповідання

Заплаканий Демосфен і смажена скумбрія	
Переклав В. Кириленко	134
Троянди слави. Переклав В. Кириленко	141
Дуже сумний секс. Переклав В. Кириленко	144

Жахливі неймовірності

Хабарник у пеклі. Переклав В. Кириленко	149
Як бісеня заслужило собі ім'я.	
Переклав В. Кириленко	154
Наяда. Переклав В. Кириленко	158
Арбатська кулька. (Маленька сатирична повість)	
Переклав В. Кириленко	164

Розповіді з мого життя

Як я був великомучеником. Переклав В. Кириленко	178
Як я був учителем. Переклав В. Кириленко	184
Земляк з палицею. Переклав В. Кириленко	191
Тьотя Надя. Переклав В. Чепіга	194
Злочин і покарання. Переклав В. Чепіга	197
Старий хрін. Переклав В. Чепіга	200
Гостра зброя. Переклав В. Чепіга	204
Тверда рука. Переклав В. Чепіга	208
Річкове кіно. Переклав М. Прудник	211
Люблю Людмилу! Переклав М. Прудник	216
Вдале одруження. Переклав М. Прудник	221
Віконт і Вітька. Переклав М. Прудник	224
Небезпечне мистецтво. Переклав М. Прудник	228
Фізіономіст. Переклав М. Прудник	232
Видатний Жора. Переклав М. Прудник	235
Дядько Мухомор. Переклав В. Чепіга	239
Людина сподівається... Переклав В. Чепіга	245
Виявляється, існує!.. Переклав В. Чепіга	248
Охоронець тигрів. Переклав Ю. Цеков	254
Агресивний Тимко. Переклав Ю. Цеков	261
Рятівна бесіда. Переклав В. Бойко	265
Наш хлопчик плаче. Переклав В. Бойко	270
Дрібна побутова тема. Переклав В. Бойко	274
Гарні поривання. Переклав О. Черногуз	278
Султан Мурат і п'яниці. Переклав В. Бойко	281
Султан Мурат і човняр. Переклав В. Бойко	282
Султан Мурат і тракторник. Переклав В. Бойко	283
Султан Мурат і головний п'яниця.	
Переклав В. Бойко	284
Важкий випадок. Переклав В. Бойко	285
Зі скрипом. Переклав В. Бойко	290

ЛЕОНИД СЕРГЕЕВИЧ
ЛЕНЧ (Попов)

Милые соседи

Сатирические
и юмористические рассказы

Перевод с русского

Киев, издательство
художественной литературы
«Дніпро» 1983

(На украинском языке)

Редактор Л. О. Носенко
Художник Л. А. Кацмелсон
Художній редактор В. С. Мітченко
Технічний редактор Л. І. Ільченко
Коректор Н. І. Харчук

Информ бланк № 2111

Здано до складання 22.09.82 Підписано до друку 04.04.83
Формат 84 × 108/32 Папір друкарський № 3
Гарнітура журнальна Друк високий
Умови друк арк 15,54 Умови фарб відб 15,54
Обл.-вид арк 17,453 Тираж 30 000
Зам 2—2385 Ціна 1 крб 30 к

Видавництво художньої літератури «Дніпро»
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Головне підприємство республіканського
виробничого об'єднання «Поліграфкнига»
252057, Київ, вул. Довженка, 3.

Ленч Леонід

Л46 Милі сусіди: Сатиричні та гумористичні оповідання. Перекл. з рос.— К.: Дніпро, 1983.— 295 с.

До збірника оповідань відомого радянського письменника-гумориста ввійшли оповідання різних років, в яких автор викриває й висміює місцян користолюбця бюрократів, пристосуванців, людей байдужих, безвідповідальних

До книжки ввійшли також автобіографічні оповідання, в основі яких лежать дійсні життєві факти

4702010200—169

Л—169.83

M205(04)—83

P2